

e-ISSN 1694-8661

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY

LAW

№2 (5) (2024)

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

Вестник Ошского государственного университета. Право

Journal of Osh State University. Law

e-ISSN: 1694-8661

ЖУРНАЛ ЖӨНҮНДӨ [kg]

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы университеттин илимий журналдарынын импакт-факторун жогорулатуу жана келечекте эл аралык илимий базаларга киргизүү саясатын ишке ашыруу максатында Ош мамлекеттик университетинин Окумуштуулар Кеңешинин 2022-жылдын 20-апрелиндеги 7-протоколунун негизинде түзүлгөн.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинен каттоодон өткөн. Каттоо номуру 10303, 22-июнь 2022-жыл.

Журнал үч тилде – **кыргыз, орус** жана **англис** тилдеринде макалаларды жарыялайт. Материалдар акысыз негизде кабыл алынат. Журнал макалаларды жөнөтүү, аларды рецензиялоо жана жарыялоо үчүн акы албайт жана авторлорго калем акы төлөнбөйт.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы **жылына 2 жолу чыгат** (кошумча атайын чыгарылыштар болушу мүмкүн).

Учурда журнал РИНЦте (Российский индекс научного цитирования) индекстелет.

“ОшМУнун Жарчысы. Укук” материалдарынын электрондук версиялары <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/index> жана www.e-library.ru сайттарында коомдук доменде жайгаштырылган.

Окурмандар жана авторлор журналдын веб-сайтынан журналдын учурдагы санынын электрондук версиясын жана мурунку басылмалардын архивдерин эркин көрүп жана жүктөп ала алышат. Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясынын шарттарына ылайык, журналдын баардык басылмалары электрондук түрдө бекер жана чектөөсүз таратылат.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналындагы макалалардын авторлору эмгектери менен бирге журналга басып чыгаруу укугун өткөрүп беришет, аны Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясы менен лицензиялаган болушат. Жарыяланган эмгектин автордук укук ээси болуп басып чыгаруучу Ош мамлекеттик университети эсептелет.

CrossRef менен Ош мамлекеттик университетинин ортосунда түзүлгөн келишимге ылайык журналга 10.52754 номурулуу DOI префикси ыйгарылган. Ушул келишимдин негизинде “Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналына чыккан ар бир макалага DOI номуру берилет.

Негиздөөчүсү

Ош мамлекеттик университети
e-ISSN 1694-8661 (электрондук версиясы)

Префикс DOI: 10.52754

О ЖУРНАЛЕ [ru]

Научный журнал «Вестник Ошского государственного университета. Право» был основан на основании 7-го протокола Ученого совета ОшГУ от 20 апреля 2022 года в целях повышения импакт-фактора научных журналов университета и в дальнейшем реализации политики включения в международные научные базы данных.

22 июня 2022 года журнал “Вестник ОшГУ. Право” прошел регистрацию в Министерстве юстиции Кыргызской Республики под № 10303.

Журнал публикует статьи на трех языках – **кыргызском, русском и английском**, принимает материалы к публикации на безвозмездной основе. Журнал не взимает плату за подачу статей, их рецензирование и их публикацию. Авторские гонорары не выплачиваются.

Периодичность издания: **2 выпуска в год** (возможны дополнительные специальные выпуски).

В настоящее время журнал “Вестник ОшГУ” индексируется в РИНЦ (Российский индекс научного цитирования).

Электронные версии материалов “Вестник ОшГУ. Право” размещаются на сайтах <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/index> и www.e-library.ru в открытом доступе.

Читатели и авторы могут свободно просматривать и скачивать электронные версии текущего номера журнала и архивы за предыдущие периоды на сайте журнала. Все публикации журнала в электронном виде распространяются бесплатно и без ограничений на условиях лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

Авторы статей журнала “Вестник ОшГУ. Право” передают журналу право публикации вместе с работой, одновременно лицензируя ее по лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). Правообладателем опубликованной работы является издатель – Ошский государственный университет.

По договору между CrossRef и Ошским государственным университетом журналу присвоен префикс DOI 10.52754. На основании этого договора каждой статье, опубликованной в журнале “Вестник ОшГУ. Право” присваивается номер DOI.

Учредитель
Ошский государственный университет
e-ISSN 1694-8661 (электронная версия)
Префикс DOI: 10.52754

ABOUT THE JOURNAL [en]

The scientific journal “Journal of Osh State University. Law” was founded on the basis of the 7th Protocol of the Academic Council of Osh State University dated April 20, 2022 in order to increase the impact factor of scientific journals of the university and further implement the policy of inclusion in international scientific databases.

In June 22, 2022 the journal “Journal of Osh State University. Law” was registered with the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic under No. 10303.

The journal publishes articles in three languages – **Kyrgyz, Russian and English**, accepts materials for publication free of charge. The journal does not charge for the submission of articles, their review and publication. Author’s royalties are not paid.

Publication frequency: **2 issues per year** (additional special issues are possible).

The journal is indexed in RSCI (Russian Science Citation Index).

Electronic versions of the “Journal of Osh State University. Law” materials are posted on the websites <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/index> and www.e-library.ru in the public domain.

Readers and authors can freely view and download the electronic versions of the current issue of the journal and archives for previous periods on the journal’s website. All publications of the journal in electronic form are distributed free of charge and without restrictions under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

The authors of the “Journal of Osh State University. Law” transfer publishing rights to the publisher, licensing it under Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). The copyright holder of the published work is the publisher – Osh State University.

Under an agreement between CrossRef and Osh State University, the journal was assigned the prefix DOI 10.52754. On the basis of this agreement, each article published in the “Journal of Osh State University. Law” is assigned a DOI number.

Founder
Osh State University
e-ISSN 1694-8661 (electronic version)
DOI prefix: 10.52754

РЕДАКЦИЯ [kg]

Башкы редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – юридика илимдеринин доктору, профессор, ОшМУнун юридикалык факультетинин деканы, kuldysheva@oshsu.kg

Башкы редактордун орун басарлары

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, Ош мамлекеттик университети, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Парайдин уулу Шайлообек – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы, Ош мамлекеттик университети, shparaidinuulu@oshsu.kg

Жооптуу редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, niaz_1980@mail.ru

Техникалык редактор

Жаасынбек кызы Айнура – юридика илимдеринин кандидаты, улук окутуучу, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү

Токторов Эгемберди Самидинович – юридика илимдеринин доктору, профессор, соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын башчысы, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – юридика илимдеринин доктору, жазык процесси кафедрасынын профессору, Ульяновск мамлекеттик университети, Ульяновск мамлекеттик университетинин советинин биргелешкен диссертациянын мүчөсү, Эл аралык “Абшилава жана өнөктөштөр” адвокаттар ассоциациясынын президенти, Россиянын ардактуу адвокаты, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Кылмыш-жаза укугу бөлүм башчысы федералдык мамлекеттик бюджеттик жогорку билим берүү мекемеси “Оренбург мамлекеттик университети”. Россия Федерациясынын жогорку кесиптик билими ардактуу кызматкер, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Ульяновск мамлекеттик университети, кылмыш процесси кафедрасы, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Аль-Фараби атындагы Казахстан мамлекеттик университети ректорунун кеңешчиси, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Түштүк Урал мамлекеттик университетинин (Улуттук мамлекеттик университетинин) кылмыш-жаза процесси, соттук экспертиза жана криминалистика кафедрасынын доценти, darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – Кылмыш-жаза, жазык-процесстик мыйзамдар жана сот практикасы борборунун башкы илимий кызматкери. Россия Федерациясынын Өкмөтүнө караштуу мыйзамдар жана салыштырма укук таануу институтунун укук коргоо органдарынын юристтерин даярдоо, жазык сот өндүрүшү, укук коргоо иши кафедрасынын башчысы. Россия Федерациясынын илимине эмгек сиңирген ишмер, Криминалисттер жана криминологдор союзунун Вице-президенти, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – юридика илимдеринин доктору, доцент, кылмыш-процессуалдык иштер бөлүмүнүн башчысы, Ульяновск мамлекеттик университети, omaksimov@mail.ru

Машовец Асия Океановна – юридика илимдеринин доктору, профессор, М.Ф. Яковлев атындагы Урал мамлекеттик юридикалык университетинин Сот иши жана жазык процесси кафедрасынын профессору, oceanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – Ульяновск мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин деканы, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы. Чжэнчжоу университетинин (КЭР) ардактуу профессору. Россия Федерациясынын эмгек сиңирген юристи, lpgs@law.ru

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, Жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – юридика илимдеринин доктору, Коомдук саясий дисциплиналар жана психология кафедрасынын башчысы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясы милициянын генерал-майору атындагы, kchopa@inbox.ru

Көкөева Алмагүл Мухтарбековна – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин укук жана бажы факультетинин деканы, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сыроевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Пермь мамлекеттик улуттук изилдөө университетинин Жазык процесси жана криминалистика бөлүмүнүн профессору, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – юридика илимдеринин доктору, профессор, юрист, практикалык укук мектебинин негиздөөчүсү, Ульяновск мамлекеттик университетинин укуктук изилдөөлөр боюнча илимий-билим берүү борборунун жетектөөчү илимий кызматкери, ruvv66@mail.ru

Семенов Владимир Александрович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кубан мамлекеттик университети, crimproc@law.kubsu.ru

Сергеев Андрей Борисович – юридика илимдеринин доктору, Челябинск мамлекеттик университетинин кылмыш-укуктук дисциплиналар кафедрасынын профессору, sergeevab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, жетекчи Байкал мамлекеттик университетинин Жазык процесси жана прокурордук көзөмөл кафедрасы, Иркутск шаары, smimova-ig@mail.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – юридика илимдеринин кандидаты, Соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын доценти, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – юридика илимдеринин кандидаты, Кылмыш укугу жана процесси кафедрасынын доценти, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, Кыргызстандын юристтер ассоциациясынын филиалынын директору, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD, доцент, Фергана мамлекеттик университетинин юридикалык билим берүү кафедрасынын башчысы, mr.ahrorkulov@gmail.com

РЕДАКЦИЯ [ru]

Главный редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ошского государственного университета, kuldysheva@oshsu.kg

Заместители главного редактора

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского права и процесса, Ошский государственный университет, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Параидин уулу Шайлообек- кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры “Гражданского права и процесса”, Ошский государственный университет, shparaidinuulu@oshsu.kg

Ответственный редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – кандидат юридический наук, доцент, niaz_1980@mail.ru

Технический редактор

Жаасынбек кызы Айнура – кандидат юридических наук, старший преподаватель, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Члены редакционной коллегии

Токторов Эгемберди Самидинович – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой судебного процесса, экспертизы и таможенного дела, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, Член объединённого диссертационного совета Ульяновского государственного университета, президент Международной коллегии адвокатов “Абшилава и Партнёры”, “Почётный адвокат России”, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного права ФГБОУ ВО Оренбургского государственного университета. Почетный работник высшего профессионального образования РФ, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – доктор юридических наук, профессор Советник ректора КазНУ им.Аль Фараби, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – доктор юридических наук, доцент кафедры уголовного процесса, криминалистики и судебной экспертизы ФГАОУ ВО Южно-Уральского государственного университета (национальный государственный университет), darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – доктор юридических наук, профессор, Главный научный сотрудник Центра уголовного, уголовно-процессуального законодательства и судебной практики. Заведующий кафедрой подготовки юристов правоохранительных органов, уголовного судопроизводства, правозащитной деятельности Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. Заслуженный деятель науки Российской Федерации. Вице-президент Союза криминалистов и криминологов, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного процесса Ульяновского государственного университета, o_maksimov@mail.ru

Машовец Асия Океановна – доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры судебной деятельности и уголовного процесса Уральского государственного юридического университета им. М.Ф. Яковлева, okeanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ульяновского государственного университета, заведующий кафедрой гражданского права и процесса. Почетный профессор Чженчжоуского университета (КНР). Заслуженный юрист Российской Федерации, lpgs@law.ru

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович – д.ю.н., профессор кафедры гражданского права и процесса, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – доктор юридических наук, начальник кафедры общественно-политических дисциплин и психологии Академии МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции, kchopa@inbox.ru

Кокоева Алмагул Мухтарбековна – доктор юридических наук, профессор, декан факультета права и таможенного дела Кыргызско-Узбекского международного университета, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сысоевич – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Пермского государственного национального исследовательского университета, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – доктор юридических наук, профессор, адвокат, основатель Школы Практического Права, ведущий научный сотрудник Научно-образовательного центра правовых исследований ФГБОУ ВО Ульяновского государственного университета, ruvv66@mail.ru

Сергеев Андрей Борисович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин ФГБОУ ВО Челябинского государственного университета, sergeev_ab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного процесса и прокурорского надзора Байкальского государственного университета, г. Иркутск, smirnova-ig@mail.ru

Семенов Владимир Александрович – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса Кубанского государственного университета. Заслуженный юрист Кубани, crimproc@law.kubsu.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – кандидат юридических наук, доцент кафедры судебного процесса, экспертизы и таможенного дела Ошского государственного университета, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права и процесса Ошского государственного университета, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – кандидат юридических наук, доцент, директор филиала Ассоциации юристов Кыргызстана, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD юридических наук, доцент, заведующий кафедрой правового образования Ферганского государственного университета, mr.ahrorkulov@gmail.com

EDITORIAL TEAM [en]

Editor-in-chief

Kuldysheva Gulsara Kenzheevna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law, Osh State University, kuldysheva@oshsu.kg

Deputy Editors-in-chief

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Paraidin uulu Shailoobek - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure, shparaidinuulu@oshsu.kg

Managing Editor

Pazylov Niyazbek Adylzhanovich - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, niaz_1980@mail.ru

Technical Editor

Zhasynbek kzy Ainura - Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer, ajaasynbekkzy@oshsu.kg

Members of the Editorial Board

Toktorov Egemberdi Samidinovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Litigation, Expertise and Customs, toktorov@oshsu.kg

Abshilava Georgy Valeryanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure of Ulyanovsk State University, Member of the Joint Dissertation Council of Ulyanovsk State University, President of the International Bar Association “Abshilava and Partners”, Honorary Advocate of Russia, georost@list.ru

Volosova Nonna Yuryevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law, Orenburg State University. Honorary Worker of Higher Professional Education of the Russian Federation, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Grigoriev Viktor Nikolaevich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, grigorev.viktor@gmail.com

Duysenov Erkin Ermanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor Advisor to the Rector of Kazak National University named after Al Farabi, duysenov.e@mail.ru

Darovskikh Olga Igorevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Forensic Science and Forensic Science, South Ural State University (National State University), darovskikhoi@gmail.com

Zaitsev Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Researcher of the Center for Criminal, Criminal Procedure Legislation and Judicial Practice. Head of the Department of Law Enforcement Lawyers Training, Criminal Procedure, Human Rights Activities of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation. Honored Scientist of the Russian Federation. Vice President of the Union of Criminalists and Criminologists, oleg010663@mail.ru

Maksimov Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, o_maksimov@mail.ru

Mashovets Asiya Okeanovna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Judicial Activities and Criminal Procedure, Ural State Law University named after M.F. Yakovleva, okeanovna@bk.ru

Morozov Sergey Yurievich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of Ulyanovsk State University, Head of the Department of Civil Law and Procedure. Honorary Professor of Zhengzhou University (PRC), Honored Lawyer of the Russian Federation, lpgs@law.ru

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, murzaibraimov@bk.ru

Kadyrova Cholpon Aizabekovna - Doctor of Legal Sciences, Head of the Department of Social and Political Disciplines and Psychology of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic named after Major General of Police, kchopa@inbox.ru

Kokoeva Almagul Mukhtarbekovna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law and Customs, Kyrgyz-Uzbek International University, almash.utf@mail.ru

Pastukhov Pavel Sysoevich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics, Perm State National Research University, pps64@mail.ru

Rudich Valery Vladimirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Attorney-at-law, Founder of the School of Practical Law, Leading Researcher of the Scientific and Educational Center for Legal Research, Ulyanovsk State University, ruvv66@mail.ru

Sergeev Andrey Borisovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Law Disciplines, Chelyabinsk State University, sergeev_ab@bk.ru

Smirnova Irina Georgievna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head. Department of Criminal Procedure and Prosecutorial Supervision, Baikal State University, Irkutsk, smirnova-ig@mail.ru

Sementsov Vladimir Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure of the Kuban State University. Honored Lawyer of Kuban, crimproc@law.kubsu.ru

Arstanbekov Mamasaly Sarybashovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Judicial Process, Expertise and Customs, maarstanbekov@ohsu.kg

Zhusupov Bolot Asanovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure, bolotbek1970@mail.ru

Tailakova Salia Dzhénishbekovna - candidate of legal sciences, Associate Professor, Director of the branch of the Association of Lawyers of Kyrgyzstan, salia1510@mail.ru

Ahrorkulov Anvar Anvarovich - PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Legal Education, Fergana State University, mr.ahrorkulov@gmail.com

МАЗМУНУ

Содержание

Contents

Абдикерим кызы Г. Адвокаттын кесиптик ишмердүүлүгүндөгү этикасы.....	1
Айтбаева Ж.С., Абдикалил кызы А. Эл аралык укуктун принциптерин ишке ашыруунун көйгөйү.....	8
Акматова А.Т., Асанбекова Дж.Ж., Мадаминаова Д.Б. Билим берүү программаларын ишке ашыруу Кыргыз Республикасында «аптекалык баңгиликтин» алдын алуу жөнүндө	14
Амирова К.А. Нотариустун ишиндеги кесиптик этика.....	22
Арстанбеков М.С., Сарбашов И.М. Турмуштук ар кандай кырдаалдарда балдарды виктимологиялык жактан коргоо өзгөчөлүктөрү	29
Атамкулова Е.Т. Психологические факторы регуляции межличностных отношений в семье по воспитанию детей.....	37
Абдикерим кызы Г., Эрматова А.К., Бейшенбек уулу Э. Эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду кайра социалдаштыруу маселелери.....	44
Бабаев Н.И. Лизинг ишмердигинин Кыргызстанда укуктук жөнгө салынуусу	51
Бекмурзаев Б.Т. Исторический обзор принципа разделения властей	58
Бидильдаева Г.А. Нормы и принципы международного права в уголовном законодательстве Кыргызской Республики.....	66
Жаасынбек кызы А., Шоокумова Д.П. Жашы жете элек балдарды тарбиялоо менен байланышкан талаш-тартыштардын укуктук өзгөчөлүктөрү	73
Айтбаева Ж.С., Маматиса кызы А. Эволюция отношений власти и гражданского общества в Кыргызстане	79
Жолдошбай уулу З. Понятие преступлений против общественной безопасности	86
Жумаева А.Б. Эффективность социальных опросов как метода исследования общественного мнения в условиях цифровизации	91
Ташмаматов А.А., Жусупбаев К.К., Мамрасулов К.М. Кыргыз Республикасында бажылык жөнгө салуу чаралары мамлекеттин экономикасына тийгизген таасири.....	98

Жылдыз кызы М.	
Судебная власть и права человека: механизмы защиты и правоприменительная практика.....	104
Бидильбаева Г.А., Кадыров Н.С.	
Международно-правовое регулирование местного самоуправления	111
Исакова Т.К.	
Гарантия защиты от насилия и дискриминации женщин в Кыргызской Республике	121
Истамкулов Ж.И., Маманова А.Ж.	
Экологиялык укук бузуулардын себептери жана алдын алуу чаралары	126
Калыков Н.А.	
Защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов: обязанности органов внутренних дел по защите прав человека и предотвращению их нарушений.....	132
Жусупжан кызы Ч.	
Служба пробации в Кыргызстане: перспективы и развитие	139
Мамашарип кызы Б., Төлөгөн уулу Т., Утанов К.К.	
Нике келишиминин укуктук аспекти.....	146
Нарматов Х.Б., Атамкулова Е.Т., Ибраимов Б.З.	
Проблемы исполнения трудового законодательства Кыргызской Республики национальными правозащитными институтами.....	155
Орозбаева А.К.	
Интерактивные методы обучения в юридических дисциплинах: кейс-методы и ролевые игры.....	160
Парайдин уулу Ш.	
Роль экологического права в решении задач по защите окружающей среды от загрязнений	168
Патиев Н.М., Кармышаков М.А., Токтакун кызы Г.	
Жарандык процесстердеги соттук далилдердин маңызы.....	174
Токторов Э.С.	
Бкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүдө адамдын жана жарандын Конституциялык укуктарынын сакталышынын укуктук кепилдиктери	184
Орозбаева Б.А., Мамашев Б.К.	
Балдарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүнүн кээ бир аспекти.....	189
Туйчиева М.Б., Урайым кызы А., Садиров С.Ш.	
Сот ишмердүүлүгүнүн маңызы, түшүнүгү жөнүндө.....	196
Турсунбай кызы Г.	
Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун себептери	202
Уларов Б.К., Равшанов М.Р., Эшназарова М.Б.	
Атаандаштык принциби жана аны процесстик укукта ишке ашыруу проблемалары.....	208
Эрматова А.К., Токтогулов Б.	
Жарандык процесстин маңызы	214

Юсупалиев И.К.

Кыргыз Республикасындагы улуттук коопсуздукка коркунуч катары кылмыштуулук 222

Жусупов Б.А., Жусупова Н.Ы.

Кылмыш-жаза процессиндеги дефинитивдик нормалар..... 228

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 1-7

УДК: 347.965

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_1](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_1)

АДВОКАТТЫН КЕСИПТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНДӨГҮ ЭТИКАСЫ
ЭТИКА АДВОКАТА В ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ETHICS OF THE LAWYER IN HIS PROFESSIONAL ACTIVITY

Абдикерим кызы Гүлбарчын

Абдикерим кызы Гүлбарчын

Gulbarchyn Abdikerim kyzu

ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Dr. Associate Professor, Osh State University

АДВОКАТТЫН КЕСИПТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНДӨГҮ ЭТИКАСЫ

Аннотация

Макалада учурдагы Кыргызстандын укуктук шарттарында адвокаттын кесиптик ишмердүүлүгүндөгү этикасынын мыйзамдык калыптануу эволюциясы менен учурдагы аракеттенүүсү талдоого алынган. Адвокаттык этика юристтердин кесиптик ишмердигинде негизги ролду ойнойт, анткени ал калыстыкты, кардарлардын укуктарын коргоону жана укуктук принциптерди сактоону камсыз кылган жүрүм-турумдун нормаларын жана стандарттарын аныктайт. Адвокаттын кесиптик ишмердүүлүгүндөгү этика азыркы учурда начар түшүнүлгөн, бул аны изилдөө үчүн маанилүү темага айлантат. Кыргызстандын укуктук шарттарында укуктук этиканын калыптанышы жана азыркы өнүгүү тенденциялары, укуктук табиятынын мазмундук аспектилери анын маанилүү мүнөздөмөлөрүн талдоо аркылуу жалпыланган жана бөлүнгөн.

Ачык сөздөр: этика, адеп ахлак, адвокаттык ишмердүүлүк, адвокат, моралдык нормалар, адам укуктары жана эркиндиктери, декриминализациялоо, этикалык кодекс

ЭТИКА АДВОКАТА В ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье анализируется эволюция правового формирования и современное состояние адвокатской этики в профессиональной деятельности адвоката в современных условиях Кыргызстана. Этика адвоката играет ключевую роль в профессиональной деятельности юристов, так как определяет нормы и стандарты поведения, которые обеспечивают справедливость, защиту прав клиентов и соблюдение правовых принципов. Этика адвоката в его профессиональной деятельности в настоящее время является недостаточно изученной, что делает его важной темой для исследования. Формирование адвокатской этики в правовых условиях Кыргызстана и современные тенденции развития, содержательные аспекты правовой природы обобщены и разделены посредством анализа ее важных характеристик.

Ключевые слова: этика, мораль, адвокатура, адвокат, моральные нормы, права и свободы человека, декриминализация, этический кодекс

ETHICS OF THE LAWYER IN HIS PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

The article analyzes the evolution of legal formation and the current state of legal ethics in the professional activities of a lawyer in the modern conditions of Kyrgyzstan. Lawyer ethics plays a key role in the professional activities of lawyers, as it determines the norms and standards of behavior that ensure fairness, protection of client rights and compliance with legal principles. The ethics of a lawyer in his professional activities are currently poorly understood, which makes it an important topic for research. The formation of legal ethics in the legal conditions of Kyrgyzstan and modern development trends, substantive aspects of the legal nature are generalized and separated through the analysis of its important characteristics

Keywords: ethics, morality, advocacy, lawyer, moral norms, human rights and freedoms, decriminalization, code of ethics

Киришүү

Актуалдуулугу. Социалдык мамлекетти курууга багыт алган Кыргызстан адам укуктарын жана эркиндиктерин ар тараптуу коргоону камсыз кылуу менен ишке ашырууга шарт түзүп берүү максатын көздөйт. Учурдагы адам укуктарынын баалуулуктары жаңы көз караштын алкагында каралып, мамлекеттин негизги функцияларынын бири катары аны камсыз кылуу милдетин алдыга жүктөйт.

Адам укуктары азыркы замандын негизги баалуулуктарынын бири болуп эсептелет, жана аларды коргоо демократиялык коомдун маанилүү элементи болуп саналат. Мамлекеттин бул багыттагы иш-аракеттери жарандардын тең укуктуулугун камсыз кылууга жана коомдук стабилдүүлүктү бекемдөөгө багытталган[1, 204-207б.].

Учурдагы Кыргызстандын укуктук шаттарында адам укуктары жана эркиндиктери баа жеткис жана кол тийгис катары бааланып, аны укуктук жактан ар тараптуу камсыз кылуу, коргоо мамлекеттин жана өзүн өзү башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн маңызын түзөт. Ал эми жарандарга жана уюмдарга укуктук жактан жардам көргөзүү, сот жана башка органдарда алардын кызыкчылыгын коргоо үчүн адвокаттардын жарандык коом менен иш алып баруусу баарыбызга белгилүү.

Каралып жаткан теманын алкагында, тактап айтканда адвокаттардын этикасы менен байланышкан суроолор илимий жактан толук кандуу изилденип бүтө элек. Мындай жагдайлар коомдогу адеп-ахлактык мамилелердин түпкүрүнүн маанилүүлүгү, укуктук аң-сезим менен маданияттын абалы адвокаттык ишмердүүлүктүн этикалык көрсөткүчтөрүнүн бири катары келип чыгат, жана ушуга байланыштуу жаңы калыптанып жаткан, өзгөрүү жана толуктоолорго дуушар болгон ченемдерде укукколдонуунун этикалык суроолорун дагы кароону шарттап келүүдө.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 64-беренесине ылайык: «Адвокаттардын өз алдынча башкаруучу кесиптик жамааты катары адвокатуранын уюштурулушу жана ишмердүүлүгү, ошондой эле адвокаттардын укуктары, милдеттери жана жоопкерчилиги мыйзам менен аныкталат»[2].

Учурдагы адвокатуранын институционалдык түзүлүшү алардын функциялары, боюнча коомчулукта бир катар талаш тартыштуу суроолор жаралып келгендигин массалык маалымат каражаттары аркылуу аныктоого болот.

Демек, каралып жаткан теманын актуалдуулугу бир катар факторлор менен шартталат жана аларга;

- мыйзам актыларынын жалпы өнүгүү тенденцияларынын абалы;
- эл аралык тажрыйбанын улуттук мыйзам актыларында имплементацияланышы;
- жаңы кабыл алынган актылардагы адвокатуранын ролу жана орду;
- мыйзам актыларын колдонуудагы укуккоргоо органдарынын ишмердүүлүгүндөгү этикалык суроолорго көңүл бөлүнүшү;
- окумуштуулар тарабынан адвокаттык этиканын ишмердүүлүктөгү жеке суроолорго карата кызыкчылыктын артылышы сыяктуу жагдайларды келтирүүгө болот.

Кыргызстандын укуктук шарттарындагы адвокаттык этиканын калыптанышы жана азыркы учурдагы өнүгүү тенденцияларын, укуктук табиятын теориялык укуктук жактан талдоо аркылуу анын манилүү мүнөздөмөлөрүн жалпылаштыруу жана бөлүп кароодо, адвокаттык этика боюнча теориялык эмгектер, эл аралык актылар, улуттук мыйзам актылары, соттук жана укукколдонуу практикалары колдонулат.

Адвокатура институтунун калыптанышы, анын ишмердүүлүгүнүн негиздери көптөгөн постсоветтик өлкөлөрдө советтик укуктук доктринанын алдында калыптанып келгендиги чындык. Анын оң жана терс жактары дагы орун алган.

Советтик укуктук доктринада көптөгөн коомдук институттардын ишмердүүлүгү борборлоштурулган башкаруу менен бирдикте жалгыз саясий монополиянын орун алышы өзгөчө таасирин өткөзгөн.

Көптөгөн ченемдерди кабыл алууда алгач партиялык кызыкчылыктар орун алып, коомдук кызыкчылыктар экинчи планга калтырылган.

Укук коргоо ишмердүүлүгүндө көбүнчө императивдик нормалар менен бирдикте кол астындагы баш ийүү салттары калыптанып, өз алдынчалуулукка, маданият, укуктук аң-сезим сыяктуу суроолор көз жаздымында калып келген.

2000-жылдын башынан баштап укукколдонуу ишмердүүлүгүндө бир катар либералдуу көз караштардын астында ченемдерге бир катар олуттуу өзгөрү толуктоолор киргизилип, адамдын укугун чектөө менен байланышкан аракеттерде этикалык нормаларга да көңүл бурула баштаган. Мындай чөйрөгө адвокаттык ишмердүүлүктөгү этика дагы кирет.

2019-2021 жылдагы укуктук реформалар, мамлекеттин укуктук саясаттын жаңыдан көз караш менен кароодо декриминализациялоо, депенизациялоо, репрессивдик усулдардан компромисстик усулдарга ыктоо сыяктуу багыттарды байкоого болот.

Юристер, анын ичинде адвокаттар өздөрүнүн кесиптик ишин жүзөгө ашырууда, биринчи кезекте, алар белгилүү бир маселени чечүүдө укуктук ченемдер менен алектенишет. Бирок, көп учурда бир гана укук нормалары жетишсиз, башка социалдык нормаларды, биринчи кезекте адеп-ахлак нормаларын, көбүнчө мамилелердин өзгөчө системасында жаралган конкреттүүлөрдү издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул судьялык жана адвокаттык этика сыяктуу илимий багыттардын пайда болушун негиздейт.

Адвокаттык этиканын мааниси юридикалык ишти жүзөгө ашырууда милдеттүү жүрүм-турум эрежелери, юридикалык кесиптин адеп-ахлактык критерийлерине жана салттарына, ошондой эле эл аралык стандарттарга жана адвокатуранын эрежелерине негизделген жана аларда каралган эрежелерди ишке ашырууга багытталган.

Мамлекет юристке өтө чоң талаптарды койот. Алар адвокаттык этика кодексинде жана юристтерге карата этикалык талаптар боюнча илимий изилдөөлөр менен аныкталган. Юристтерге коюлган негизги этикалык талаптар: чынчылдык, ак ниеттүүлүк жана юридикалык практиканын бардык чөйрөлөрүндө компетенттүү[3, 104-108б.].

«Этика» термини гректин *ethos* – үрп-адат, адеп-ахлак мүнөзүнөн келип чыккан. Ал биринчи жолу Аристотель тарабынан "өзгөчө изилдөө тармагын белгилөө катары - практикалык философия, анткени ал биз эмне кылышыбыз керек деген суроого жооп берүүгө

аракет кылат» [4, 5436.].

С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведованын сөздүгүндө «этика» адеп-ахлак, анын өнүгүшү, принциптери, нормалары жана коомдогу ролу жөнүндөгү философиялык окуу катары каралган [5, 8746.].

Этика – адамдын жана коомдун жашоосунун маанилүү аспектилеринин бири катары адеп-ахлакты, анын маңызын, табиятын жана түзүлүшүн, пайда болуу жана өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрүн, башка коомдук мамилелердин системасындагы ордун изилдөөчү, белгилүү бир моралдык системаны теориялык жактан негиздеген философиялык илим.

Этика илиминин тармактарынын ичинен кесиптик этика өзгөчөлөнөт. Кесиптик этика – кесиптик ишмердүүлүк менен шартталган же байланышкан мамилелердин адеп-ахлактык мүнөзүн камсыз кылуучу белгилүү бир социалдык топ үчүн жүрүм-турум эрежелеринин жыйындысы, ошондой эле иш-аракеттин ар кандай түрлөрүндө адеп-ахлактын көрүнүштөрүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөөчү илим тармагы.

М.С. Строговичтин айтымында: «Соңку мезгилге чейин судьялык этика маселелери жазык сот өндүрүшү боюнча ар кандай эмгектерде кокусунан гана козголуп, бирок алар илимий изилдөөнүн өз алдынча предмети катары өзгөчөлөнгөн эмес, кээде судьялык этика түшүнүгүнүн өзү эле негиздүү эместей сезилген. Акыркы убакта бул көйгөйлөргө кызыгуу күчөдү, ошондой эле судьялардын этикасынын негиздери дагы, жекече маселелери дагы карала баштады. Бирок азырынча биринчи гана кадамдар жасалды»деп белгилейт[6, 1406.].

Кесиптик этиканын түрлөрүнүн бири адвокаттын этикасы болуп саналат. Адвокаттык этиканын предмети болуп адвокаттар коллегиясынын мүчөсүнүн юридикалык нормаларда анын жүрүм-турумунун конкреттүү эрежелери белгиленбеген учурларда корпоративдик эрежелер менен белгиленген туура жүрүм-туруму саналат.

Акыркы мезгилдеги реформалардын жүрүшү адвокаттык ишмердүүлүктөгү жүрүм-турумдун жалпы, негизги эрежелерин жана принциптерин белгилешти. Эреже катары, мындай кодекстер адвокатка карата этикалык талаптарды аныктайт, кардарлар, кесиптештер, сот менен болгон мамилелерде адвокаттардын кесиптик жүрүм-турумунун эрежелерин аныктайт.

1995-жылы Единбург(Шотландия) юристтердин эл аралык ассоциациясынын башкармалыгы тарабынан кабыл алынган адвокаттардын этикасынын генералдык принциптеринде мындай деп каралган:

- Адвокаттар соттун алдындагы милдеттерин, адилеттүүлүктүн талаптарын жана кесиптик этика нормаларын сактоону эске алуу менен өз кардарларынын кызыкчылыктарын эң башкысы катары кароого тийиш:

- Адвокаттар кесиптик милдеттерин аткарууда жүктөлгөн ар кандай милдеттенмени мындай милдеттенме аткарылганга же жокко чыгарылганга чейин урматтоого милдеттүү:

- Эгерде алардын кардарларынын кызыкчылыктары адвокаттардын өздөрүнүн, өнөктөштөрүнүн же башка кардарларынын кызыкчылыктарына карама-каршы келсе, адвокаттар тапшырманы кабыл албашы керек:

- Мыйзамда каралгандан башка учурларда адвокаттар мурдагы жана азыркы кардарларга карата купуялуулукту сактоого милдеттүү:

- Юристер кардардын адвокатты эркин тандоо укугун урматтоого тийиш [7, 215-2186.]

Европа коомчулугуна кирген мамлекеттерде юристке юридикалык жана моралдык

милдеттердин бүтүндөй комплекси жүктөлөт, алар көп учурда өз ара карама-каршылыкка алып келет жана шарттуу түрдө төмөнкү категорияларга бөлүп карайт, аларга:

- кардардын алдындагы милдеттенмелер;
- кардардын ишенимдүү адамы катары же анын атынан иш алып барган соттун жана жактоочу кайрылган башка органдардын алдында;
- жалпысынан бул кесиптин башка өкүлдөрүнүн алдында жана алардын кайсы бир кесиптешинин алдында жекече;
- ошондой эле коомдун алдында, анын мүчөлөрү учун эркин жана өз алдынча кесибинин болушу укук нормаларын сактоо менен бирге мамлекеттик бийликтин жана коомдун башка таламдарынын алдында адамдын укуктарын коргоонун эң манилүү гарантиясы болуп саналат[8].

Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” мыйзамынын 17-беренесине ылайык адвокаттык иштин негизги принциптери каралган.

Адвокаттык иштин принциптери төмөнкүлөр болуп саналат:

- 1) адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда адвокаттын көз карандысыздыгы жана өз алдынчалуулугу;
- 2) мыйзамдуулук, адилеттүүлүк жана гумандуулук;
- 3) адвокаттык ишти Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынбаган ыкмалар жана каражаттар менен жүзөгө ашыруу;
- 4) адвокаттардын кесиптик этикасынын Кодексин сактоо;
- 5) адвокаттык жашыруун сырды сактоо каралган [9].

Ал эми «Кыргыз Республикасынын Адвокаттарынын кесиптик этикасынын кодекси» адвокатуранын нравалык критерийлерине жана традицияларына негизделген адвокаттык ишмердикти ишке ашырууда ар бир адвокат үчүн милдеттүү журум-турум эрежелерин белгилейт [10].

Биздин оюбузча, юристтин кесиптик жүрүм-турумунун этикалык кодексин иштеп чыгууда бирден-бир туура мамиле жалпы, фундаменталдык этикалык эрежелерди, кесиптик жүрүм-турумдун принциптерин иштеп чыгуу болуп саналат .

Демек, адвокаттык этиканын мааниси ага кайрылган адамдардын укуктарын жана мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо боюнча өзүнүн милдеттерин мүмкүн болушунча мыкты аткарууну камсыз кылуу, бул милдеттерди аткарууда адвокаттын туура жүрүм-турумун аныктоо, укук практикасына адеп-ахлактык мүнөз, аны гуманисттик мазмун менен толтуруу, коомчулук менен мамлекеттин адвокаттык кесипке болгон ишениминин тийиштүү деңгээлин калыптандыруу саналат.

Макаланы жыйынтыктоо менен төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот;

- адвокаттык ишмердүүлүк кесиптик ишмердүүлүктүн бир түрү катары таанылат;
- кандай кесиптик ишмердүүлүк болбосун укуктук нормалардан сырткары моралдык нормаларды да сактоого милдеттүү;
- адвокат кесиптик ишмердүүлүк алкагында адамдардын укук жана эркиндиктерин

коргоо максатын гана алдыга коет;

- адвокаттын кесиптик ишмердүүлүгүндөгү этикалык талаптар укуктук жактан анын ишмердүүлүгүнүн принциптеринде ишке ашат;

- кесиптик этиканы сактабоо адвокаттык ишмердүүлүк жүргүзүүгө чектөөнү алып келиши мүмкүн.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Джоробекова А.М. Отдел по поддержке семьи и детей как государственный орган в осуществлении правосудия по делам несовершеннолетних. //Известия ВУЗов (Кыргызстан). 2009. № 7. С. 204-207.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. *(Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген)*
3. Абдикерим кызы Г. Кыргыз Республикасында адвокатуранын уюштуруучулук-укуктук ишмердүүлүгүнүн айрым аспектилери. // Известия вузов Кыргызстана, 2020 - №1. С.104-108.
4. Кыскача философиялык энциклопедия. - М., 1994. 543-б.
5. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка (А-Д). Издательство "Азъ", 1992.С.874
6. Строгович М.С. Судебная этика, ее предмет и сущность // Государство и право. – 2022. №2. С.140.
7. Абдикерим кызы Г. Батыш Европанын юридикалык тутумундагы адвокатуранын кесиптин орду жана ролу. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2019. №12. С. 215-218.
8. Общий кодекс правил для адвокатов стран европейского сообщества принят Советом Коллеги адвокатов и юридических обществ Европейского союза 28 октября 1988 года (Франция, Страсбург)
9. “Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 2014-жылдын 14-июлу № 135. // <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5122/edition/1290068/ru>
10. Кыргыз Республикасынын Адвокатурасынын адвокаттарынын үчүнчү Кезектеги Съездинин чечими менен 27-январь 2024-жылы кабыл алынган. “Кыргыз Республикасынын Адвокаттарынын кесиптик этикасынын” кодекси. // https://advokatura.kg/sites/default/files/documents/kesiptik_etikasynyn_kodeksi.pdf

ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУН ПРИНЦИПТЕРИН ИШКЕ АШЫРУУНУН КӨЙГӨЙҮ
ПРОБЛЕМА РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
THE PROBLEM OF IMPLEMENTING THE PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW

Айтбаева Жылдыз Сагынбаевна

Айтбаева Жылдыз Сагынбаевна

Zhyldyz Sagymbaevna Aitbaeva

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law science, Associate Professor, Osh State University

Абдикалил кызы Алина

Абдикалил кызы Алина

Alina Abdikalil kызу

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's student, Osh State University

ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУН ПРИНЦИПТЕРИН ИШКЕ АШЫРУУНУН КӨЙГӨЙҮ

Аннотация

Маанилүүлүк. Илимий макалада эл аралык укуктун принциптери сыяктуу укуктук кубулушту, тактап айтканда, эл аралык укуктук мамилелердин катышуучуларынын укуктарын коргоо механизмдерин укуктук жөнгө салууну өнүктүрүүнүн жолдорунун бири катары аларды ишке ашыруу маселелери каралды. Эл аралык укуктун принциптери кандайча ишке ашырылып жатканы талдоого алынган, тактап айтканда, ал принциптер кандайча бузулуп жатканы же өз кезегинде эл аралык укуктук мамилелердин кызыкчылыгы үчүн пайдаланылбай жатканы боюнча мисалдар келтирилген. Автор эл аралык укуктун негизги принциптери заманбап укуктук чындыкты эске алуу менен өзгөртүүнү талап кылат, БУУнун Уставына бул принциптерди бузгандык үчүн жаңы жазаларды киргизүү зарыл деген тыянакка келген.

Ачкыч сөздөр: эл аралык укук, эл аралык укуктун принциптери, эл аралык мамиле, эл аралык келишим, укуктук система, адам укуктары, мамлекет, Бириккен Улуттар Уюму, Устав

ПРОБЛЕМА РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

THE PROBLEM OF IMPLEMENTING THE PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW

Аннотация

Актуальность. В научной статье рассмотрены вопросы их реализации как один из путей развития правового регулирования такого правового явления, как принципы международного права, а именно механизмы защиты прав участников международно-правовых отношений. Анализируется то, как реализуются принципы международного права, а именно примеры того, как эти принципы нарушаются или, в свою очередь, не используются на благо международно-правовых отношений. Автор пришел к выводу, что основные принципы международного права требуют изменения с учетом современной правовой реальности и необходимо ввести в Устав ООН новые меры наказания за нарушение этих принципов.

Abstract

Relevance. The scientific article considered the issues of their implementation as one of the ways to develop the legal regulation of the legal phenomenon such as the principles of international law, namely, the mechanisms for the protection of the rights of the participants of international legal relations. How the principles of international law are implemented is analyzed, namely examples of how those principles are violated or, in turn, are not used for the benefit of international legal relations. The author came to the conclusion that the main principles of international law require changes taking into account the modern legal reality, and it is necessary to introduce new penalties for violation of these principles into the UN Charter

Ключевые слова: международное право, принципы международного права, международные отношения, международный договор, правовая система, права человека, государство, Организация Объединенных Наций, Устав

Keywords: international law, principles of international law, international relations, international agreement, legal system, human rights, state, United Nations, Charter

Киришүү

Актуалдуулугу. Эл аралык укуктун принциптери - азыркы дүйнөдөгү бардык эл аралык укуктук мамилелер анын айланасында түптөлгөн негизги укуктук категория, анткени ал принциптерге ылайык эл аралык келишимдер түзүлөт, бүтүмдөр түзүлөт жана ар кандай мамлекеттердин ортосундагы байланыштар түзүлөт[5]. ¹Мамлекет жана укук теориясы бул категорияга «инсандын тубаса, ажыралгыс мүнөзгө ээ болгон жана өзүнүн табияты боюнча адамга мүнөздүү болгон табигый, социалдык жактан негизделген талаптары» деп аныктайт. Бул концепцияга дагы башка ыкмалар бар, бирок алардын баары адам укуктары бардык адамдардын ажырагыс менчиги экендигинен келип чыгат жана толук жашоо үчүн зарыл болгон укуктарды камтыйт: жашоо, эркиндик, эмгек, турак-жай, абийир жана башка көптөгөн укуктар [7, б. 592].²

Бардык мамлекеттердин жана элдердин туруктуу өнүгүүсүн жана гүлдөп-өнүгүшүн камсыз кылуу үчүн эл аралык мамилелерде адилеттүүлүк, өз ара урматтоо жана тең укуктуулук принциптерин сактоо зарыл [1, б. 19-30]. Бул принциптерди кармануу аркылуу гана эл аралык аренада тынчтыкка, стабилдүүлүккө жана адилеттүүлүккө жетишүүгө болот. Мамлекетте бул көбүнчө адамдардын өлүмүнө алып келет. Натыйжада өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүү процесстери басаңдашы мүмкүн. Ушул жана башка жагымсыз кесепеттерди болтурбоо үчүн мамлекеттер эл аралык келишимдерде бекитилген эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган бардык принциптерин сактоого тийиш [4, б. 6-27; 8]³

Заманбап укуктук коомдо биз эл аралык укуктун принциптери кандай бузулуп жатканын барган сайын көбүрөөк байкай алабыз, бул принциптерди бузуунун кесепеттери көптөгөн мамлекеттер үчүн глобалдык кесепеттерге алып келет. Мисал катары коңшу мамлекеттер арасында болуп жаткан окуяларды айтсак болот, Крымдын Россия Федерациясына кошулушун айтсак болот, андан кийин Россия Федерациясынын жарандары эбегейсиз сандагы санкцияларга дуушар болушкан, ошондуктан мамлекеттин экономикасынын деңгээли жана жарандардын жашоо сапаты олуттуу түрдө начарлап кеткен.

Натыйжада, эл аралык укуктун принциптерин ишке ашыруу милдеттерин илимий талдоонун зарылдыгы да бир кыйла жогорулайт, бул азыркы структуранын кемчиликтерин аныктайт жана бул кыйынчылыкты жоюунун жолдорун сунуш кылат. Бул көйгөй боюнча изилдөөлөрдү көптөгөн белгилүү окумуштуулар жүргүзүшкөн, алардын ичинен Ю.С.Ромашев, Е.В.Постникова, В.И.Карпц, С.И.Кузин, Ю.И.Исаков, В.В.Барбина жана башкаларды бөлүп көрсөтүүгө болот.

Эл аралык укуктун негизги принциптеринин бирине – эл аралык келишимдерге карата *pacta sunt servanda* принциби катары белгилүү болгон эл аралык милдеттенмелерди ак

¹ Ашавский Б. М. Принципы невмешательства во внутренние дела государств и уважения и соблюдения основных прав и свобод человека: границы дозволенного в процессе их взаимодействия // Международные пакты о правах человека: ценностные характеристики: материалы Международной научно-практической конференции / Отв. ред. Т. А. Сошникова, Н. В. Колотова. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2016.

² Черниченко С. В. Контуры международного права. Общие вопросы. М.: Научная книга, 2014. 592 с.

³ Ануфриева Л. П. Принципы в современном международном праве (некоторые вопросы понятия, природы, генезиса, сущности и содержания) // Московский журнал международного права. 2021. № 1. С. 6–27.

ниеттүүлүк менен аткаруу принцибине көңүл буруу зарыл – келишимдер аткарылууга тийиш. Эгерде келишим түзүлсө, аны чынчылдык менен аткаруу керек. Бул принципти сактабоо мамлекеттин ички мыйзамдарына эл аралык келишимдин жоболорун ишке ашырууну каалабагандыгын көрсөтөт, бул эки укуктук системанын ортосундагы карама-каршылыктардын келип чыгышында дагы бир кыйынчылык туулат.

Мамлекеттер эл аралык келишимдердин улуттук укук системасындагы орду бул келишимдерде белгиленген эл аралык милдеттенмелерди аткаруу үчүн маанилүү деген көз карашта [6]. Эл аралык келишимдердин ички укуктун булактарынын иерархиясындагы позициясын аныктоодо (б.а., алардын юридикалык күчүнө жараша абалы) мамлекеттер, эреже катары, эл аралык келишимди ички укуктук актынын деңгээлине байланыштырат, мында келишим улуттук мыйзамдарга киргизилет. Эл аралык келишимдерде каралган шарттарды бузган келишимдердин мисалдарын келтирели.

1.СКЧ- 2 — Америка Кошмо Штаттары менен Советтик Социалисттик Республикалар Союзунун ортосунда кол коюлган стратегиялык куралдарды чектөө жөнүндөгү келишим. Биринчиси аны расмий түрдө бекитүүдөн баш тартты, бирок эки мамлекет тең анын принциптерин жана жоболорун жумшак мыйзамга ылайык сактоо менен келишимди карманышты.

2. 1972-жылы катышуучу-өлкөлөр үчүн улуттук ракетадан коргонуу системаларын өнүктүрүүнү чектеген келишим түзүлдү. Бирок 2001-жылы Америка Кошмо Штаттары бул келишимден чыккан.

3. 1990-жылы түзүлгөн Европадагы кадимки күчтөр жөнүндөгү келишим бардык тараптардын блоктордун ортосундагы чек араларда бирдей өлчөмдө согуштук техниканын жана куралдын болушун талап кылган. Бирок бул келишимдин кайра каралган вариантына 1999-жылы кол коюлган, анткени НАТО кеңейип, Европадагы кадимки күчтөр боюнча келишим расмий түрдө токтотулган. 2007-жылы Россия Европадагы кадимки күчтөр боюнча келишимден баш тарткан. Ал эми 2011-жылы Америка Кошмо Штаттары аны колдонууну токтоткон.

4. 1988-жылы кол коюлган Орто аралыкка атуучу өзөктүк күчтөр жөнүндө келишим (INF келишими) орто жана кыска аралыкка атуучу баллистикалык жана канаттуу ракеталарды, ошондой эле аларды учуруу үчүн орнотууларды жерде өндүрүүгө, сыноого жана жайгаштырууга тыюу салат. Бирок, 2019-жылы Америка Кошмо Штаттары бул келишимден чыгып, анын 2019-жылдын 2-августунда токтотулушуна алып келген.

Мындай мисалдар, албетте, эл аралык-укуктук практикада жалгыз эмес, ошондуктан мамлекеттердин келишимдердин шарттарын аткарбагандыгынын негизги себеби, келишимдерге кол койбогондуктан, бир тараптуу баш тартуунун кыйла катаал кесепеттеринин жоктугунда деп айта алабыз. Келишимдердин пункттарын аткаруу, бул өз кезегинде эл аралык укуктун негизги принциптеринин бузулушуна алып келет. Натыйжада, бул проблеманы чечүүнүн бирден-бир жолу, автордун пикири боюнча, мамлекеттер ортосундагы келишимдерди бузуунун кесепеттерин катаалдаштыруу болуп саналат.

Эл аралык укуктун негизги нормаларынын бири катары адамдын негизги укуктарын жана эркиндиктерин урматтоо принцибин өнүктүрүү Бириккен Улуттар Уюмунун Уставынын кабыл алынышы менен түздөн-түз байланыштуу. Уставдын преамбуласында БУУнун мүчөлөрү адамдын негизги укуктарына жана эркектер менен аялдардын тең укуктуулугуна ишенимин дагы бир жолу ырасташат. Уставдын 1-беренесинде Уюмдун максаттары айтылат, алар расасына, жынысына, тилине жана динине карабастан бардык адамдардын укуктарын

жана негизги эркиндиктерин урматтоону илгерилетүүнү жана өнүктүрүүнү камтыйт. Уставдын 55-беренесине ылайык, Бириккен Улуттар Уюму жашоонун жогорку деңгээлине, толук жумуштуулукка жана экономикалык жана социалдык прогресс жана өнүгүү үчүн шарттарга көмөктөшөт.

Ал ошондой эле бардыгы үчүн адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин жалпы урматтоону жана сактоону камсыз кылат. 56-беренеге ылайык, Уюмдун бардык мүчөлөрү 55-беренедө баяндалган максаттарга жетүү үчүн Уюм менен кызматташууда биргелешкен жана жеке чараларды көрүүгө милдеттенишет.

Бул принцип 1948-жылдагы Адам укуктарынын жана негизги эркиндиктеринин жалпы декларациясында, 1966-жылдагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактыда жана 1966-жылдагы Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пактыда так аныкталган. Адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жана жөнгө салуу ар бир мамлекеттин ички маселеси. Адам укуктарынын эл аралык стандарттары, эреже катары, түздөн-түз мамлекеттин аймагында колдонулушу мүмкүн эмес жана аларды ишке ашыруу үчүн белгилүү бир чараларды талап кылат [2].⁴

Учурдагы укуктук реалдуулукта, Россия Федерациясынын жашоочулары Украинанын аймагында болуп жаткан кырдаалга байланыштуу жогоруда айтылган принциптин бузулушуна дайыма туш болушат. Россия бул жанжалда Украинаны колдогон өлкөлөрдөн ар кандай санкцияларга дуушар болууда, бул өз кезегинде мамлекеттин ички иштерине кийлигишпөө принцибин бузуп, орус жарандарынын укуктарына олуттуу таасир тийгизет. Ар кайсы аймактарда жарандардын укуктары чектелди – айрым өлкөлөрдөн учак каттамдарына тыюу салынды, өз тармагындагы дүйнөдөгү алдыңкы дүкөндөр жабылып, башка өлкөлөргө продукция берүү токтотулду. Бул мисалдардын бардыгы жарандардын укуктарын жана алардын эркиндигин урматтоо укугунун принцибинин бузулушу болуп саналат. Украинадагы окуяларга байланыштуу өз мамлекетин колдобогон же бейтарап калган адамдар өз кызыкчылыктарына чектөө коюуда.

Ошентип, принциптер сыяктуу стандарттар эл аралык укук системасы үчүн эң маанилүү ченемдер экенин ырастоо зарыл деген тыянакка келебиз. Алар анын натыйжалуулугуна олуттуу салым кошот, бул эл аралык укуктун баалуулуктарына өтө так багыттоо менен белгилүү бир ийкемдүүлүк менен түшүндүрүлөт.

Ошондой эле, азыркы укуктук реалдуулукта эл аралык укуктун принциптерин ишке ашыруунун терс жактарын белгилей кетүү керек, санкциялар сыяктуу көрүнүштөрдү эске алуу менен, азыркы укуктук реалдуулукта алар мажбурлоонун бир тараптуу тартиби, эл аралык санкциялар белгилүү бир укуктардын монополиясы болуп саналат. Санкциялар сыяктуу бир тараптуу чаралар эл аралык тартипке гана карама-каршы келбестен, ошондой эле эл аралык укуктун негизги принциптерин, атап айтканда, адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин урматтоо принцибин түздөн-түз бузат[3].

Ошентип, эл аралык талаш-тартыштарды тынчтык жолу менен чечүү принцибин ишке ашыруу, санкциялар аркылуу конкреттүү мамлекеттердин жарандарынын өмүрүнө жана ден соолугуна терс таасирин тийгизип, адам укуктарын жана анын негизги эркиндиктерин урматтоо принцибин ишке ашыруу маселесин көтөрөт.

⁴ Айтбаева Ж.С., Абдулбек кызы А. Эл аралык жана ички укуктардын өз ара аракеттенүүсү // Вестник Ошского государственного университета. 2021. Т. 1. № 3. С. 101-108.

Оюубузча, биринчи кезекте Бириккен Улуттар Уюмунун жана анын Уставынын беделин жана маанисин калыбына келтирүү зарыл. Устав эл аралык укуктун негизги принциптерин бекитет - булар, бир нече кылымдар бою адамзат жапа чеккен нормалар жана ошол эле учурда алар кандайдыр бир жагдайларда кандайдыр бир жол менен жараксыз болушу мүмкүн деп жарыялоо азыркы учурдагы бардык мыйзам ченемдерин одоно бузуу болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Абашидзе А. Х. Принципы международного права: проблемы понятийно-содержательного характера // Московский журнал международного права. 2017. N 4. С. 19–30.
2. Айтбаева Ж.С., Абдулбек кызы А. Эл аралык жана ички укуктардын өз ара аракеттенүүсү // Вестник Ошского государственного университета. 2021. Т. 1. № 3. С. 101-108.
3. Айтбаева Ж.С., Абдулбек кызы А. К вопросу о международно-правовых обычаях // Вестник филиала федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования "Российский государственный социальный университет" в г. Ош Киргизской Республики. 2021. № 1 (23). С. 21-24.
4. Ануфриева Л. П. Принципы в современном международном праве (некоторые вопросы понятия, природы, генезиса, сущности и содержания) // Московский журнал международного права. 2021. № 1. С. 6–27.
5. Ашавский Б. М. Принципы невмешательства во внутренние дела государств и уважения и соблюдения основных прав и свобод человека: границы дозволенного в процессе их взаимодействия // Международные пакты о правах человека: ценностные характеристики: материалы Международной научно-практической конференции / Отв. ред. Т. А. Сошникова, Н. В. Колотова. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2016.
6. Осмоленчук, А. А. Проблема реализации принципов международного права// Молодой ученый. — 2023. — № 50 (497). — С. 272-275.
7. Черниченко С. В. Контуры международного права. Общие вопросы. М.: Научная книга, 2014. 592 с.
8. Айтбаева, Ж. С. Эл аралык жана ички укуктардын өз ара аракеттенүүсү жана ролу / Ж. С. Айтбаева, А. Абдулбек Кызы // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 3. – P. 101-108. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_101. – EDN DQBWBH.

УДК: 343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_3](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_3)

**БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАЛАРЫН ИШКЕ АШЫРУУ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНДА «АПТЕКАЛЫК БАҢГИЛИКТИН» АЛДЫН АЛУУ
ЖӨНҮНДӨ**

**ВНЕДРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ «АПТЕЧНОЙ»
НАРКОМАНИИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

**IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS ON THE PREVENTION OF
«PHARMACY» DRUG ADDICTION IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

Акматова Аманай Турсунбаевна

Акматова Аманай Турсунбаевна

Amanai Tursunbayevna Akmatova

ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Dr. Associate Professor, Osh State University

amanakmatova@oshsu.kg

Асанбекова Джамия Жекшеналиевна

Асанбекова Джамия Жекшеналиевна

Jamilya Zhekshenaliyeva Asanbekova

ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Dr. Associate Professor, Osh State University

dasanbekova@oshsu.kg

Мадаминава Диларам Болотбековна

Мадаминава Диларам Болотбековна

Dilaram Bolotbekovna Madaminova

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Philology Science. Associate Professor, Osh State University

ВНЕДРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ «АПТЕЧНОЙ» НАРКОМАНИИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема аптечной наркомании в Кыргызской Республике и значимость внедрения образовательных программ для ее профилактики. Проведен анализ факторов, способствующих распространению злоупотребления лекарственными средствами среди населения, включая легкий доступ к препаратам, недостаток знаний о вреде самолечения и социальные условия. Обозначены ключевые компоненты профилактических образовательных программ, включающие лекции, тренинги и вовлечение аптек и медицинских учреждений в образовательный процесс. Подчеркивается важность интеграции таких программ в школьное и вузовское обучение, а также активного участия семьи. Рассмотрены основные барьеры на пути внедрения программ и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: образовательные программы, «аптечная» наркомания, увеличение, злоупотребление, лекарственные препараты, аптеки, учебная программа

БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАЛАРЫН ИШКЕ АШЫРУУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА “АПТЕКАЛЫК БАҢГИЛИКТИН” АЛДЫН АЛУУ ЖӨНҮНДӨ

IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS ON THE PREVENTION OF “PHARMACY” DRUG ADDICTION IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Макалада Кыргыз Республикасындагы дарыканага көз карандылыктын көйгөйү жана анын алдын алуу үчүн билим берүү программаларын киргизүүнүн маанилүүлүгү каралды. Калк арасында дары-дармек каражаттарын кыянаттык менен пайдалануунун таралышына өбөлгө болгон факторлорго, анын ичинде дары-дармектерге жеңил жеткиликтүүлүккө, өзүн-өзү дарылоонун зыяндуулугу жөнүндө билимдин жетишсиздигине жана социалдык шарттарга талдоо жүргүзүлдү. Лекцияларды, тренингдерди жана дарыканаларды жана медициналык мекемелерди билим берүү процессине тартууну камтыган профилактикалык билим берүү программаларынын негизги компоненттери белгиленген. Мындай программаларды мектептик жана ЖОЖдук окутууга интеграциялоонун, ошондой эле үй-бүлөнүн активдүү катышуусунун маанилүүлүгү баса белгиленет. Программаларды ишке киргизүүдөгү негизги тоскоолдуктар каралып, аларды жеңүүнүн жолдору сунушталды.

Abstract

The article examines the problem of pharmacy drug addiction in the Kyrgyz Republic and the importance of introducing educational programs for its prevention. An analysis of factors contributing to the spread of drug abuse among the population is conducted, including easy access to drugs, lack of knowledge about the dangers of self-medication and social conditions. The key components of preventive educational programs are identified, including lectures, trainings and the involvement of pharmacies and medical institutions in the educational process. The importance of integrating such programs into school and university education, as well as the active participation of the family, is emphasized. The main barriers to the implementation of programs are considered and ways to overcome them are proposed.

Ачык сөздөр: билим берүү программалары, "дарыкана" баңгилиги, көбөйтүү, кыянаттык, дары-дармектер, дарыканалар, окуу программасы

Keywords: educational programs, "pharmacy" drug addiction, increase, abuse, drugs, pharmacies, curriculum

Введение

Актуальность. «Аптечная наркомания» в Кыргызской Республике представляет собой серьезную проблему, затрагивающую как здравоохранение, так и социальную сферу страны. Данное явление характеризуется несанкционированным употреблением аптечных препаратов, часто содержащих сильнодействующие и психоактивные вещества, такие как анальгетики, седативные средства и опиоиды. Люди, особенно молодежь, прибегают к этим препаратам с целью избежать запретов, наложенных на традиционные наркотические средства, что делает аптечную наркоманию более скрытой, но не менее опасной формой зависимости.

«Аптечная» наркомания распространяется в основном среди подростков и молодежи, которые часто ищут доступные способы для «быстрого эффекта» и не осознают потенциальный вред. Злоупотребление такими препаратами приводит к тяжелым последствиям для здоровья, включая физическую и психологическую зависимость, развитие различных заболеваний и даже летальные исходы. Этот вид зависимости сложно выявить и контролировать, так как многие препараты можно купить без рецепта или получить с фальшивыми рецептами. Это ставит под угрозу общественное здоровье и требует немедленного вмешательства¹.

В Кыргызской Республике «аптечная» наркомания широко распространена и приобрела значительные масштабы². Точные статистические данные о числе людей, страдающих от зависимости, часто отсутствуют, но наблюдается рост числа отравлений и смертельных случаев, связанных с употреблением аптечных препаратов. Проблема усугубляется недостаточным контролем за продажей психоактивных лекарств и отсутствием строгого регулирования их отпуска в аптеках. Влияет на масштабы проблемы и доступность лекарственных средств, что делает «аптечную» наркоманию более скрытой формой зависимости, сложной для мониторинга и профилактики³.

Изученность данной проблемы в Кыргызской Республике на сегодняшний день остается на недостаточном уровне. Хотя эта проблема периодически поднимается в общественных и правительственных кругах, ей уделяется меньше внимания по сравнению с традиционной наркоманией. Как отмечает Акматова А.Т. «Данная проблема также стала проблемой родителей и детей, данные вопросы определяющими при рассмотрении института семьи в Кыргызской Республике»⁴. Исследования в данной области крайне ограничены и обычно носят общий характер, охватывая вопросы наркомании в целом, без фокусировки на аптечные препараты. В то же время немногие работы акцентируют внимание на влиянии социальной среды и психологических факторов, что также усложняет понимание этой специфической формы зависимости⁵.

¹ <https://panacea.clinic/blog/zavisimosti/narkomaniya/aptechnye-narkotiki-article/#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fpanacea.clinic%2Fblog%2Fzavisimosti%2Fnarkomaniya%2Faptechny>

² <https://vesti.kg/itemlist/tag/%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D0%BD%>

³ <https://panacea.clinic/blog/zavisimosti/narkomaniya/aptechnye-narkotiki-article/>

⁴ Акматова, А. Т. Проблемы родителей и детей: вопросы сохранения семейных ценностей / А. Т. Акматова // Флагман науки. – 2024. – № 8(19). – С. 147-150. – DOI 10.37539/2949-1991.2024.19.8.008. – EDN WFJLKG.

⁵ Bennett, T., & Holloway, K. (2019). Pharmaceutical Misuse and Addiction: Global Perspectives and Prevention Strategies. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 38(3), 123–129.

Материалы и Методы

Автор считает, что при изучении проблемы «аптечной» наркомании в Кыргызской Республике логично использовать комбинированный методологический подход, объединяющий количественные и качественные методы. Это позволит глубже понять природу проблемы, ее социальные, медицинские и юридические аспекты. На начальном этапе мы сформировали основные цели и задачи исследования. Так, основной целью стало изучение факторов, способствующих распространению «аптечной» наркомании, анализ социальных и экономических последствий, а также оценка существующих законодательных и медицинских мер по контролю.

Далее были определены основные задачи: выявление основных типов аптечных препаратов, используемых для наркотизации; определение возрастных и социальных групп, наиболее подверженных «аптечной» наркомании; оценку доступности аптечных препаратов, потенциально вызывающих зависимость.

Особо мы пытаемся работать над сбором данных и проведением анализа статистики о количестве случаев отравления и госпитализаций, связанных с употреблением аптечных препаратов. Основными источниками могут быть Министерство здравоохранения Кыргызской Республики, наркологические клиники и правоохранительные органы Кыргызской Республики.

В период проведения информированных встреч в г. Баткен мы проводили социологические опросы и анкетирование среди подростков, молодежи и уязвимых групп⁶. Опросы позволяют собрать данные о причинах и мотивации к употреблению аптечных препаратов, а также об уровне осведомленности о последствиях. Собранные данные анализируются с использованием описательной и интерпретационной статистики, что позволяет выявить закономерности и подтвердить гипотезы.

На завершающем этапе автором, консультантом Мадаминовой Д.Б. и группой волонтеров студентов ОшГУ будут сформулированы выводы о масштабах, факторах и последствиях «аптечной» наркомании в Кыргызской Республике.

На основе выявленных данных мы сможем предложить:

- рекомендации для улучшения контроля над оборотом рецептурных препаратов;
- меры по повышению осведомленности населения и молодежи о рисках «аптечной» наркомании;
- программы раннего выявления и профилактики зависимости.

В стране наблюдается недостаточный уровень осведомленности о вреде «аптечной» наркомании, особенно среди подростков и молодежи⁷. Введение образовательных программ может значительно улучшить понимание рисков, связанных с несанкционированным употреблением препаратов. Программы должны охватывать школьные и университетские учреждения, а также медицинские и фармацевтические колледжи.

Образовательные учреждения могут стать важной платформой для распространения знаний о последствиях «аптечной» наркомании. Включение тем по профилактике

⁶ <https://www.oshsu.kg/ru/news/2800>

⁷ Акматова, А. Т. Механизмы выявления и защиты от «аптечной» наркомании: вопросы внедрения комплексных мер для ее преодоления / А. Т. Акматова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2024. – № 2. – С. 163-166. – DOI 10.26104/NNTIK.2024.95.81.038. – EDN WQZADE.

злоупотребления лекарственными препаратами в школьные и университетские учебные программы поможет молодежи понять риски, повысит их уровень ответственности и позволит обучить правильному обращению с лекарствами.

Государственная поддержка играет ключевую роль в эффективной реализации программ. Это включает принятие нормативных актов, выделение бюджета на профилактическую деятельность и сотрудничество с образовательными и медицинскими учреждениями. Для внедрения программ по профилактике «аптечной» наркомании требуется межведомственное сотрудничество и активное участие Министерства здравоохранения Кыргызской Республики и Министерства образования и науки Кыргызской Республики.

Эффективное предотвращение «аптечной» наркомании требует интеграции профилактических программ с системами здравоохранения и образования. Обучение медицинского и фармацевтического персонала, повышение их уровня ответственности за продажу рецептурных препаратов, а также повышение контроля за отпусками таких лекарств — важные шаги в направлении снижения распространения «аптечной» наркомании.

Программы должны учитывать не только медицинские и юридические аспекты, но и психологические. Учитывая, что подростки и молодежь часто склонны к экспериментам с веществами из-за влияния сверстников или семейных проблем, важно включить в образовательные программы темы, касающиеся психологии зависимостей, навыков отказа и устойчивости к негативному влиянию окружающей среды.

Для широкого охвата рекомендуется использовать различные медиаканалы для распространения информации о вреде «аптечной» наркомании. Создание образовательного контента в форме социальных роликов, информационных материалов, кампаний в социальных сетях позволит охватить более широкую аудиторию, включая тех, кто не охвачен традиционной системой образования.

Важно не только разработать и внедрить образовательные программы, но и регулярно проводить мониторинг и определять их эффективность. Оценка результатов позволяет своевременно корректировать подходы и методики, адаптировать программы под нужды целевой аудитории, а также улучшать стратегию профилактики на долгосрочной основе.

Таким образом автор подчеркивают, что эффективное внедрение образовательных программ по профилактике «аптечной» наркомании может значительно снизить распространенность проблемы и повысить уровень осведомленности населения о рисках, связанных с злоупотреблением лекарственными средствами.

Внедрение образовательных программ по профилактике «аптечной» наркомании в Кыргызской Республике – это необходимая и своевременная мера для борьбы с растущей проблемой злоупотребления рецептурными препаратами, особенно среди молодежи. Дискуссия по этой теме затрагивает несколько важных аспектов, связанных с организацией, методологией и социальными последствиями внедрения таких программ.

Проблема «аптечной» наркомании в Кыргызской Республике остается актуальной⁸, так как рецептурные препараты остаются легкодоступными и часто используются для наркотического эффекта. В этом контексте образовательные программы становятся важным инструментом для снижения уровня злоупотребления и повышения осведомленности населения. Молодежь часто недооценивает риск от употребления лекарств, считая их

⁸ <https://mediaportal.kg/gknb-i-milicziva-obsudili-narkoborbu-v-kyrgyzstane-v-tom-chisle-aptchnuyu-narkomaniyu/>

безопасными по сравнению с традиционными наркотиками. Вовлечение учащихся школ, колледжей и вузов в образовательные мероприятия может изменить такое восприятие.

Образовательные программы должны сопровождаться межведомственным сотрудничеством, объединяя усилия Министерства здравоохранения Кыргызской Республики, Министерства образования и науки Кыргызской Республики и Министерства внутренних дел Кыргызской Республики. Такое взаимодействие может повысить эффективность профилактических мер, а также улучшить контроль за оборотом рецептурных препаратов. Помимо школ и университетов, образовательные программы могли бы включать тренинги для фармацевтов, медицинского персонала и работников аптек для предотвращения неконтролируемого отпуска потенциально опасных препаратов.

Традиционные лекции и информационные кампании могут быть недостаточно эффективны для молодежи. Интерактивные методы, такие как ролевые игры, тренинги по отказу, а также обсуждения на темы здорового образа жизни и социальной устойчивости, могут значительно усилить восприятие программы. Использование социальных сетей, мобильных приложений и других цифровых платформ также может помочь более эффективно донести информацию до молодого поколения и вызвать у них интерес.

Зачастую подростки начинают употреблять препараты из-за давления сверстников, стресса или эмоциональных трудностей. Поэтому профилактические программы должны включать не только информацию о вреде «аптечной» наркомании, но и тренинги по развитию эмоциональной устойчивости, навыков отказа и управления стрессом. Это поможет молодежи лучше справляться с трудностями и избегать попадания в зависимость.

Образовательные программы должны сопровождаться улучшением контроля за реализацией рецептурных препаратов и усилением правового регулирования в этой области. Недостаточная строгость в отношении рецептурных требований и продаж в аптечных сетях позволяет молодежи легко приобретать препараты, что усложняет профилактическую работу. В этой связи образовательные программы должны также повышать осведомленность фармацевтов и работников аптек о правовых нормах и этических принципах.

Внедрение образовательных программ по профилактике «аптечной» наркомании в Кыргызской Республике требует комплексного подхода, объединяющего образовательные, социальные и правовые меры. Такие программы могут способствовать значительному сокращению злоупотребления аптечными препаратами, особенно среди молодежи, и в конечном итоге улучшить общественное здоровье и снизить социальные издержки.

В результате работы мы отмечаем следующие выводы:

Внедрение образовательных программ способствует повышению уровня осведомленности о рисках «аптечной» наркомании, особенно среди молодежи, которая находится в группе повышенного риска. Программы, ориентированные на раннее предупреждение, помогают сформировать у подростков и молодых людей негативное отношение к злоупотреблению аптечными препаратами.

Включение тем о профилактике «аптечной» наркомании в школьные и университетские учебные программы позволяет систематически подходить к проблеме. Образовательные учреждения становятся важной площадкой для распространения информации, а также для формирования здоровых привычек и ответственного отношения к лекарственным средствам.

5. Bennett, T., & Holloway, K. (2019). Pharmaceutical Misuse and Addiction: Global Perspectives and Prevention Strategies. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 38(3), 123–129.
6. <https://www.ohsu.kg/ru/news/2800>
7. Акматова, А. Т. Механизмы выявления и защиты от «аптечной» наркомании: вопросы внедрения комплексных мер для ее преодоления / А. Т. Акматова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2024. – № 2. – С. 163-166. – DOI 10.26104/NNTIK.2024.95.81.038. – EDN WQZADE.
8. <https://mediaportal.kg/gknb-i-milicziya-obsudili-narkoborbu-v-kyrgyzstane-v-tom-chisle-aptechnuyu-narkomaniyu/>
9. Cassidy, T.A., et al. (2018). Challenges and Responses to Prescription Drug Misuse: An International Overview. *Addiction Science & Clinical Practice*, 13(1), 2–10.
10. Degenhardt, L., & Hall, W. (2020). Extent of Illicit Drug Use and Dependence, and Their Contribution to the Global Burden of Disease. *The Lancet*, 379(9810), 55–70.
11. Ghodse, A.H. (2018). Misuse of Benzodiazepines and Other Prescription Drugs: A Threat to Public Health. *World Psychiatry*, 11(2), 119–121.
12. Fischer, B., & Rehm, J. (2019). Non-medical Use of Prescription Opioids: International Perspectives and Interventions. *International Journal of Drug Policy*, 24(6), 529–534.
13. Meyers, K., & McLellan, A.T. (2020). The Impact of Pharmaceutical Policy on Prescription Drug Abuse: Lessons from the United States. *Substance Use & Misuse*, 39(1), 49–62.
14. Sakoman, S., & Sakoman, J. (2021). Prescription Drug Abuse: Strategies and Interventions from European Countries. *European Addiction Research*, 27(5), 321–329.
15. Schmidt, C.O., et al. (2022). Systematic Review of Educational Programs for Prescription Drug Misuse Prevention. *BMC Public Health*, 15(4), 105–113.
16. World Health Organization. (2021). Global Action on Prescription Drug Abuse. World Health Organization Report. Retrieved from: (<https://www.who.int>)
17. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2020). International Standards on Prevention of Prescription Drug Abuse. Retrieved from: (<https://www.unodc.org>)

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 22-28

УДК:

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_4](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_4)

НОТАРИУСТУН ИШИНДЕГИ КЕСИПТИК ЭТИКА
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЭТИКА В РАБОТЕ НОТАРИУСА
PROFESSIONAL ETHICS IN THE WORK OF A NOTARY

Амирова Кайрыниса Асанбаевна
Амирова Кайрыниса Асанбаевна
Amirova Kairynisa Asanbaevna

улук окутуучу , Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
Amirova.kairynisa@gmail.com

НОТАРИУСТУН ИШИНДЕГИ КЕСИПТИК ЭТИКА

Аннотация

Актуальность. В этой статье рассматривается этика профессиональной деятельности нотариуса. Исследуются основные ограничения, установленные этическими правилами, для работы нотариусов. Определяются основы моральной составляющей работы нотариуса, основные принципы и правила его деятельности, а также развитие законодательства в этой области. Анализируются ключевые аспекты профессиональной этики, ее особенности и правовое регулирование, делается упор на основные правила, которым должен следовать нотариус в своей работе.

Ачкыч сөздөр: нотариус, адеп-ахлак, этика эрежелери, принциптер, кесиптик этика, этикалык ченемдер, ченедик-укук, мамлекет, юрист, жүрүм-турум ченемдери, коомдук-укук, нотариалдык ишмердүүлүк, жоопкерчилик, адептүүлүк

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЭТИКА В РАБОТЕ НОТАРИУСА

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада нотариустук кесиптик ишиндеги этикасы каралат. Изилденген иштин максаты нотариустардын иш-аракетиндеги этикалык эрежелерде белгиленген негизги чектөөлөр иликтенген. Нотариустун ишин моралдык негиздерин түзүүчү, принциптери жана эрежелери ошондой эле нотариат чөйрөсүндөгү этикалык мыйзамдарды өнүктүрүү аныкталат. Кесиптик этиканын негизги аспектилери, анын өзгөчөлүктөрү жана укуктук жөнгө салуу тандалып, нотариус өз ишинде аткарууга тийиш болгон негизги эрежелерге басым жасалат.

Ключевые слова: нотариус, мораль, нравственность, правила этики, принципы, профессиональная этика, этические нормы, нормы-право, государство, юрист, норм поведения, публично-правовые, нотариальной деятельности, ответственность, порядочность

PROFESSIONAL ETHICS IN THE WORK OF A NOTARY

Abstract

Relevance. This article examines the ethics of notary's professional activity. The main restrictions set by ethical rules for the work of notaries are investigated. The foundations of the moral component of the work of a notary, the basic principles and rules of his activity, as well as the development of legislation in this area are defined. The key aspects of professional ethics, its peculiarities and legal regulation are analysed, and emphasis is placed on the basic rules to be followed by a notary in his work.

Keywords: notary, morals, morality, rules of ethics, principles, professional ethics, ethical norms, norms-law, state, lawyer, norms of behaviour, public-law, notarial activity, responsibility, decency

Киришүү

Актуалдуулугу. Нотариустардын ишмердүүлүгүндө кесиптик этика маселесине олуттуу орун берилет, анткени нотариус адис катары да, жеке адамга да анын жүрүм-туруму боюнча, анын ичинде кызматтан тышкаркы мезгилде да жогорку талаптар коюлат. Нотариустун кесиби үчүн зарыл сапаттар, чынчылдык, адилеттүүлүк, гуманизм, калыстык, мыйзамга берилгендикти талап кылат, анткени, аларга сырларын ишенип, андан негиздүү юридикалык кеңештерди күтүшөт. Нотариус, юридикалык кесиптин өкүлү катары, коомдук-укуктук милдеттерди аткарууга чакырылган, кесиптик даярдыктын жогорку деңгээлине ээ болууга жана моралдык негиздери так калыптанган адам болууга тийиш.

Эгерде кээ бир кесиптин өкүлдөрү үчүн биринчи кезекте, алардын кесиптик чеберчилиги маанилүү болсо, нотариус үчүн да прокурор, адвокат, судьяларга жогорку квалификациялуу болушу жетишсиз. Алынган маалыматтардын абалына, көлөмүнө жана мүнөзүнө, кабыл алынган чечимдердин маанисине байланыштуу нотариус белгиленген моралдык-этикалык эрежелерди жана чектөөлөрдү кынтыксыз сактоого тийиш. "Этика" термини грек "этнос" деген сөзүнөн келип чыккан, адамдардын бири-бири менен болгон мамиледе колдонгон жүрүм-турумдун адеп-ахлактын ченемдеринин тутуму болуп саналат. Нотариаттын ишин жөнгө салууда анын этикалык жагы олуттуу орунду ээлейт. Нотариустарга адамдык жеке сапаты катары, кесиптик юрист катары да жогорку этикалык талаптар коюлат.

Нотариус өз ишмердүүлүгүн жүзөгө ашырууда кызмат адам катары да, юридикалык жаатында тиешелүү кесипти тандоо менен коомдук укуктук милдеттерди аткарат. Нотариус өзү тарбынан жүзөгө ашырып жаткан нотариалдык ишаракеттердин, анын иш чөйрөсүнө кирген же мыйзам тарабынан ага аткаруу жүктөлгөн укуктук мүнөздөгү башка кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн дайыма жогорулатуу жолу менен өзүнүн кесиптик компетенттүүлүгүнүн тиешелүү деңгээлин камсыз кылууга милдеттүү. Нотариустун кесиптик этикасы - жүрүм-турумунун биридиктүү стандарттарын белгилөөчү ченемдер тутуму түшүнүлөт.

Нотариустарга мамлекеттин атынан документтерди даярдоо укугу берилген, жасаган ишаракеттери юридикалык күчкө ээ. Нотариалдык иштин бул өзгөчөлүгү колдонуудагы мыйзамдарда бул кесиптин өкүлдөрүнө карта белгилүү бир моралдык талаптарды бекитүү зарылдыгын алдын ала аныктайт. Бул талаптар КРнын нотариат жөнүндө мыйзамдык ченемдерине киргизилген. 16- беренесине ылайык КРнын нотариат жөнүндө мыйзамында ар бир нотариус "мыйзамга жана абирине ылайык, кесиптик сырды сактоого, нотариалдык ишаракетти калыс жана адилеттүү жүргүзүүгө, өзүнүн жүрүм-турумунда адамгерчилик жана адамды сыйлоо принциптерин жетекчиликке алуу" милдеттерин аткарууга салтанаттуу түрдө ант берет.

Нотариус берилген ант боюнча өз милдеттерин аткарууга, адамдын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоого, мыйзамдын талаптарын сактоого тийиш [1]. Нотариус татыктуу иш-аракет кылууга жана кесиптин аброюна же нотариустун коомдук кызыкчылыктарды тейлөө жөндөмдүүлүгүнө терс таасирин тийгизиши мүмкүн болгон ыкмаларды колдонуудан же көз караштарды кабыл алуудан карманууга тийиш. Нотариалдык палата тарабынан кабыл алынган этикалык кодекс, укук ченемдерин толуктайт жана жыйынтыгында жогорку коомдук мааниге ээ болгон нотариалдык ишти жөнгө салат [2]. Алынган маалыматтын көлөмүнө жана мүнөзүнө, кабыл алынган ченемдердин маанилүүлүгүнө байланыштуу нотариус белгиленген моралдык-этикалык эрежелерди жана

чектөөлөрдү кынтыксыз сактоого тийиш. Ошондой эле КРнын нотариат жөнүндө мыйзамын 7-беренесинде нотариустун ишине айрым чектөөлөрдү белгилейт: нотариус окутуучулук, илимий жана башка чыгармачылык иш-чараларды кошпогондо, ишкердик жана башка акы төлөнүүчү иш менен алектенүүгө, келишимдерди түзүүдө ортомчулук кызматтарды көрсөтүүдө укугу жок деп белгилейт. Нотариус өнүккөн сайын анын этикалык эрежелери да калыптанган [3].

Нотариустардын этикалык ченемдери нотариалдык коомчулук тарабынан иштелип чыгып, атайын актылар кабыл алынган. Анын негизинде 1995-жылы кабыл алынган Европа нотариалдык ишмердүүлүк кодекси түзөт, ал жарандык жүгүртүүнүн муктаждыктарын жана нотариалдык ишмердүүлүктүн эрежелерин бири-бири менен байланыштыруу зарылдыгын көрсөтөт [4]. Бул кодекс бүтүмдөрдүн, соода операцияларынын кыймылын көбөйүшүнөн улам кабыл алынган, натыйжада чет элдик элемент менен байланышкан юридикалык аракеттердин өсүшүнө алып келген.

Мунун баары нотариустардын кызматташуунун шарттарын кеңейтүү, ошондой эле керектөөчүлөргө жардам көрсөтүүгө кепилдик берүү чечимин кабыл алышына алып келди. Европа нотариустардын этика кодекси нотариалдык иштин жалпы эрежелерин аныктайт жана мамлекеттик кызмат жараны, жеке практика менен иш жүргүзгөн нотариус өз ишин жүзөгө ашырган өлкөнүн этика эрежелерине баш ийүүгө тийиш экендигин белгилейт. Нотариус нотариалдык жана кесиптик сырларды сактоого милдетүү, анткени ал өз кардарларынын ишенимдүү адамы болуп саналат. Мындан тышкары, Кодекс өз билимин өркүндөтүү үчүн нотариустардын билим берүү процессинин үзгүлтүксүздүгүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Юридикалык адабияттарда нотариустардын кесиптик этикасын аныктоого ар кандай ыкмалар берилген. Себеби, нотариустарга моралдык, адеп-ахлактык эрежелер адис катары гана эмес, жеке адам катары да, анын жеке сапаттары үчүн да берилет. Дал ушул ыкма юридикалык кесиптин кызматкерлери үчүн колдонулат, алар өз ыйгарым укуктарын мамлекеттин же либералдык түзүмдөрдүн кызмат адамдары экендигине карабастан ишке ашылат. Мамлекеттик нотариустар эмгек келишимдин негизинде иштешет. Башкача айтканда, ал жерде кесиптик эрежелер жана стандарттар эмгек кодексинде белгиленген. Нотариустардан экинчи бөлүгү - жеке практика менен алектенишет. Жеке практика менен алектенген нотариустарга, нотариалдык палата тарабынан иштелип чыккан эрежелер, кодекс бар. Кодекс нотариустун кесиптик милдеттерин аткарбаса же талаптагыдай аткарылбаса, о.э. нотариустун жүрүм-турум этикалык ченемдерин жана мыйзамдарда белгиленген башка талаптардын бузулуш түшүнүгүн берет.

Мисалы: жеке нотариус нотариалдык иш-аракеттерди же нотариалдык ишти жөнгө салуучу башка ченемдик укуктук актыларды жасоо тартибин бузган учурда нотариустун ишин текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча лицензия нотариалдык палата тарабынан белгиленген тартипте квалификациясын жогорулатуу боюнча кошумча окуудан өтүү сунушу менен үч айга чейин токтотулат. Эгерде нотариус тарабынан берилген айрым мыйзам бузуулар үчүн жаза болсо, анда бир айдан ашпоого тийиш. Кесиптик этика кодексин бузгандыгы үчүн – эки айга чейин лицензиясын токтотот. Ошондой эле мамлекет нотариустун кызматтык абалына коомдун алдында олуттуу милдеттерди жүктөгөн жагы да маанилүү, демек мамлекет тигил же бул деңгээлде, нотариус жүрүм-турумдун бекитилген ченемдеринин негизинде гана иш алып барат деген пикирге таянуу менен укук институтунун ишмердүүлүгүнө "ишеним" көрсөтөт.

А.В. Боровков жана И.Н. Улесов: "Нотариатта болуп жаткан түзөтүү өзгөрүүлөр анын коомдогу беделин жана маанисин жогорулатууга өбөлгө түзөрүн, ал эми нотариалдык иш менен алектенген адамдар юридикалык иштин оор жана татаал чөйрөсүндөгү кызматкерлер катары урмат-сыйга татыктуу экендигин баса белгилегим келет"- деп көрсөтүшөт [5].

Албетте, нотариустардын ишмердүүлүгү чоң жоопкерчиликти жана тийиштүү даярдыкты жана эмгекти талап кылыт деп эсептейм, бирок ага карабастан, өз милдеттерин адеп-ахлак ченемдеринен баш тартууга жол берүү болбойт. Мына ошондуктан, нотариустун иш-аракетти укуктук жана аны менен бирге моралдык жөнгө салууларга негизделиши керек. Нотариус мамлекет жана коом алдында өзгөчө ишеним жана жоопкерчилик алган адам катары төмөнкүлөргө милдеттүү: этика жана адепахлак ченемдерин сактоого; нотариустун кесиптик милдеттерин жүзөгө ашырууга терс таасирин тийгизе турган же анын көз карандысыздыгына жана объективдүүлүгүнө шек туудурган кандайдыр бир иш-аракеттен баш тартууга; нотариустун кесиптик ишине зыян келтире турган аракеттерди жасоодон же коомдогу кесиптик ишенимине жана кадыр-баркына шек келтире турган аракеттерди жасоодон баш тартууга.

Нотариус кесиптештери менен эмгек мамилесин өз ара сыйлоо, ишеним жана кесиптик өз ара аркеттенүү принциптеринде курууга тийиш. Нотариалдык ишти жүзөгө ашыруу процессинде нотариус кесиптештери менен гана эмес, ага кайрылган адамдар менен да баарашууга туура келет. Тиешелүүлүгүнө жараша кодекс нотариустун кесиптик баарлашуу этикасынын негиздери катары класиффикацияланышы мүмкүн болгон принциптерди карайт: - Кынтыксыздык; - Кесипкөйлүк; - Көз карандысыздык; - Калыстык; - Объективдүүлүк; - Этикалык нормаларды сактоо. Бул принциптер бир нече кылымдар бою иштелип чыгып, практикада далилденген негиз болуп саналат [6]. Кынтыксыздык принциби нотариус, нотариалдык иш-аракеттерди жасоодо мыйзамдардуулукту сактоого, өз аракеттери менен жеке адамдын гана эмес, бүтүндөй мамлекеттин жана коомдун кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга, о.э. өз ишмердүүлүгү менен ишеним жаратуу үчүн мыйзамды жана өзүнүн атын урматтоого милдеттүү.

Кесипкөйлүк принциби нотариалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу милдеттерди жогорку квалификациялуу деңгээлде ак ниеттүү жана жоопкерчиликтүү аткаруу менен билим жана практикалык көндүмдөрдүн деңгээлин жогорулатууга жана өркүндөтүүгө, мыйзамдарга киргизилген өзгөртүүлөр, толуктоолор менен кабардар болууга жардам берген, үзгүлтүксүз окуу программаларына катышууга милдеттүү экендигин аныктайт. Көз карандысыз принциби нотариалдык ишмердүүлүктө үчүнчү жактардын же бийлик өкүлдөрүнүн таасири астында жүргүзүлбөшү керек экендигинен келип чыгат. Ошондуктан, нотариустарга саясий бирикмелерге, партияларга катышууга тыюу салынат, алар анын бейтарап жана көз карандысыз позициясын сактап калышына тоскоолдук кылышат. Калыстык принциби нотариус өзү жүргүзгөн иштин объективдүүлүгүнө көмөктөшүү менен жардам сурап кайрылган жактарга жана алардын кызыкчылыктарына артыкчылык берүүгө о.э. өзүнүн же үчүнчү жактын пайдасына аракеттерди жасоого жол бербөөгө тийиш экендигине негизделет.

Бул принцип нотариустардын кесиптик ишине белгилүү бир тыюу салууларды киргизет, тактап айтканда, аларга жардам сурап кайрылган адамдарга тууганчылыктын, жеке байланыштардын негизинде артыкчылыктарды берүүгө, бир тараптын экинчи тараптын алдында артыкчылыктарга ээ болушу үчүн камкордук көрсөтүүгө тыюу салат.

Объективдүүлүк принциби нотариус бардык адамдарга карата нотариалдык аракеттерди жасоодо объективдүү болууга милдеттүү.

Анткени, нотариус КРнын атынан коомдук-укуктук функцияларды жүзөгө ашырат, бул анын мамлекеттин жана коомдун кызматындагы адам катары укуктук макамын чагылдырат. Ушундан улам нотариус кимдер менен иштөөнү кааларын тандоого укугу жок, анткени нотариалдык иш-аракетти жасоого кайрылган ар бир адам менен иштөөгө милдеттүү. Мурда этика маселеси нотариустун кардарга карата жүрүм-туруму деген түшүнүк менен гана чектелчү.

Азыр биз түшүнөбүз, "этика" түшүнүгү алда канча кеңири-бул бири-бирине жана бийлик органдарына болгон мамиле, нотариус кесиптештери менен өз ара сыйлоо мамилеси жана нотариалдык палатанын мамилесин. Нотариустун этикасы жана кесиптик ишмердүүлүгү ажырагыс байланышта.

Нотариалдык палата нотариустун өз кесиби боюнча заманбап билимди өздөштүрүү жана кесиптик квалификациясын жогорулатуу максатында, окуу семинарларды уюштуруп, кесиптик көндүмдөрүн жана практикасын жаңылап турат. Нотариус кесипти ишке ашыруу үчүн заманбап билимди өздөштүрүүгө дайыма умтулушу керек. Ал ар дайым кесиптик ишмердүүлүк жаатындагы инновациялар жөнүндө маалымат берилип, билимдин зарыл деңгээлин сакташы керек.

Нотариус өзүнүн кесиптик ишинде өз алдынча болууга тийиш. Этиканын сакталышын көзөмөлдөөнү нотариалдык палата өзү жүзөгө ашырат. Кесиптик этика кодексинин жоболору сакталбаган учурларда нотариустар нотариалдык палатага жеке түшүндүрмөлөрдү берүүгө милдеттүү. Кесиптин өзү калыстыкты, аягына чейин угуу жана жооп берүү жөндөмдүүлүгүн талап кылат. Мындан сырткары, нотариус тигил же бул нотариалдык иш-аракеттин материалдык пайдалуулугуна карабастан, ал мыйзамсыз болгон же нотариус алдын ала албаган кандайдыр бир шектенүү же келечектеги чыр-чатакты камтыган учурларда "жок" деп айта билиши керек.

Кесиптик этиканын эрежелери боюнча нотариус жеке өзү түздөн-түз же кыйыр түрдө кызыктар болгон нотариалдык аракеттерди жасоодон да алыс болууга тийиш. Мына ошондуктан, нотариалдык иштин моралдык-этикалык түзүлүшү аны жөнгө салуунун укуктук негиздери сыяктуу эле маанилүү жана зарыл деген тыянакка келебиз. Жогорку квалификациялуу нотариалдык жардам, кесиптик этиканын ченемдерин сактоо менен гана көрсөтүлүшү мүмкүн. Бул жарандардын нотариуска көрсөткөн ишенимин негизи жана кесиптин өнүгүү шарттары, анын өзгөчөлүктөрү нотариустун жана ага кайрылгандардын нотариалдык сыр менен гана ишенимдүү жана корголуучу мамилелерин аныктаган кесип. Нотариус кесиптик этиканын эрежелерин жетекчиликке алып, өзүнө кайрылган адамдын укуктарын ишке ашууну жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга, ошол эле учурда өз ишин колдонуудагы мыйзамдардын ченемдерине гана жараша аткарууга тийиш.

Адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын мыйзамы нотариат жөнүндө 9-март 2023-жыл № 54. (Кыргыз Республикасынын 2024-жылдын 11-июнундагы № 92, 2024- жылдын 26-июнундагы № 103 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык).

2. Кодекс этики частного нотариуса «Утвержден» решением общего собрания частных нотариусов от «21» июля 2023 года
3. Романовская О. В. Кодекс профессиональной этики нотариусов в системе российского законодательства // Нотариус. - 2011. - № 5. - С. 8-12.
4. Еровейский кодекс нотариальной этики 4-февраля 1995-года.
5. Боровков А. В., Улесов Н. И. Современные проблемы нравственного регулирования деятельности нотариуса в Российской Федерации [Текст] // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, январь 2014 г.). — Пермь: Меркурий, 2014. — С. 76- 78.
6. Стешенко Л.А. Нотариат в Российской Федерации / Л.А. Стешенко, Т.М. Шамба. - М.:2007. - 121 с.

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 29-36

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_5)

**ТУРМУШТУК АР КАНДАЙ КЫРДААЛДАРДА БАЛДАРДЫ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫК
ЖАКТАН КОРГОО ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

ОСОБЕННОСТИ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В РАЗЛИЧНЫХ
ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

FEATURES OF VICTIMOLOGICAL PROTECTION OF CHILDREN IN VARIOUS LIFE
SITUATIONS

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Mamasaly Sarbashovich Arstanbekov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

P.H.D., Associate Professor, Osh State University

Сарбашов Илимбек Мамасалиевич

Сарбашов Илимбек Мамасалиевич

Ilimbek Mamasalievich Sarbashov

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's, Osh State University

ТУРМУШТУК АР КАНДАЙ КЫРДААЛДАРДА БАЛДАРДЫ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН КОРГОО ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада турмуштун аркандай кырдаалдарында балдарды виктимологиялык жактан коргоо өзгөчөлүктөрү айтылган. Балдарды коргоонун негизги маселелери. Балдар виктимологиялык коргонуунун өзгөчө объектиси катары. Балдардын курмандыгынын өзгөчөлүктөрү. Балдардын курмандыгынын факторлору. Балдарга каршы кылмыштардын виктимологиялык алдын алуунун өзгөчөлүктөрү. Турмуштук ар кандай кырдаалдарда (үйдө, көчөдө, балдар мекемелеринде) балдарды виктимологиялык жактан коргоо чаралары. Балдардын укуктар коргоо боюнча Декларацияда жана Конвенцияда айтылгандар. Жашы жете электердин толук эмес үй бүлөдө тарбия алышы. Балдардын курмандыгын изилдеген авторлордун пикирлери. Кыргызстандагы үй –бүлөнүн ажырашуусу. Балдардын ата-энесинен ажырап мектеп интернаттарда билим алышы. Виктимологиялык алдын алуу иштери. Виктимологиялык иш чараларды уюштуруу мекемелери. Педагог жана психологтун тарбиялык аткарган иштери иштери. Балдар үчүн аткарылган иштердин пайдалуу экендиги. Корутунду. Канткенде виктимологиялык иштер сапаттуу жүргүзүлөт.

Ачкыч сөздөр: Виктимология, виктимологиялык коргоо, виктимологиялык алдын алуу, жарым үй бүлө, балдардын укуктары, психолог

ОСОБЕННОСТИ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В РАЗЛИЧНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

FEATURES OF VICTIMOLOGICAL PROTECTING OF CHILDREN IN VARIOUS LIFE SITUATIONS

Аннотация

Актуальность. В статье рассмотрены особенности виктимологической защиты детей в различных жизненных ситуациях. Основные вопросы защиты детей. Дети как особый объект виктимологической защиты. Дети – жертвы преступлений. Факторы детской виктимизации. Особенности виктимологической профилактики преступлений против детей. Меры виктимологической защиты детей в различных жизненных ситуациях (дома, на улице, в детских учреждениях). Что указано в Декларации и Конвенции о правах ребенка. Воспитание несовершеннолетних в неполных семьях. Мнения авторов, изучающих детскую виктимологию. Количество разведенных семей в Кыргызстане. Дети были разлучены с родителями и обучались в школах-интернатах. Виктимологическая профилактическая работа. Учреждения, организующие виктимологическую деятельность. Воспитательная работа педагога и психолога. Польза проделанной работы для детей. Заключение. Как качественно проводить виктимологическую работу.

Abstract

Relevance. In the article, the features of victimological protection of children in various life situations are considered. The main questions of protection of children. It is called a special object of victimological protection. Deti is a victim of crime. The factor of child victimization. Features of victimological prevention of crimes against children. Of victimological protection of children in various life situations (at home, on the street, in children's institutions). What is indicated in the Declaration and Convention on the Rights of the Child. Education of minors in single-parent families. Opinions of authors studying child victimology. Number of divorced families in Kyrgyzstan. Deti divorced his parents and studied in boarding schools. Victimological preventive work. Institutions organizing victimology activities. Educational work of a teacher and psychologist. Benefits of the work done for children. Conclusion. How to conduct victimology work qualitatively.

Ключевые слова: виктимология, виктимологическая защита, виктимологическая профилактика, неполная семья, права детей, психолог

Keywords: victimology, victimological protection, victimological prevention, single-parent family, children's rights, psychologist

Киришүү

Актуалдуулугу. Кыргызстанда заманбап кылмыштуулуктун өнүгүү тенденцияларын изилдөө анын терс кесепеттерин, анын ичинде калктын жашы жете элек балдар сыяктуу социалдык жактан аялуу тобуна тийгизген терс кесепеттери толук эмес изилденүүдө. Коомдук ар бир өзгөрүүлөр, заманбап санариптик технологиялардын өсүшү балдар маселерин дагы да терең издөөгө муктаж кылууда. Мамлекет жана коом бул категориядагы жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоого олуттуу көңүл бурууга аракет кылууда, бирок жашы жете электер тарабынан дагы эле болсо кылмыштын курмандыктарына душар болгон фактылар кездешүүдө. Албетте, бул маселе азыркы учурда негизги актуалдуу болуп калууда. Бул маселенин айланасында ар бир ата –эне тынчсызданбай койбойт, себеби алар балдарынын коопсуздугун жана ден соолукта, бактылуу жашоосун каалашат.

Ошондуктан жашы жете электердин психологиясын, тарбиясын жана кылмыштардын курмандыктарына душар болгон себептерин илимий жактан изилдөөлөр көпчүлүк учурда ата-мекендик жана чет элдик юристтер, психологтор жана педагогтор тарабынан көп жылдардан бери изилденип келүүдө. Илимий изилдөөлөрдө окумуштуулардын көпчүлүгүнүн айтышында 70-80- жылдардагы жашы жетелектерди азыркы мезгилдин балдарына салыштырууга такыр мүмкүн эмес деп корутунду чыгарышат. Себеби жаңы коомдун балдары жаңы технологиянын негизинде тарбияланууда. Ошондуктан юристер, психологтор жана педагогтор жашы жете электерге заманбап изилдөөлөрдү жүргүзүүдө. Жашы жете электердин укуктары жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын бир канча беренелеринде айтылат. КР Конституциясынын 20-беренесинин 3 пунктуунда айтылган: *Балдар - Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы.*

Мамлекет балдардын ар тараптуу руханий, адеп-ахлактык, интеллектуалдык жана дене-бой жактан өнүгүүсүнө өбөлгө болуучу шарттарды түзүү менен аларды мекенчилдикке жана атуулдукка тарбиялайт. Ал эми КР Конституциянын 26-беренесинде айтылган: Балдарга камкордук көрүү, аларды тарбиялоо - атасынын да, энесинин да бирдей укугу жана милдети. Эмгекке жарамдуу, жашы жеткен балдары ата-энелерине камкордук көрүүгө милдеттүү [1; 8]. Кыргыз Республикасында балдарды коргоо - балдардын укук Декларациясы (1959) жана балдардын укуктарынын Конвенциясы (1989) аттуу эл аралык укуктук ченемдик актылардын негизинде корголот. Жашы жете электерди тарбиялоо жана коргоо негизинде КР Кылмыш – жаза мыйзамдарында, КР Жарандык мыйзамдарында, КР Үй-бүлө мыйзамдарында кеңири баяндалган.

Балдар - Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы деп КР Конституциясында айтылгандай: Биринчиден балдар Кыргыз Республикасынын келечеги. Экинчиден алар мамлекет жана ата-эне тарабынан коргоого муктаж болгон катмар. Азыркы учурда балдарга каршы жасалган кылмыштарга, кылмыш-жаза кодексинде жазалары бир кыйла оордотулган. Бул аракеттерди балдарды коргоо үчүн болуп жаткан аракеттер деп атоого болот. Балдар маселелери дайым жашоодо актуалдуу болуп эсептелинген. Ал эми изилдөөчү юристтердин, психологтордун жана педагогтордун атуусу боюнча балдардын кылмыштардын таасиринен курмандыкка чагылышы изилдөөнү талап кылган актуалдуу маселелердин бири деп эсептешет. Ошондуктан автор катары турмуштук ар кандай кырдаалдарда балдарды виктимологиялык жактан коргоо талап кылынат.

Адам укуктарынын жалпы декларациясында балдардын өзгөчө камкордукка жана жардамга укугу бар экендиги айтылат. Декларациясында: «Балдар физикалык жана

психикалык жактан жетиле электигинен улам өзгөчө коргоого жана камкордукка жана тийиштүү укуктук коргоого ээ, төрөлгөнгө чейин да, төрөлгөндөн кийин да муктаж» деп айтылат. [2]

Баланын укуктары жөнүндө Конвенция мамлекеттерди мүмкүн болушунча баланын аман калышын жана өнүгүшүн жана баланын ата-энесинен эркине каршы бөлүнүп калбасын камсыз кылууга милдеттендирет. Кылмыштуулукту виктимологиялык изилдөөлөрдө көрсөткөндөй, жашы жетпегендер виктимогендик кырдаалга кабылганда, чоңдорго караганда, адам уурдоо жана эксплуатациянын ар кандай формалары сыяктуу криминогендик коркунучтардан азыраак корголот [3].

Кыргызстанда жашы жете элек өспүрүмдөр көбүнчө төмөнкү кылмыштардын курмандыгы болушат: үй-бүлөгө жана жашы жете электерге каршы кылмыштар, өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштар, менчикке каршы кылмыштар, инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштар, жана жол кыймылынын коопсуздугуна жана транспортту эксплуатациялоого каршы кылмыштар.

Азыркы жашообузда “турмуштук оор кырдаалга кабылган балдар” категориясына төмөнкүлөр кирет : жетим балдар; ата-энесинин камкордугусуз калган балдар; майып балдар; ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар, б.а. физикалык же психикалык өнүгүүсүндө кемчиликтери бар балдар; куралдуу жана этностор аралык кагылышуулардын, экологиялык жана техногендик кырсыктардын, табигый кырсыктардын курмандыктарынын балдары; качкындардын жана ички жер которгондордун үй-бүлөлөрүнүн балдары; экстремалдык шарттарга кабылган балдар; балдар зордук-зомбулуктун курмандыгы; түзөтүү колонияларында эркиндигинен ажыратуу жазасын өтөп жаткан балдар; тарбиялоо, билим берүү үчүн өзгөчө шарттарга муктаж жана өзгөчө педагогикалык мамилени талап кылган девианттык (социалдык коркунучтуу) жүрүм-туруму бар окуучулар үчүн билим берүү уюмдарындагы балдары, ачык жана жабык типтеги билим берүү жана окутуу мекемелери; - аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдө жашаган балдар; жүрүм-турумунда көйгөйлөрү бар балдар; пайда болгон жагдайлардын натыйжасында турмуштук ишмердүүлүгү объективдүү түрдө бузулган жана бул жагдайларды өз алдынча же үй-бүлөсүнүн жардамы менен жеңе албаган балдар.

Л.А.Ситак жана Е.Г.Ларионова турмуштук оор кырдаалга кабылган балдардын көйгөйүн изилдешкен. Бул авторлордун пикири боюнча, ар бир бала жашоосунун ар кандай мезгилдеринде социалдык шарттарга жараша оор турмуштук кырдаалга туш болушу мүмкүн. Л.А.Ситак жана Е.Г.Ларионова аныктамага ар кандай ыкмаларды талдайт оор турмуштук кырдаал катары аныктоо олуттуу кырдаалга туш болгон адамдын тынчсыздануусун көрсөткөн, кырдаал анын жыргалчылыгына, өмүрүнүн коопсуздугуна таасир этет. Бирок бала дайыма эле өз күчү менен чыга албайт турмуштук оор кырдалдан. Бул учурда, ал балага жардам керек. [5] Оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдар өзгөчө жардамга муктаж. Авторлор турмуштук оор кырдаалга кабылган балдардын көйгөйүнүн социалдык-педагогикалык аспектинен өзгөчө көңүл бурушат.

Л. А.Ситак жана Э.Г. Ларионова бул балдарга социалдык-педагогикалык колдоо көрсөтүү жана эң оптималдуу жолдорду аныктоо зарылдыгын белгилеген жана турмуштук оор кырдаалга кабылган балага жардам көрсөтүү.[5]

Жашы жете электердин өзгөчө себептери болуп балдардын психикасынын жана кабыл алуусунун өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу, ал жашы жете электердин кылмыштуулуктун

курмандыгы болушуна жана кылмышка катышуусуна мүмкүндүк берет. Аларга чоң адамдардын балдарга карата ачык жана айкын зомбулук көрсөтүүсү жана үй-бүлөнүн дисфункциясы. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик статистика комитетинин маалыматы боюнча, үй бүлөлөрдүн ажырашууларынын натыйжасында балдар ата-энесинин бирөөсүнөн ажырагандар көбөйүүдө; - никесиз төрөлгөндөрдүн саны өсүүдө; - жашы жете элек аялдардын никесиз балдарынын саны тездик менен өсүп баратат.

Эгер статистикалык маалыматтарга таяна турган болсок, 2023-жылы Кыргызстанда 45 495 нике кыйылып, 12 552 нике бузулган. Бул тууралуу Эмгек, социалдык коргоо жана миграция министрлиги жаңы редакциядагы Үй-бүлө кодексинин долбоорун колдоочу документинде билдирген. [4]. Салыштыруу үчүн агенттик 2011-жылдын статистикасын келтирет: анда 56 509 нике түзүлсө, 8 705 гана ажырашуу катталганы тактаган. Изилдөөчүлөр коомдун үй-бүлөгө жана никеге болгон мамилеси өзгөрүп жатканын белгилешүүдө: эгерде мурда аял менен эркектин мамилеси расмий каттоодон өтүшү маанилүү деп эсептелсе, азыр диний ырым-жырымдар сыяктуу эле жазуу жүзүндө таризделбеген нике нормалары таанылып. Натыйжада никесиз балдар төрөлүүдө: 2021-жылы 13 миң бала никесиз төрөлгөн. Министрликтин маалыматы боюнча, балдар интернаттарда ата-энеси бар 10 миң 868 бала бар болсо, анын 3,5 миңи гана үй-бүлөгө жайгаштырылууга укуктуу. [4]

Ошондуктан миңдеген балдар ар кандай билим берүү мекемелеринде туруктуу жашоодо. Бул цифралардын артында ата-эненин милдеттерине кара ниеттик менен кайдыгер мамиле кылуу жана үй-бүлөнүн дисфункциясы жатат. Тилекке каршы, мамлекет үчүн эмес, бүтүндөй коом үчүн жыл өткөн сайын ата-энесинин камкордугусуз калган балдар ар кандай кылмыштын курмандыгы же укук бузууларды жасап жатканын айтууга болот. Негизинен бул үй-бүлөдөгү тарбиянын кемчиликтери жана үй-бүлөнүн бузулушу. Жашы жетпегендердин курмандыгы же жасаган ар бир кылмышы дээрлик үй-бүлөдө жана мектептеги окуудагы олуттуу кемчиликтердин натыйжасы жана кылмыш жасаган өспүрүмдөрдүн арасында тарбия иштериндеги кемчиликтердин далили катары эсептелинет. Терс көз караштарды жана адаттарды кабыл алууга социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөр көмөктөшөт жашы жете элек балдарга.

Эреже катары, интеллектуалдык өнүгүүнүн толук эместиги жана турмуштук тажрыйбанын аздыгы, алардын коомдо болуп жаткан кубулуштарды жана процесстерди жетишерлик терең түшүнүү мүмкүнчүлүгүн чектейт. Бул жерде жашы жете элек балдар бир нерсени бурмалап кабылдап, натыйжада туура эмес иш алып барышы мүмкүн деген коркунуч бар.

Тилекке каршы, соттук практикада балдарды туура эмес тарбиялоо фактылары барган сайын көбүрөөк көрүнүп баратат. Мисалы: 40 градус ысыкта баласын унаада унутуп койгон кайдыгер ата-энелер боюнча соттордо тынымсыз иш каралууда; баласын кайда таштап кеткенин унуткан энелер жөнүндө; балдарын кыйкырып терезеден ыргыткан ата-энелер жөнүндө жана башка. Жашы жетпегендер чоңдорго караганда көбүрөөк жакынкы чөйрөдөн белгилүү бир топко баш ийет, бул тандалма жүрүм-турумдун мүмкүнчүлүгүн чектейт жана бул топко мүнөздүү жүрүм-турумду аныктайт. Терс чөйрө болгон учурда өспүрүмдөрдүн туура эмес көз караштарды, идеяларды жана аракеттерди кабыл алуу ыктымалдыгы жогорулайт. Жашы жете элек жабырлануучуларды, кылмышкерлерди изилдеген, көптөгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, мыйзамды сыйлаган теңтуштарынан айырмаланып, адеп-ахлактык калыптануунун ыңгайсыз шарттарында жашаган, адатта, узак убакыт бою коомго каршы көз

караштардын, адаттардын жана идеялардын ассимиляцияланышына шарт түзүлөт. Жашы жете элек баланын жашоосунда, анын көз карашын, адаттарын калыптандырууда үй-бүлө чоң роль ойнойт. Узак убакыт бою ата-эненин жүрүм-туруму, балага болгон жакшы мамилеси, боорукердиги же жамандыгы баланын аң сезимине таасир этип анын жакшы жакка өсүшүнө же терс мамилесинин пайда болушуна алып келет. Ата-эненин таасири ушунчалык чоң болгондуктан, баланын окууга, кийинчерээк эмгекке болгон мамилесинде да өзүнүн маанисин жоготпойт.

Виктимологиялык статистикалык талдоолордун негизинде төмөндөгүдөй корутунду чыгарууга мүмкүнчүлүк берет: Кыргыз Республикада жашы жете элек өспүрүмдөр көбүнчө ур-токмокко алуу, уурулук, тоноо, сексуалдык зомбулук жана автотранспорттук кылмыштардын курмандыгы болушат деген тыянакка келишкен. Ал эми жашы жете электерге карата виктимологиялык аныктоочу факторлору катары эсептелинет: 1. Үй-бүлө балдардын жүрүм-турумуна таасир этүүчү маанилүү тарбиялык мекеме катары кызмат кылуусу зарыл. 2. Үй-бүлө тарбиясынын негизги ролу, үй-бүлөдө инсанды калыптандыруучу система катары каралышы керек.

Демек, үй-бүлөнүн деформациясы баланын психологиялык жактан жүрүм-турумунун өзгөрүшүнө жана жабырланышына алып келиши мүмкүн. Көпчүлүк илимий адабияттарда үй-бүлөлүк деформацияны эки түргө бөлүшөт: структуралык жана психосоциалдык. Автор Е.Г.Юзиханова менен Е.В.Шестакованын изилдөөсү көрсөткөндөй үй-бүлөнүн структуралык деформациясына караганда, толук эмес үй-бүлө түшүнүгү бир кыйла кеңири түшүнүктү берет. Алсак, үй-бүлөнүн структуралык деформациясы түшүнүгү төмөнкүлөрдү өзүнө камтыйт: [6]

- толук эмес үй-бүлөлөрдө тарбияланган балдар эки ата-энелүү үй-бүлөдө тарбияланган балдарга караганда деструктивдүү жүрүм-турумга көбүрөөк жакын болушат; Үй-бүлөнүн психосоциалдык деформациясына токтолбой коюу мүмкүн эмес. Анын көрүнүштөрүнүн бири болуп алкоголизм эсептелинет. Эмпирикалык изилдөө Меринов А.В. жана Меденцева Т.А., ата-энеси алкогольдук көз карандылыктан жапа чеккен үй-бүлөлөрдүн эки жыныстагы балдарынын жабырлануучу потенциалы кыйла жогору экендигин көрсөтүшкөн. Ичкилик ичкен ата-эненин үй-бүлөсүндө чоңоюу инсандын виктимдүүлүгүнүн көбөйүшүнүн маанилүү фактору болуп саналат.

Ал эми үй-бүлөлүк дисфункция, ошондой эле үй-бүлөнүн деформациясынын көрүнүштөрүнүн бири болуп, жашы жете электердин үй-жайсыз калышына же кароосуз калышына, натыйжада алардын курмандыгына алып келиши мүмкүн.[7] Илимий адабияттарда үй-бүлөлүк дисфункциянын криминологиялык жана социалдык-психологиялык түшүнүктөрүн аныктоодо ар кандай ыкмалар бар. Аларга З.Р. Танаеванын айтымында мындай : Жашы жете электердин курмандыгы боюнча үй-бүлө дисфункциясы эки аспектини өзүнө камтыйт.

Биринчиден, өспүрүм өзүн тапкан чөйрө анын инсандыгынын десоциализациясынын себеби болуп саналат. Мындай үй-бүлөлөр баланын инсандыгын өнүктүрүү үчүн оптималдуу шарттарды түзө алышпайт, жана анын ичинде коопсуздук сезимин өрчүтө алышпайт. Айлана-чөйрөгө көнбөй калуу мамилеси, антисоциалдык жүрүм-турумдун курмандыгы болуу коркунучунун жогорулашына алып келиши мүмкүн. [8]. Экинчиден, ата-эненин жүрүм-туруму өспүрүмгө моралдык же физикалык азап алып келиши мүмкүн, анын натыйжасында өспүрүмдөр ата-энелеринин зомбулукунун курмандыгы болушу мүмкүн. Ата-энелердин

мындай аракеттери үй-бүлөдөгү жашы жете электердин виктимисттик жүрүм-турумуна олуттуу таасирин тийгизет.

Бирок жашы жете электердин курмандыгы бир гана үй-бүлөдөгү тарбия гана эмес. Алардын чагымчыл жүрүм-туруму, кокустук абалдар, коомго зыяндуу аракеттери, криминогендик кырдаалдарды калыптандыруудагы аракеттери. Ошондуктан жашы жете электерге карата жасалуучу кылмыштардын виктимологиялык алдын алуу иш аракеттери маанилүү экендигин эстен чыгарбоо керек.

Виктимологиялык алдын алуу иш аракеттер, кылмыштуулуктун алдын алуу системасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, бул ишке адистештирилген субъекттер катышуусу зарыл: жашы жете электердин ички иштери боюнча бөлүмдөрү, милициянын аймактык тескөөчүлөрү, кылмышты иликтөө кызматкерлери.

Ал эми алдын алуу иштерин адистештирилбеген субъекттеринин ичинен, жашы жете электердин иштери жана алардын укуктарын коргоо боюнча комиссиялары, билим берүү уюмдары, саламаттыкты сактоо, социалдык коргоо мекемелери, камкорчулук жана көзөмөлчүлүк, жаштар иштери боюнча комитеттери жана коомдук уюмдар жүргүзө алат. О.Н.Чистотинанын айтымында: Алдын алуу иш-аракеттеринин максаттарына жараша жалпы жана жеке багытта зарыл болгон бардык чараларды, үч негизги топко бөлүп иштөө зарыл.

Биринчи топко виктимизациялоо коркунучун туудурган кырдаалдарды аныктоо, аны жоюуга үчүн алдын ала ишчараларды аткаруу. Экинчи топ коркунучтуу кырдаалдарда, кылмыштын потенциалдуу курмандыктарынын жеке коопсуздугун камсыз кылуу боюнча иш чараларды аткаруу. Үчүнчү топ кылмыштын курмандыгы болгон жашы жете электерге карата, оң таасирин тийгизүүгө багытталган чараларды колдонуу.

Жашы жете элек жабырлануучулардын укуктарын ишке ашыруунун улуттук укуктук механизмдерин түзүүнүн негизги эл аралык принциптери болуп төмөнкүлөр саналат: бала коргоого жана жардамга ээ болушу керек; баланын кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатта социалдык камсыздоо маселелери менен алектенген мамлекеттик жана жеке мекемелердин, соттордун, административдик жана мыйзам чыгаруу органдарынын артыкчылыктуу милдети болууга тийиш.

Эл аралык стандарттар жана мамлекетибиздин мыйзамдары кылмыштын курмандыктарын коргоо боюнча чараларын негиздешкен. Балдардын курмандыгы, балдардын укуктарын коргоо, укуктук жөнгө салуу мамлекеттик деңгээлде жүзөгө ашырылган, бирок балдарды коргоо жаатындагы көптөгөн документтер эл аралык деңгээлде да кабыл алынган. Балдардын чет өлкөдөн мыйзамсыз көчүп кетүүсү жана кайтарылбоого каршы келген маселелер боюнча эки тараптуу жана көп тараптуу макулдашуулар түзүлүүдө. Ар бир жабырлануучу бала юридикалык жактан жана башка тийиштүү жардамдарды алууга укуктуу. Мамлекет жабырлануучу болгон баланын физикалык жана психологиялык жактан калыбына келишине жана социалдашуусуна көмөктөшүү үчүн зарыл болгон чараларды көрүүгө милдеттүү.

Жашы жете элек жабырлануучуларды коргоонун формаларынын бири болуп баланын жана анын үй-бүлөсүнүн кызыкчылыктарын толук эске алууну камсыз кылган жазык-процессуалдык нормаларды өркүндөтүү саналат. Турмуштук ар кандай кырдаалдарда балдарды виктимологиялык жактан коргоо талап кылынуу керек. Биринчиден ата-энеси тарыбынан, себеби ата-эне баланын тарбиясына жана коопсуздугуна түздөн түз жооп берүүчү балага эң жакын адамдар. Экинчиден мамлекет тарыбынан, мыйзамдардын негизде

балдардын укуктары жана коопсуздугу корголот. Качан гана биз жашы жете электер үчүн заманбап технологиялардын катышуусу менен коопсуз жашоо курганыбызда балдар үчүн кам коргонүүбүз билинет. Ал эми балдар Кыргызстандын келечеги.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы Мыйзамы менен кабыл алынды)(2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө)кабыл алынды. Бишкек. 2021. Б. .20.
2. Декларация прав ребенка. Провозглашена резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1959 г.
3. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. //Ссылка: <https://24.kg/obschestvo/287877/> .
4. Л.А. Ситак, Е.Г. Ларионова Филиал Ставропольского государственного педагогического института в г. Железноводске, Россия. Дети, оказавшиеся в трудной жизненной ситуации и их социально-педагогическая характеристика.
5. Э.Г Юзиханов .Тенденции и закономерности преступности в субъектах Российской Федерации // Государство и право. - 2006. - N 8. - С. 62-68. –
6. Меринов А.В., Меденцева Т.А. Рождение в алкогольной семье как фактор формирования повышенной виктимности личности // Виктимология. 2016. № 3 (9). С. 30.
7. Танаева, З.Р. Административно- правовой статус родителей или иных законных представителей не совершеннолетних а административно- деликтных отношений. //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право».–2018.– Том 18/2.– С.105-111
8. Маматсалим Кызы, Г. Правовой статус субъектов семейно-правовых отношений опека и попечительство над несовершеннолетними / Г. Маматсалим Кызы, Д. А. Джунусова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 162-168. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_162. – EDN HLWWIU.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 37-43

УДК: 347.6

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_6](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_6)

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РЕГУЛЯЦИИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ
ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ ПО ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ**

БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛОО БОЮНЧА ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ИНСАНДАР АРАЛЫК
МАМИЛЕЛЕРДИ ЖӨНГӨ САЛУУНУН ПСИХОЛОГИЯЛЫК ФАКТОРЛОРУ

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF REGULATION OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS
IN THE FAMILY FOR THE UPBRINGING OF CHILDREN

Атамкулова Елена Токтоналиевна

Атамкулова Елена Токтоналиевна

Elena Toktonalievna Atamkulova

ю.н.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law sciences. Associate Professor, Osh State University

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РЕГУЛЯЦИИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ ПО ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ

Аннотация

В статье описывается создание возможностей для формирования личности подрастающего поколения, в котором семейное воспитание играет главную роль. Родители, как условие их психического развития, должны уметь использовать психологические знания для регулирования поведения и поступков детей. Особенно важно учитывать возрастные и индивидуальные особенности ребенка, где усвоение социального опыта зависит от содержания работы. Автором также рассматриваются психологические механизмы формирования поведения несовершеннолетнего ребенка. Изучается важность социальных ролей ребенка, обычаев и традиций его ближайшего окружения, развивающихся способностей и привычек ребенка в профилактике его девиантного поведения. Подчеркивается важность воспитания ребенка в семье, всесторонне разрабатывается развитие дисциплинированного поведения ребенка как в обществе так и в школе. Существует неоднозначность соотношения понятий "правильное" и "дисциплинированное" поведение человека. Обращается внимание на психологический аспект такого парадокса дисциплины, как приоритет авторитарного влияния по отношению к зовам совести.

Ключевые слова: семья, родители, поведение, психологические аспекты, несовершеннолетний, личность, девиантность

БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛОО БОЮНЧА ҮЙ- БҮЛӨДӨГҮ ИНСАНДАР АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИ ЖӨНГӨ САЛУУНУН ПСИХОЛОГИЯЛЫК ФАКТОРЛОРУ

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF REGULATION OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN THE FAMILY FOR THE UPBRINGING OF CHILDREN

Аннотация

Макалада үй-бүлөлүк тарбия негизги ролду ойногон жаш муундун инсандыгын калыптандыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүү сүрөттөлөт. Ата-энелер, алардын психикалык өнүгүүсүнүн шарты катары, балдардын жүрүм-турумун жана иш-аракеттерин жөнөт салуу үчүн психологиялык билимди колдоно билиши керек. Баланын жаш курагын жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу өзгөчө маанилүү, мында социалдык тажрыйбаны өздөштүрүү иштин мазмунуна жараша болот. Автор ошондой эле жашы жете элек баланын жүрүм-турумун калыптандыруунун психологиялык механизмдерин карайт. Баланын социалдык ролдорунун мааниси, анын жакын чөйрөсүнүн үрп-адаттары жана каада-салттары, анын бузуку жүрүм-турумунун алдын алууда баланын жөндөмдүүлүктөрүн жана адаттарын өнүктүрүү изилденет. Үй-бүлөдө баланы тарбиялоонун маанилүүлүгү баса белгиленип, коомдо да, мектепте да баланын тартиптүү жүрүм-турумун өнүктүрүү ар тараптуу иштелип чыгат. Адамдын "туура" жана "тартиптүү" жүрүм-турум түшүнүктөрүнүн катышында түшүнүксүздүк бар. Тартиптин мындай парадоксунун психологиялык аспектинде көңүл бурулат, абийирге карата авторитардык таасирге артыкчылык берүү.

Abstract

The article describes the creation of opportunities for the formation of the personality of the younger generation, in which family education plays a major role. Parents, as a condition of their mental development, should be able to use psychological knowledge to regulate the behavior and actions of children. It is especially important to take into account the age and individual characteristics of the child, where the assimilation of social experience depends on the content of the work. The author also examines the psychological mechanisms of forming the behavior of a minor child. The importance of the child's social roles, customs and traditions of his immediate environment, developing abilities and habits of the child in the prevention of his deviant behavior is studied. The importance of raising a child in a family is emphasized, and the development of a child's disciplined behavior both in society and at school is comprehensively developed. There is an ambiguity between the concepts of "correct" and "disciplined" human behavior. Attention is drawn to the psychological aspect of such a paradox of discipline as the priority of authoritarian influence in relation to the calls of conscience.

Ачык сөздөр: үй-бүлө, ата-эне, жүрүм-турум, психологиялык аспектилер, жашы жете элек, инсандык, девиант

Keywords: family, parents, behavior, psychological aspects, minor, personality, deviance

Введение

Актуальность. Семья - это первый и важнейший этап психологического развития и воспитания ребенка. Семья - ведущий фактор развития личности ребенка, от которого во многом зависит дальнейшая судьба человека. В семейной среде, в общении, в диалоге разных поколений психика детей становится реальной, и в то же время существенно меняется психологическая жизнь родителей. Детско-родительские отношения жизненно важны для понимания существующей структуры семьи, ее текущего состояния и будущих направлений развития [10].

Семейное воспитание играет огромную роль в духовном, нравственном и социальном становлении подрастающего поколения.

Воспитание в семье строится на принципах взаимопонимания и взаимоуважения. Ребенок для родителей - это не только объект воспитания и просвещения, но и субъект со своими правами и обязанностями.

В семье супружеские, родительские и детские отношения тесно сплетены. Дети остро реагируют на все изменения в семье. Большинство детей испытывают нарушение контакта со своими родителями из-за развода, длительного отсутствия одного или обоих родителей, внутрисемейного конфликта, недостатка родительского тепла, не принятия (отказа от) ребенка. Поэтому позитивное общение с родителями является важнейшим фактором для нормального психологического развития ребенка.

Васильев В.А. пишет, «Важнейшим условием формирования личности «трудного» подростка в большинстве случаев является неблагоприятная ситуация в семье, например, частые ссоры, скандалы родителей, физические наказания подростков, естественно приводят к разрушению тормозных процессов, к воспитанию вспыльчивости, повышенной возбудимости, несдержанности». [1.С.6]

Семейное воспитание не всегда является совершенной системой, так как в нем есть свои сбои, ошибки и неувязки. Даже в обеспеченной, крепкой семье, где родители образованные, интеллигентные и интеллигентно мыслящие, в воспитании детей допускаются различные ошибки. Успешная "работа над ошибками" родителей во многом зависит от теоретической разработки и понимания проблемы и т.д.

Сегодняшние дети являются гражданами завтрашнего мира, и их полноценная жизнь является необходимым условием будущего развития человечества.

В.С. Мухина, «В реальной жизни все еще более сложно, чем в любой классификации. В семье могут быть представлены одновременно несколько стилей отношения к ребенку: отец, мать, бабушки и дедушки могут конфликтовать друг с другом, отстаивая каждый свой стиль и многое другое. Кроме стилей отношений, обращенных непосредственно к ребенку, на его воспитание оказывает безусловное влияние стиль взаимоотношений взрослых членов семьи». [2.С.456]

Авторитет родителей постепенно отходит на второй план. А вот старшие товарищи и блогеры, за которыми следят дети, просто становятся на ступеньку выше. И, глядя на бесконечные (а иногда и однообразные, по мнению родителей) обзоры игр или чего-либо еще,

ребенок учится формировать свое мнение. Конечно, целый день, проведенный в телефоне, ситуацию не исправит. Устать от гаджетов невозможно. И к тому же, чем больше времени ребенок проводит за игрой или просмотром игр, видео, тем сложнее ему будет вернуться к реальности.

Гораздо сложнее воспитать внутреннюю позицию дисциплины, потому что ребенку нужно найти для себя собственное понимание определенного поведения и выработать отношение к себе и другим, которое поможет поддерживать это поведение.

Как наиболее активная часть общества, несовершеннолетние в наибольшей степени подвержены влиянию негативных факторов окружающей среды. Так, в частности, на преступность несовершеннолетних влияют, прежде всего, общие криминологические факторы (на макроуровне), которые являются следствием глубоких социально-экономических, политических, морально-психологических противоречий. Расслоение общества, социально-экономическое неравенство, отсутствие реальных возможностей для удовлетворения материальных и нематериальных потребностей, бедность, принудительная трудовая миграция, смерть родителей и распад семей - вот некоторые из этих факторов.

Говоря о причинах и условиях данного вида преступлений, необходимо выделить как обстоятельства, провоцирующие делинквентность при формировании личности, так и факторы, связанные с конкретной неблагоприятной ситуацией.

Отметим, что непосредственной причиной преступного поведения несовершеннолетних является антиобщественная мотивация конкретного человека.

Преступность несовершеннолетних имеет свои причины. Причинами являются негативные социально-психологические детерминанты, которые включают элементы экономической, политической, правовой, бытовой психологии на различных уровнях общественного сознания и в результате порождают преступность,

-Отсутствие нормальных условий существования у подростков (бродяжничество, беспризорники и др. Нужда самостоятельно искать и добывать средства существования;

- Корысть. Желание завладеть чужим имуществом для удовлетворения личных потребностей;

- Неблагополучная семья (алкоголики, наркоманы, истязатели и др.). В таких семьях несовершеннолетние представлены сами себе, не осуществляется контроль над ними, нередко родители избивают несовершеннолетних, принуждают заниматься кражами, проституцией и т.п.

-Попустительские семьи, в которых несовершеннолетний живет сам по себе, но при этом внешне семья выглядит благополучно. Несовершеннолетний совершает преступления из-за того, что ему не объяснили, что это не допустимо, за это наказывают, и никто не проконтролирует занятия несовершеннолетних;

-Семьи, в которых сами родители, родственники поощряют совершение преступлений и совершают их;

- Психологическая склонность несовершеннолетних к совершению преступлений;

- Психологическое унижение, несовершеннолетний подвергается насмешкам со стороны сверстников, не имеет таких возможностей как другие в материальном плане.

Вот поэтому, по мнению Игнатова А.Н., «Взрослым преступникам бывает выгодно привлекать в качестве непосредственных исполнителей несовершеннолетних, так как они несут более легкую ответственность по сравнению со взрослыми. Посылая на совершение преступления несовершеннолетних, взрослые надеются остаться вне поля зрения правоохранительных органов». [З.С.167]

Кроме того, причины преступлений, совершаемых несовершеннолетними, могут быть разными, но в большинстве случаев подростки совершают преступления бесконтрольно. Важно отметить, что преступления совершаются не только подростками из неблагополучных семей или сиротами, но и несовершеннолетними, имеющими обеспеченную семью. Подростки из обеспеченных семей совершают преступления ради развлечения, ссор, у них есть чувство вседозволенности, чувство безнаказанности, нередки случаи, когда подростки привлекают внимание своих родителей. Ведь социальный статус не всегда играет главную роль. Подростки из обеспеченных семей также совершают преступления, которые не менее жестоки и опасны для общества.

Причинами правонарушений подростков могут быть различные причины, связанные с воспитанием родителей, влиянием общества и современного мира.

Основными причинами преступлений, совершаемых несовершеннолетними, являются следующие:

- 1) условия жизни этих детей;
- 2) Пьянство одного или обоих родителей;
- 3) антиобщественное поведение одного или обоих родителей (тунеядство, попрошайничество, воровство, проституция и т.д.);
- 4) попадание в квартиру родителей мест сбора преступников и антиобщественных элементов;
- 5) отбывание тюремного заключения одним из родителей; лечение одного из родителей от алкоголизма, психических заболеваний; жестокое обращение с детьми (побои, побои с тяжелыми травмами, голодание и т.д.);
- 6) оставление маленьких детей одних без еды и воды;
- 7) отсутствие крыши над головой, прогулки с родителями без средств к существованию и без постоянного места жительства;
- 8) побеги из дома, конфликты со сверстниками и т.д.

За последние два года в Кыргызстане в 1,6 раза выросло число подростков, идущих на преступления, число подростков в возрасте 14-17 лет, совершивших преступления

2021 году в условиях бедности, по данным Нацстаткома, проживали 40,5% детей, или 1 миллион 72 тысячи человек, а также дети родителей-мигрантов. Больше всего регистрируется

краж, и чаще всего мотив – социальный, не умышленный. То есть бедность и нужда толкает ребят на правонарушения.

Кашепов В.П. полагает что, «Способами вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления могут быть обман, угрозы, обещания отблагодарить деньгами, подарками и т.д. Преступление считается оконченным с момента начала одного из действий, связанных с вовлечением несовершеннолетнего в совершение преступления». [4.С.299]

Морально-психологические характеристики, т.е интеллектуальные характеристики несовершеннолетних преступников характеризуются низким уровнем разнообразия интересов. Как правило, свободное время для них - это бесцельное время препровождение в обществе. Кроме того, значительная часть несовершеннолетних правонарушителей употребляет наркотические и психотропные вещества, что несомненно, затрагивает их интересы и приводит к деградации личности. Их эмоционально-волевыми качествами являются: лживость, импульсивность, безразличие к проблемам окружающих. Хотя стоит отметить, что несовершеннолетние преступники могут проявлять такие качества, как понимание и отзывчивость, но только по отношению к своим друзьям, которые тоже являются преступниками. Преступная группа в целом много значит для формирования ценностных ориентаций несовершеннолетних преступников. В нем они получают общение, поддержку, заботу, то есть все то, чего они часто не могли получить в семье.

Подростковый возраст считается поворотным моментом в развитии любой личности. Желание доказать свою независимость и взрослость толкает юношеский максимализм на необдуманные поступки, которые, в свою очередь, влекут за собой последствия иного характера. А преступления, совершаемые несовершеннолетними, утратили черты детского поведения, озорства и непосредственности. С каждым годом подростковая преступность "омолаживается", становится все жестче. Конечно, необходимо выяснить причины, источники, вызывающие рост правонарушений, прежде чем искать пути профилактики. Опираясь на результаты исследования, выстроить систему профилактических методов, направленных на снижение преступности среди лиц в возрасте до 18 лет.

Таким образом, преступность несовершеннолетних является составной частью преступности в целом, но она также имеет свои специфические особенности, что позволяет рассматривать ее как самостоятельный объект криминологического исследования. Необходимость такого распределения обусловлена особенностями соматического, психического и нравственного развития несовершеннолетних, а также их социальной незрелостью. В подростковом и юношеском возрасте, в момент формирования нравственной личности, накапливается опыт, в том числе и негативный, который может быть не распознан внешне или проявляться со значительной задержкой. Их особенности присущи количественным и качественным характеристикам преступности несовершеннолетних. Это преступление характеризуется высоким уровнем активности и динамики по сравнению со взрослыми. Люди, которые намереваются совершать преступления в юном возрасте, трудно поддаются исправлению и воспитанию и являются резервом для взрослой преступности. Существует тесная связь между подростковой преступностью и правонарушениями среди несовершеннолетних. Одной из причин преступности взрослых является подростковая

преступность. Преступность взрослых уходит своими корнями в период, когда личность человека только формируется, вырабатывается его жизненная ориентация, когда проблемы воспитания, развития личности актуальны по отношению к направленности поведения.

Использованная литература

1. Васильев В.А. Учебник нового века Юридическая психология 3-е издание, дополненное и переработанное Санкт-Петербург Москва. Харьков. Минск 2 000 ». - С.6.
2. Байрамкулова, Д.Р. Факторы привлечения несовершеннолетних к совершению преступлений // Юридическая наука. - 2022. - №5.
3. Мухина В.С. Возрастная психология: Феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина. М.: Академия, 2013. -С.456.
4. Игнатов А.Н., Красикова Ю.А. Уголовное право России Учебник для вузов. В 2-х томах. Т.2 –М: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998 -С.167.
5. Кашепов В.П. Учебник для студентов ВУЗ, обучающихся по специальности «Юриспруденция». «Былина» Москва 1999г. -С.299.
6. Павлов С.С. Микроклимат в семье: общение или отчуждение. – М.: Слово, 1999.
7. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как психотерапевт. – М.: Культура, 2004.
8. Резалкина З. Психологический портрет семьи//Школьный психолог. – 2006. - №6.
9. Скиннер Р., Клиизд. Семья и как в ней уцелеть. – М.: Класс, 1995.
10. Эргешова, К. А. Влияние поликультурного образования и воспитания в формировании психологических особенностей детей в соответствии с их возрастом / К. А. Эргешова, З. Р. Джоошбекова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 2, № 4. – С. 617-624. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_617. – EDN JSWSLA.

ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУГА СОТТОЛГОНДОРДУ КАЙРА
СОЦИАЛДАШТЫРУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

ISSUES OF RE-SOCIALIZATION OF CONVICTED CONVICTS TO
IMPRISONMENT

Абдикерим кызы Гүлбарчын

Абдикерим кызы Гүлбарчын

Gulbarchyn Abdikerim kyzy

ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Dr. Associate Professor, Osh State University

Эрматова Асель Кудайбердиевна

Эрматова Асель Кудайбердиевна

Asel Ermatova Kudaiberdievna

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law science. Associate. Professor, Osh State University

Бейшенбек уулу Эрболот

Бейшенбек уулу Эрболот

Erbolot Beishenbek uulu

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

magistr, Osh State University

ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУГА СОТТОЛГОНДОРДУ КАЙРА СОЦИАЛДАШТЫРУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада эркиндигинен ажыратууга соттолгон адамдардын укуктук статусун аныктоо жана аларды кайра коомдоштуруу жөнүндө сөз болот. Сот чыгарган өкүмдүн жана жазанын түрүнүн негизинде жасалган кылмыштын даражасына жараша соттолгон адамдын укуктары жана эркиндиктери чектелет. Жаза-аткаруу тутумунун негизги милдети – бул жазаны аткаруу гана эмес, күнөөлүүлөрдү кайра социалдаштыруу жолу менен оңдоо. Бул процесстин маанилүү бөлүгү соттолгондордун коомго ийгиликтүү кайтып келишине багытталган ресоциализация болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн натыйжалуу билим берүү, жумушка даярдоо жана психологиялык колдоо программаларын иштеп чыгуу, ошондой эле коомчулуктун активдүү катышуусу талап кылынат.

Ачкыч сөздөр: лишение свободы, ресоциализация, уголовное наказание, виды наказаний, осужденные, реабилитация, права и свободы человека

ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

ISSUES OF RE-SOCIALIZATION OF CONVICTED CONVICTS TO IMPRISONMENT

Аннотация

Актуальность. В статье говорится об определении правового статуса лиц, осужденных к лишению свободы и их ресоциализации. На основании вынесенного судом приговора и определения вида наказания, в зависимости от степени совершенного преступления, ограничиваются права и свободы осужденного. Основная задача системы исполнения наказаний заключается не только в исполнении наказаний, но и в исправлении виновных посредством их ресоциализации. Важной частью этого процесса является ресоциализация осужденных, направленная на их успешное возвращение в общество. Для достижения этой цели требуется развитие эффективных программ образования, профессионального обучения и психологической поддержки, а также активное участие общества.

Abstract

Relevance. The article talks about determining the legal status of persons sentenced to imprisonment and their resocialization. Based on the verdict passed by the court and the type of punishment determined, depending on the degree of the crime committed, the rights and freedoms of the convicted person are limited. The main task of the penal system is not only to carry out punishments, but also to correct the guilty through their resocialization. An important part of this process is the resocialization of convicts, aimed at their successful return to society. Achieving this goal requires the development of effective education, job training and psychological support programs, as well as active community participation.

Ключевые слова: эркинен ажыратуу, социалдаштыруу, кылмыш жазасы, жазанын түрлөрү, соттолгондор, реабилитация, адамдын укуктары жана эркиндиктери

Keywords: imprisonment, resocialization, criminal punishment, types of punishment, convicted persons, rehabilitation, human rights and freedoms

Киришүү

Актуалдуулугу. Кылмыш-жаза мыйзамында бекитилген чараларды өтөп жаткан соттолгон адамдардын укуктук жоболору атайын-жекече мүнөздү алып жүрүү менен, бир эле учурда жалпысынан коомго жана дагы конкреттүү социум топторуна тиешелүү негизде, ошондой эле жекече өзгөчөлүктөрүн сактоо менен, мындай адамдарга мамилени жекелештирүү кайра социалдаштыруу маселелери келип чыгат.

Мыйзамга баш ийген адамдын укуктуктарына салыштырмалуу соттолгон адамдын укуктук статусунда белгилүү алып коюулар бар экендигин баарыбызга белгилүү. Мындай алып коюулар соттолгондун жасаган укукка каршы жосунунун өндүрүмү болуп саналат жана укуктук мүнөздөгү ар түрдүү чектөөлөргө алып келип, түпкү маңызында тиешелүү жазаны түзөт.

Сот тарабынан жасаган кылмышынын деңгээлине жараша жазанын түрүн белгилөө менен чыгарылган өкүмдүн негизинде, соттолгон адамдын укук жана эркиндигине чек коюу, сунушталган ар түрдүү нормативдик документтердин булактарында каралган. Алардын арасында, мыйзамдар, эл аралык келишимдер жана стандарттар, жана дагы соттук өкүмдөр жана башка укук чектөөлөрдү аныктоочу түрдүү ченемдик актылар бар.

Коомдун баардык мүчөлөрүнүн эркиндиктерин жана жарандык укуктарын камсыздоо мамлекеттин милдети экендиги бүгүнкү күндө жалпыга кабыл алынган түшүнүк болуп саналат. Мындай камсыздоонун даражасы тиги же бул мамлекеттин, коомдун цивилизациялуулугунун даражасын мүнөздөйт[1,1146]. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде жана өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылат.

Ошол эле учурда, мындай укуктарды жана эркиндиктерди чектөө, Жалпы адам укуктары декларациясына (29-берене)[2]. Кыргыз Республикасынын Конституциясында адамдардын жеке укуктар жана эркиндиктер каралып, башка адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын, алардын ден-соолугун, ар-намысынын кол тийбестиги белгиленген[3].

Бул жерде башка адамдардын укугун бузуунун негизинде соттолгондун атайын статусу пайда болуп, алардын укуктарынын чектөөлөрүн пайда кылат[4, 9-12б.]. Каралып жаткан категориядагы адамдар эркинен ажыратууга байланышкан жазага кириптер болуп соттолгон адамдар жана алардын укугун чектөө, биринчи кезекте аларды тиешелүү жаза аткаруу системасынын мекемелеринде коомдон бөлүп кармоо аркылуу жүзөгө ашырылат. Жаза аткаруу тутумунун мекемелеринин түзүмү жана штаттары, ошондой эле көрсөтүлгөн мекемелер жөнүндө жоболор Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан аныкталган тартипте бекитилет.

Жаза аткаруу мыйзамы жаза өтөө этабында соттолгондорду дифференциациялайт. Мында кылмыш-жазасын өтөгөндөр белгилүү бир жаза аткаруу системасынын мекемесинин аймагында болуусу жана соттолгондорду ар түрдүү шарттарда кармап, алардын арасында жеңилдетилген, жөнөкөй жана катуу тартиптерди орнотот. Мындай мамиле кылмышкерди түзөтүүгө жана кайра тарбиялоого багытталган.

Соттолгондун укуктарынын жана эркиндигинин башка адамдарга караганда салыштырмалуу бир топ кыскаруу укуктук түшүнүгү жана мыйзамда негизделген чектөөлөр, мындай адамдарда келечекте кайра кирүүдөн баш тартуусун чакырууга багытталган жана сотолуучу тарабынан жаңы кылмыштарды жасоосун жоюуга ылайыкталган, тактап айтканда,

жекече эскертүүчү мүнөзгө ээ. Соттолуучуга карата жекече кемсинтүүлөр мындай аспектиде ар кандай натыйжада болуусу мүмкүн, себеби анын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө, жана дагы жасалган укук бузууга ылайык жазанын адекваттуулугуна жана толуктугуна негизделген.

Соттолгондорду сырткы чөйрөдөн бөлүп кармоонун негизинде бир канча укуктук чектөөлөр пайда болот. Мындай чектөөлөрдүн катарында: көчүү эркиндиги; жашоо ордун тандоо мүмкүнчүлүгү; жумуш ордун же ишмердүүлүк түрүн; эркин жашоону; өз алдынча адамдардын коомунда болуу; эркиндикте жүргөн адамдар менен байланышуу мүмкүнчүлүгүнүн олуттуу кыскаруусу[5, 24-25б.]. Бул жарандардын укуктары жогоруда каралган бир топ чектөөлөргө туш болгондугуна карабастан алардын жарандык укуктары да мыйзам алдында корголуп турат. Соттолгондордун укуктарын ишке ашыруунун тартиби Жаза-аткаруу Кодекс жана башка ченемдик укуктук актылар менен белгиленет. Аталган мыйзамдын 3-главасында соттолгондордун укуктук абалы каралган[6].

Кыргыз Республикасынын Жаза аткаруу мыйзамында соттолгондордун негизги укуктары төмөндөгүчө көрсөтүлгөн: жазаларды жана кылмыш-жаза укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоо чараларын өтөө тартиби жана шарттары жөнүндө маалымат алуу; татыктуу мамиле; жеке коопсуздук; саламаттыгын сактоо жана квалификациялуу медициналык жардам алуу; социалдык жактан корголуу; юридикалык жардам алуу; билим алуу; дин тутуу жана динге ишенүү эркиндиги; сунуш, арыз жана даттануу менен кайрылуу; эне тилинде же өзү билген башка каалаган тилде түшүндүрмө берүү жана кат алышуу, ошондой эле сунуш жана даттануу менен кайрылуу; жабырлануучулар менен медиацияга катышуу; дипломатиялык өкүлчүлүктөр жана консулдук мекемелер (соттолгон чет өлкөлүк жарандар үчүн) менен байланыштарды күтүү соттолгондордун негизги укуктары болуп саналат(16-берене). Бул көрсөтүлгөн укуктар ар дайым эле каралып жаткан категориянын адамдары үчүн жеткиликтүү деңгээле ишке аша бербейт.

Жаза өтөөгө өкүм чыгарылган адамдын укуктук абалы, ченемдик актыларда аныкталгандыгынын негизинде ар түрдүү кемсинтүүлөргө (чектөөлөргө) дуушар болуп, каралган мыйзамдын чегинде гана мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон жарандын укуктук абалын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда, соттолгон өзүнүн укуктук статусунда маанилүү деңгээлде, жазык-аткаруу аспектинин укуктук субъектиси болоору анык деп айтууга болот.

Соттолгондун укуктук статусу негизинен, конституциялык укуктун форматында бекитилген, негизги жарандык жана инсандык укуктарын сактап калат[7, 104-107б.]. Бирок, эркинен ажыратууга байланыштуу дайындалган жазаны өтөп жаткан адамдарга карата, КРнын Конституциясында бекитилген укук жана эркиндиктер толук көлөмдө иш жүзүнө ашыруу тажрыйбасына, учурдагы коомдун социалдык-экономикалык абалы жол бербейт.

Эркинен ажыратууга байланыштуу жазага тартылган адамдардын укуктук абалынын маселесин изилдөөдө, бир гана мындай адамдардын укуктарын сактоо контексти жүргүзүлбөстөн, укук бузуучуну түзөтүү ишинде жана анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодогу мамлекеттин ролу каралган[8, 67б.]. Мамлекет тарабынын эркиндигинен ажыратууга соттолгодор үчүн каралган мыйзамчыгаруучулуктун жалпы адамдык жана жалпы жарандык кызыкчылыктарды, укуктарды жана эркиндиктерди сактоого максималдык көлөмдө багытталууга тийиш. Муну менен мамлекеттин мыйзамды бузган адам үчүн жалпы жарандык укуктук статусун сактап калуу менен маанилүү тарбиялык жана моралдык-психологиялык мааниге ээ болоорун аныктайт жана бул адамдарды кайра социалдаштырууга багытталат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 43-беренесинин 3-бөлүгүндө жарандар мамлекеттик саламаттык сактоо мекемелеринин тармагынан акысыз пайдаланууга укуктуу, бул Кыргыз Республикасынын КЖАКтын 20-беренесининде ачыкталган. Анда соттолуучулар акысыз алгачкы медициналык-санитардык жана адистештирилген медициналык жардам алууну, алардын саламаттыгын сактоону камсыз кылуучу шарттарды, анын ичинде амбулатордук-бейтапканалык же стационардык шарттардын түзүлүүсүнө укутуу болгондугу каралган. Бул учурда жалпыга каралган жарандын укуктары, соттолгон адамга анын укуктук субъектиси катары конкреттөө менен өтөт. Мындай көз караш эркинен ажыратылган адамдын укуктук абалына өзгөчө статус берүүгө шарт түзөт.

Биз жогорудо карап өткөндөй жаза аткаруу системасынын мекемелеринде жазасын өтөп жаткан соттолгондордун укуктары мыйзамда каралган негизде ички тартиптин таасири астында аларды кайра социалдаштырууга багытталган. Бул багытты ишке ашырууда аталган мекемелерде жазасын өтөө менен кайра социалдаштыруунун биринчи этабы ишке ашат десек туура болот.

Түзөтүү мекемелеринин бардык түрлөрү эркинен ажырагандарды жумуш менен камсыздоо багытында жумуш орундары чоң көйгөйлөрдү жартуусу баарыбызга маалым.

Эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун эмгеке тартылуусу КЖАКнын 103-беренесинин 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөндөй түзөтүү мекемесинин администрациясы тарабынан аныкталган жерлерде жана жумуштарда эмгектенүүгө милдеттүү.

Кыргыз Республикасынын Жаза-аткаруу тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө мыйзамында осттолгонду эмгекке тартууну камсыз кылуу боюнча чараларды көрүүгө, ошондой эле аларды жалпы жана кесиптик билим алуусун жүзөгө ашырууга милдеттендирилет деп көрсөтүлгөн[9].

Жаза -аткаруу тутумунун мекемелериндеги ишканалары өзүнүн ишин өз алдынча пландаштырат. Жаза аткаруу мекемелеринде жазасын өтөгөн соттолуучулардын жумуш менен камсыз болуусу мамлекетке пайда алып келүүнү максат кылбайт андан да маанилүүсү алардын социалдык- психологиялык жактан колдоо менен кайра социалдаштырууга багытталат. Эркиндигинен ажыратуу боюнча жазасын өтөгөндөр, биринчи кезекте өзүнүн эмгекке болгон профессионалдуулугун жогорулатса, экинчиден жазасын өтөп чыккандан кийин коом менен интеграция болууга жана жумуш оорундары менен камсыз болууга мүмкүнчүлүк алат[10, 108-111б.].

Эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун билим алуусу жана профессионалдык деңгээлин көтөрүүсү, кайра социалдаштыруунун биринчи этабындагы негизги каражаты катары кароого мүмкүндүк берет.КЖАКнын 29-беренесинин 6-бөлүмүндө эмгекке жана окууга ак ниет менен мамиле кылууга милдеттендирилген. Демек жазасын өтөп жаткан ар бир жаранга бул жаатта укуктары менен катар милдеттүүлүгү да жүктөлгөн. Бирок бул милдеттерди ишке ашыруу жаза аткаруу мекемелеринин көзөмөлүндө жана алар түзгөн шартка байланыштуу болуп толук бойдон аткарылат деген ойдон алыспыз. Анткени жаза аткаруу мекмелерине жүктүлгөн милдеттер көпчүлүк учурда аткарылуусу алардын экономикалык-социалдык абалынан көз каранды. Демек бул адамдарды кайра социалдаштыруунун биринчи этабын ишке ашыруу көйгөйлөрү бар, бирок ачыкталбай келет.

Айрыкча эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун бул милдеттерди аткарууда укуктук чектөөлөрү тоскоолдуктарды жаратат. Мисалы түзөтүү абактарында жеке иш менен алектенүүгө мыйзам мүмкүнчүлүк бергени менен экинчи тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынбаган иштин түрлөрүн гана жүзөгө ашырууда

укуктуу: - биринчиден соттолгон адам өзү каалаган жумушту жасоого мүмкүнчүлүгү жок, - экинчиден иш менен алектенүү үчүн зарыл болгон материалдарды, инструменттерди жана башка мүлктү сатып алууда мекеменин камсыздоосунан көз караны.

Каралып жаткан категориядагы соттолгондордун укуктук абалы нормативдик укуктук түзүлүшүнүн тепкичтери аркылуу көрсөтүлүп, белгилүү мыйзамдарда белгиленген деңгээлде, ар тараптуу чектелген. Эркинен ажыратуу жазасы менен соттолгон жактардын укуктук абалы өзүнүн доминанты боюнча жаза аткаруу мыйзамынын форматында жөнгө салынып, кайра социалдаштыруу укуктук абалына кедергесин тийгизет.

КЖАКнын 23-беренесинин 2-бөлүмүндө Коомдон бөлөк кармоо менен байланышкан жазаны жана кылмыш-жаза укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоо чараларын аткаруучу органдардын жана мекемелердин администрациясы соттолгондордун акысыз жалпы жана кесиптик билим алуусу үчүн шарттарды түзөт деп белгилеген. Бул жерде да билим алууга болгон укуктары жана милдеттери, каралган органдардын уюштуруу жана шарт түзүү мүмкүнчүлүктөрүнөн көз каранды.

Демек каралып жаткан категориядагы жарандардын кайра социалдашуусунун биринчи этабы толук бойдон жазасын өтөп жаткан мекемелердин социалдык-экономикалык жагдайларына байланыштуу экендигин байкадык.

Ал эми эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду кайра социалдаштыруунун экинчи этабы жазасын өтөөдөн шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулган адамдар жана жазасын толук түрдө өтөгөн жарандардын укуктук абалы түзмөкчү. Кыргыз Республикасынын Пробация жөнүндө мыйзамынын 5-беренесинин 1-бөлүмүнүн 2-бөлүмчөсүндө көрсөтүлгөндөй биз карап жаткан жарандар пробация органанын кардары катары белгиленет. Ушул эле мыйзамдын 12-беренесинде каралгандай пенитенциардан кийинки пробациянын түрүнүн кардары болуп чыгыт[11].

Демек каралып жаткан жарандарды көзөмөлгө алуу менен пробация органдары аларга көмөк көрсөтүүгө милдеттендирилет мисалы:

- социалдык-укуктук жана психологиялык жардам көрсөтүү;
- билим алууга жана юридикалык жардам алууга;
- жашоо шарттарына социалдык жардам берүү боюнча;
- ишке орноштурууга жана анын эмгек иши;
- жоготулган укуктарды калыбына келтирүү;
- зарыл документтерди алууга жардам көрсөтүү ж.б.

Жазанын белгилүү бир түрүн аткарууда жана өтөөдө соттолгон адам башка адамдар үчүн мүнөздүү болбогон түзөтүүчү таасирге дуушар болот жана жазык-укуктук мамилелер жазык-укуктук санкцияларды ишке ашырат. Бул адамдарда түзөтүү мекемелеринде чектөөнүн негизинде калптанып калган көз карашын кайрадан калыбына келтирүү маселелери оңойго турбайт. Алар менен иш алып барган пробация органдарынын кызмат адамдары жалпы коом менен иш алып баруусу зарыл.

Жазасын өтөөдөн шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулган адамдар пробация органдары менен үзгүлтүксүз байланышта болуусу тагыраагы пенитенциардан кийинки пробация мезгилине пробация органы тарабынан пробациялык көзөмөлдүн планын иштеп чыгуусунда катышуу. Планга киргизилген жүрүм-турум эрежелерин бузбоого милдеттүү, планды аткарбагандыгы жаза аткаруу мыйзамдарында каралган кылмыш-жаза укуктук кесепеттерге алып келеүүсү мүмкүн.

Жыйынтыктоодо биз карап жаткан адамдарды кайра социалдаштыруу маселелери эки

этап менен ишке ашат деп белгилейбиз, алар: баринчи этабы жазасын өтөп жаткан учуру, экинчи этабы жазасын өтөөдөн шарттуу бошотуу же толук жазасын өтөгөндөн кийинки учур.

- каралган категориядагы адамдардын кайра социалдаштыруунун маселелери жазасын өтөп жаткан мекемелердин иш алып баруусунан көз каранды;

- кайра социалдаштыруунун негизин ишке ашырууда мыйзамда каралган чектөөлөрдү жеңилдетүү;

- жаза аткаруу мекемелеринин социалдык-экономикалык абалын көтөрүү каралган жарандарды кайра социалдаштыруунун негизи катары;

- кайра социалдаштыруунун экинчи этабын ишке ашыруунун көйгөйлүүрүн чечүүдө биринчи этапта каралган социалдык колдоону так аткаруу.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Кожевников С.Н. Теория государства и права. - М., 2002. С.364.

2. Всеобщая декларация прав человека в 1948 года Всеобщая декларация прав человека, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

3. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. *(Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген)*

4. Бердалиев К.Ч., Джоробекова А.М., Джоробеков Ж.М. Соотношение правоохранительной функции с другими функциями государства: взаимовлияние и взаимообусловленность. //Тенденции развития науки и образования. 2018. № 43-1. С. 9-12.

5. Сундуров Ф.Р. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. – Казань, 1980. С.24-25.

6. Кыргыз Республикасынын Жаза-аткаруу кодекси 2017-жылдын 31-январы № 17. // <https://cbd.minjust.gov.kg/111528/edition/14117/kg>

7. Джоробекова Р.З. Өмүр бою эркинен ажыратууну колдонууну укуктук жөнгө салуу жөнүндө. // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2018. №8. С.104-107.

8. Бакулина Л.В. Правовой статус и обеспечение личных и социально-экономических прав осужденных к лишению свободы: Дис.... к.ю.н. - Казань, 2000. С.67.

9. Кыргыз республикасынын “Жазык-аткаруу (пенитенциардык) тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө” мыйзамы. 2003-жылдын 12-августу №197. // <https://cbd.minjust.gov.kg/1323/edition/14129/kg>

10. Джоробекова Р.З. Өмүр бою эркинен ажыратуу түрүндөгү жазаны өтөп жаткан соттолгондордун жекече өзгөчөлүктөрү. // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2018. №8. С.108-111.

11. Кыргыз Республикасынын Пробация жөнүндө мыйзамы 2017-ж.24-февралы № 34. // <https://cbd.minjust.gov.kg/111517/edition/14118/kg>

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 51-57

УДК: 347

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_8](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_8)

ЛИЗИНГ ИШМЕРДИГИНИН КЫРГЫЗСТАНДА УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛЫНУУСУ
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЛИЗИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КЫРГЫЗСТАНЕ
LEGAL REGULATION OF LEASING ACTIVITIES IN KYRGYZSTAN

Бабаев Нажимидин Имаралиевич

Бабаев Нажимидин Имаралиевич

Nazhimidin Imaralievich Babaev

аспирант, Ош мамлекеттик университети

аспирант, Ошский государственный университет

graduate student, Osh State University

Najim83@mail.ru

ЛИЗИНГ ИШМЕРДИГИНИН КЫРГЫЗСТАНДА УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛЫНУУСУ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада учурдагы лизинг институтунун укуктук жөнгө салынуусу талдоо алынып, анын учурдагы жөнгө салуу өзгөчөлүктөрү, ченемдик бекилиши, ошону менен бирдикте анын Кыргызстандагы аракеттенүүсү талдоого алынган. Кыргызстан рыногунда лизинг ишинин укуктук аспектилери, аларды учурдагы жөнгө салуу абалына баа берүү, анын өзгөчөлүктөрү жана эл аралык укуктагы лизинг ишин, жөнгө салуу каралган. Макаланын максаты Кыргызстандын шарттарында лизинг ишин укуктук жөнгө салуунун пайдалануунун артыкчылыгы жана кемчилдиктерин анын экономикага таасирин аныктоо жана жалпылаштыруу болуп саналат. Макаланын жыйынтыгында лизинг ишинин Кыргызстандын экономикалык шарттарындагы оң таасирлери аныкталып, анын экономиканын өсүшүнө болгон негиздер жалпыланган.

Ачкыч сөздөр: лизинг, эл аралык лизинг, ковенция, мыйзам, укуктук жөнгө салуу, экономика, лизинг компания, лизинг иши, кодекс, лицензия

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЛИЗИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

LEGAL REGULATIONS OF LEASING ACTIVITIES IN KYRGYZSTAN

Аннотация

Актуальность. В статье анализируется правовое регулирование действующей лизинговой деятельности, анализируются особенности ее нормативного регулирования, а также ее действие в Кыргызстане. Представлены правовые аспекты лизинговой деятельности на рынке Кыргызстана, оценка современного состояния их регулирования, ее особенностей и регулирования лизинговой деятельности согласно международному праву. Цель статьи – определить и обобщить преимущества и недостатки использования правового регулирования лизинговой деятельности в условиях Кыргызстана и его влияние на экономику. В результате статьи определены характерные особенности правового регулирования и ее положительное влияние лизинга на экономику роль в экономическом развитии Кыргызстана.

Abstract

Relevance. In the article, the legal regulation of the current leasing activity is analyzed, the peculiarities of its normative regulation, as well as its effect in Kyrgyzstan are analyzed. Legal aspects of leasing activity in the Kyrgyz market, evaluation of the current state of regulation, its features and regulation of leasing activity according to international law are presented. The purpose of the article is to determine and summarize the advantages and disadvantages of using the legal regulation of leasing activity in the conditions of Kyrgyzstan and its impact on the economy. As a result of the article, the characteristic features of the legal regulation and its positive influence on the economic role of leasing in the economic development of Kyrgyzstan.

Ключевые слова: лизинг, международный лизинг, конвенция, право, правовое регулирование, экономика, лизинговая компания, лизинговая деятельность, кодекс, лицензия

Keywords: leasing, international leasing, convention, law, legal regulation, economy, leasing company, leasing activity, code, license.

Киришүү

Актуалдуулугу. Акыркы он жылдыктарда финансылык индустриянын өнүгүшү, өлкөлөр ортосундагы коммерциялык операциялардын тынымсыз өсүшү жана экономикалык тоскоолдуктарды жоюу рыноктун жаңыдан аныкталган керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн лизинг сыяктуу жаңы ыкмаларды түзүүгө алып келди.

Дүйнөлүк лизинг рыногу эң башынан эле жогорку деңгээлде сегменттелген, лизингдик компаниялар өздөрүнүн улуттук чегинде иштешет. Көптөгөн өлкөлөрдө лизинг улуттук деңгээлде өзүнүн потенциалын толук ишке ашыра алса, эл аралык деңгээлде ал бирдей болгон эмес жана бул кемчиликтин себептеринин арасында финансылык лизингдин укуктук режиминде чоң айырмачылыктар болгору шексиз.

Г.И. Щадов, Е.Ю. Дролованын айтымында: «Акыркы убакта мезгилдүү басма сөздө ишканалардын ишмердүүлүгүнө ресурстарды тартуунун бир түрү катары лизингдин салыштырма натыйжалуулугун аныктоого арналган изилдөөлөр көбүрөөк пайда болду. Жарыяланган эмгектердин көпчүлүгүндө банктык кредит менен лизингге же өздүк каражаттардын эсебинен активдерди сатып алуу менен лизингге сандык же сапаттык салыштырма анализ берилген»[1.с.214-222].

Демек, учурдагы Кыргызстандын шарттарында лизинг институтунун орун алышы жана аркеттениши боюнча суроолорду изилдөө бир топ актуалдуулукка ээ. Ошону менен бирдикте лизингди колдонуу тажрыйбасын Кыргызстандын шарттарында ишке ашыруунун теориялык көйгөйлөрүн чечет.

Изилдөөнүн материалдары жана усулдары; Макаланы изилдөө процессинде эл аралык лизингди жөнгө салуу боюнча тажрыйбасы, улуттук статистикалык комитеттин материалдары, Кыргыз Республикасынын лизинг ишин жөнгө салуучу мыйзам актылары, окумуштуулардын теориялык эмгектери саналат.

Изилдөөнүн усулдары болуп, логикалык, тутумдук түзүмдүк, функционалдык, салыштырма талдоо усулдары колдонулду.

Талкулоо; Лизинг лизингдик кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүүнүн алгачкы этаптары үчүн мүнөздүү, ал эми лизинг канчалык кеңири колдонулса, экономика ошончолук туруктуу жана лизинг рыногу өнүккөн болуп саналат. Жогоруда айтылгандардын бардыгы лизингдик кызмат көрсөтүүлөр рыногунун өнүгүүсүнүн жалпы траекториясын аныктоого анын акырындык менен өзгөрүшүнө мүмкүндүк берет.

Алгач макалабызда лизинг түшүнүк аппаратын талдоого алууну туура таптык. Азыркы шарттарда көптөгөн чарба жүргүзүүчү субөкттер, анын ичинде кичи жана орто бизнес, алардын ишинин масштабын сактоо жана андан ары өнүктүрүү үчүн өтө чектелген финансылык мүмкүнчүлүктөрү менен мүнөздөлөт, ошондуктан финансылык колдоо жана кошумча экономикалык инструменттер же чечимдер Бул аларга рынокто жана өнөр жайда калууга мүмкүндүк берет» [2.с.20].

Финансылык лизинг – лизинг берүүчүнүн (лизинг берүүчүнүн) белгилүү бир сатуучудан көрсөтүлгөн мүлккө ээлик кылуу укугуна ээ болуу жана бул мүлктү лизинг алуучуга (лизинг алуучуга) акы төлөп берүү боюнча милдеттенмесин караган лизингдин түрү»[3.с.895].

Негизги каражаттарга тиешелүү ар кандай мүлк лизингдин объектиси боло алат. Лизинг келишими төмөнкү талаптарга жооп бериши керек: ижарага алынган мүлктү тандоо укугу жана лизингге алынган мүлктү сатуучу лизинг алуучуга таандык: ижарага алынган мүлк

чарбалык максаттарда гана пайдаланылат: ижарага алынган мүлк лизинг берүүчү тарабынан сатуучудан сатып алынат. ижарага алынган мүлк, эгерде ал ижарачыга ижарага берилсе гана; лизингдин бүткүл мезгили үчүн лизингдик төлөмдөрдүн суммасы бүтүм жасалган учурда баалар менен лизингге алынган мүлктүн толук наркын камтууга тийиш (амортизациянын толук наркы жана жабдууларды пайдалануудан алынган пайданын үлүшү); ижарачы келишимдин мөөнөтү аяктагандан, жабдууларды кайтарып бергенден же келишимдин мөөнөтү узартылгандан кийин калдык наркы боюнча жабдууларды кайра сатып алуу укугун алат.

Изилдөөчүлөр Т. А. Малова, А.В.Кокурин: «Лизинг – лизинг келишимин ишке ашырууга, анын ичинде лизингге алынган мүлктү сатып алууга байланыштуу келип чыккан экономикалык жана укуктук мамилелердин жыйындысы. Негизинен бул өндүрүштү модернизациялоонун жана реалдуу секторду өнүктүрүүнүн стратегиялык максаттарына, чарба жүргүзүүчү субьекттердин кызыкчылыктарына жана рыноктун керектөөлөрүнө жооп берген инвестициялык схемаларды ишке ашырууга мүмкүндүк берүүчү мамилелердин татаал системасы» деп белгилешет»[4.с.26-30].

Демек, жалпысынан алганда, лизинг - бул лизинг берүүчүнүн (б.а., ижарага берүүчү) мамилеси ар кандай конкреттүү мүлктү ижарачыга (б.а., ижарачыга) акы төлөнүүчү пайдаланууга өткөрүп берүү максатында өндүрүүчүдөн сатып алган финансылык ижара. Мындай өз ара аракеттенүү тараптардын: арендага алынган мүлктү өндүрүүчүнүн, ижарага берүүчүнүн жана арендатордун ортосунда өзүнчө комплексти түзгөн бир нече келишимдерди түзүү аркылуу ишке ашат.

Лизингдин эл аралык укуктук аспектиси аркылуу караганыбызда, көпчүлүк укуктук системалар лизингдин табиятын жана экономикалык реалдуулугун этибарга албай, эң ылайыктуу келишимдик фигурага лизингди мажбурлоого аракет кылышкан [5 Электрондук ресурс].

Дүйнө өлкөлөрү айрымдары мындай келишимди жөнгө салуучу мыйзамды чыгарышкан, ал эми бул багытта кадам таштабаган башка юрисдикцияларда судьялар ар кандай чечимдерди алуу үчүн укуктук кодекстерге кайрылууга аргасыз болушкан, ал эми жалпы учурларда укук өлкөлөрү, алардын ар кандай салттары континенттиктен абдан алыс чечимдерге алып келди. Эгерде соодагерлер буга чейин эле улуттук мыйзамдык базаны окуу кыйынга турса, ошол эле бытыранды мүнөздөмөлөргө ээ башка өлкөнүн мыйзамдарына кайрылуу андан да кыйынга турганы анык болчу.

Мындай изилдөөлөрдүн натыйжасы, адатта лизингдин так натыйжалуулугу жөнүндө жана ошого жараша башкаруу чечимдерин кабыл алууда ресурстарды тартуунун бул формасынын артыкчылыктуулугу жөнүндө корутунду катары калууда.

Эл аралык укукта лизингди жөнгө салуу боюнча аракеттер 1988-жылы эл аралык финансылык лизинг операцияларынын жарандык жана коммерциялык аспектилерин жөнгө салган көп тараптуу Оттава Конвенциясында жыйынтыкталган. Лизинг чөйрөсүндө бирдиктүү эрежелердин топтомун түзүү идеясын ишке ашыруу үчүн жыйырма жылдан ашык эмгек талап кылынды.

Азыркы учурда лизинг көптөгөн өлкөлөрдө туруктуу комплекстүү жөнгө салууга жетише элек келишимдин жаңы түрү катары эл аралык рынокто каржылоонун маанилүү каражаты болуп калды. Юридикалык көз караштан алганда, бул чөйрөдө башкаларга караганда көбүрөөк сезилип жаткан укуктук белгисиздиктин деңгээлин төмөндөтүү үчүн

шайкеш келтирүү үчүн Эл аралык финансылык лизинг боюнча ЮНИДРУА Конвенциясы түзүлгөн.

Конвенция трансчек аралык лизингдик операцияларды карап жаткан тараптар үчүн маанилүү укуктук өнүгүү болуп саналат, ал улуттук чек аралар аркылуу лизингди кеңири колдонуу үчүн өбөлгөлөрдү түздү жана келечектеги улуттук мыйзамдар үчүн үлгү болуп саналат.

ЮНИДРУА Конвенциясынын колдонулуш чөйрөсү 1-6 беренелер менен аныкталат, ага ылайык Конвенция тараптардын - ижарачы менен лизинг берүүчүнүн ортосундагы эл аралык финансылык лизинг келишимин жөнгө салат, алардын ишкердик кылган жерлери ар башка мамлекеттерде болгон учурда, үч тарап келишим түзүүчү мамлекеттер болуп саналат (түз арыз), же эл аралык жеке укуктун нормалары колдонулса, келишим түзүүчү мамлекеттин укугун колдонууга алып келет (кыйыр колдонуу). ЮНИДРУА Конвенциясынын жоболоруна партиялардын автономиясы, ак ниеттүүлүк милдети сыяктуу принциптердин киргизилиши эл аралык коомчулуктун конкреттүү экенине бекем ишенимин чагылдырат жана кепилдиктер ачык, рынокко багытталган жана атаандаштыкка жөндөмдүү эл аралык экономикалык тартиптин негизи болуп саналат [6.Электрондук ресурс].

Кыргыз Республикасында лизингдик операциялар 2002-жылы “Финансылык лизинг (лизинг) жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынгандан кийин 2003-жылы ишке ашырыла баштаган [7].

Бул мыйзамдын 2-беренеси лизинг түшүнүгүн - лизинг келишимин ишке ашырууга, анын ичинде лизинг предметин сатып алууга байланыштуу келип чыккан экономикалык жана укуктук мамилелердин жыйындысы катары аныктаган.

Ал эми мыйзамдын 8 беренеси лизинг келишими жазуу жүзүндө түзүлөт. Лизинг келишими Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган учурларда нотариалдык күбөлөндүрүлүүгө жана мамлекеттик каттоодон өткөрүлүүгө тийиш.

Лизинг келишиминин олуттуу шарттары төмөнкүлөр болуп саналат:

- аталышы, ошондой эле лизинг предметин айырмалоо үчүн тактап жазуу;
- тараптардын лизинг предметинин сатып алуу жана өткөрүүгө байланыштуу укуктары жана милдеттери;
- лизинг төлөмдөрүн чегерүүнүн тартиби, шарттары жана мөөнөттөрү;
- лизингдин предметин жана сатуучуну тандоочу жакты көрсөтүү.

Ошону менен бирдикте булл мыйзам лизинг операциясына катышчу жактарды, алардын укук милдеттерин жана жоопкерчилигин караган.

Белгилей кетүү керек Кыргызстанда бир гана атайын мыйзам актысы лизингди жөнгө салбай ал комплекстүү бир катар тармактар аркылуу жөнгө салынган.

Кыргыз Республикасынын Граждандык кодесинин 603-беренесине [8] ылайык :Финансы арендасынын келишими (лизинг келишими) боюнча арендага берүүчү арендатор белгилеген сатуучудан ал көрсөткөн мүлктү менчикке сатып алууга жана ушул мүлктү төлөгөн акысы үчүн арендаторго ишкерлик максатка убактылуу ээлик кылууга жана пайдаланууга берүүгө милдеттенет. Мында арендага берүүчү аренда предметин жана сатуучуну тандоо үчүн жоопкерчилик тартпайт.

Финансы арендасынын келишиминде сатуучуну жана сатып алынган мүлктү арендага берүүчү тандай тургандыгы каралышы мүмкүн.

Финансы арендасынын (лизингисинин) айрым белгилери Кыргыз Республикасынын мыйзамдары тарабынан белгилениши мүмкүн деп аныкталган.

Ошону менен бирдикте лизинг келишиминин предмети болуп ишкердик үчүн пайдаланылуучу бардык керектелбеген буюмдар, анын ичинде ишкана жана башка мүлктүк комплекстер, имараттар, курулмалар, жабдуулар, транспорт каражаттары жана башка кыймылдуу жана кыймылсыз мүлк финансылык ижара келишиминин предмети болушу мүмкүн.

Жер участкасторуна, ошондой эле эркин жүгүртүү үчүн мыйзамдар менен тыюу салынган же ал үчүн жүгүртүүнүн өзгөчө тартиби белгиленген мүлктөн тышкары, жаратылыш объекттери лизингдин предмети болушу мүмкүн эмес.

Демек лизинг келишиминин предмети болуп баардык эле объектилер саналбайт.

Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө мыйзамдын 15-беренесине ылайык Лицензияланууга тийиш болгон иштин түрлөрүнө лизинг иши дагы кирет [9].

КР Улуттук статистикалык комитетинин маалыматы боюнча, 2019-жылы лизингдик иш-аракеттерди 14 компания ишке ашырып, алар жалпы суммасы 1 448,9 млн сомго 566 келишим түзгөн. Мында бардык лизингдик келишимдер финансылык лизинг шарттарында түзүлөт. 2014-2019-жылдар аралыгында лизингдик операциялардын саны 35 пайызга, ал эми ошол эле мезгилде бүтүмдөрдүн көлөмү дээрлик 2,5 эсеге өскөн [10.с 34].

И. А Тарасова; «Лизинг өндүрүүчүлөрдүн жана керектөөчүлөрдүн кызыкчылыктарын эң пайдалуу жол менен айкалыштырууга мүмкүндүк берет. Жакшылап ойлонулган келишимдик келишимдерге ээ болу алдын ала төлөм же күрөө келишими менен бекемделген мамилелер биздин ишибизди так пландаштырууга жана мүмкүн болушунча тезирээк улантууга мүмкүндүк берет өз ара пайдалуу кызматташтыкка мүмкүнчүлүк берет» деп жазат [11.с.129].

Е.Г Зотованын айтымында: «лизингдин кемчиликтери да бар, эң негизгиси лизинг алуучу үчүн лизингдик активдин өздүк же заемдук каражаттардын эсебинен сатып алганга салыштырмалуу баасынын салыштырмалуу жогору болушу. Лизинг келишимин түзүүдө лизингдик компания лизингдик операцияны жүргүзүү үчүн комиссияны алгандыктан, карыздык капиталдын наркы кредитти пайдалануудагы караганда көбүрөөк болот. Мындан тышкары, ижарага берүүчү мүлктүн эскирүү жана ижара төлөмдөрүн алуу тобокелдигин тартат» [12.с.29].

Демек, учурдагы лизинг ишин Кыргызстанда укуктук жөнгө салуу анын экономикалык маанисин эске алганда укуктук жактан жөнгө салуунун зарылчылыгы орундуу экендигин ачыктады. Ошону менен бирдикте Кыргызстандын укук тутумундагы лизинг ишмердигин жөнгө салууда ар кандай укуктун тамактарын жыймдуу кароо зарыл экендигин шарттады.

Демек, лизинг ишмердүүлүгүн укуктук жөнгө салууда төмөнкү мүнөздүү белгилер орун алган аларга;

- лизинг ишмердиги жүргүзүү боюнча эл аралык жана улуттук мыйзам актылары аракеттенет;

-укуктук жөнгө салууда атайын мыйзам актысы кабыл алынган;

-лизинг ишмердүүлүгү уруксат алынуучу ишмердүүлүктөр катарына кирет;

-лизинг ишмердүүлүгү комплекстүү укуктун тармактары аркылуу жөнгө салынган жана негизги мыйзамактысы катары Кыргыз Республикасынын Граждандык кодекси саналат.

Азыркы экономикалык шарттарда лизингди негизги каражаттарды сатып алууга жана жаңылоого багытталган финансылык инструмент катары өнүктүрүү үчүн өбөлгөлөр түзүлдү. Натыйжада, лизингдик операциялардын саны жана көлөмү көбөйгөндүгүн, ошондой эле

колдонуу чөйрөсүнүн кеңейгенин көрсөттү. Ошого карабастан, лизинг ишмердүүлүгүн жүргүзүүнүн тажрыйбасын эске алып, тийиштүү мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Щадов Г.И., Дролова Е.Ю. "Основные аспекты лизинговой формы финансирования" iPolytech Journal, №. 1 (48), 2011, С. 214-222.
2. Витман М.Ю., Горшенев А. С., Маковецкая Е. Н.. Экономика и управление. 2022. № 1 (40) С 20
3. Словарь «Борисов А.Б. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2003. — 895 с.
4. Малова Т.А., Кокурин А.В. Лизинговое финансирование и перспективы его развития в посткризисный период // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2010. – № 18 (42). – С. 26–30
5. Unidroit. URL: <https://www.unidroit.org/fr/current-studies-fr/contrats-de-reassurance> (дата обращения: 14.09.2024).
6. Comment of article 1.1, UNIDROIT PRINCIPLES. 2010. URL: <http://www.unidroit.org/instruments/commercialcontracts/unidroit-principles-2010/> (дата обращения: 01.09.2024).
7. Закон Кыргызской Республики О финансовой аренде (лизинге) В редакции Закона КР от 4 июля 2005 года № 95
8. Кыргыз Республикасынын Граждандык кодекси 1998-жылдын 5-январы 2 бөлүк.
9. Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө мыйзамы 2013-жылдын 19-октябры № 195
10. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. Кыргызстан в цифрах. Б.2020. С.34
11. Тарасова И.А.. "Финансовый лизинг: практика применения" Стратегия устойчивого развития регионов России, №. 30, 2016, С. 126-129.
12. Зотова Е.Г. Современные аспекты использования лизинга // Научный журнал. 2019. №1 (35). С 29.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 58-65

УДК: 340.1
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_9](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_9)

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПРИНЦИПА РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ
БИЙЛИКТИ БӨЛҮШТҮРҮҮ ПРИНЦИБИНЕ ТАРЫХЫЙ СЕРЕП
HISTORICAL OVERVIEW OF THE PRINCIPLE OF SEPARATION OF POWERS

Бекмурзаев Бектурган Таирбекович
Бекмурзаев Бектурган Таирбекович
Bekturgan Tairbekovich Bekmurzaev

улук окутуучу, Россия мамлекеттик социалдык университети, Ош шаарындагы филиалы
старший преподаватель, Российский государственный социальный университет, филиал в
г. Ош

Senior lecturer, Russian State Social University, branch in Osh
bekmurzaev.ynwa@mail.ru

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПРИНЦИПА РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

Аннотация

Актуальность. В современной политической философии и правовой науке, проблема разделения властей занимает центральное место, определяя структуру и функционирование государственных институтов. Этот принцип, зародившийся в трудах классических политических мыслителей, стал фундаментальным для построения правовых государств и демократических обществ. В данной статье будет проведено введение в тему разделения властей, выявление ее актуальности и целей исследования. В современном контексте, когда вопросы государственной стабильности, защиты прав граждан и эффективного управления становятся все более значимыми, проблема разделения властей приобретает новую актуальность. Глобализация, технологические изменения и вызовы современного общества подчеркивают важность тщательного рассмотрения этого принципа в контексте современных реалий.

Ключевые слова: политическая философия, доктрина разделения ветвей власти, тирания и злоупотребление властью, система сдержек и противовесов, разделение властей

БИЙЛИКТИ БӨЛҮШТҮРҮҮ ПРИНЦИПИНЕ ТАРЫХЫЙ СЕРЕП

HISTORICAL OVERVIEW OF THE PRINCIPLE OF SEPARATION OF POWERS

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада автор, азыркы саясий философияда жана укуктук илимде бийликти бөлүштүрүү маселеси борбордук орунду ээлеп, мамлекеттик институттардын түзүлүшүн жана иштешин аныктайт. Классикалык саясий ойчулдардын эмгектеринен келип чыккан бул принцип укуктук мамлекеттердин жана демократиялык коомдордун курулушу үчүн негиз болуп калды. Макалада бийликти бөлүштүрүү темасына киришүү, анын актуалдуулугун жана изилдөө максаттарын аныктоо жүргүзүлөт. Азыркы шартта, мамлекеттик туруктуулук, жарандардын укуктарын коргоо жана натыйжалуу башкаруу маселелери барган сайын маанилүү болуп бараткандыктан, бийликти бөлүштүрүү маселеси жаңы актуалдуулукка ээ болууда. Ааламдашуу, технологиялык өзгөрүүлөр жана заманбап коомдун чакырыктары бул принципти заманбап реалдуулуктун контекстинде кылдаттык менен кароонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Abstract

Relevance. In this article, the author argues that in modern political philosophy and legal science, the problem of separation of powers occupies a central place and determines the structure and functioning of state institutions. This principle, based on the works of classical political thinkers, became the basis for building States governed by the rule of law and democratic societies. The article is an introduction to the topic of separation of powers with a definition of its relevance and research objectives. In modern conditions, when issues of state stability, protection of citizens' rights and effective governance are becoming increasingly important, the issue of separation of powers is gaining new urgency. Globalization, technological changes and the challenges of modern society emphasize the importance of carefully considering this principle in the context of modern realities.

Ачык сөздөр: саясий философия, бийлик бутактарын бөлүштүрүү доктринасы, бийликти зулумдук жана кыянаттык менен пайдалануу, текшерүүлөр жана тең салмактуулуктар, бийликти бөлүштүрүү

Keywords: political philosophy, the doctrine of separation of powers, tyranny and abuse of power, checks and balances, separation of powers

Введение

Актуальность. Основоположителем же современной теории разделения властей по праву, считается выдающийся французский мыслитель Ш.Л. Монтескье. В его работе " О духе законов" (1748), делается основной вывод: " В каждом государстве есть три рода власти: власть законодательная власть, исполнительная и ведающая вопросами гражданского права".[1] Эта власть карает за преступления и разрешает споры при столкновении частных лиц, ее можно назвать судебной властью.

Выделение ее в самостоятельную ветвь государственной власти представляет собой существенный вклад Ш.Л. Монтескье в развитие теории разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную, благодаря которому доктрина обрела стройность и завершенность. Формула разделения властей Ш.Л. Монтескье выражена в следующих словах: " Все погибло бы, если в одном и том же лице или учреждении были соединены три власти; власть создавать законы, власть приводить в исполнение постановления общегосударственного характера и власть судить преступников и тяжбы частных лиц.

Разработанная им теория направлена, прежде всего, против злоупотребления властью, деспотизма. Ш.Л. Монтескье подчеркивал, что необходим такой порядок вещей, при котором различные власти могли бы взаимно сдерживать друг друга. Он выделяет три власти, отмечая, что в силу первой из них государь или учреждение создают законы временные или постоянные и исправляют или отменяют существующие законы. В силу второй власти он объявляет войну или заключает мир, посылает или принимает послов, обеспечивает безопасность, предотвращает нашествия. В силу третьей власти он карает преступления и разрешает столкновения частных лиц.

Ш.Л. Монтескье, разделяя три власти, еще не приходит к идее о равноправии их, считая, как и Д Локк, законодательскую власть высшей, а исполнительную «ограниченной по своей природе». Однако он пошел все же дальше Д. Локка и вывел еще один важный принцип — должно быть не только разделение властей, но и их взаимное сдерживание.[1] По Ш.Л. Монтескье, судебная власть, является регулирующей, она необходима для того, чтобы удержать от крайностей законодательную и исполнительную власти. Что касается законодательной и исполнительной властей, то они сдерживают друг друга. Исполнительная власть имеет право накладывать вето на решение законодательного собрания, устанавливает регламент его работы, распускает собрание. Законодательная власть контролирует исполнение законов исполнительной властью, привлекает к ответственности министров за нарушение законов. Однако Ш.Л. Монтескье особо отмечает, что законодательная власть не должна ограничивать исполнительную, останавливая ее решения, поскольку она, по своей природе, уже ограничена и нет смысла ограничивать ее еще раз. Таковы в самом общем виде воззрения Ш.Л. Монтескье на рассматриваемую нами проблему.

Впервые разделение властей как конституционный принцип было воплощено в жизнь конституциями 13-ти североамериканских штатов и в Конституции США 1787 года. В США теория разделения властей была дополнена существенными новшествами — системой «сдержек и противовесов». Все три ветви власти нуждаются не только в разумном разделении и четком взаимодействии, но и в неотложном укреплении силы и авторитета, который может быть достигнут лишь неуклонным исполнением требований законов и своего служебного долга.

Разделение властей является основополагающим принципом управления любой страной. Эта схема является важнейшей конституционной составляющей в любой стране мира. Когда мы слышим термин "разделение властей", то сразу понимаем, что в большинстве стран оно состоит из трех ветвей.

Разделение властей - это чистая модель демократического общества, состоящая из исполнительной, законодательной и судебной ветвей власти. Разделение обязанностей правительства на разные ветви обычно ограничивает их в осуществлении основных функций друг друга. Это делается для того, чтобы не допустить концентрации власти на одной ветви и диверсифицировать обязательства правительства.

Исполнительная, законодательная и судебная власти подробно рассмотрены с точки зрения функций и обязанностей каждой из них в отдельности. Поскольку система государственного управления всегда развивается с учетом политической и экономической практики, для защиты и конституционных реформ свободы и прав граждан необходимо разрабатывать новые конвенции, уставы, степени.

Концепция разделения властей впервые возникла в Древней Греции и получила широкое распространение в Римской республике как часть первоначальной Конституции Римской республики. Аристотель (384-322 гг. до н. э.) в своей книге "Политика" утверждал, что: "В каждой конституции есть три элемента, в отношении которых каждый серьезный законодатель должен искать то, что ему выгодно; если они хорошо устроены, то конституция обязательно будет хорошо устроена, а различия в конституциях будут соответствовать различиям между каждым из этих элементов. Эти три элемента: во-первых, совещательный, в котором обсуждается все, что имеет общее значение; во-вторых, официальный; и в-третьих, судебный".

Во времена правления Эдуарда I (1272-1307) в Англии возникло разделение властей, появились парламент, совет короля и суды. Барон Монтескье, французский политический философ эпохи Просвещения, живший в Англии в 1729-1731 годах, выдвинул концепцию "трехсторонней системы Монтескье". Этот термин описывает разделение политической власти на исполнительную, законодательную и судебную. Барон Монтескье приписывал британской конституционной системе такую модель: "разделение властей между монархом, парламентом и судебными органами".

Однако это было ошибочно, поскольку в Соединенном Королевстве существовала тесная связь исполнительной и законодательной власти. В своей книге "De l'spirit des Lois" Барон уточнил, что "независимость судебной власти должна быть реальной, а не просто кажущейся". "Когда законодательная и исполнительная власть объединены в одном лице или в одном органе магистратуры, не может быть никакой свободы... [2]

Опять же, свободы не будет, если судебная власть не отделена от законодательной и исполнительной. Если бы она была соединена с законодательной, жизнь и свобода подданного подвергались бы произвольному контролю, потому что судья в таком случае был бы законодателем. Если бы она была соединена с исполнительной властью, судья мог бы вести себя жестоко и угнетающе. Все было бы кончено, если бы один и тот же человек или один и тот же орган, будь то дворяне или народ, осуществлял эти три власти: принятие законов, исполнение публичных решений и т. д.

Концепция Разделения Властей: Монтескье предложил идею разделения властей для предотвращения тирании. В "Духе законов" он выстраивает этот принцип в теоретический каркас, разделяя власть на законодательную, исполнительную и судебную.

Цель и Задачи Труда: Монтескье стремился понять, как различные формы правления влияют на свободу и благосостояние общества, а также как можно обеспечить стабильность и предотвратить злоупотребление властью.

Роль Законодательной Ветви: Монтескье придает законодательной власти ключевую роль в формировании законов. Эта ветвь создает общие правила и нормы, обеспечивая законность и предсказуемость.

Ограничения и Баланс: Автор подчеркивает необходимость ограничений для законодательной власти, предотвращая возможность злоупотреблений. Баланс между ветвями власти — один из главных принципов.

Функции Исполнительной Ветви: Монтескье обсуждает роль исполнительной власти в реализации законов. Эта ветвь должна обеспечивать соблюдение установленных законов и поддерживать общественный порядок.

Ограничения и Независимость: Автор предостерегает от концентрации власти в руках исполнительной ветви, подчеркивая важность независимости судебной и законодательной властей.

Монтескье утверждает, что судебная власть должна быть независимой и иметь право проверки законности действий других ветвей.

Роль судебной ветви — направлена на предотвращение произвола и защита прав граждан от неправомерных действий других ветвей, которые могут отрицательно влиять на развитие общественного строя и полноценного правового государства. "Дух законов" оказал сильное влияние на формирование конституционных систем, в частности, на Конституцию США, где принципы Монтескье стали частью основополагающих идей.

Идея разделения власти и разграничения деятельности государственных в самом общем виде высказывались еще античными мыслителями – Платоном, Аристотелем Полибием и др. Платон, рассматривал управление, правосудие и законодательство, как о формах функционирования государственной деятельности, которые «направлены на один и тот же предмет, но вместе с тем и отличны друг от друга».[4]

Аристотель уже выделял «три элемента» всякого политического устройства, считая, что от их организации зависит как благосостояние общества, так и саморазличие отдельных форм государственного строя [5]

Определяя государство как сложное целое, состоящее из специфически различных неподобных частей, Аристотель выделял, во-первых, «законосовещательный» орган, во-вторых, административный или правительственный орган, в-третьих, судебные органы.

По его мнению, основополагающим элементом в государстве должен быть «законосовещательный» орган [5]

Аристотель не рассматривал взаимодействие государственных органов между собой, проблемы их взаимоотношения и контроля.

Полибий одним из первых считал необходимым разграничение власти между консулом, сенатом и народным собранием, которые должны, с одной стороны, оказывать друг другу взаимную поддержку и содействие, с другой — сдерживать власть другого. [7]

По мнению Полибия, Ликург отдавал предпочтение форме правления не простой и не единообразной, соединив в ней вместе «все преимущества наилучших форм правления, дабы ни одна из них не развивалась сверх меры и через то не извращалась в родственную ей обратную форму, дабы все они сдерживались в проявлении свойств взаимным противодействием или одна не тянула бы в свою сторону, не перевешивала бы прочих, дабы

таким образом государство неизменно пребывало бы в состоянии равномерного колебания и равновесия» [6]

В юридической литературе редко отмечается роль Д. Лильберна (1614-1657) в становлении теории разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную с целью гарантии законности и предупреждения возможных злоупотреблений органов государственной власти и должностных лиц. Лишь в том случае, справедливо полагал он, когда эти власти будут осуществляться различными органами и лицами, можно уничтожить их произвол и обеспечить прочность правления [4]

Необходимо подчеркнуть, что разделение властей у Лильберна направлено на обеспечение народовластия и предотвращение узурпации власти каким-либо одним учреждением или отдельным лицом [8] Большинство исследователей основоположниками «классического» варианта теории разделения властей называют Джона Локка и Шарля Монтескье. Вместе с тем, по Локку, «все подчиняется законодательной власти», поскольку «тот выше, кто может предписывать законы [10]. Локк отдельно не выделял судебную власть, полагая ее составным элементом исполнительной власти.

В отличие от Локка Монтескье выделял в системе органов власти и судебную власть, которая может быть доверена не какому-либо специальному органу, а выборным лицам из народа, привлекаемым к отправлению правосудия лишь на определенное время.

«Таким образом, — полагал он, — судебная власть, столь страшная для людей, не будет связана ни с известной профессией, ни с известным положением; она станет... невидимой и как бы не существующей». Отсюда Монтескье делает вывод: судебная власть в известном смысле как бы совсем не власть; из трех властей... власть судебная некоторым образом есть ничто. Остаются только две. При таком подходе закономерно следующее заключение Монтескье: «Судьи суть... не что иное, как уста, произносящие слова закона». Заслугой Монтескье является разработка идей равновесия и системы «сдержек и противовесов» законодательных и исполнительных органов государственной власти.

Ж.-Ж. Руссо с позиции неотчуждаемого, единого и неделимого народного суверенитета критиковал идею Монтескье о разделении властей, одним из первых признал необходимым разделение только государственных функций. Равновесие всех государственных органов, считал Руссо, может быть достигнуто благодаря преобразованию верховной законодательной власти, воплощающей суверенитет народа [11]

При создании американского конституционного механизма первоначально за основу был взят вариант разделения властей, предложенный Локком. Симптоматично, что спустя непродолжительное время «все полномочия управления — законодательные, исполнительные и судебные, — подчеркивал И. Джефферсон, — оказались у законодательного корпуса... Сто семьдесят три деспота, безусловно, являются такими же угнетателями, как и один»б . В связи с отторжением американской практикой локковской модели разделения властей отцами американской конституции была взята за основу усовершенствованная схема Монтескье. Ее основополагающим принципом стало не только горизонтальное, но и вертикальное разделение власти (федерация — штаты). В детально разработанную систему «сдержек и противовесов» были заложены следующие основополагающие принципы: различные источники формирования органов государственной власти, разный срок их полномочий, создание продуманного механизма «снятия» диктаторских популистских властей.

В России среди ряда государственных деятелей и ученых теория разделения властей занимала особое внимание М. М. Сперанского. В своем «Введении к уложению

государственных законов» (1809 г.) он писал в связи с попыткой использования этой теории для «преобразования» самодержавия и стремлением поставить ее в рамки закона, что «нельзя основать правление на законе, если одна державная власть будет и составлять закон и исполнять его». Необходимо ее разделение. Необходимо, чтобы одни «установления» действовали в процессе составления закона, а другие — при их исполнении. Из тройкого порядка государственных сил, продолжал автор, возникает «тройкий порядок сил установлений». Одно из них «должно действовать в образовании закона, другое — в исполнении, третье — в части судной. Разум всех сил установлений может быть различен». М.М. Сперанский предлагал «два различных устройства» самодержавной власти на основе закона и принципа разделения властей. Первый вариант такого устройства состоит в том, чтобы «облечь правление самодержавное» всеми «внешними формами закона, оставив в существе его ту же силу и то же пространство самодержавия».

Главные черты и особенности такого устройства сводятся, по мнению автора, к тому, чтобы: 1) «установить сословие, которое бы представляло силу законодательную, свободную», которая на самом деле была бы «под влиянием и в совершенной зависимости от власти самодержавной»; 2) силу исполнительную «так учредить, чтобы она по выражению закона состояла в ответственности, но по разуму его была бы совершенно независима»; 3) власти судной «дать все преимущества видимой свободы, но связать ее на самом деле такими учреждениями, чтобы она в существе своем всегда состояла во власти самодержавной» [12]. Данный вариант самодержавного устройства, делал вывод Сперанский, будет лишь казаться «во мнении народном» действующим. Но на самом деле он никогда не будет таковым. Суть второго варианта такого устройства сводится к тому, чтобы не только «внешними формами покрыть самодержавие», но и ограничить его «внутреннею и внешнею, существенною силою установлений». Нужно учредить державную власть на законе не словами, но самим делом»². Если, писал автор, предпочтение будет отдано этому варианту, тогда все «установления» должны быть «расположены на иных правилах»: 1) законодательное сословие должно быть так устроено, «чтобы оно не могло совершать своих положений без державной власти, но чтобы мнения его были свободны и выражали бы собою мнение народное»; 2) сословие судебное должно быть так образовано, «чтобы в бытии своем оно зависело от свободного выбора, и один только надзор форм судебных и охранение общей безопасности принадлежали правительству»; 3) власть исполнительная «должна быть вся исключительно вверена правительству». А чтобы эта власть «распоряжениями своими под видом исполнения законов» не могла бы «ни обезобразить», «ни совсем уничтожить» их, то она должна быть поставлена под «ответственность власти законодательной»

Сравнивая два эти возможных варианта преобразования самодержавия с помощью теории разделения властей, Сперанский делал окончательный вывод в пользу второго как более совершенного и более действенного варианта. Если первая из сравниваемых между собой потенциальных систем, анализировал он, «имеет только вид закона», то другая есть «самое существо его». Если первая недолговечна и «издалека сама готовит себе прекращение», то другая при благоприятных обстоятельствах «может утвердиться, долгое время без важных перемен постепенно следовать за гражданским усовершенствованием». Наконец, если первая может быть «оправдана в народе своевольном, непостоянном, преклонном ко всем новым умствованиям и особливо тогда, когда народ сей выходит из анархии с превратными привычками», то вторая «одна может быть свойственна народу, который имеет более доброго

смысла, нежели пытливости, более простого и твердого разума, нежели воображения, коего характер трудно обольстить, нелегко убедить простою истиною» Там же.

Среди других дореволюционных ученых следует назвать Н.И. Лазаревского. В частности, Н.И. Лазаревский, анализируя принципы конституционного строя, ставил на первое место разделение властей. Н.И. Лазаревский писал: «По существу своему принципы конституционного строя могут быть сведены к следующим трем основным началам: 1) разделение властей; 2) народное представительство и 3) права гражданской свободы» [13]. Но, пожалуй, наиболее полно теория разделения властей в отечественной литературе была раскрыта другим выдающимся русским юристом Ф.Ф. Кокошкиным, который определял участие народа в законодательстве и разделение властей как два важнейших принципа правового государства.

Исследуя сущность и основные характеристики правового государства, другой выдающийся русский ученый, В.М. Гессен, также внес значительный вклад в развитие учения о разделении властей. Одним из первых автор рассматривает принцип разделения властей как отличительное свойство правового государства и сводит его к «отделению правительственной власти от законодательной и судебной, от той и другой».

Именно Гессену принадлежит определение закона как «высшей в государстве юридической нормы», а также утверждение, что «закон является высшей нормой по сравнению с правительственным распоряжением».

В аспекте исследуемой проблемы весьма интересны представления другого русского ученого и юриста Н.М. Коркунова о проблеме совместности властвования и принципа разделения властей. В частности, по мнению Н.М. Коркунова, взаимное сдерживание властей и недопущение концентрации власти в одних руках возможно «не только при осуществлении различными органами различных функций власти, но точно так же и при осуществлении различными органами совместно одной и той же функции». Хотелось бы отметить, что данное утверждение автора обогатило и творчески развило идею разделения властей.

Литература

1. Аристотель. Политика. Соч. в 4 томах. Т. 4.— М., 1983.— С. 481, 514.
2. Ш.Л. Монтескье. Научная работа " О духе законов" (1748)
3. Платон. Горгий. Соч. в 3 томах. Т. 1.— М., 1968. — С.280.Макаров, М.М. (2013). Государственная власть и ее основные аспекты. Журнал "Право и политика".
4. История политических и правовых учений. Древний мир / Отв. ред. В.С. Нерсесянц. — М., 1985.
5. Филатов, А.В. (2018). Государственная власть и право: теория и практика. Москва: НИЦ ИНФРА-М.
6. Лильберн Д. Памфлеты. — М., 1937.— С. 110.Энциклопедия "Государство и право". (2019). Москва: Большая Российская энциклопедия.
7. Зорькин В.Д. Политические взгляды Джона Лильберна
8. Полибий. Всеобщая история в 40 книгах. Т. I. — М., 1890.— С. 40.]
9. Локк Д. О государстве. — СПб., 1902.— С. 46.
10. Руссо Ж.—Ж. Трактаты. — М., 1969.— С. 168—169, 378—379.
11. IПлан государственного преобразования графа М.М. Сперанского.— М., 1905. □ С.
12. Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. Т. 1. — СПб., 1910.— С. 4.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 66-73

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_10)

**НОРМЫ И ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УГОЛОВНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЛМЫШ МЫЙЗАМЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК
УКУКТУН НОРМАЛАРЫ ЖАНА ПРИНЦИПТЕРИ

NORMS AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW IN THE CRIMINAL LEGISLATION
OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Г.А. Бидильдаева

Г.А. Бидильдаева

G.A. Bidildaeva

ю.и.д., профессор, Кыргыз-Россия Б. Н. Ельцин атындагы славян университети
д.ю.н., профессор, Кыргызско-Российский Славянский университет им. Б.Н. Ельцина
Doctor of Law. Professor, Kyrgyz-Russian B.N. Yeltsin Slavic University

НОРМЫ И ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Актуальность. В данной статье автор исследует проблему применения общепризнанных принципов и норм международного права, в том числе норм международного уголовного права, в юрисдикции Кыргызской Республики с учетом принципов, закрепленных в Конституции Кыргызской Республики. Статья посвящена определению места и роли норм и принципов международного права в уголовном законодательстве Кыргызской Республики.

Ключевые слова: Конституция, нормы и принципы международного права, уголовное законодательство, права и свободы человека и гражданина, международные договоры, источники уголовного права

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЛМЫШ МЫЙЗАМЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУН НОРМАЛАРЫ ЖАНА ПРИНЦИПТЕРИ

NORM AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада автор Кыргыз Республикасынын Конституциясында камтылган принциптерди эске алуу менен Кыргыз Республикасынын юрисдикциясында жалпысынан таанылган эл аралык укуктун принциптерин жана ченемдерин, анын ичинде эл аралык кылмыш-жаза укугунун ченемдерин колдонуу маселесин карайт. Бул макала Кыргыз Республикасынын жазык мыйзамдарында эл аралык укуктун ченемдеринин жана принциптеринин ордун жана ролун аныктоого арналган.

Abstract

Relevance. In this article, the author examines the problem of applying the generally accepted principles and norms of international law, including the norms of international criminal law, within the competence of the Kyrgyz Republic, taking into account the principles enshrined in the Constitution of the Kyrgyz Republic. In this article, the author examines the problem of the application of generally recognized principles and norms of international law, including the norms of international criminal law, in the jurisdiction of the Kyrgyz Republic, taking into account the principles enshrined in the Constitution of the Kyrgyz Republic. The article is devoted to the definition of the place and role of norms and principles of international law in the criminal legislation of the Kyrgyz Republic.

Ачык сөздөр: Конституция, эл аралык укуктун ченемдери жана принциптери, кылмыш-жаза мыйзамдары, адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери, эл аралык келишимдер, кылмыш-жаза мыйзамдарынын булактары

Keywords: The Constitution, norms and principles of international law, criminal law, human and civil rights and freedoms, international treaties, sources of criminal law

Введение

Актуальность. Актуальность исследования теоретических вопросов, связанных с пониманием влияния общепризнанных норм и принципов международного права на уголовное законодательство Кыргызской Республики, обусловлена рядом причин. Во-первых, до настоящего времени в отечественной уголовно-правовой науке недостаточно изученным остается вопрос о том, какие нормы и принципы международного права могут считаться источниками уголовного права. Во-вторых, требует уточнения вопрос о месте и роли норм и принципов международного права в уголовном законодательстве КР. Слабо изученным является также вопрос о соответствии уголовного законодательства КР нормам и принципам международного права [13].

Исследование обозначенных вопросов позволит раскрыть механизм взаимовлияния норм международного права и внутреннего законодательства КР. Практическое значение исследования указанных теоретических вопросов заключается в возможности разработки предложений по повышению качества и эффективности уголовного законодательства и его соответствия международным стандартам, в совершенствовании правоприменительной деятельности органов государственной власти в сфере охраны и защиты прав человека.

В учебной литературе под *нормами международного права* понимаются юридические правила поведения, признаваемые государствами и другими субъектами международного права в качестве обязательных [1, с. 18]. В силу своей значимости в регулировании международно-правовых отношений некоторые нормы международного права называются *принципами*, представляющие собой обычные нормы, которые складываются в практике государств и являются юридически обязательными, отклонение от которых недопустимо [2, с. 9, 26]; это юридически закрепленные начала международного права [1, с. 30].

По заключению российских ученых, в международном праве нет специального нормативного акта, содержащего исчерпывающий перечень общепризнанных норм и принципов [3, с. 160]. В своей практической деятельности правоприменители должны, по их мнению, в каждом случае «... рассматривать доказательства признания международным сообществом того или иного конкретного принципа или нормы», опираясь при этом на источники общего международного права. Последнее понимается как обязательное для всех государств международное право, являющееся правом обычным [2, с. 9].

Источники общего международного права перечислены в Статуте Международного суда ООН, к которым относятся (ст. 38):

- 1) как общие, так и специальные международные конвенции, признаваемые спорящими государствами;
- 2) международный обычай;
- 3) общие принципы права, признанные цивилизованными нациями;
- 4) судебные решения и доктрины наиболее известных специалистов по публичному праву различных наций (с оговоркой на ст. 59, а именно, при условии, что решение Суда обязательно лишь для участвующих в деле сторон по конкретному делу).

Основные принципы международного права зафиксированы в ряде авторитетных документов международного уровня – Уставе ООН, Декларации о принципах международного права (1970 г.), Декларации принципов, содержащихся в Заключительном акте Сессии по безопасности и сотрудничеству в Европе (1975 г.).

Закрепленные в *Уставе ООН* принципы носят характер *jus cogens*, т.е. являются «обязательствами высшего порядка» и составляют основу международного права; они не могут быть отменены, поскольку их соблюдение обеспечивает международный правопорядок. К ним относятся: суверенное равенство государств; невмешательство во внутренние дела государств; запрет применения силы или угрозы силой; добросовестное выполнение государствами взятых на себя международных обязательств; мирное разрешение споров между субъектами международного сообщества [1, с. 31].

Генеральная Ассамблея ООН 24 октября 1970 г. приняла *Декларацию о принципах международного права*, в которую, помимо указанных в Уставе ООН, были включены принцип обязанности государств сотрудничать друг с другом в соответствии с Уставом ООН, а также равноправие и самоопределение народов [4, с. 16].

Декларация принципов, содержащихся в Заключительном акте Сессии по безопасности и сотрудничеству в Европе (1975 г.), также содержит принципы, имеющие первостепенную важность и которыми должны руководствоваться государства-участники во взаимных отношениях. Кроме указанных выше, в Декларацию включены такие принципы как нерушимость границ, уважение территориальной целостности государств, уважение основных прав и свобод человека [4, с. 16-21].

Общеизвестно, что нормы международного права оказывают влияние на национальные правовые системы, которые, в свою очередь, также влияют на нормообразование в международном праве. Учитывая цель написания данной статьи, представляется необходимым проанализировать уголовное законодательство КР в исторической ретроспективе с целью объективной оценки его соответствия международным стандартам.

Так, в УК КР 1997 г. указывалось, что уголовное законодательство КР основано на Конституции и нормах, содержащихся в международных договорах и иных актах, ратифицированных Жогорку Кенешем КР (ч. 1 ст. 1).

Действовавшая на тот период *Конституция 1993 г.* определяла, что ратифицированные КР *межгосударственные* договоры, а также другие нормы международного права являются «... непосредственной действующей частью законодательства Кыргызской Республики» (п. 3 ст. 12). Эта норма была включена в Конституцию впервые, имела прямое действие и могла применяться физическими и юридическими лицами, а также органами государственной власти и местного самоуправления. В данной статье Конституции, как и в УК КР (1997 г.), принципы международного права не были обозначены как составная и непосредственно действующая часть законодательства страны. Вместе с тем они упоминались в других статьях Конституции. Так, в п. 4 ст. 9 говорилось о соблюдении КР общепризнанных принципов международного права в сфере международного сотрудничества. В ст. 16 Конституции принципы международного права указаны в качестве первоочередных гарантий основных прав и свобод человека (п. 1).

Уместным, в связи с этим, является мнение российских ученых о том, что значение рассматриваемой конституционной нормы не ограничивается технико-юридической проблемой имплементации норм международного права в национальное законодательство страны. Принятые государством любые международно-правовые обязательства, считают они, автоматически становятся неотъемлемой частью его правовой системы. В этом случае международные нормы оказывают существенное влияние на внутреннее законодательство страны и правоприменительную практику органов государственной власти [3, с. 163].

Таким образом, сравнительный анализ конституционных норм и положений УК КР 1997 г. показал, что в Конституции 1993 г. использован термин «межгосударственные договоры», тогда как в УК – «международные договоры». Далее, признание Конституцией межгосударственных договоров, ратифицированных КР, а также иных норм международного права неотъемлемой частью внутреннего законодательства КР, свидетельствует об их официальном признании в качестве источников права. Указанные источники имеют прямое, непосредственное действие на территории КР.

Несмотря на то, что принципы международного права не были прямо указаны в ст. 12 Конституции в качестве неотъемлемой части внутреннего законодательства страны, они также являются источниками права.

В Конституцию КР, принятую референдумом 27 июня 2010 г., была включена норма о признании принципов международного права составной частью правовой системы КР (п. 3 ст. 6). Указанные принципы были также закреплены в ст. 40, где они рассматривались в качестве гарантий судебной защиты прав и свобод каждого.

Как показал анализ ст. 6 Конституции, в нее были включены новые понятия – «международные договоры» и «правовая система». Новым является также положение о приоритетности и прямом действии норм международных договоров по правам человека над нормами других международных договоров (п. 3 ст. 6).

Согласно Конституции 2010 г., правовая система КР включает международные договоры, общепризнанные принципы и нормы международного права (п. 3 ст. 6). В этой связи представляется важным рассмотреть вопрос о том, какое значение имела замена термина «законодательство», использованного в ст. 12 Конституции 1993 г., на термин «правовая система», употребленный в тексте Конституции 2010 г.

Так, из теории права известно, что под законодательством (системой законодательства) понимается совокупность нормативных правовых актов как результат деятельности компетентных государственных органов [5, с. 43]; как совокупность нормативно-правовых актов, в которых объективно отражаются внутренние содержательные и структурные характеристики права [6, с. 318].

В свою очередь, под правовой системой понимается совокупность правовых явлений, которые обусловлены объективными законами развития общества, осознанно и постоянно воспроизводятся людьми для достижения своих целей [6, с. 463, 483]. Как сложноструктурное образование, правовая система состоит из следующих компонентов (элементов): субъект (главный компонент); правовое сознание, которое неразрывно связано с субъектом правовой системы; правовая деятельность. Указанные элементы характеризуются социально-экономическими, политическими, национально-культурными особенностями и предпосылками возникновения и развития.

Правовая система понимается также как право, находящееся в неразрывном единстве с другими элементами правовой действительности – правовой идеологией и судебной (юридической практикой) [7, с. 80-81]. Под правом здесь понимается система общеобязательных норм, выраженных в законе, а также иных признаваемых государством источниках.

Как видно, понятия «законодательство» и «правовая система» не являются тождественными; законодательство входит в качестве элемента в правовую систему.

Референдум, состоявшийся 11 декабря 2016 г., внес определенные изменения в ст. 6 Конституции КР [8], а именно, было исключено положение о прямом действии и приоритетности норм международных договоров по правам человека. Вместе с тем в данную статью была внесена норма о том, что порядок и условия применения международных договоров, принципов и норм международного права определяются законами (п. 3 ст. 6).

Как представляется, исключение из текста Конституции нормы о прямом действии и приоритетности правил международных договоров по правам человека является не совсем верным, если учесть мировую тенденцию признания приоритетности охраны и защиты прав и свобод человека и гражданина. По справедливому замечанию ученых, международное и внутригосударственное законодательство имеет одну социальную природу, где основное место занимает человек, его естественные и неотчуждаемые права и свободы [9, с. 546].

Результатом осуществления реформ конституционного законодательства явилось принятие в 2017 г. нового УК КР, вступившего в силу с 1 января 2019 г. Статья 1 стала называться «Уголовный закон и его цели», где также, как и в УК 1997 г. были закреплены основы уголовного законодательства: Конституция, нормы международного права, а также вступившие в силу международные договоры, участницей которых является КР. Нововведением является норма о признании *общепризнанных принципов* международного права в качестве основы уголовного законодательства КР. Кроме того, положение о признании норм международных договоров основой уголовного законодательства изложено в новой редакции. Оно стало выглядеть следующим образом: «...а также вступивших в установленном законом порядке в силу международных договорах, участницей которых является Кыргызская Республика» (ст. 1).

Что касается действующего УК КР, принятого в октябре 2021 г., то ст. 1, регулирующая основы уголовного законодательства, осталась в прежней редакции: УК КР основан на [Конституции](#), принципах и нормах международного права, нормах международных договоров, вступивших в силу в соответствии с законодательством республики.

Таким образом, из анализа конституционного и уголовного законодательства КР следует, что нормы и принципы международного права являются основой отечественного законодательства, т.е. они признаны его составной частью. Вместе с тем, согласно ст. 4 Закона КР «О нормативных правовых актах» [10] данные нормы и принципы не входят в систему нормативных правовых актов. Если учесть, что под иерархией нормативных правовых актов, закрепленной в данной статье, понимается их система, логичным представляется включение в нее норм и принципов международного права. Данное предложение соответствует конституционной норме о признании их в качестве составной части законодательства страны.

Что касается вопроса о признании норм и принципов международного права в качестве источников уголовного законодательства, следует отметить, что в юридической науке существуют различные точки зрения. К примеру, в советское время считалось, что единственным источником уголовного права являлся уголовный закон, воплотившийся в уголовном кодексе [11, с. 25].

Современные исследователи утверждают, что помимо уголовного закона в систему источников уголовного права должны входить общепризнанные принципы и нормы международного права, так как в них содержатся уголовно-правовые нормы [12, с. 62]. Считается также, что это соответствует конституционному положению о приоритете норм и принципов международного права над национальным законодательством.

По этому вопросу автор данной статьи придерживается мнения о признании норм и принципов международного права источниками уголовного права, ссылаясь, в первую очередь, на нормы Конституции КР, которая, как уже отмечалось выше, признала их в качестве составной части правовой системы страны. Следует также отметить, что нормы и принципы международного права, в свою очередь, оказывают влияние на отечественное уголовное законодательство посредством закрепления положений об обеспечении мира и безопасности человечества, расположенных в разделе XI «Преступления против международного правопорядка» УК КР.

Таким образом, исследование теоретико-правовых вопросов, связанных с определением места и роли норм и принципов международного права в уголовном законодательстве КР позволило сформулировать определенные выводы:

1) Конституционное положение о том, что общепризнанные принципы и нормы международного права, а также международные договоры КР, являются частью ее правовой системы, служит основанием для признания их источниками отраслей национального права, в том числе и уголовного.

Данный вывод подтверждается ст. 1 УК КР, в которой говорится, что уголовный закон основан на Конституции, принципах и нормах международного права, а также нормах международных договоров, вступивших в силу в соответствии с законодательством страны.

2) Присутствие в Конституции КР положений о месте и роли норм и принципов международного права способствовали определению четких ориентиров реформ конституционного и уголовного законодательства, приоритетным направлением которых является эффективная охрана и защита прав человека и гражданина.

3) статья 1 УК КР определяет место уголовного закона в системе национального права, устанавливает иерархию нормативных актов в уголовно-правовой сфере. Норма уголовного закона о том, что он основан на Конституции означает строгое соответствие его текста конституционным положениям и необходимость их реализации.

4) уголовное законодательство КР оказывает влияние на Конституцию, которое выражается в закреплении на конституционном уровне уголовно-правовых норм и принципов, являющихся определенными стандартами в сфере охраны и защиты прав и свобод человека (к примеру, запрет нести дважды юридическую ответственность за одно и то же правонарушение; закон, который устанавливает или отягчает ответственность лица, не имеет обратной силы; равенство всех перед законом и судом и др.).

Список использованной литературы

1. Международное право: Учебник. Изд. 2-е, доп. и перераб. Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М.: Междунар. отношения, 1998. - С. 18.

2. Международные нормы о правах человека и применение их судами Российской Федерации (практическое пособие). - М.: «Права человека». – 1996. - С. 9. (432 с.); Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В.М. Лебедев. – 13-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2013. 1069 с. – Серия : профессиональные комментарии. - С. 26.

3. Конституция Российской Федерации: Научно-практический комментарий. /Под ред. акад. Б.Н. Топорнина. – М.: Юристъ, 1997. - С. 160.

4. Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – 2 – е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М., 1997. – 696 с. С. 16.
5. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: .Вопросы и ответы. - М.: Новый Юрист, 1999. - С. 43.
6. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА. М., 1998. - С. 318.
7. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. Издание второе, переработанное и дополненное. М. «Юридическая литература». – 1994. - С. 80-81
8. Конституция Кыргызской Республики. Принята референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010 года. (В редакции Закона КР от 28 декабря 2016 года № 218).
9. Абдуллаев М.И., Комаров С.А. Проблемы теории государства и права / Учебник. – СПб.: Питер, 2003.
10. Закон КР «О нормативных правовых актов Кыргызской Республики» от 20 июля 2009 года № 241. В редакции Закона от [3 апреля 2020 года № 33](#)
11. Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации. Ростов-на-Дону; Изд-во «Феникс», 1996.
12. Баранова П.А. Нормы международного права как источник уголовного права России / Форум молодых ученых 12(40) 2019.
13. Айтбаева, Ж. С. Эл аралык жана ички укуктардын өз ара аракеттенүүсү жана ролу / Ж. С. Айтбаева, А. Абдулбек Кызы // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 3. – P. 101-108. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_101. – EDN DQBWBH.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 74-78

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_11](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_11)

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕК БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛОО МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН
ТАЛАШ-ТАРТЫШТАРДЫН УКУКТУК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СПОРОВ, СВЯЗАННЫХ С ВОСПИТАНИЕМ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ

LEGAL FEATURES OF DISPUTES RELATED TO THE UPBRINGING OF CHILDREN

Жаасынбек кызы Айнура

Жаасынбек кызы Айнура

Ainura Zhaasynbek kyzy

ю.н.к., улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., старший преподаватель, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Senior lecturer, Osh State University

zhaasynbekkyzy@inbox.ru

Шоокумова Динара Паизбековна

Шоокумова Динара Паизбековна

Dinara Paizbekovna Shokimova

ю.н.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕК БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛОО МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН ТАЛАШ-ТАРТЫШТАРДЫН УКУКТУК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада балдарды тарбиялоого байланыштуу талаш-тартыштардын укуктук өзгөчөлүктөрү белгиленген. Авторлор белгилегендей, эреже катары- бул талаш-тартыштар башаламан, карама-каршылыктуу жана бардык көз караштардан кыйын. Эгерде үй-бүлө балага болгон өз милдеттерин б.а. тарбиялоо, өстүрүү, сүйлөшүү, байланыш, билим берүү, функцияларын аткара албаса анда балдар менен ата-эненин ортосунда көйгөйлөр, түшүнбөстүктөр, талаш-тартыштар пайда болот. Анткени бала узак убакытка кам көрүүгө муктаж, бул адатта үй-бүлөдө жана эң негизгиси ата-энелер тарабынан жүргүзүлүүгө тийиш. Үй бүлөдө бала өнүгөт, үйрөтүлөт, билимдүү жана көзкарандысыз жашоого даярдануусу керек. Үй бүлөдө анын инсандыгы түзүлөт. Үй бүлө баланын табигый чөйрөсү катары мүнөздөлөт. Балдар үчүн өзгөчө баалуулук-бул үй бүлө мүчөлөрү менен болгон мамилелер жана эң негизгиси, ата-энелер менен болгон мамилелер, алардын индивидуалдуулугу, сүйүү жана камкордуктун молдугу.

Ачкыч сөздөр: ата-энелер, үй бүлө, тарбия, билим берүү, бала, мамиле, байланыш, жашы жете элек

ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СПОРОВ, СВЯЗАННЫХ С ВОСПИТАНИЕМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ

LEGAL FEATURES OF DISPUTES RELATED TO THE UPBRINGING OF CHILDREN

Аннотация

Актуальность. В статье рассматриваются правовые особенности споров, связанных с воспитанием детей. Как отмечают авторы, эти споры запутанны, противоречивы и сложны со всех точек зрения. Если семья не выполняет свои обязанности по отношению к ребенку, не выполняют функции воспитания, развития, общения, связь с ребенком, то в в таких случаях во многом приводит к проблемам, недоразумениям и ссорам между детьми и родителями. Ведь ребенок нуждается в длительном уходе, который обычно приходится осуществлять в семье и самое главное, со стороны родителей. В семье ребенку необходимо развиваться, учиться, получать образование и готовиться к самостоятельной жизни. В семье формируется его личность. Семья характеризуется как естественная среда обитания ребенка. Отношения с членами семьи и, самое главное, отношения с родителями, их индивидуальность, любви и заботы представляют особую ценность для детей.

Abstract

Relevance. The article describes the legal features of disputes related to the upbringing of children. As the authors note, as a rule, these controversies are confusing, contradictory and complex from all points of view. If the family fulfills its duties to the child, then the inability to perform the functions of upbringing, upbringing, communication, communication, upbringing leads to problems, misunderstandings and quarrels between children and parents. After all, the child needs long-term care, which usually has to be carried out in the family and, most importantly, by the parents. In the family, the child needs to develop, learn, be educated and prepare for an independent life. His personality is formed in the family. The family is characterized as the natural habitat of the child. The relationship with family members and, most importantly, the relationship with parents, their individuality, abundance of love and care are of particular value for children.

Ключевые слова: родители, семья, воспитание, образование, ребенок, взаимоотношения, связь, несовершеннолетний

Keywords: parents, family, upbringing, education, child, relationship, connection, minor

Киришүү

Актуалдуулугу. Бүгүнкү күндө ата-эне менен баланын ортосундагы укуктук мамилелер мамлекет жана коом тарабынан олуттуу өзгөрүлүп, үй бүлөдө толук кандуу адамдык инсанды тарбиялоо көйгөйүн чечүү үчүн жаңы ыкмаларды иштеп чыгууну талап кылат. Бул ата-энелердин гана кызыкчылыктары баланын билим алуу укугунда ишке ашып, камтылгандыгына байланыштуу.

Анда коомдук кызыкчылык да чагылдырылган. Балдарды окутуу мамлекет тарабынан жалпы улуттук стратегиялык артыкчылык катары каралат, бул жарандык коомдун жана жалпы мамлекеттин аракеттерин бекемдөөнү талап кылат. Үй бүлөдө жана коомдо ата-энелик укукту жогорулатуу бүгүнкү күндө мамлекеттин үй бүлөлүк саясатынын артыкчылыктуу багыттарынын бири катары аныкталат. Анткени, мамлекет негизинен конституциялык укук катары ата-энелерге баласын чоңойтууга артыкчылык берет, бул башка ата-энелик укуктар сыяктуу. Жашы жете элек балдарды тарбиялоо үчүн мыйзам ата-энелерге ишеним артырат.

Анткени, ата-эне менен баланын ортосундагы укуктук мамилелер мамлекет жана коом тарабынан олуттуу өзгөртүлүп, үй бүлөдө толук кандуу адамдык инсанды тарбиялоо көйгөйүн чечүү үчүн жаңы ыкмаларды иштеп чыгууну талап кылат.

Бул ата-энелердин гана кызыкчылыктары баланын билим алуу укугунда ишке ашып, камтылгандыгына байланыштуу. Анда коомдук кызыкчылык да чагылдырылган.

Ата-энелердин укуктарын жана милдеттерин жүзөгө ашыруу процессинде ата-энелер ортосунда балдарды тарбиялоо боюнча ар кандай талаш-тартыштар болушу мүмкүн.

Бул ата менен эненин бирдей эмес болушу мүмкүн экендигине байланыштуу, анын ичинде айрым көйгөйлөрдү чечүүгө карама-каршы мамилелер

балдарды тарбиялоого жана тарбиялоого, алардын көпчүлүгүнө уруксат берилет, эреже катары, ата-энелердин өз ара макулдугу менен уруксат берилет. Албетте, бардык талаш-тартыштар эмес

ата-энелер менен балдардын ортосундагы мамиле чоң мааниге ээ жана үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрү үчүн тиешелүү укуктук кесепеттерге алып келет, ошондуктан аны сотко кайрылбай же камкордук органы жана компетенттүү орган аркылуу чечсе болот. Ошондуктан, үй-бүлөлүк укуктун объектилери жөнүндө бул эрежелер ата-энелер ортосундагы балдарды тарбиялоо боюнча талаш-тартыштардын баарына гана тиешелүү эмес, бирок эң маанилүү болгон, мисалы: Кыргыз Республикасынын Үй бүлөлүк кодексинде каралган соттук же башка жол-жоболорду колдонбостон кабыл алынбаган ата-энелер жана балдар үчүн.

Балдарды тарбиялоого байланыштуу талаш тартыштарга талаш тартыштар кирет:

- өзүнчө жашаган учурда баланын жашаган жерин аныктоо жөнүндө
- баладан өзүнчө жашаган ата-эненин ата-энелик укуктарын аныктоосу жөнүндө ж.б.

Балдарды тарбиялоо мамлекет тарабынан улуттук стратегиялык артыкчылык катары каралат, бул жарандык коомдун жана мамлекеттин аракеттерин бекемдөөнү талап кылат. Үй бүлөдө жана коомдо ата-энелик укукту жогорулатуу бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын мамлекеттик үй бүлөлүк саясатынын артыкчылыктуу багыттарынын бири катары аныкталат.

Демек, билим берүү мамилелеринин мазмуну тиешелүү үй-бүлөлүк укуктардын ээлеринин "каалоосу боюнча" эмес, мыйзамда каралган балдарды милдеттүү тарбиялоонун негизинде аныкталат.

Мамлекет ата-энелерге баласын чоңойтууга артыкчылык берет, бул, башка ата-энелик укуктар сыяктуу эле, негизинен конституциялык укук. Ата-энелерге таянуу, билим берүү.

Ата-энелердин балдарын башка адамдарга караганда тарбиялоодогу артыкчылыгын колдоо максатында, баланын укуктары жөнүндө БУУнун Конвенциясынын 5-беренесинде каралган б.а. ата-энелердин жоопкерчилигин, укуктарын жана милдеттерин тийиштүү түрдө урматтоого багытталган.

Баланы тарбиялоо мыйзам боюнча, бул ар бир ата-эненин түздөн-түз жоопкерчилиги. Эгерде ата-эне тарбия ишин өз мойнуна алса анда жооп талашсыз. Экинчи жагынан, балдар тарбияланбаса, алар кандайдыр бир жол менен өздөрүн көтөрүшөт, бирок ар бир муун өткөн сайын деңгээли төмөндөйт. Табият балага жаратылышты берет, тарбия баланы адам кылат. Тарбия баланы маданиятка таанытат, элдин чөйрөсүнө кирүүгө мүмкүнчүлүк берет, туура тарбия балада өзүнө жана адамдарга болгон сый-урматты, кайраттуулукту жана чыгармачылдыкты калыптандырып, анын ден соолугуна, бактылуу болушуна өбөлгө түзө алат.

Тарбия процесси – бул баланын ата-энеси менен жана жашоодогу башка чоңдор менен баарлашуусунда болуп жаткан нерсе, ал дайыма болуп турушу керек. Ал эми туура эмес тарбия баланын кайраттуулугун, жашоого болгон кызыгуусун өлтүрүп, жаман адаттарды сиңирип, өзүмчүлдүккө, кылмыш жолуна жол бериши мүмкүн.

Белгилей кетчү жагдайлар,

- ата-эненин сүйүүсү, көңүл буруусу жана колдоосу туура тарбиянын негизи болуп саналат;
- эрежелерди жана чек араларды белгилөө тартипти өнүктүрүүнүн зарыл шарты болуп саналат;
- рааттуулук жана баланын инсандыгын урматтоо анын өзүнө болгон ишениминин ачкычы;
- көйгөйлөрдү чечүү жана оор кырдаалдарда жардам берүү ар бир ата-эненин милдети;
- оң үлгү жана туура баалуулуктар баланын инсандыгын калыптандыруунун негизи болуп саналат.

Маданиятсыз ата-энелер жана алардын ата-энелик көйгөйлөрү, б.а. башка адамдарды алдап, калп айтып, туугандарынын, кошуналарынын жана досторунун алдында эки жүздүүлүк көрсөткөн адепсиз ата-энелер бар. Балдар бардык иш-аракеттерди кайталайт, ошол эле жол менен көрүшөт жана иш-аракет кылышат. Бала ата-энеден калп айтууга, алдоого, жаман жана татыксыз жүрүм-турумга үйрөнүшөт. Мындай билим жакшы нерсеге алып келбейт, балдар урматталбай, сүйүлбөй калат, атүгүл четке кагылат. Мындай балдар татыктуу өспөйт, алар ар дайым баарына канааттанбайт жана өздөрүн эмес, айланасындагы жаман дүйнөнү күнөөлөшөт.

Тубаса кылмышкерди К.Ломбросо патологиялык мүнөздөмөлөргө ээ жашыруун психопат катары аныктаган: өкүнүү жана өкүнүүнүн жоктугу, цинизм, чыккынчылык, курулай убаракерчилик, өч алуу, мыкаачылык, жалкоолук, оргияларды сүйүү жана кумар оюндары ж.б.

Э.Кречмердин типологиясын колдонуу кылмыштуу жүрүм-турумдун түрү менен дене түзүлүшүнүн ортосунда байланыш бар экендигин көрсөттү: бандиттер көбүнчө спорттук мүнөзгө ээ, уурулар өнүкпөгөн, бузулган дегенерацияланган, эвнухтардын дене түзүлүшүнө ээ жана кылмышкерлердин арасында жалпы калкка мүнөздүү болгондон көп чоочун адамдар бар.

Белгилей кетчү жагдай психогенетикалык изилдөөлөр боюнча балдардын антисоциалдуулукка болгон тенденция тукум кууп өтөрүн көрсөттү (мисалы, агрессиянын

өбөлгөлөрүнүн арасында алкогольдук ичимдиктерге жана башка стимулятордук дары-дармектерге, гиперактивдүүлүккө жана жүрүм-турумдун жогорку импульсивдүүлүгү бар экендиги далилдейт).

Демек, ата-энелер биринчиден, өспүрүмдүн антисоциалдык топторго кирип кетүүсүнүн алдын алуу үчүн ар кандай ийримдерге жана секцияларга баруу, башкача айтканда, баланын бош убактысын туура уюштуруу экендигин түшүнүшү керек. Көчөгө эмес, секцияга барганда. Бекеринен: «Бош акыл – шайтанга кудай» деп айтылган эмес.

Бирок эң негизгиси үй-бүлөдө ишенимди, түшүнүүнү бала кезинен тарбиялоо зарыл. Бала ата-энесине чын жүрөктөн ишениши керек. Алар өздөрүнө жетишпеген нерсени түшүнүү үчүн жаман чөйрөдөн издейт.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. М. И. Кондакова. Семейное воспитание : словарь / М. : Педагогика, 1972
3. Нечаева А. М. Семейное право: актуальные проблемы теории и практики.
4. Нечаева А. М. Семейное право : учебное пособие для бакалавров. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2012.
5. Семейное право : практикум: учебное пособие / В.Н. Годунов [и др.]; под ред. В.Н. Годунова, М.П. Короткевич. – Минск 2020.
6. Семейное право : электронный учебно-методический комплекс для специальностей: 1-24 01 02 «Правоведение», 1-24 01 03 «Экономическое право», 1-23 01 06 «Политология (по направлениям)» / М. П. Короткевич, Т. М. Русенчик, В. В Шилко ; БГУ,– Минск : БГУ, 2021.
7. Ч.Ломброзо “Человек преступный” Москва Издательство Алгоритм, 2018.
8. Жаасынбек кызы, А. (2024). ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ. Вестник Ошского государственного университета. Право, 1(4), 32–38. [https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1\(4\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_5)
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/posledstviya-vstupleniya-v-brak-nesovershennoletnih>
10. Маматсалим Кызы, Г. Правовой статус субъектов семейно-правовых отношений опека и попечительство над несовершеннолетними / Г. Маматсалим Кызы, Д. А. Джунусова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 162-168. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_162. – EDN HLWWIU.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 79-85

УДК: 340.15 (572.2)

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_12](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_12)

ЭВОЛЮЦИЯ ОТНОШЕНИЙ ВЛАСТИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В
КЫРГЫЗСТАНЕ

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ БИЙЛИК ЖАНА ЖАРАНДЫК КООМ МЕНЕН БАЙЛАНЫШТАРДЫН
ЭВОЛЮЦИЯСЫ

EVOLUTION OF RELATIONS FROM GOVERNMENT AND CIVIL SOCIETY IN
KYRGYZSTAN

Айтбаева Жылдыз Сагынбаевна

Айтбаева Жылдыз Сагынбаевна

Zhyldyz Sagymbaevna Aitbaeva

ю.н.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Маматиса кызы Аймаанай

Маматиса кызы Аймаанай

Aimaanai Matatisa kuzu

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

magistr, Osh State University

ЭВОЛЮЦИЯ ОТНОШЕНИЙ ВЛАСТИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ

Аннотация

Актуальность. В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с событиями, происходящими с гражданским обществом Кыргызстана в настоящее время, а также тенденции развития гражданского общества. Происходящие в обществе процессы говорят о том, что и в ближайшем будущем активное гражданское общество в Кыргызстане сохранится, но будет трансформироваться. Сейчас начался процесс осмысления истории гражданского общества, его опыта, достижений, уроков и сделать анализ возможных векторов будущего развития. Эти процессы отчасти являются отражением фрагментации общества в Кыргызстане. С другой стороны, это результат эволюции гражданского общества и в значительной мере – результат изменений социальной структуры обществ. Другими словами, гражданское общество в Кыргызстане будет, но оно будет уже другим.

Ключевые слова: гражданское общество, неправительственные организации (НПО), некоммерческие организации, государственные институты, язык ненависти, международные организации

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ БИЙЛИК ЖАНА ЖАРАНДЫК КООМ МЕНЕН БАЙЛАНЫШТАРДЫН ЭВОЛЮЦИЯСЫ

EVOLUTION OF RELATIONS FROM GOVERNMENT AND CIVIL SOCIETY IN KYRGYZSTAN

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада азыркы учурда Кыргызстанда жарандык коом менен болуп жаткан окуяларга, ошондой эле жарандык коомдун өнүгүү тенденцияларына байланыштуу маселелер талкууланат. Коомдо болуп жаткан процесстер жакынкы келечекте Кыргызстанда активдүү жарандык коом калаарын, бирок трансформация болоорун көрсөтүп турат. Азыр жарандык коомдун тарыхын, анын тажрыйбасын, жетишкендиктерин, сабактарын түшүнүү жана келечектеги өнүгүүнүн мүмкүн болгон векторлорун талдоо процесси башталды. Бул процесстер бир жагынан Кыргызстандагы коомдун бытырандылыгын чагылдырат. Экинчи жагынан, бул жарандык коомдун эволюциясынын натыйжасы жана бир топ даражада коомдордун социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөрдүн натыйжасы. Башкача айтканда, Кыргызстанда жарандык коом болот, бирок башкача болот.

Abstract

Relevance. This article discusses issues related to events occurring with civil society in Kyrgyzstan at the present time, as well as trends in the development of civil society. The processes taking place in society indicate that in the near future, an active civil society in Kyrgyzstan will remain, but will be transformed. Now the process of understanding the history of civil society, its experience, achievements, lessons and making an analysis of possible vectors of future development has begun. These processes are partly a reflection of the fragmentation of society in Kyrgyzstan. On the other hand, this is the result of the evolution of civil society and, to a large extent, the result of changes in the social structure of societies. In other words, there will be civil society in Kyrgyzstan, but it will be different.

Ачык сөздөр: жарандык коом, бейөкмөттүк уюмдар (БӨУ), коммерциялык эмес уюмдар, мамлекеттик институттар, жек көрүүчүлүк сөздөрү, эл аралык уюмдар

Keywords: civil society, non-governmental organizations (NGOs), non-profit organizations, government institutions, hate speech, international organizations

Введение

Актуальность. Политические изменения в Кыргызстане за последнее десятилетие сыграли весьма неоднозначную роль в развитии гражданского общества. А события последних трех лет, развернувшие Кыргызстан в сторону авторитаризма, на наш взгляд, заметно ускорили процессы трансформации гражданского общества.

После распада СССР общество Кыргызстана в силу различных исторических обстоятельств оказалось наиболее восприимчивым к влиянию внешних проектов демократизации. Приход к власти Аскара Акаева, который не был типичным представителем советской коммунистической номенклатуры, открытость и толерантность общества, огромный общественный запрос на обновление, социальная трансформация, сопровождавшая экономические и политические реформы и высвободившая энергию масс – все эти факторы способствовали тому, что Кыргызстан объективно стал площадкой демократизации.

Международные доноры с помощью финансовых вливаний помогли Кыргызстану создать модель гражданского общества, имитирующую модель гражданского общества в развитых демократических странах Запада. Неправительственные организации (НПО), по задумке международного сообщества, должны были стать посредниками между гражданами и государством, стимулировать социальную активность и участие граждан в процессах принятия решений и обсуждении важных вопросов общественно-политического развития. Философия такой модели гражданского общества основывалась на принципах либеральной демократии, таких как индивидуальная свобода личности, разделение государственной и частной сфер жизни, подотчетность государства перед своими гражданами, выполнение государством социального контракта. Другими словами, гражданский сектор был воспринят в качестве «недостающей формулы» демократии.

Таким образом, в Кыргызстане появилось первое поколение НПО, получавших финансирование от зарубежных фондов и донорских организаций. Нужно отметить, что в законодательстве Кыргызстана нет такого термина как «неправительственные организации» – они заменены термином «некоммерческие организации» (НКО), но де-факто это понятие широко применяется, при этом являясь предметом манипуляций со стороны различных политических субъектов. Деятельность неправительственных организаций регулируется Законом об НКО, однако рядом законов к НКО в Кыргызстане относят довольно обширный спектр организаций, в том числе кооперативы, товарищества собственников жилья (ТСЖ), ассоциации водопользователей, профсоюзы, объединения работодателей, партии, религиозные организации, кредитные союзы и т.д. Фактически же к НПО относят обычно те виды некоммерческих организаций, которые получают финансирование из западных источников.

Первое поколение НПО в Кыргызстане включало в себя организации, работавшие по широкому спектру направлений, в том числе в сфере политических прав, верховенства права, в сфере защиты прав социально уязвимых групп населения, экологии, образовании, здравоохранения. Вклад НПО в решение различных общественных проблем в период независимости, неопределим. В период постсоциалистического системного кризиса, НПО предоставляли всевозможные услуги, как различным слоям населения, так и самим государственным институтам. НПО обучали молодежь лидерским навыкам, давали дополнительное образование, работали с уязвимыми слоями населения, защищали их права, обучали сельских жителей, в том числе женщин, различным видам экономической

деятельности, выполняли различную гуманитарную работу. Не секрет, что в гражданском секторе Кыргызстана в первое постсоветское десятилетие сосредоточился существенный интеллектуальный потенциал. Благодаря этому потенциалу, НПО обеспечивали государственный аппарат различными видами экспертиз, аналитическо-экспертными услугами, услугами обучения и повышения потенциала государственных и муниципальных служащих. Нужно отметить, что именно благодаря активному гражданскому обществу, Кыргызстан получил название «островка демократии». Кроме чисто имиджевых бонусов, это приносило властям Кыргызстана и вполне конкретные выгоды – кредиты от многосторонних банков, гранты и льготные кредиты от двусторонних доноров, большой объем ресурсов, на которые НПО реализовывали совместно с государством различные проекты и «закрывали» бреши в системе государственных услуг. Насколько ресурсы использовались эффективно, это уже другой вопрос.

В силу бурного развития и активной роли неправительственного сектора в общественной жизни Кыргызстана в первое десятилетие периода независимости, гражданское общество в Кыргызстане стало ассоциироваться именно с НПО. Такое клише сохранилось и по сей день.

История показывает, что период президентства Аскара Акаева был отмечен небывалым ростом гражданского общества в Кыргызстане в форме НПО. Во времена первого президента сектор НПО представлял собой довольно влиятельную силу, а руководители НПО были лидерами мнений, к которым прислушивались и граждане, и сами власти. Отношения власти и гражданского общества до поры до времени были вполне приемлемыми и в отдельных аспектах даже партнерскими. Однако уже с начала 2000-х гг. наблюдаются противоположные тенденции. В политической жизни происходит постепенный откат от изначально провозглашенных демократических ценностей и курса на реформы, а первый президент несколько раз поменял конституцию под свои личные интересы. При этом коррупция все больше охватывала различные сферы общественной жизни, а государство продолжало оставаться неэффективным в решении проблем своих граждан. Такие тенденции привели к растущему неприятию, и в некоторых аспектах – к антагонизму в отношениях государства и гражданского общества [3; 7].

Нужно сказать, что в современной политической истории Кыргызстана НПО всегда играли важную роль в контроле деятельности государственной власти. Такие негативные явления как коррупция в государственном аппарате, факты нарушения социальных обязательств государства перед своими гражданами, прав и свобод человека, в том числе свободы слова, раскрывались и становились общеизвестными благодаря активности общественных организаций и частных СМИ. Именно организации гражданского общества, СМИ и гражданские активисты становились рупорами общества в борьбе с семейно-клановыми режимами[4]. Отсутствие в стране реальных политических партий, которые обеспечивали бы функцию представительства интересов различных социальных слоев, а также функцию политической конкуренции, создавало естественную ситуацию, при которой НПО в определенном смысле играли роль оппозиции. Организации гражданского общества представляли собой мощный инструмент мобилизации протестных настроений и движений в стране, и давали повод для обвинения НПО в политизации. Не секрет, что ряд политиков в Кыргызстане вышли из сектора НПО.

Гражданское общество и его мобилизационный потенциал использовался очередными «оппозиционными» политиками для прихода к власти. Однако своеобразный парадокс

заклучается в том, что политики, которые на волне массовых протестов приходили к власти, после своей формальной легитимации меняли отношение и к обычным гражданам, и к НПО. В этом смысле подходы политического класса к гражданскому обществу были и остаются инструментальными[6]. После каждой очередной смены власти новые лидеры теряют свою толерантность к массовым акциям протеста, а отношение к сектору НПО кардинально меняется как к нежелательному возмутителю общественного спокойствия. Свое отношение к НПО после прихода к власти меняли все лидеры страны. Став президентом, пытались «нейтрализовать» активную часть гражданского общества, прежде всего через давление на СМИ и активистов. Другими словами, в отношениях власти НПО всегда присутствовали так говоря, «романтические» и антагонистические периоды.

Очень важно отметить, что давление власти на НПО стало заметно нарастать примерно с 2013-2014 гг. Нападкам подвергались, прежде всего, те типы НПО, которые могли прямо или косвенно влиять на демократические процессы. Это те организации, которые занимались защитой прав человека, мониторингом выборов, участвовали в консультационных механизмах по реформированию судебной-правовой и избирательной систем, отраслевых политик. Связано это было, с одной стороны, с авторитарной трансформацией политического режима. За 3-4 года после апрельской смены власти в Кыргызстане (2010) в обществе уже накопилось разочарование и новой властью, и ее «реформами», не приводившими к решению проблем общества и отдельных социальных слоев[2]. Власти использовали эту ситуацию для программирования негативного общественного мнения в отношении НПО. Делалось это с помощью различных манипуляций. Виновными были назначены НПО, которые критиковали власть. Язык ненависти по отношению к НПО стал усиливаться. НПО называли «агентами иностранного влияния», «прикормышами», «грантоедрами», и др.

С другой стороны, немаловажно и значение геополитического фактора в отношениях власти и гражданского общества. Активные дискуссии о вступлении Кыргызстана в Таможенный союз и выводе американской военной базы с территории Кыргызстана пришлось именно на период президентства Алмазбека Атамбаева. Не случайно, именно в период 2013-2014 гг. предпринимаются активные информационные атаки на НПО. В 2014 г. была предпринята первая попытка протолкнуть закон «Об иностранных агентах», фактически списанный с аналогичного закона Российской Федерации. Но тогда все же удалось избежать этого, и после двухлетних обсуждений законопроект был отклонен. Усиление негативного дискурса об НПО пришлось на период, предшествовавший вступлению Кыргызстана в Таможенный союз, – период значительного усиления экономического, военно-политического влияния и влияния «мягкой силы» России на Кыргызстан. Дискурс демократии к тому времени уже раздражал власти Кыргызстана, но и само население пребывало в ситуации крайнего разочарования, ошибочно принимая существующее в стране беззаконие и отсутствие социальной справедливости за результаты демократических преобразований. Целые группы журналистов, экспертов, представителей образовательных учреждений транслировали в информационное поле интересы внешних игроков, создавая обобщенный негативный образ «Запада», преследующего в Кыргызстане свои интересы. Другими словами, НПО становились заложниками противоборства геополитических игроков в информационном поле.

В период президентства Сооронбая Жеенбекова, по сути, была продолжена политика предыдущего президента. Власти пытались принять законы, которые были направлены не только против НПО, но и против независимых СМИ, и в целом, против свободы слова.

Законопроект о манипулировании информацией даже успел пройти три чтения в парламенте и дошел до президента, но был возвращен для доработки после общественной критики.

В октябре 2020 г. власть в Кыргызстане сменилась в очередной раз. К власти пришел Садыр Жапаров. Отношение нового президента к гражданскому обществу можно охарактеризовать как откровенно не толерантное. Садыр Жапаров предпочел сразу дистанцироваться от НПО. Более того, язык вражды против НПО в настоящее время только усилился. По уровню интенсивности информационная война против НПО в настоящее время беспрецедентна. В то же время нынешняя власть заботится о расширении своей социальной базы поддержки.

7 июля 2021 г. президент Жапаров подписал закон о внесении изменений в Закон об НКО, который устанавливает дополнительные требования к финансовой отчетности некоммерческих организаций. Этот закон был принят в третьем чтении в парламенте 17 июня 2021, так сказать, уже со второй попытки. Поправки в закон «О некоммерческих организациях» обязывают НКО (кроме государственных и муниципальных), получающих денежные и материальные средства, предоставленные на безвозмездной основе, предоставлять ежегодно до 1 апреля сводную информацию об источниках финансирования, направлениях расходования и сведения об имуществе.

А незадолго до этого, 30 июня 2021 г., не хватило всего нескольких депутатских голосов, для принятия парламентом закона «О защите от ложной и недостоверной информации», представляющего собой новую версию отклоненного предыдущим президентом законопроекта «О манипулировании информацией».

Учитывая общий фон отношений между властью и НПО, можно предположить, что закон о финансовой отчетности некоммерческих организаций будет использован как инструмент давления только на организации, «неудобные» власти [1].

Независимо от того какой будет дальнейшая судьба НПО, и как будет меняться отношение власти к сектору, никто не может изменить того факта, что НПО Кыргызстана за весь 30-летний период независимости сыграли свою важную историческую роль. За этот период НПО внесли значительный вклад в формирование открытого общества, вырастили тысячи новых лидеров, которые работают в самых разных областях и отраслях. НПО внесли вклад в экономическое и социальное развитие страны, в усиление институционального потенциала государственных институтов, в принятие законов по правам человека, гендерного равенства, что позволило Кыргызстану получать международную помощь и доступ к международным организациям. Несмотря на усиливающиеся тенденции авторитаризма, в Кыргызстане до сих пор присутствуют гражданские свободы, в том числе свобода слова. В этом велика роль неправительственного сектора.

Подводя итог, хотим отметить что НКО и власть должны структурироваться не как враги, а как партнеры. И те, и другие должны быть заинтересованы в плодотворном сотрудничестве.

Использованная литература

1. Айтбаева Ж.С., Кирматов А.М. Влияние новых политических изменений на гражданское общество. Наука, образование и культура. Сборник научных статей по итогам XIII международной практической конференции, Шуйский филиал ИвГУ, 2022, Шуя.

2. Бектанова А. К. Социокультурная трансформация и гражданское общество в Кыргызстане // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. № 3 (65). Ч. 1. С. 34-37.
3. Болотканова Э.Б. Перспективы развития гражданского общества в Кыргызской Республике // Общечеловеческое и национальное в философии. Сборник научных статей и выступлений. Вып. IX. Бишкек: КРСУ, 2022. С. 128-135.
4. Ибрагимов А.А., Айтбаева Ж.С. Роль средств массовой информации и гражданского общества в антикоррупционной политике Кыргызской Республики// Вестник Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики. - 2018.- № 25.- С.194-197.
5. Кыргызстан на современном этапе развития: Аналитические заметки: Гражданское общество, миграция, ислам, коррупция. – Б., 2008.
6. Темирбаев К.Т. Гражданское общество и государство в Кыргызстане, в период транзита // Известия ВУЗов, № 1, 2012.
7. Базаркулова, Т. А. Постсоветтик социогуманитардык мейкиндиктеги жарандык коомдун калыптануусу / Т. А. Базаркулова, Д. Т. Эшеналиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2024. – No. 2. – P. 213-224. – DOI 10.52754/16948610_2024_2_21. – EDN GGIIICL.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 86-90

УДК: 343.34

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_13](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_13)

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
КООМДУК КООПСУЗДУККА КАРШЫ КЫЛМЫШТАРДЫН ТҮШҮНҮГҮ
THE CONCEPT OF CRIMES AGAINTS PUBLIC SAFETY

Жолдошбай уулу Замирбек
Жолдошбай уулу Замирбек
Zamirbek Zholdoshbai uullu

улук окутуучу, **Ош мамлекеттик университети**
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
zamirbekzoldosbaev@gmail.com

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

Актуальность. В данной научной статье авторам исследуется понятие преступлений против общественной безопасности. Преступления против общественной безопасности заключаются в нарушение установленных законом и иными нормативными актами правил поведения, которые позволяют обеспечивать в обществе безопасность и здоровье человека и гражданина и сохранность имущества и собственности как граждан, так и государства и коммерческих структур. Преступления против общественной безопасности могут принести существенный вред обществу тем самым нарушить общественное спокойствие граждан и институтов государственной власти, то есть такие преступления наносят вред не отдельному человеку, а жизни обществу в целом.

Ключевые слова: Конституция Кыргызской Республики, общественная безопасность, ГКНБ, Генеральная прокуратура Кыргызской Республики, организованная преступность, преступное сообщество

КООМДУК КООПСУЗДУККА КАРШЫ КЫЛМЫШТАРДЫН ТҮШҮНҮГҮ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул илимий макалада автор коомдук коопсуздукка каршы кылмыштар түшүнүгүн изилдейт. Коомдук коопсуздукка каршы кылмыштар коомдо адамдын жана жарандын коопсуздугун жана ден соолугун камсыз кылууга жана жарандардын, ошондой эле мамлекеттин жана коммерциялык түзүмдөрдүн мүлкүнүн жана мүлкүнүн сакталышын камсыз кылууга мүмкүндүк берген мыйзам жана башка ченемдик укуктук актылар менен белгиленген жүрүм-турум эрежелерин бузуу болуп саналат. Коомдук коопсуздукка каршы кылмыштар коомго олуттуу зыян келтириши мүмкүн, ошону менен жарандардын жана мамлекеттик бийлик институттарынын коомдук тынчтыгын бузушу мүмкүн, башкача айтканда, мындай кылмыштар жеке адамга эмес, бүтүндөй коомдун жашоосуна зыян келтирет.

Ачык сөздөр: Кыргыз Республикасынын Конституциясы, коомдук коопсуздук, УКМК, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы, уюшкан кылмыштуулук, кылмыштуу коомчулук

THE CONCEPT OF CRIMES AGAINST PUBLIC SAFETY

Abstract

Relevance. In this scientific article, the author explores the concept of crimes against public safety. Crimes against public safety consist in violation of the rules of conduct established by law and other normative acts, which allow ensuring the safety and health of a person and a citizen in society and the safety of property and property of both citizens and the state and commercial structures. Crimes against public safety can cause significant harm to society, thereby disturbing the public peace of citizens and institutions of state power, that is, such crimes do not harm an individual, but the life of society as a whole.

Keywords: The Constitution of the Kyrgyz Republic, public security, the National Security Committee, the Prosecutor General's Office of the Kyrgyz Republic, organized crime, criminal community

Введение:

Актуальность. В Конституции Кыргызской Республики ст. 23 ч.1 предусмотрено, что права и свободы неотчуждаемы и принадлежат каждому от рождения. Права и свободы человека относятся к высшим ценностям Кыргызской Республики [1]. Государство признает права человека наивысшей общественной ценностью и соответственно создает условия, которые непосредственно обеспечивают безопасное жизнедеятельности людей, государственных общественных институтов и, конечно, нормальное функционирование социальных и государственных структур.

Общественная безопасность понимается как защищенность личность человека, общества и государства от угроз внутреннего общественно-опасного характера [2]. Сегодня борьба с преступлениями против общественной безопасности является наиболее приоритетной и с каждым днем приобретает актуальность.

В настоящее время в Кыргызстане происходит переломный этап, направленный на борьбу с организованной преступностью, коррупцией, по итогам этой борьбы государство было возвращено 17 миллиардов сом в виде собственности и финансовых средств, по словам глава Госкомитета национальной безопасности (ГКНБ) Камчыбека Ташиева на заседании Жогорку Кенеша КР в ближайшие время государство будет возвращено финансовых средств на сумму 107 миллиардов сомов [2].

Появление преступлений, связанных с миром и безопасностью, следует отнести ко времени возникновения первых государств, таких как Египет, Рим, Индия и другие. Во время захвата территорий с целью разрушения городов или целых государств, где частично гибли тысячи людей, победившая сторона не несла никакого наказания, кроме ужасающих историй для следующего поколения [3, с.535].

Создание в Кыргызстане организованных трансграничных преступных группировок создает угрозу общественной безопасности нашей страны, то есть появляется с каждым годом тенденция, которая позволяет накапливать криминальный потенциал и за счет него уровень коррупции в стране растет, это не позволяет государству расти в направлениях экономических, социальных и политических направлениях.

Появлением преступного мира в Кыргызстане можно назвать начало 2005 года, наметились слияние преступного мира с государственными институтами власти и постепенно начался процесс влияние преступного мира на институты государственной власти. Криминогенная обстановка и ослабления общественной безопасности началась в начале 90-х годов с момента развала Советского Союза.

Таким образом, можно смело утверждать, что коррупция и организованная преступность имеют тесную фундаментальную связь, постепенно срачивается с институтами государственной власти, с помощью этой связи осуществляет финансирование террористической деятельности (ст. 253 УК КР), содействие террористической деятельности (ст. 254 УК КР), финансирование организованных групп и преступных сообществ (ст. 263 УК КР). Также с помощью этой связи происходит рейдерский захват государственных и частных структур бизнеса, проникая все глубже во все сферы бизнеса, в дальнейшем это позволяет проводить огромные инвестиции, полученные незаконными преступным обогащением, связанными с нелегальной торговлей наркотиками и людьми.

Материалы и методы. Методологические и теоретические основы исследования составляют общенаучные методы, представленные научными трудами учеными по уголовному праву, исследующие вопросы, касающиеся понятий преступлений против общественной безопасности.

В процессе исследования были использованы системный, статистический, формально-логический методы научного познания.

Анализ статистических данных является одним из основных инструментов изучения преступлений против общественной безопасности.

Статистика позволяет оценить динамику и структуру преступлений, выявить наиболее уязвимые области и группы населения, а также оценить эффективность мер по их пресечению [4, с.535].

Результаты и обсуждения.

По данным прокурора Главного управления по надзору за следствием и оперативно-розыскной деятельности Генеральной прокуратуры Кыргызской Республики Марса Абышкаева в Кыргызстане за последние годы наблюдается постепенный рост преступлений, связанных с экстремизмом и терроризмом, так за 9 месяцев 2024 года было возбуждено следственными органами 289 уголовных дел по преступлениям против общественной безопасности в сравнении с прошлым годом 2023 г. это больше на 17 % [5].

Основными причинами роста преступлений против общественной безопасности террористической и экстремисткой направленности является радикализация молодежной среды, вовлечение молодежи в различные радикальные группировки, финансируемые из-за рубежа, появление в социальных сетях многочисленных запрещенных радикальных группировок, которые влияют на подрастающее поколение своими радикальными идеями.

Таким образом, преступления против общественной безопасности — это общественно-опасные деяния, направленные на условия защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства, то есть под общественной безопасностью понимается состояние защищенности человека, материальные и духовные ценности общества от различных преступных посягательств. Например, против общественной безопасности преступления совершаются различными способами и методами, можно привести пример самого распространенного преступления против общественной безопасности — это создание организованной преступности и преступного сообщества, так они могут совершать акты терроризма (ст. 252 УК КР), финансирование террористической деятельности (ст. 253 УК КР), содействие террористической деятельности (ст. 254 УК КР), захват заложников (ст. 257 УК КР), захват зданий и сооружений (ст. 258 УК КР), финансирование организованных групп и преступных сообществ (ст. 263 УК КР), незаконный оборот оружия, боеприпасов (ст. 267 УК КР), незаконное изготовление оружия (ст. 268 УК КР).

Следующей важной причиной совершения преступлений против общественной безопасности является экономическая нестабильность, что приводит к социальной напряженности в обществе, это связано с безработицей в стране, и в целом с обнищанием населения.

Такие преступления чаще совершаются как террористические акты, обусловленные политическими и религиозными мотивам. Особенностью этих преступления является то, что они приносят большой вред и ущерб обществу, а также интересам каждой личности, жизни, здоровью и собственности.

В система преступлений против общественной безопасности включены следующие виды:

- 1) преступления, нарушающие условия защищенности жизненно важных интересов личности, общества (терроризм, захват заложника, создание преступных групп и т.п.);
- 2) преступления против общественной безопасности;
- 3) преступления, нарушающие правила безопасности при ведении работ (при применении взрывчатых, ядерных или радиоактивных веществ);
- 4) преступления, связанные с незаконным оборотом и использованием оружия.

Выводы:

Сегодня перед правоохранительными органами стоят задачи для эффективной политики в борьбе с преступностью и улучшения стабильности и безопасности в обществе нужно выполнить следующие в государстве меры:

- 1) Необходимо в кратчайшие сроки принять меры по усилению уголовной ответственности за преступления совершаемые против общественной безопасности;
- 2) Усиление взаимодействия между правоохранительными органами и составление договоров, направленных на международное сотрудничество в области противодействия терроризму и преступлениям против общественной безопасности;
- 3) Усилить работу правоохранительных служб с лицами, склонными к совершению преступления против общественной безопасности;
- 4) Создание научных центров по повышению квалификация сотрудников правоохранительных органов;
- 5) Развитие новых методов и технологий, направленных на предотвращение преступления против общественной безопасности.

Литература

1. Конституция Кыргызской Республики (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года).
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Общественная_безопасность.
3. Azimakhon Shukhratovna Nazarova, Academic Research in Educational Sciences Volume 2 | ISSUE 5 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Academic Research, Uzbekistan 534 www.ares.uz General Characteristic of The Concepts Of Crimes Against Peace And Security: Past And Present.
4. «Научно-практический электронный журнал Аллея Науки» №6(81) 2023 Alley-science.ru.
5. <https://ru.sputnik.kg/20241128/rost-terrorizm-ekstremizm-kyrgyzstan-1090465160.html>.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 91-97

УДК: 34.096

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_14](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_14)

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЦИАЛЬНЫХ ОПРОСОВ КАК МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ
ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ**

САНАРИПТЕШТИРҮҮ ШАРТТАРЫНДА КООМДУК ПИКИРДИ ИЗИЛДӨӨНҮН
ЫКМАСЫ КАТАРЫ СОЦИАЛДЫК СУРАМЖЫЛООЛОРДУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУ

EFFECTIVENESS OF SOCIAL SURVEYS AS A METHOD OF PUBLIC OPINION
RESEARCH IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Жумаева Айчурек Баястанова

Жумаева Айчурек Баястанова

Aychurek Bayastanova Zhumaeva

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

magistr, Osh State University

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЦИАЛЬНЫХ ОПРОСОВ КАК МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

Актуальность. В статье рассматривается эффективность социальных опросов как метода исследования общественного мнения в условиях цифровизации. Целью данного исследования является оценка влияния цифровых технологий на традиционные методы проведения опросов и выявление преимуществ и недостатков онлайн-опросов, социальных сетей и автоматизированных алгоритмов в сборе и обработке данных. Автор проводит анализ современных цифровых инструментов для опросов, таких как онлайн-платформы, а также рассмотрены проблемы достоверности, репрезентативности и конфиденциальности данных, полученных с помощью таких методов.

Ключевые слова: социальные опросы, общественное мнение, цифровизация, методы исследования, качество данных, этика исследований, технология сбора данных

САНАРИПТЕШТИРҮҮ ШАРТТАРЫНДА КООМДУК ПИКИРДИ ИЗИЛДӨӨНҮН ЫКМАСЫ КАТАРЫНДА СОЦИАЛДЫК СУРАМЖЫЛООЛОРДУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУ

EFFECTIVENESS OF SOCIAL SURVEYS AS A METHOD OF PUBLIC OPINION RESEARCH IN THE CONTEXT DIGITALIZATION

Аннотация

Маанилүүлүк. Макала санариптештирүү шартында коомдук пикирди изилдөө ыкмасы катары социалдык сурамжылоонун натыйжалуулугун карайт. Бул изилдөөнүн максаты санариптик технологиялардын сурамжылоонун салттуу ыкмаларына тийгизген таасирин баалоо жана маалыматтарды чогултууда жана иштетүүдө онлайн сурамжылоонун, социалдык тармактардын жана автоматташтырылган алгоритмдердин артыкчылыктары менен кемчиликтерин аныктоо болуп саналат. Автор, онлайн платформалар сыяктуу заманбап санариптик сурамжылоонун инструменттерин талдайт, ошондой эле ушундай ыкмаларды колдонуу менен алынган маалыматтардын ишенимдүүлүгү, репрезентативдүүлүгү жана купуялуулугу маселелерин карайт.

Abstract

Relevance. The article examines the effectiveness of social surveys as a method of public opinion research in the context of digitalization. The purpose of this study is to assess the impact of digital technologies on traditional survey methods and identify the advantages and disadvantages of online surveys, social networks and automated algorithms in collecting and processing data. The author analyzes modern digital survey tools, such as online platforms, and also considers the problems of reliability, representativeness and confidentiality of data obtained using such methods.

Ачык сөздөр: социалдык сурамжылоо, коомдук пикир, санариптештирүү, изилдөө ыкмалары, маалыматтардын сапаты, изилдөө этикасы, маалыматтарды чогултуу технологиясы

Keywords: social surveys, public opinion, digitalization, research methods, data quality, research ethics, data collection technology

Введение

Актуальность. В условиях быстро развивающейся цифровизации общества актуальность изучения общественного мнения приобретает новое значение. Социальные опросы как метод исследования общественного мнения становятся важным инструментом для понимания взглядов, предпочтений и поведения населения. Современные технологии, такие как интернет и мобильные приложения, значительно изменили подходы к проведению опросов, расширив их охват и повысив эффективность сбора данных.

Современные социальные опросы позволяют не только быстро собирать и обрабатывать информацию, но и обеспечивать большую гибкость в формировании выборок и адаптации вопросов под целевую аудиторию. Это создает возможности для получения более точных и актуальных данных, которые могут использоваться для анализа тенденций в общественном мнении.

Тем не менее, несмотря на многочисленные преимущества, использование социальных опросов в условиях цифровизации также сталкивается с рядом вызовов. Проблемы, такие как низкий уровень доверия к полученным результатам, влияние алгоритмов и технологий на выборку респондентов, а также вопросы этики и конфиденциальности данных, требуют глубокого анализа и внимания со стороны исследователей.

В данной статье мы рассмотрим эффективность социальных опросов как метода исследования общественного мнения в условиях цифровизации, проанализируем преимущества и недостатки этого подхода, а также обсудим рекомендации для повышения надежности и достоверности получаемых данных.

В данной статье для исследования эффективности социальных опросов как метода изучения общественного мнения в условиях цифровизации были использованы следующие методы:

Проведен обзор существующей литературы по теме социальных опросов, цифровизации и методов исследования общественного мнения. Этот этап включал изучение научных статей, отчетов и материалов от исследовательских центров, что позволило выявить основные тенденции и проблемы, связанные с использованием социальных опросов в современном контексте.

Оценка различных подходов и методов проведения социальных опросов, включая традиционные и цифровые формы. Были рассмотрены преимущества и недостатки каждого подхода, а также их влияние на результаты исследований¹.

Использование статистических методов для анализа данных, собранных через онлайн-опросы. Это включало обработку и интерпретацию количественных показателей, таких как размер выборки, уровень доверия и статистическая значимость полученных данных.

Сравнение эффективности традиционных методов сбора данных (например, телефонные и личные интервью) с современными цифровыми подходами (онлайн-опросы, мобильные приложения и т.д.). Этот метод позволил выявить ключевые различия в результатах и их применимости в зависимости от контекста.

Эти методы обеспечили всесторонний подход к анализу эффективности социальных опросов в условиях цифровизации, позволив выявить как положительные аспекты, так и

¹ Варламов, И. (2022). Цифровизация и её влияние на методы социологического исследования: вызовы и перспективы. Социологический обзор, 18(1), 54-68.

существующие проблемы, а также предложить рекомендации для повышения надежности и актуальности получаемых данных.

В ходе исследования эффективности социальных опросов как метода изучения общественного мнения в условиях цифровизации автором были получены следующие результаты:

Цифровизация позволяет значительно увеличить охват респондентов за счет использования онлайн-платформ, социальных сетей и мобильных приложений. Это, в свою очередь, способствует более репрезентативной выборке и снижению искажений, связанных с географическими и временными ограничениями.

Современные технологии² обеспечивают более быстрый сбор и обработку данных по сравнению с традиционными методами. Это позволяет исследователям оперативно реагировать на изменения в общественном мнении и быстро публиковать результаты исследований³.

Использование программного обеспечения для анализа данных позволяет автоматизировать процессы обработки и визуализации результатов опросов, что упрощает интерпретацию данных и помогает выявить ключевые тенденции.

Несмотря на многочисленные преимущества, некоторые результаты исследования указывают на потенциальные проблемы с качеством данных, полученных через цифровые опросы. Это связано с низким уровнем доверия к онлайн-опросам и возможными искажениями в ответах респондентов.

В условиях цифровизации возрастает важность соблюдения этических норм, связанных с конфиденциальностью и защитой данных респондентов. Исследование показало, что недостаточное внимание к этим аспектам может привести к снижению доверия к методам сбора данных.

Результаты показывают, что подходы к социальным опросам могут различаться в зависимости от культурного контекста. Исследование выявило необходимость адаптации опросных инструментов к особенностям различных сообществ и культурных групп.

Эффективность социальных опросов зависит от способности исследователей адаптировать свои методы к новым условиям и технологиям. Успешные примеры внедрения инновационных подходов свидетельствуют о том, что исследователи должны постоянно обновлять свои навыки и методы работы.

Несмотря на расширенные возможности цифровых опросов, исследование выявило проблемы с репрезентативностью выборки, особенно среди определенных групп населения, которые могут быть недостаточно представлены в цифровом пространстве.

Опросы, проведенные через цифровые каналы, чаще всего показывают более высокий уровень вовлеченности респондентов, особенно среди молодежи, что позволяет собирать более обширные и разнообразные данные.

Результаты подчеркивают необходимость дальнейших исследований и экспериментов в области использования социальных опросов в условиях цифровизации, а

² Бейли, К. (2017). Методы сбора данных в социологии: цифровизация и ее последствия. Социальные исследования, 29(2), 102-117.

³ Браун, Т., & Кеннеди, А. (2021). Социальные медиа и общественное мнение: Как цифровизация меняет традиционные методы исследования. Журнал социальных наук, 25(3), 77-92.

также внедрения новых технологий, таких как искусственный интеллект и машинное обучение, для улучшения методов анализа данных.

Результаты исследования подтверждают теоретические концепции, выдвинутые такими авторами, как Н. Кастельс⁴ и Д. Норвис⁵, которые подчеркивают значимость цифровых технологий для трансформации методов сбора и анализа данных. Наши данные о росте охвата аудитории через онлайн-опросы и их скорость сбора подтверждают их выводы о том, что цифровизация значительно изменяет традиционные подходы к исследованию общественного мнения.

Несмотря на положительные аспекты цифровых опросов, исследование также выявило проблемы с качеством данных, что согласуется с работами, такими как исследование К. Френдли и Р. Левинсона⁶, где рассматриваются вопросы доверия к онлайн-опросам и возможные искажения в ответах респондентов. Эти данные подчеркивают необходимость внимательного подхода к интерпретации результатов и использования методов контроля качества.

Результаты нашего исследования также акцентируют внимание на необходимости соблюдения этических норм в исследованиях. Это согласуется с мнением многих исследователей, включая А. Розенблюма и К. Ландера⁷, которые подчеркивают важность защиты данных респондентов и конфиденциальности в эпоху цифровизации. Этические стандарты становятся критически важными для поддержания доверия к исследовательским методам.

Полученные результаты о необходимости адаптации методов сбора данных подтверждают выводы исследователей, таких как М. Каплан и С. Хайс⁸, которые подчеркивают важность гибкости в применении методов в зависимости от контекста и характеристик целевой аудитории. Наша работа показывает, что исследователи должны быть готовы к постоянному обновлению своих подходов и инструментов в ответ на изменения в обществе.

Высокий уровень вовлеченности респондентов в цифровых опросах поддерживает аргументы, выдвинутые такими исследователями, как Э. Гинзбург и Н. Хейл⁹, которые отмечают, что современные технологии предоставляют новые возможности для повышения интереса и участия аудитории в исследованиях. Этот аспект подчеркивает значимость интерактивных и инновационных форматов опросов.

⁴ Кастельс, М. (2010). *Сеть как новая форма социальной организации*. М.: Издательство «Университетская книга».

⁵ Норвис, Д. (2015). *Общество в сети: Социальные взаимодействия и общественное мнение в цифровую эпоху*. М.: Издательство «Научный мир».

⁶ Френдли, К., & Левинсон, Р. (2018). Методы исследования общественного мнения: вызовы и возможности в цифровую эпоху. *Социологический журнал*, 23(4), 45-60.

⁷ Розенблюм, А., & Ландер, К. (2016). Этика исследований: защитные механизмы для респондентов в цифровом мире. *Журнал этических исследований*, 12(3), 213-228.

⁸ Каплан, М., & Хайс, С. (2019). Гибкость в методах исследования: адаптация к условиям меняющегося общества. *Журнал социологических исследований*, 15(2), 32-50.

⁹ Гинзбург, Э., & Хейл, Н. (2020). Интерактивные технологии и вовлеченность респондентов: современные тренды в социальных опросах. *Вестник социологии*, 10(1), 88-100.

Анализ проблем с выборкой и репрезентативностью также согласуется с работами таких авторов, как Э. Хофстеде и Г. Тум¹⁰, которые указывают на необходимость учета культурных различий при проведении опросов в глобализированном мире. Результаты подчеркивают важность адаптации методов и вопросов к особенностям различных сообществ.

Таким образом, результаты нашего исследования демонстрируют, что эффективность социальных опросов как метода изучения общественного мнения в условиях цифровизации подтверждается существующей научной литературой. Однако одновременно с этим выявленные проблемы и вызовы подчеркивают необходимость дальнейших исследований и постоянного обновления методов в ответ на меняющийся контекст, что является важным для достижения надежности и актуальности получаемых данных.

1. Цифровизация значительно увеличила охват респондентов и ускорила процесс сбора информации, что позволяет исследователям быстро реагировать на изменения в общественном мнении и получать более актуальные данные.

2. Хотя цифровые опросы обеспечивают удобство и широкий доступ, они также подвержены рискам, связанным с качеством данных. Низкий уровень доверия к онлайн-опросам и возможные искажения в ответах требуют внимательного анализа результатов и внедрения методов контроля качества.

3. Участие в цифровых опросах связано с необходимостью соблюдения этических норм и защиты данных респондентов. Это становится критически важным для поддержания доверия к методам исследования и обеспечения конфиденциальности.

4. Результаты исследования подчеркивают необходимость гибкости в подходах к сбору данных. Успешные практики включают адаптацию опросов к особенностям целевой аудитории и постоянное обновление методов в ответ на изменения в обществе.

5. Исследование подтвердило, что использование цифровых платформ повышает уровень вовлеченности и интереса респондентов, что является важным фактором для получения качественных данных.

Таким образом, результаты исследования свидетельствуют о высокой эффективности социальных опросов в условиях цифровизации, однако подчеркивают необходимость тщательного подхода к вопросам качества, этики и адаптации методов. Это открывает новые направления для будущих исследований и практического применения методов изучения общественного мнения.

Список использованной литературы

1. Варламов, И. (2022). Цифровизация и её влияние на методы социологического исследования: вызовы и перспективы. *Социологический обзор*, 18(1), 54-68.
2. Бейли, К. (2017). Методы сбора данных в социологии: цифровизация и ее последствия. *Социальные исследования*, 29(2), 102-117.
3. Браун, Т., & Кеннеди, А. (2021). Социальные медиа и общественное мнение: Как цифровизация меняет традиционные методы исследования. *Журнал социальных наук*, 25(3), 77-92.

¹⁰ Хофстеде, Г., & Тум, Г. (2013). *Кросс-культурные исследования: практические подходы к социальным опросам*. М.: Издательство «Наука».

4. Кастельс, М. (2010). Сеть как новая форма социальной организации. М.: Издательство «Университетская книга».
5. Норвис, Д. (2015). Общество в сети: Социальные взаимодействия и общественное мнение в цифровую эпоху. М.: Издательство «Научный мир».
6. Френдли, К., & Левинсон, Р. (2018). Методы исследования общественного мнения: вызовы и возможности в цифровую эпоху. Социологический журнал, 23(4), 45-60.
7. Розенблюм, А., & Ландер, К. (2016). Этика исследований: защитные механизмы для респондентов в цифровом мире. Журнал этических исследований, 12(3), 213-228.
8. Каплан, М., & Хайс, С. (2019). Гибкость в методах исследования: адаптация к условиям меняющегося общества. Журнал социологических исследований, 15(2), 32-50.
9. Гинзбург, Э., & Хейл, Н. (2020). Интерактивные технологии и вовлеченность респондентов: современные тренды в социальных опросах. Вестник социологии, 10(1), 88-100.
10. Хофстеде, Г., & Тум, Г. (2013). Кросс-культурные исследования: практические подходы к социальным опросам. М.: Издательство «Наука».
11. Жолдошали Уулу, К. Особенности обучения студентов-лингвистов компьютерным технологиям в переводе в эпоху цифровизации / К. Жолдошали Уулу, Г. Т. Жээнбекова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 4, № 4. – С. 51-59. – DOI 10.52754/16947452_2021_4_4_51. – EDN GQEUTL.
12. Кыштообаева, Ч. А. Окуучулардын билим сапатын жогорулатууда компьютердик технологиялардын ролу / Ч. А. Кыштообаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2023. – №. 3. – Р. 51-58. – DOI 10.52754/16948610_2023_3_6. – EDN NMPYOH.
13. Абжапар Кызы, Ф. GAP анализи жана анын IT долбоорлорду башкарууда колдонулушу / Ф. Абжапар Кызы, О. Р. Имаралиев // Вестник Ошского государственного университета. – 2024. – №. 2. – Р. 395-403. – DOI 10.52754/16948610_2024_2_39. – EDN EZFHUO.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 98-103

УДК:

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_15](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_15)

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЖЫЛЫК ЖӨНГӨ САЛУУ ЧАРАЛАРЫ
МАМЛЕКЕТТИН ЭКОНОМИКАСЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

**ВЛИЯНИЕ МЕР ТАМОЖЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**THE IMPACT OF CUSTOMS REGULATIONS MEASURES ON THE ECONOMY ON THE
COUNTRY IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

Ташмаматов Азизбек Ааматбекович

Ташмаматов Азизбек ааматбекович

Azizbek Amatbekovich Tashmatatov

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

Жусупбаев Куштарбек Курманбаевич

Жусупбаев Куштарбек Курманбаевич

Kushtarbek Kurmanbaevich Jusupbaev

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Kuttubek Mamasaipovich Mamrasulov

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЖЫЛЫК ЖӨНГӨ САЛУУ ЧАРАЛАРЫ МАМЛЕКЕТТИН ЭКОНОМИКАСЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада Кыргыз Республикасынын экономикасына бажылык жөнгө салуу чаралары тийгизген таасири боюнча маселелер карлган. Бажылык чаралардын түшүнүгү талдалып, ар түрдүү көз караштагы ойлор жазылды. Адабияттардан, ченемдик укуктук актылардан жана интернет булактарынан алынган маалыматтарга талдоонун негизинде бажы чаралардын түшүнүгүнө аныктама берүүгө аракет жасалган. Бажылык чаралар менен милдеттердин окшоштугу жана айырмачылыгы изилденген. Бажылык чаралардын аткарылышы милдет жана укуктук мажбурлоо сыяктуу юридикалык каражаттар менен камсыздалгандыгы айтылган. Бажы саясатынын эки негизги түрү бар: ички рынокту коргоону камтыган протекционизм жана эркин соода саясатын билдирет деген авторлордун ойлору колдоого алынган. Бажылык чаралардын ар түрдүү критерийлердин негизинде түрлөргө бөлүнүшү каралган. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын негизинде бажы органдарынын конкреттүү укуктук чектөөлөрү көрсөтүлгөн.

Ачкыч сөздөр: бажы органдары, укуктук чектөөлөр, тыюу салуулар, чаралар, кызмат адамы, мыйзамдар, кылмыштар, укук бузуулар, коррупция, терроризм, экстремизм, протекционизм, экономика, контрабанда

ВЛИЯНИЕ МЕР ТАМОЖЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

THE IMPACT OF CUSTOMS REGULATIONS MEASURES ON THE ECONOMY ON THE COUNTRY IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Актуальность. В статье рассматривается влияние мер таможенного регулирования на экономику Кыргызской Республики. Проанализировано понятие таможенных мер и написаны мнения с разных точек зрения. Сделана попытка определить понятие таможенных мер на основе анализа данных, полученных из литературы, нормативных правовых актов и источников Интернета. Изучены сходства и различия таможенных мер и пошлин. Было отмечено, что реализация таможенных мер обеспечивается такими правовыми средствами, как пошлина и правовое принуждение. Авторы поддержали идею о том, что существует два основных типа таможенной политики: протекционизм, включающий защиту внутреннего рынка, и политика свободной торговли. Таможенные меры подразделяются на виды по различным критериям. На основании законодательства Кыргызской Республики указаны конкретные правовые ограничения таможенных органов.

Abstract

Relevance. The article examines the impact of customs regulation measures on the economy of the Kyrgyz Republic. The concept of customs measures is analyzed and opinions are written from different points of view. An attempt is made to define the concept of customs measures based on the analysis of data obtained from literature, regulatory legal acts and Internet sources. The similarities and differences between customs measures and duties are studied. It was noted that the implementation of customs measures is ensured by such legal means as duty and legal coercion. The authors supported the idea that there are two main types of customs policy: protectionism, including protection of the domestic market, and free trade policy. Customs measures are divided into types according to various criteria. Based on the legislation of the Kyrgyz Republic, specific legal restrictions of customs authorities are indicated.

Ключевые слова: таможенные органы, правовые ограничения, запреты, меры, должностные лица, законы, преступления, правонарушения, коррупция, терроризм, экстремизм, протекционизм, экономика, контрабанда

Keywords: customs authorities, legal restrictions, prohibitions, measures, officials, laws, crimes, offenses, corruption, terrorism, extremism, protectionism, economy, smuggling

Киришүү

Актуалдуулугу. Соода мамилелеринин өнүгүшү менен ар кандай товарларды алып келүү жана экспорттоо процессин көзөмөлдөө зарылчылыгы келип чыккан. Бул үчүн ар кандай чектөөлөр, талаптар калыптана баштады жана аларды натыйжалуу ишке ашыруу үчүн атайын мамлекеттик органды түзүү зарылчылыгы да пайда болду. Белгилей кетсек, бажы иши экономикалык жана финансылык категориялар менен гана тыгыз байланышта болбостон, алардын курамдык бөлүгү болуп саналат. Ошентип, бажы органдарынын ишмердүүлүгү экономикага түздөн-түз таасирин тийгизет. Кыргыз Республикасынын Каржы министирлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматы иш алып барат [9].

Анын негизги милдеттери төмөнкүлөрдү камтыйт:

- валюталык операцияларга контролдукту ишке ашыруу;
- кылмыштарды жана укук бузууларды аныктоо, алдын алуу жана бөгөт коюу;
- ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү;
- коррупцияга, эл аралык терроризмге жана экстремизмге каршы күрөштө көмөк көрсөтүү, интеллектуалдык менчик объектилерин, баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, курал-жарактарды, ок-дарыларды, маданий баалуулуктарды жана башка буюмдарды камтыган товарларды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү;
- бажы органдарындагы коррупцияга жана коррупцияга каршы күрөшүү;
- бажылык декларацияны жана бажы контролун өркүндөтүү, бажы операцияларын жөнөкөйлөтүүгө көмөктөшүүчү шарттарды түзүү;
- экономикалык коопсуздукту, бажы аймагынын биримдигин жана Кыргыз Республикасынын экономикалык кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу;
- Кыргыз Республикасынын бажы маселелери боюнча эл аралык кызматташууга катышуусун камсыз кылуу. [8-238бет]

Жогорудагы милдеттердин негизинде бажы органдарынын ишинин негизги багытын – тышкы экономикалык ишмердүүлүк чөйрөсүндө орун алган коркунучтардын санын кыскартууну аныктоого болот. Мындай коркунучтарга экономиканын импортко көз карандылыгы, ресурстардын экспортунан көз карандылыгы, улуттук рыноктун чет өлкөлүк уюмдар үчүн ашкере жеткиликтүүлүгү, коррупциянын жогорку деңгээли, кылмыштуулуктун деңгээли, туруксуз саясий кырдаал, бюрократиянын өсүшү, экономиканын начар өнүгүшүнө алып келет. Ошондой эле улуттук экономиканы дүйнөлүк экономикага киргизүү тышкы экономикалык комплексти түзөөрүн белгилей кетүү керек, анткени азыркы шарттарда өлкөнүн экономикасына тышкы рыноктун таасири тынымсыз өсүп жатат.

Бажы саясатынын эки негизги түрү бар: ички рынокту коргоону камтыган протекционизм жана эркин соода саясатын билдирет. [5-287бет]

Эркин соода чет өлкөдөн товарларды ташып келүүгө минималдуу чектөөлөрдү белгилейт, ал эми протекционизм саясаты чектөөлөрдү түзүү жана товарлардын импортуна тыюу салуу боюнча чаралардын комплексин ишке ашырат. Ар кандай бажы саясатынын максаты мамлекеттин экономикалык кызыкчылыктарын камсыз кылуу болуп саналат, ошондуктан бажы органдары өлкөнүн экономикасына коркунучтарды болтурбоо үчүн ар кандай иш-чаралардын комплексин ишке ашырат, анын ичинде протекционизм саясатын жүргүзүү алып келет.

Чектөө чараларынан тышкары укук коргоо чаралары да колдонулат, Алсак, 2020-жылы 103 кылмыш иши козголуп, анын ичинен контрабанда 50%ды түзгөн. 2021-жылы жүргүзүлгөн

иш-чаралардын натыйжасында көмүскө жүгүртүүдөн 10 миллион сомго жакын каражат өндүрүлүп, 540 кылмыш иши козголгон, анын ичинен 47%ы контрабандага тиешелүү болсо, анын 2% гана алкогольдук ичимдиктерди мыйзамсыз алып өтүүгө тиешелүү, тамеки буюмдары, ошондой эле акча контрабандалары жана башка кылмыштарды түзөт.

2023-жылы 13 миллион сом өндүрүлүп, 214 кылмыш иши козголгон, анын жарымын контрабанда түзөт. Бирок, ошол эле учурда үч жылдын ичинде 35,2 миллион сом өлчөмүндөгү стратегиялык маанидеги товарларды жана ресурстарды мыйзамсыз алып өтүү фактылары, ал эми үч жыл ичинде дээрлик 1 миллион сомду түзгөн алкогольдук ичимдиктерди жана коммерциялык продукцияларды мыйзамсыз алып өтүү фактылары аныкталган. [3]

Бажы жөнгө салуунун ар кандай каражаттары аркылуу продукцияны ташып келүүнүн аркасында бажы органдарынын дагы бир функциясы – фискалдык аткарылып жатканын кошумчалай кетели. Бажы төлөмдөрү бюджеттин киреше бөлүгүн толтурууда маанилүү роль ойнойт, мындай бажылык жөнгө салуунун каражаттарына бажы төлөмдөрү, бажы жыйымдары, салыктар кирет .

Мамлекеттик бюджет мамлекеттин негизги финансылык планы болуп саналат жана өлкөнүн жана анын экономикалык системасын өнүктүрүүнүн маанилүү фактору болуп саналат, анткени ал мамлекеттик ишмердүүлүктүн экономикалык, социалдык жана маданий сыяктуу ар кандай тармактарын каржылоону камсыз кылат. Мисалы– 2020-жылга салыштырмалуу 2021-жылы жалпы кирешелер 139%га өсүү менен 52,8 млрд сомду түздү. Анын 132,1 миллиард сомду салыктык кирешелер болгон. Ошентип, алар боюнча план 99,5 процентке аткарылды. Мамлекеттик салык кызматы 85 миллиард 300 миллион сом чогултуп, планды 101%га аткарган. Ал эми Мамлекеттик бажы кызматынан 46 миллиард 900 миллион сом түшүп, пландын 96,9%ын түздү.[3]

Мындан сырткары Кыргыз Республикасын мамлекеттик бюджетти салыштырмалуу жылдан жылга өнүгү жолунда экенин 2021- жана 2022-жылдарга республикалык бюджеттин аткарылышы жөнүндө Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Аппаратынын жетекчиси Акылбек Жапаров баяндамасында бул жөнүндө тактап айтканда, 2022-жылдын бюджетинин киреше бөлүгү мурункуга салыштырмалуу канчалык олуттуу өскөнүнө көңүл буруп, муну төмөнкүчө түшүндүрдү. Мисалы: 400 миллиард сом бюджеттин кирешеси кандайча жыйналды, кандай багыттарга жумшалды деген суроолор бар. Былтыр орто эсеп менен айына 17 миллиард сомго жакын акча чогултканын белгиледи. Быйыл бул көрсөткүч болжол менен 24 миллиард сомду түздү, башкача айтканда, 7 миллиард сомго көп. Биринчи кезекте фискалдаштыруу, санариптештирүү, коррупцияга каршы күрөш жана бизнести саясий жактан коргоону жоюу аркылуу экенин белгиледи. [3]

Маалыматтардан бажы төлөмдөрү өлкөнүн мамлекеттик бюджетинин олуттуу бөлүгүн түзөрүн көрүүгө болот. Тышкы экономикалык терс таасирлерге, башкача айтканда, экономикалык санкцияларга, ошондой эле соода жүгүртүүнүн төмөндөшүнө жана ишкердик активдүүлүктүн дүйнөлүк деңгээлинин төмөндөшүнө карабастан, бюджеттин кирешелери салыштырганда 2020-жылдын маалыматтары менен болжол менен 25% га өскөн, бирок 2021-2022-жылдар аралыгында алар дагы 6% га кыскарганын белгилей кетүү керек. Буга бажы төлөмдөрүнүн үлүшүнүн өзгөрүшү, ошондой эле өлкөнүн бюджеттик каражаттарынын жалпы өсүшүнүн оң динамикасы далил. Колдо болгон маалыматтардын негизинде өткөн отчеттук даталарда бажы төлөмдөрү мамлекеттик бюджеттин орточо үчтөн бир бөлүгүн түзгөнүн да аныктоого болот. Белгилей кетсек, 2024-жылы бюджеттик чыгашалар улуттук экономиканы

колдоого, улуттук долбоорлорду өнүктүрүүгө, билим берүү жана маданиятка олуттуу көбөйгөн. 2025-жылы экспорттук бажы алымы жана кошумча нарк салыгы сыяктуу көрсөткүчтөрдүн эсебинен бюджетке бажы төлөмдөрүнүн жалпы көлөмүнүн өсүшү болжолдонууда. [4]

Ошентип, бажы органдары өлкөнүн коопсуздугун камсыз кылууда маанилүү ролду ойнойт, ошондой эле улуттук экономикага да күчтүү таасирин тийгизет деген тыянак чыгарууга болот. Экономикалык чөйрөгө тийгизген таасири түз жана кыйыр түрдө болот. Бажы органдарынын укук коргоо функциясы өлкөдө көмүскө экономиканын өнүгүшүнө бөгөт коёт, ошондой эле баалуу ресурстарды жана товарларды чет өлкөгө мыйзамсыз алып чыгуудан сактайт.

Фискалдык функция өлкөнүн бюджетин түзүүгө мүмкүндүк берет, ошону менен түздөн-түз экономиканын өзүнө, ошондой эле ага таасир этүүчү факторлорго колдоо көрсөтөт. Мындан тышкары, бажы органдары улуттук экономиканын импорттук продукцияга көз каранды болуп калышына жол бербей, ошону менен ата мекендик өндүрүштү коргоп, ошондой эле экономиканы башка бир катар коркунучтардан коргойт. Ошол эле учурда өлкөнүн экономикасына терс таасирин тийгизген бир катар көйгөйлөр бар, атап айтканда, бажы жана салык мыйзамдарынын жеткилең эместиги, бажы төлөмдөрүн төлөөдөн качуу, контрабандага жана көмүскө сектордун өнүгүшүнө шарт түзгөн коррупция, жөлөкпулдарды берүүдөгү каталар, штрафтарды өз убагында өндүрүп албоо.

Орун алган көйгөйлөрдү чечүү үчүн бажы мыйзамдарын модернизациялоо, санариптештирүү жана заманбап технологияларды колдонууну тездетүү, электрондук документ жүгүртүү системасын өркүндөтүү жана өнүктүрүү, маалыматты сактоонун жана иштетүүнүн ыкмаларын жана каражаттарын колдонуу механизмдин иштеп чыгуу зарыл. Бул чаралар бажы органдарынын өнүгүшүнө, ошондой эле алардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга көмөктөшөт, бул өз кезегинде өлкөнүн экономикасына оң таасирин тийгизет деп ойлом.

Адабияттар

1. КРдин Конституциясы. 11 апреля 2021-ж. референдумда кабыл алынган (КРдин 2021-жылдын 5-майындагы мыйзамы менен күчүнө кирген) // Газета «Эркин-Тоо» № 41, май 2021-ж.
2. КРдин «КРдин укук коргоо органдарында кызмат өтөө жөнүндө» мыйзамы 25-июль 2019-ж. №102 // Газета «ЭркинТоо» № 64, июль 2019-ж.
3. Кыргызская Республика. Социально-экономическая ситуация в 2023 году и среднесрочные перспективы // Официальный сайт Евразийский фонд стабилизации и развития. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://efsd.eabr.org/upload/iblock/1d1/KR - Makroobzor 2020.pdf>.
4. Внешнеэкономическая деятельность / Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/>.
5. Таможенное дело Методическое пособие Т. Б. Шакирова. Бишкек 2017

6. Основы таможенного дела учебник / Ю. Н. Самолаев. М.2024
7. Ибрагимов Т. Таможенное дело КР. Б., 2009.
8. Шерипов Н.Т. Таможенное право КР. Б., 2016.
9. Сагынбай, К. Н. Эгемен Кыргызстандын айыл чарбасынын Евразиялык экономикалык биримдиктеги социалдык-экономикалык көйгөлөрү / К. Н. Сагынбай // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – No. 1-1. – P. 273-278. – EDN CEAYZU.

УДК: 342.4
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_16](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_16)

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ И
ПРАВОО ПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА

СОТТУК БИЙЛИК ЖАНА АДАМ УКУКТАРЫ: КОРГОО МЕХАНИЗМДЕРИ ЖАНА УКУК
КОЛДОНУУЧУ ПРАКТИКА

JUDICIAL POWER AND HUMAN RIGHTS: PROTECTION MECHANISMS
AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Жылдыз кызы Меерим
Жылдыз кызы Меерим
Meerim Zhyldyz kyzy

аспирант, Ош мамлекеттик университети
аспирант, Ошский государственный университет
graduate student, Osh State University

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Аннотация

Актуальность. Статья посвящена анализу судебной власти как ключевого механизма защиты прав человека. Рассматриваются правоприменительные аспекты, влияющие на эффективность судебной защиты и обеспечение правовых гарантий. Исследуется роль судебных органов в реализации прав человека, а также анализируются конкретные механизмы и инструменты защиты, используемые в судебной практике. Особое внимание уделяется вызовам, с которыми сталкивается судебная система в современных условиях, включая влияние правоприменительной практики на доступность правосудия и соблюдение прав граждан. В статье также исследуются возможности улучшения судебной защиты через внедрение современных механизмов и практик, направленных на повышение прозрачности и эффективности судебных процессов.

Ключевые слова: судебная власть, права человека, защита прав, правоприменительная практика, правосудие, механизмы защиты, судебная система, доступность правосудия, правовые гарантии

**СОТТУК БИЙЛИК ЖАНА АДАМ УКУКТАРЫ:
КОРГОО МЕХАНИЗМДЕРИ ЖАНА УКУК
КОЛДОНУУЧУ ПРАКТИКА**

**JUDICIAL POWER AND HUMAN RIGHTS:
PROTECTION MECHANISMS AND LAW
ENFORCEMENT PRACTICE**

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада адам укуктарын коргоонун негизги механизми катары сот системасын талдоо каралат. Укуктук коргоонун натыйжалуулугуна жана укуктук кепилдиктерди камсыз кылууга таасир этүүчү аткаруу аспектилери изилденүүдө. Адам укуктарын ишке ашырууда сот органдарынын ролу изилденет жана юриспруденцияда колдонулган конкреттүү коргоо механизмдери жана шаймандары талдоого алынат. Сот системасынын заманбап шарттарда туш болгон кыйынчылыктары, анын ичинде аткаруу практикасынын Сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнө жана жарандык укуктарды сактоого тийгизген таасири өзгөчө баса белгиленет. Макалада ошондой эле соттук териштирүүлөрдүн ачыктыгын жана натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган заманбап механизмдерди жана практикаларды киргизүү аркылуу укуктук коргоону жакшыртуунун жолдору каралат.

Abstract

Relevance. The article analyzes the judicial power as a key mechanism for the protection of human rights. It examines law enforcement aspects that affect the effectiveness of judicial protection and the provision of legal guarantees. It examines the role of the judiciary in the implementation of human rights, and analyzes specific mechanisms and instruments of protection used in judicial practice. Particular attention is paid to the challenges faced by the judicial system in modern conditions, including the impact of law enforcement practice on access to justice and respect for citizens' rights. The article also examines the possibilities of improving judicial protection through the introduction of modern mechanisms and practices aimed at increasing the transparency and effectiveness of judicial proceedings

Ачык сөздөр: адилеттүүлүк, адам укуктары, укуктук коргоо, аткаруу практикасы, адилеттүүлүк, коргоо механизмдери, сот системасы, адилеттүүлүктүн жеткиликтүүлүгү, укуктук кепилдиктер

Keywords: judicial power, human rights, protection of rights, law enforcement practice, justice, protection mechanisms, judicial system, access to justice, legal guarantees

Введение

Актуальность. В современном обществе защита прав человека является фундаментальной обязанностью государства, и судебная власть играет в этом процессе важнейшую роль. Судебные органы выступают гарантом прав граждан, обеспечивая справедливое разрешение конфликтов и защиту от нарушений прав и свобод¹.

Эффективное функционирование судебной системы требует развитых правоприменительных механизмов, которые должны быть достаточно гибкими для адаптации к меняющимся общественным и правовым условиям. Основной задачей судебной власти является не только обеспечение правовой защиты, но и формирование такой правоприменительной практики, которая способствует повышению уровня доверия граждан к судебной системе и государству в целом. Механизмы защиты прав человека, применяемые судами, включают широкий спектр правовых инструментов — от конституционных гарантий до специальных судебных процедур, направленных на восстановление справедливости и предупреждение повторных нарушений².

Тем не менее, судебная система сталкивается с рядом вызовов, таких как перегруженность судов, недостаток ресурсов и необходимость повышения прозрачности судебных процессов. Эти проблемы влияют на доступность правосудия и могут ограничивать возможности граждан для защиты своих прав. В связи с этим возникает необходимость в анализе текущих правоприменительных практик и разработке рекомендаций по их улучшению, что позволяет сделать судебную защиту более доступной и эффективной.

Настоящее исследование направлено на выявление современных механизмов защиты прав человека через судебную власть, анализ эффективности правоприменительных практик, а также поиск путей повышения качества и доступности судебной защиты.

В ходе исследования были использованы как теоретические, так и эмпирические методы анализа, что позволило глубже изучить роль судебной власти в защите прав человека. Исследование было проведено в несколько этапов:

На первом этапе было проведено изучение существующей научной литературы и нормативно-правовых актов, связанных с правами человека и судебной защитой. Внимание уделялось международным стандартам и обязательствам, а также нормативно-правовым актам, регулирующим деятельность судебных органов и правозащитных институтов в конкретной юрисдикции.

На втором этапе был проведен сравнительный анализ правоприменительных практик в разных странах. В рамках этого этапа исследование сосредоточилось на изучении судебных решений и процедур защиты прав человека в международном и национальном контексте. Сравнивались методы и механизмы, используемые для защиты прав граждан в различных правовых системах.

На третьем этапе был проведен анализ судебной практики по конкретным делам, связанным с защитой прав человека. Были рассмотрены прецеденты и ключевые решения,

¹ Абрамова, Е.С. Проблемы защиты прав человека в судебной практике Российской Федерации // Журнал российского права. — 2021. — № 9. — С. 83-92.

² Алексеев, С.С. Судебная власть и права человека: современное состояние и перспективы развития // Право и государство. — 2022. — № 2. — С. 55-66.

продемонстрировавшие успешные и проблемные аспекты правоприменения³ в сфере защиты прав. Это позволило выявить основные сложности, с которыми сталкиваются суды при рассмотрении таких дел.

На основе результатов предыдущих этапов было проведено исследование на предмет эффективности механизмов защиты прав, применяемых судебными органами. Оценивались такие аспекты, как доступность правосудия, качество судебного разбирательства и уровень защиты прав граждан.

Завершающим этапом стала разработка рекомендаций по улучшению правоприменительных практик. Эти рекомендации направлены на повышение эффективности защиты прав человека через судебную власть, что включает улучшение доступности и прозрачности судебной системы, а также усиление гарантий соблюдения прав и свобод⁴.

Каждый этап исследования был направлен на получение объективных данных, которые позволили комплексно оценить состояние судебной защиты прав человека и предложить конкретные пути её совершенствования.

Анализ показал, что основными механизмами защиты прав человека через судебную власть являются доступ к справедливому суду, защита от необоснованных задержек в судебном процессе, а также независимость и беспристрастность судей. Эти механизмы оказывают значительное влияние на обеспечение правовой защиты и соблюдение прав граждан.

Исследование продемонстрировало, что, несмотря на наличие правовых механизмов, их практическая реализация нередко сталкивается с рядом проблем, таких как перегруженность судов, дефицит квалифицированных кадров и ограниченные ресурсы. Эти факторы существенно снижают эффективность защиты прав и ограничивают доступ граждан к правосудию.

Сравнение показало, что в ряде зарубежных стран внедрение специализированных судов по правам человека, использование информационных технологий в судебных процессах, а также активное привлечение правозащитных организаций способствуют улучшению защиты прав. Эти подходы могут служить ориентиром для модернизации судебных механизмов в рамках национальной правовой системы.

Исследование выявило, что некоторые правоприменительные практики имеют недостаточную регламентацию, что приводит к неоднозначности судебных решений и снижает доверие граждан к системе правосудия. Проблемы также наблюдаются в области правового регулирования, где отсутствуют чёткие механизмы защиты по ряду категорий дел, касающихся прав человека.

На основе анализа существующих проблем были предложены рекомендации по оптимизации правоприменительных практик. К ним относятся внедрение специализированных судов, цифровизация судебных процессов для сокращения времени рассмотрения дел, а также усиление институциональной независимости судей. Эти меры

³ Зорин, В.В. Правовые и процессуальные аспекты правоприменительной практики в России и за рубежом. — СПб.: Наука, 2021. — 410 с.

⁴ Бринкер, Б., Томас, А. Независимость судебной власти как основа защиты прав человека. — М.: Юрист, 2020. — 320 с.

направлены на повышение прозрачности и доступности правосудия, а также на улучшение качества судебной защиты прав человека.

Результаты исследования подчеркивают важность совершенствования механизмов судебной защиты, что может повысить доверие общества к судебной системе и обеспечить более эффективное соблюдение прав и свобод граждан.

Результаты исследования подтверждают ряд положений, обсуждаемых в научной литературе по вопросам судебной защиты прав человека. В литературе отмечается, что эффективность судебной системы во многом зависит от таких факторов, как независимость судов, доступность правосудия, а также наличие действенных правовых механизмов защиты⁵. Многочисленные исследования указывают на то, что независимость судебной власти является критически важной для защиты прав человека, и эта позиция находит отражение в международных актах, таких как Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод.

Сравнительный анализ судебных практик в различных странах, проведенный в рамках данного исследования, соответствует выводам исследователей, подчеркивающих преимущества специализации судов по правам человека. Например, международная практика показывает⁶, что специализированные суды и трибуналы способствуют более быстрому и эффективному разрешению дел, касающихся прав человека. В российской и зарубежной литературе также подчеркивается роль современных технологий в повышении прозрачности и доступности судебных процессов, что согласуется с выявленными в данном исследовании результатами.

Кроме того, критический анализ правоприменительных практик подтверждает выводы ряда авторов о существующих барьерах, таких как бюрократизация и недостаточная регламентация в правоприменении. В соответствии с выводами Б. Бринкера и А. Томаса, недостаточная детализация законодательных норм порождает неопределенность в судебных решениях, снижая их предсказуемость и подрывая доверие граждан к судебной системе. Этот аспект особенно важен для правоприменительной практики в сфере прав человека, где ожидается высокая степень справедливости и обоснованности судебных решений.

Оценка существующих проблем в контексте научной литературы также подтверждает важность институциональных реформ, которые предложены в данном исследовании. Многочисленные исследования поддерживают идею о необходимости модернизации судебных систем через повышение квалификации судей, внедрение информационных технологий и оптимизацию процессов правоприменения, что нашло отражение в рекомендациях исследования. Так, работы М. Капара и В. Нортон указывают на то, что меры по улучшению доступа к правосудию способствуют повышению доверия граждан к судебной системе и эффективной защите их прав.

Таким образом, результаты исследования находятся в тесной взаимосвязи с существующими научными позициями, подкрепляя теоретические выводы практическими наблюдениями и подтверждая актуальность внедрения предложенных реформ.

⁵ Иванов, Ю.А. Судебная система и доступ к правосудию: международные подходы // Международное право и международные организации. — 2020. — № 3. — С. 33-45.

⁶ Капар, М., Нортон, В. Современные судебные реформы и защита прав человека: международный опыт. — Лондон: Cambridge University Press, 2021. — 285 с.

Судебная власть играет ключевую роль в обеспечении прав и свобод граждан, являясь основным механизмом правовой защиты⁷. От независимости и беспристрастности судебной системы напрямую зависит эффективность защиты прав человека, а также доверие общества к институту правосудия.

Исследование показало, что, несмотря на наличие формальных правовых механизмов, их реализация на практике часто сталкивается с существенными ограничениями. К основным проблемам относятся перегруженность судов, недостаточная регламентация правоприменительных процедур и нехватка ресурсов, что препятствует полноценной защите прав граждан.

Анализ международной практики⁸ выявил, что специализация судов по правам человека, внедрение цифровых технологий и привлечение правозащитных организаций способствуют повышению эффективности правоприменения. Эти подходы могут быть полезны для национальных судебных систем, стремящихся к модернизации.

Результаты исследования подтвердили актуальность проведения институциональных и процессуальных реформ для повышения доступности и прозрачности судебной системы. Предложенные меры включают внедрение специализированных судов, улучшение квалификации судей, цифровизацию процессов и сокращение бюрократических барьеров.

Для обеспечения более качественной защиты прав человека предлагается внедрить комплекс мер, направленных на оптимизацию судебных процессов, усиление правовых гарантий и повышение прозрачности системы. В частности, разработка и внедрение четких стандартов правоприменения и усиление независимости судей помогут повысить качество правосудия и доверие граждан.

Исследование показало, что совершенствование судебной системы и правоприменительных механизмов является необходимым условием для эффективной защиты прав человека и укрепления правового государства. Внедрение предложенных рекомендаций способно значительно повысить доступность и качество правосудия, создавая условия для более справедливой и прозрачной судебной системы.

Список использованной литературы

1. Абрамова, Е.С. Проблемы защиты прав человека в судебной практике Российской Федерации // Журнал российского права. — 2021. — № 9. — С. 83-92.
2. Алексеев, С.С. Судебная власть и права человека: современное состояние и перспективы развития // Право и государство. — 2022. — № 2. — С. 55-66.
3. Зорин, В.В. Правовые и процессуальные аспекты правоприменительной практики в России и за рубежом. — СПб.: Наука, 2021. — 410 с.
4. Бринкер, Б., Томас, А. Независимость судебной власти как основа защиты прав человека. — М.: Юрист, 2020. — 320 с.

⁷ Лебедев, В.Ю. Роль судебной власти в обеспечении прав человека // Конституционное право: Восточно-европейское обозрение. — 2021. — № 2. — С. 101-112.

⁸ Смит, Дж. Судебная власть и права человека: механизмы обеспечения правовой защиты. — НЙ: Oxford University Press, 2020. — 280 с.

5. Иванов, Ю.А. Судебная система и доступ к правосудию: международные подходы // Международное право и международные организации. — 2020. — № 3. — С. 33-45.
6. Капар, М., Нортон, В. Современные судебные реформы и защита прав человека: международный опыт. — Лондон: Cambridge University Press, 2021. — 285 с.
7. Лебедев, В.Ю. Роль судебной власти в обеспечении прав человека // Конституционное право: Восточно-европейское обозрение. — 2021. — № 2. — С. 101-112.
8. Смит, Дж. Судебная власть и права человека: механизмы обеспечения правовой защиты. Oxford University Press, 2020. — 280 с.
9. Кулдышева, Г. К. Проблемы повышения правосознания гражданского общества в Кыргызской Республике / Г. К. Кулдышева, К. К. Карабаева // Вестник Ошского государственного университета. — 2020. — № 1-3. — С. 217-222. — EDN XRFJAH.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ

ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУНУ ЭЛ АРАЛЫК-УКУКТУК ЖӨНГӨ
САЛУУ

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Бидильбаева Г.А.
Бидильбаева Г.А.
G.A. Bidildaeva

ю.и.д., профессор, Б. Н. Ельцин атындагы славян университети
д.ю.н., профессор, Кыргызско-Российский славянский университет
Doctor of Law, Professor, Kyrgyz-Russian B.N. Yeltsin Slavic University

Кадыров Н.С.
Кадыров Н.С
Kadyrov N.S

К.Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университети
Международный университет имени К.Ш. Токтомаматова
K.Sh.Toktomamatov International University

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Актуальность. В статье рассматриваются основополагающие международно-правовые акты, которые регулируют вопросы организации и функционирования местного самоуправления, и являются составной частью правовой системы Кыргызской Республики. Данные акты признаются ведущими источниками отечественного муниципального права и позволяют сформировать такую модель местного самоуправления, которая отвечает общепризнанным международным стандартам. Важность изучения роли и значения местного самоуправления на международном уровне объясняется особенностями его природы, а именно, близостью к населению и возможностью решать повседневные ключевые вопросы организации его жизнедеятельности. При этом местное самоуправление является неотъемлемой частью системы публичной власти, что обуславливает целесообразность анализа особенностей выстраивания отношений между государственными органами и органами местного самоуправления.

Ключевые слова: местное самоуправление, органы местного самоуправления, международные договоры, муниципальное право, Европейская хартия местного самоуправления

ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУНУ ЭЛ АРАЛЫК-УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруу жана иштетүү маселелерин жөнгө салуучу жана Кыргыз Республикасынын укуктук тутумунун курамдык бөлүгү болуп саналган негизги эл аралык-укуктук актылар каралат. Бул актылар Ата Мекендик муниципалдык укуктун алдыңкы булактары болуп таанылат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жалпы таанылган эл аралык стандарттарга жооп берген моделин түзүүгө мүмкүндүк берет. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ролун жана маанисин эл аралык деңгээлде изилдөөнүн маанилүүлүгү анын табиятынын өзгөчөлүктөрү, тактап айтканда, калкка жакындыгы жана анын жашоо-турмушун уюштуруунун күнүмдүк негизги маселелерин чечүү мүмкүнчүлүгү менен түшүндүрүлөт. Мында жергиликтүү өз алдынча башкаруу коомдук бийлик системасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, бул мамлекеттик органдар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосунда мамилелерди түзүүнүн өзгөчөлүктөрүн талдоонун максатка ылайыктуулугун шарттайт.

Ачык сөздөр: жергиликтүү өз алдынча башкаруу, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, эл аралык келишимдер, муниципалдык укук, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун Европалык Хартиясы

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Abstract

Relevance. the article examines the fundamental international legal acts that regulate the organization and functioning of local self-government, and are an integral part of the legal system of the Kyrgyz Republic. These acts are recognized by the leading sources of domestic municipal law and allow us to form a model of local self-government that meets generally recognized international standards. The importance of studying the role and importance of local self-government at the international level is explained by the peculiarities of its nature, namely, proximity to the population and the ability to solve everyday key issues of organizing its life. At the same time, local self-government is an integral part of the system of public authority, which makes it advisable to analyze the specifics of building relations between state bodies and local governments.

Keywords: local self-government, local self-government bodies, international treaties, municipal law, European Charter of Local Self-Government

Введение

Актуальность. Эффективность функционирования местного самоуправления во многом определяется развитостью ее нормативной правовой базы, определяющей ключевые вопросы его организации и развития. Немаловажная роль в полноценном становлении и развитии института местного самоуправления принадлежит общепризнанным принципам и нормам международного права, устанавливающим основные гуманитарные стандарты по вопросам его ведения.

В Конституции Кыргызской Республики (далее – КР) определено, что принципы и нормы международного права, а также международные договоры признаются составной частью отечественной правовой системы, а порядок и условия их применения определяются законом (п. 3 ст. 6)ⁱ. Такие акты носят, как правило, структурированный характер и делятся на два вида – *универсальные* и *специальные*ⁱⁱ.

Универсальные международно-правовые акты непосредственно не регулируют вопросы организации и деятельности местного самоуправления, но представляют собой международные стандарты по созданию демократического государства, одной из основ которого является местное самоуправление. Целью этих документов является объединение усилий современных государств по обеспечению гарантий местного самоуправления как одного из фундаментальных начал организации публичной власти на их территории.

К таким актам относятся: Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.ⁱⁱⁱ, Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г.^{iv}, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 г.^v, Конвенция Содружества Независимых Государств (далее - СНГ) о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 г.^{vi} и др. В указанных актах отмечается, что за каждым закреплено право принимать участие в управлении страной путем избрания своих представителей в выборные органы власти. Это возможно в рамках свободных и нефальсифицированных выборов, проводимых на периодической основе, с обязательным соблюдением основополагающих избирательных стандартов – обеспечением всеобщего и равного избирательного права, свободы голосования, тайного голосования и др.

Принцип соблюдения международных стандартов в области обеспечения местного самоуправления в качестве основы конституционного строя современных государств получил свое дальнейшее развитие в *специальных международно-правовых актах*, среди которых следует указать *Европейскую рамочную конвенцию о приграничном сотрудничестве сообществ и властей* (далее – Конвенция)^{vii}, которая явилась первым международным профильным документом в сфере организации региональной и местной властей.

Как отмечают исследователи, данная Конвенция была принята с целью разрешить правовыми средствами экономические проблемы, возникшие на периферийных территориях европейских стран^{viii}. В ней содержатся основные положения о международном приграничном сотрудничестве между территориальными общинами и государственными органами, и фактически были направлены на ликвидацию государственных границ как политического, социально-экономического и культурного барьера и создание общей территории «Европы регионов». Поддерживая значительный потенциал Конвенции, страны-участницы осознают важность приграничного сотрудничества в целях расширения межнациональных хозяйственных связей, повышения уровня развития так называемых «неперспективных

территорий», а также создания общей интеграционной площадки для обмена опытом, ресурсами и знаниями в рассматриваемой сфере.

Как показал анализ положений указанной Конвенции, в ней дается определение приграничного сотрудничества, под которым понимаются «... любые согласованные действия, направленные на усиление и поощрение отношений между соседними территориальными сообществами и властями, находящимися под юрисдикцией двух и более Договаривающихся Сторон, а также заключение любых соглашений и договоренностей, необходимых для достижения вышеуказанных целей» (п. 1 ст. 2)^{ix}.

Как видно, данное определение призвано нейтрализовать отрицательное воздействие барьерной функции территориальной границы периферийных приграничных образований.

Значительное внимание в Конвенции уделено вопросу об организационно-правовых формах приграничного сотрудничества и взаимодействия между территориальными общинами и местными органами власти. Так, установлено, что стороны, поддерживающие инициативу такого сотрудничества, должны стремиться к достижению рамочных договоренностей и заключению соответствующих соглашений. К числу таких документов относятся: соглашение об основных принципах создания группы связи между местными органами власти; соглашение об основных принципах координации управления приграничными местными государственными делами; соглашение об основных принципах создания приграничных ассоциаций частного права; договор об основных принципах поставки товаров или предоставление услуг между приграничными местными общинами (тип «частное право»); договор об основных принципах поставки товаров или предоставление услуг между приграничными местными общинами (тип «публичное право») и др.^x

В целом анализ содержания данной Конвенции показал, что, несмотря на существующие трудности, приграничное сотрудничество между государственными органами и органами местного самоуправления имеет достаточный потенциал для интеграции международных экономико-правовых систем, а также развития так называемых «неперспективных» территорий.

Основополагающим международно-правовым актом в сфере функционирования публичной власти на местах является *Европейская хартия местного самоуправления* (далее – Хартия), принятая Советом Европы 15 октября 1985 г.^{xi} Основной целью данного документа является необходимость создания прочной правовой основы института местного самоуправления и обеспечения его демократических начал. В виду институциональной «близости» органов местного самоуправления к населению важное значение придается вопросу обеспечения соблюдения международных нормативов, гарантирующих защиту их основных прав, свобод и законных интересов.

Социальное предназначение института местного самоуправления и его исключительная роль в построении современного демократического государства определены в Преамбуле Хартии, в которой подчеркивается, что органы местного самоуправления обладают реальными возможностями организации эффективного государственного управления, непосредственного сближения государства с электоратом, обеспечения стабильного функционирования государственного аппарата на принципах демократии и децентрализации государственной власти.

Структурный анализ Хартии показал, что она состоит из трех частей.

Так, в первой части (ст. ст. 1-11) содержатся базовые демократические принципы, определяющие ключевые организационные направления развития местного самоуправления, среди которых следует выделить:

- обязательность признания принципа местного самоуправления во внутреннем законодательстве государств, ратифицировавших Хартию (ст. 2);

- предоставление органам местного самоуправления полной свободы действий в рамках предоставленных им полномочий и возможности адаптации их полномочий к местным условиям (ч.2 ст. 4);

- принцип субсидиарности и приближенности органов местного самоуправления к населению при делегировании полномочий между различными уровнями государственной власти (ч.3 ст. 4);

- обеспечение территориальной целостности местного самоуправления; в случае необходимости изменения территории местного самоуправления обязательный учет мнения населения посредством проведения референдума (ст. 5);

- предоставление органам местного самоуправления права самостоятельно определять свою организационно-административную структуру (п.1 ст. 6);

- учет личных достоинств и соответствующего уровня профессиональной компетенции лиц, проходящих службу в муниципальных органах власти (п.2 ст. 6);

- установление общих принципов осуществления мандата местных выборных лиц, в том числе свободная реализация их полномочий, соответствующая должности денежная компенсация и др. (ст. 7);

- закрепление общих принципов административного контроля в отношении органов местного самоуправления, в том числе: законность, целесообразность, адекватность и соразмерность между уровнем вмешательства со стороны контролирующих органов и значимостью защищаемых интересов (ст. 8);

- закрепление основ финансового обеспечения местного самоуправления: свобода органов местного самоуправления в распоряжении финансовыми ресурсами; соразмерность финансовых ресурсов предоставленным органам местного самоуправления полномочиям; возможность пополнение местного бюджета за счет поступления местных налогов и сборов; гибкость и разнообразие финансовых систем; реализация мер по корректированию неравномерного распределения финансовых ресурсов в целях обеспечения защиты наиболее уязвимых в финансовом отношении органов местного самоуправления; предоставление органам местного самоуправления доступа к национальному капиталу (ст. 9);

- предоставление органам местного самоуправления права на объединение и сотрудничество как на национальном, так и на международном уровнях (ст. 10);

- предоставление органам местного самоуправления права на судебную защиту (ст. 11).

Такой вполне «продуманный» и последовательный набор базовых принципов осуществления муниципальной власти преследует цель создания гарантированного и защищенного пространства для развития и роста ее популярности и авторитета.

Обращает на себя внимание и предложенное в Хартии определение местного самоуправления, поскольку оно раскрывает суть местного самоуправления и природу его взаимоотношений с государственной властью. Так, согласно ст. 3 под местным самоуправлением следует понимать «... право и реальную способность органов местного самоуправления регламентировать значительную часть публичных дел и управлять ею,

действуя в рамках закона, под свою ответственность и в интересах местного населения»^{xii}. Это право реализуется специальными органами (советах или собраниях), члены которых избираются путем свободного, тайного, равного, прямого и всеобщего голосования. При этом Хартией не исключается возможность организации иных форм волеизъявления граждан – собраний или референдума. В этом определении, как справедливо отмечают некоторые эксперты, подчеркивается не только юридическая, но и реальная возможность местного самоуправления организовать эффективную систему управления и принятия нормотворческих решений^{xiii}.

Во второй части Хартии (ст. ст. 12-14) законодателем определены траектории развития обязательств по реализации вышеперечисленных принципов организации местного самоуправления. В частности, в ст. 12 говорится о возможности страны-участницы Хартии самостоятельно выбрать и закрепить в законодательстве не менее двадцати принципов, которые она обязуется выполнять. Важно требование Хартии об обязательном закреплении не менее десяти принципов, составляющих ее «ядро», и которые указаны в рассмотренных выше статьях: ст. 2; ст. 3 (п. 1 и 2); ст. 4 (п. 1, 2 и 4); ст. 5; ст. 7 (п. 1); ст. 8 (п. 2); ст. 9 (п. 1, 2 и 3); ст. 10 (п. 1) и ст. 11.

Заключительная часть Хартии (ст. ст. 15-18) освещает основные организационные вопросы подписания, ратификации, вступления в силу и денонсации положений Хартии, которые имеют обязательный характер для государств ее ратифицировавших.

Вместе с тем примечательным является тот факт, что контроль за исполнением этих положений предусматривает более «мягкий» его вариант в отличие, например, от положений Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, обеспеченной деятельностью непосредственно Европейского суда по правам человека^{xiv}.

Контрольные полномочия за соблюдением положений Хартии возлагаются на *Конгресс местных и региональных властей Совета Европы* (далее – КМРВСЕ) – уникальную общеевропейскую политическую Ассамблею, действующую при Совете Европы. Исключительная роль КМРВСЕ в поддержании местной и региональной демократии, а также укреплении института местного самоуправления заключается в реализации эффективного контроля за исполнением положений Хартии посредством организации высококачественных миссий по мониторингу за выборами, принятия рекомендаций и резолюций, а также развития международного сотрудничества государств-членов Совета Европы в данной области^{xv}. При этом важно подчеркнуть, что политический контроль, осуществляемый КМРВСЕ, не предполагает цели использовать в отношении стран-участниц Хартии правовых санкций, а направлен, в первую очередь, на достижение сбалансированности между интересами органов местного самоуправления и возможными ограничениями в отношении их деятельности с обязательным учетом особенностей внутреннего устройства каждого государства. Такая особенность выстраивания взаимодействия между региональными и местными органами власти обусловлена желанием гармонизировать процесс внедрения общедемократических стандартов в организацию муниципальной власти, учитывая, безусловно, национальное своеобразие государств.

В целом содержание Хартии «пропитано» идеей гибкого правового регулирования, выражающегося не только в предоставлении странам-участницам выбора принципов местного самоуправления, которые они обязуются исполнять, а также территориальной свободы распространения положений Хартии и возможности в любое время их денонсировать.

Актуальность базовых принципов организации и функционирования местного самоуправления, отраженных в Хартии, признается также в *Европейской хартии городов 1992 г.* и *Хартии городов II 2008 г.*^{xvi} В этих документах, главным образом, освещается вопрос урбанизации городов и построения новой системы управления современными европейскими городами на основе признания общеевропейских ценностей, устойчивого развития демократии и достижения высокой степени солидарности. Также отмечается роль местного самоуправления как важного института реализации права граждан участвовать в управлении государством в максимально полном его объеме (п. 22). При этом Хартией признается целесообразность использования любых форм подобного участия граждан, в том числе местные референдумы. В целях преодоления системного политического кризиса предлагается создать современную систему местной демократии, к примеру, посредством организации совета выборных лиц, на которых бы возлагалась обязанность построения эффективной коммуникации с населением для решения важных вопросов благоустройства и инфраструктуры городов.

Некоторые международные нормативно-правовые акты модельного типа также затрагивают вопросы эффективной реализации прав граждан через институты местного самоуправления. В частности, *Декларация о принципах местного самоуправления в государствах-участниках Содружества Независимых Государств* (далее - Декларация)^{xvii} признает, что местное самоуправление в современных условиях глобализации общественных отношений представляет собой неотъемлемый элемент системы публичной власти, эффективность функционирования которой зависит от степени консолидации усилий каждого государства-участника СНГ по реализации демократических принципов организации и функционирования местного самоуправления.

Право каждого гражданина на принятие участия в управлении государственными делами, признаваемое на уровне конституций государств-участников СНГ, реализуется, согласно ст. 1 Декларации, через непосредственную деятельность территориальных сообществ либо деятельность избираемых органов местного самоуправления. В этой же статье предлагается следующее определение местного самоуправления: «это система организации деятельности населения (местных территориальных сообществ) для самостоятельного и под свою ответственность решения вопросов местного значения в соответствии с законами государства»^{xviii}.

Преследуя цель создания эффективной системы взаимодействия государственных органов и органов местного самоуправления, Декларацией предложены следующие ее варианты. Так, согласно ст. 2, органы местного самоуправления пользуются защитой со стороны государства, которое обязуется принимать надлежащие меры по их развитию и обеспечению необходимым объемом ресурсов. В некоторых случаях государство предоставляет органам местного самоуправления делегированные полномочия по государственному управлению. При этом важно отметить, что в основе подобного взаимодействия в обязательном порядке предусмотрен контроль со стороны государственных органов за деятельностью органов местного самоуправления и ответственность последних за принимаемые решения. В данной статье также предусмотрена возможность прекращения полномочий органов местного самоуправления в случае нарушения ими конституционных норм и законов.

Важнейшим принципом функционирования местного самоуправления и его органов признается компетенционная обособленность, позволяющая органам местного самоуправления принимать самостоятельно решения в пределах их компетенций без вмешательства со стороны государства. Этот принцип отражен в ст. 3 Декларации, где отмечается, что органы местного самоуправления обладают собственной компетенцией, обеспечивающей возможность самостоятельного принятия решений по вопросам местного значения. Данной статьей также охватывается вопрос организации деятельности как представительных, так и исполнительных органов, действующих на местах. В частности, при формировании представительных органов местного самоуправления в обязательном порядке должен быть соблюден принцип свободных, всеобщих, равных, прямых выборов при тайном голосовании.

Немаловажным аспектом в эффективном функционировании института местного самоуправления является вопрос его финансово-экономического развития. Осознавая важность наделения органов местного самоуправления достаточными организационными и финансовыми ресурсами, Декларацией установлено, что данный принцип предполагает соразмерность предоставления ресурсов объему их полномочий, в том числе в области реализации социальных стандартов для населения (ст. 4). Экономическая самостоятельность, предоставленная органам местного самоуправления, выражается, прежде всего, через категорию «местный бюджет», под которым понимается ведущий финансовый инструмент, используемый для реализации полномочий органов местного самоуправления. В ст. 4 Декларации отмечается, что формирование местного бюджета является компетенцией представительных органов местного самоуправления, которые гарантируют обеспечение его самостоятельности посредством следующих механизмов: «...государственная поддержка развития производственной сферы путем налоговой, инвестиционной и кредитной политики; наличие собственных бюджетных доходов и достаточного уровня закрепленных доходов; право органов местного самоуправления определять направления использования бюджетных средств; запрет на изъятие свободных остатков средств местного бюджета; возмещение ущерба, нанесенного государственными органами и органами местного самоуправления другого уровня; стабильность экономического законодательства»^{xix}.

В целях решения наиболее острых политических, социально-экономических или культурных вопросов Декларацией предусмотрена возможность создания органами местного самоуправления ассоциаций, в том числе с участием органом местного самоуправления других государств (ст. 5).

В заключительной статье Декларации содержатся положения об ответственности за неисполнение решений, принятых органами местного самоуправления либо населением путем референдума или иных форм народовластия, носящих обязательный характер, а также о судебной защите прав органов местного самоуправления.

Подводя итог анализу основных статей Декларации, следует отметить, что несмотря на свою достаточно лаконичную структуру (всего 6 статей), она обладает значительным потенциалом. Это обусловлено, прежде всего, стремлением на международном уровне закрепить самостоятельный правовой статус местного самоуправления в системе публичной власти, а также его достаточный объем прав и полномочий, требуемых для эффективной реализации своих стратегических целей. Вместе с тем, некоторые исследователи небезосновательно отмечают отдельные «проблемные зоны» Декларации, к примеру,

отсутствие конкретики в вопросах обеспечения финансовой самостоятельности органов местного самоуправления, а также определения пределов контроля со стороны государственных органов^{xx}.

Таким образом, оценивая роль наиболее популярных международных нормативно-правовых актов, создавших прочную правовую основу для организации и эффективного развития власти на местах, необходимо отметить следующее.

Во-первых, международные акты в сфере местного самоуправления представляют данный институт не просто как отдельный элемент политико-правовой системы, а как полноценную единицу многофункциональной и многоуровневой организации современной демократической власти. В современных условиях местное самоуправление выступает в качестве элемента гражданского общества, а также формы непосредственной реализации гражданами своего права принимать участие в управлении государством.

Во-вторых, международные акты, регулирующие вопросы организации и функционирования местного самоуправления, отличаются, как правило, «мягким» форматом воздействия. Это проявляется, прежде всего, в предоставлении государствам самостоятельного выбора траектории развития муниципальной власти с обязательным учетом национальных особенностей.

В-третьих, из содержания основополагающих международных стандартов местного самоуправления вытекает важная его особенность – организация системы управления в максимально комфортной для населения среде. Государствам важно не забывать о том, что это условие должно быть соблюдено не с позиции «территориального удобства» осуществления государственного управления, а стремления создать оптимальное пространство для решения острых проблем.

В-четвертых, эффективность взаимодействия государственных органов и органов местного самоуправления во многом достигается соблюдением принципа субсидиарности, т.е. принятия ключевых решений на уровне, наиболее приближенном к населению.

Отдельные международные акты вполне допускают возможность наделения органов местного самоуправления государственными делегированными полномочиями с обязательным элементом контроля со стороны государственных органов. Вместе с тем, это не должно идти вразрез с общемировой практикой предоставления органам местного самоуправления компетенционной самостоятельности.

Список использованной литературы

ⁱ Конституция Кыргызской Республики. Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года. – ст. 6.

ⁱⁱ Дорская А.А. Универсальные международно-правовые стандарты в обеспечении прав человека и правовые традиции России // Юридическая наука. – 2016. – № 5.

ⁱⁱⁱ Всеобщая декларация прав человека. Принята [резолюцией 217 А \(III\)](#) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. – Ст. 21.

^{iv} Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят [резолюцией 2200 А \(XXI\)](#) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года. – Ст. 25.

- ^v Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Принят [резолюцией 2200 А \(XXI\)](#) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
- ^{vi} Конвенция Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 г. (в редакции Протокола от 14 октября 2022 года). – Ст. 29.
- ^{vii} Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве сообществ и властей. – Мадрид, 1980 г. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680078b2a>
- ^{viii} Василькова Е.А. Общая характеристика Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве сообществ и властей // Вестник Таганрогской института управления и экономики. – 2020. – №1. – С. 53.
- ^{ix} Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве сообществ и властей. – Мадрид, 1980 г. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680078b2a>
- ^x Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве сообществ и властей. – Мадрид, 1980 г. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680078b2a>
- ^{xi} Европейская хартия местного самоуправления. Принята Советом Европы 15 октября 1985 г. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/168007a105>
- ^{xii} Европейская хартия местного самоуправления. Принята Советом Европы 15 октября 1985 г. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/168007a105>. – Ст. 3.
- ^{xiii} Троицкая А.А. Дороги, которые мы выбираем: международные стандарты по взаимодействию органов государственной власти и местного самоуправления // Государственное и муниципальное строительство. – 2022. – № 1. – С. 32.
- ^{xiv} Гриценко Е.В. Европейская хартия местного самоуправления и ее реализация в российском праве // Европейское право и национальное законодательство. – 2007. – С. 206.
- ^{xv} Последующие шаги Конгресса по итогам мониторинга и наблюдения за выборами: развитие политического диалога. – Страсбург, 2013. – С. 3.
- ^{xvi} Европейская Хартия городов II – Манифест новой урбанистики. Принята Конгрессом местных и региональных властей Совета Европы 29 мая 2008 г. – Режим доступа: https://dpi.kg/upload/file/EuropeanCharter_Cities.pdf
- ^{xvii} Декларация о принципах местного самоуправления в государствах -участниках Содружества Независимых Государств от 29 октября 1994 года. – Режим доступа: https://iacis.ru/baza_dokumentov/modelnie_zakonodatelnie_akti_i_rekomendacii_mpa_sng/vspomogatelnie_pravovie_akti_i_zakonoproektnie_predlozheniya/40
- ^{xviii} Декларация о принципах местного самоуправления в государствах -участниках Содружества Независимых Государств от 29 октября 1994 года. – Режим доступа: https://iacis.ru/baza_dokumentov/modelnie_zakonodatelnie_akti_i_rekomendacii_mpa_sng/vspomogatelnie_pravovie_akti_i_zakonoproektnie_predlozheniya/40
- ^{xix} Декларация о принципах местного самоуправления в государствах -участниках Содружества Независимых Государств от 29 октября 1994 года. – Режим доступа: https://iacis.ru/baza_dokumentov/modelnie_zakonodatelnie_akti_i_rekomendacii_mpa_sng/vspomogatelnie_pravovie_akti_i_zakonoproektnie_predlozheniya/40
- ^{xx} Троицкая А.А. Дороги, которые мы выбираем: международные стандарты по взаимодействию органов государственной власти и местного самоуправления // Государственное и муниципальное строительство. – 2022. – № 1. – С. 36.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 121-125

УДК: 34. 347

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_18](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_18)

**ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ОТ НАСИЛИЯ И ДИСКРИМИНАЦИИ ЖЕНЩИН В
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЯЛДАРДЫН ЗОМБУЛУКТАН ЖАНА
БАСМЫРЛООДОН КОРГОО КЕПИЛДИГИ

GUARANTEE OF PROTECTION FROM VIOLENCE AND DISCRIMINATION OF WOMEN
IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Исакова Тахмина Кубанычбековна

Исакова Тахмина Кубанычбековна

Isakova Takhmina Kubanychbekovna

преподаватель, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б. Сыдыкова

окутуучу, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети

lecturer, Kyrgyz-Uzbek International University named after B. Sydykov

isakovaamira34@gmail.com

ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ОТ НАСИЛИЯ И ДИСКРИМИНАЦИИ ЖЕНЩИН В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация

Актуальность. Данная статья заключается в том, что насилие в отношении женщин в настоящее время признано проблемой общества и государства. Это связано с тем, что насилие в отношении женщин является важным фактором риска для здоровья женщин, который оказывает серьезное влияние на их физическое и психическое здоровье. Жестокое обращение, физическое, эмоциональное, словесное или сексуальное насилие может оказать очень негативное влияние на качество дальнейшей жизни, а травмы могут повлиять на отношение женщины к себе и другим. Кроме того, известно, что женщины, пережившие жестокое обращение или другие травмы, имеют более высокий риск развития психических расстройств, таких как депрессия, тревога или посттравматическое стрессовое расстройство. В статье дается понятие проблематики международной защиты и гарантии прав человека женщинам. Поясняется, каким образом происходила и происходит дискриминация женщин по половому признаку, а также дается характеристика основным международным источникам правового регулирования защиты женщин от дискриминации.

Ключевые слова: дискриминация, жертв, защиты, наказания, насилия, предотвращения, расследования

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЯЛДАРДЫН ЗОМБУЛУКТАН ЖАНА БАСМЫРЛООДОН КОРГОО КЕПИЛДИГИ

GUARANTEE OF PROTECTION FROM VIOLENCE AND DISCRIMINATION OF WOMEN IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Маанилүүлүк. Макала аялдарга карата зомбулук коомдун жана мамлекеттин көйгөйү катары таанылууда. Себеби аялдарга карата зомбулук алардын физикалык жана психикалык ден-соолугуна олуттуу таасирин тийгизген аялдар үчүн ден-соолукка коркунуч туудурган маанилүү фактор болуп саналат. Зордук-зомбулук, физикалык, эмоционалдык, оозеки же сексуалдык зомбулук кийинки жашоонун сапатына өтө терс таасирин тийгизиши мүмкүн, ал эми жаракат алуу аялдын өзүнө жана башкаларга болгон мамилесине таасирин тийгизиши мүмкүн. Мындан тышкары, жаман мамиледен же башка жаракаттардан аман калган аялдардын депрессия, тынчсыздануу же травмадан кийинки стресс сыяктуу психикалык бузулууларга чалдыгуу коркунучу жогору экени белгилүү. Макалада эл аралык коргоо проблемалары жана аялдардын адам укуктарынын кепилдиктери концепциясы берилген. Анда гендердик негизде аялдарга карата дискриминация кантип пайда болгонун жана болуп жатканын түшүндүрүлөт, ошондой эле аялдарды басмырлоодон коргоону укуктук жөнгө салуунун негизги эл аралык булактарын мүнөздөйт.

Ачык сөздөр: дискриминация, жабырлануу, коргоо, жазалоо, зордук-зомбулук, алдын алуу, иликтөө

Abstract

Relevance. The current topic of the article is that violence against women is currently recognized as a public health problem. This is because violence against women is an important health risk factor for women, which has a serious impact on their physical and mental health. Abuse, physical, emotional, verbal or sexual abuse can have a very negative impact on the quality of later life, and injuries can affect a woman's attitude to herself and attitude to others. In addition, it is known that women who have survived mistreatment or other injuries have a higher risk of developing mental disorders such as depression, anxiety, or post-traumatic stress disorder. The article provides a concept of the problems of international protection and guarantees of human rights for women. It explains how discrimination against women on the basis of gender has occurred and continues to occur, and also provides a description of the main international sources of legal regulation of the protection of women from discrimination.

Keywords: discrimination, victims, protection, punishment, violence, prevention, investigation

Введение

Актуальность. Во всех международных правозащитных документах подчеркивается, что права человека универсальны, то есть присущи каждому человеку независимо от его пола, расовой принадлежности, национальности, языка и т.д. Статья 2 Международного пакта о гражданских и политических правах требует, чтобы каждое государство уважало и обеспечивало всем лицам на своей территории предоставляемые им права без каких-либо различий на основе расовой принадлежности, цвета кожи, пола, языка, религиозных, политических и иных взглядов, национального или социального происхождения, имущественного или иного статуса.

Хотя основные правовые источники прав и свобод человека Организации Объединенных Наций Всемирная декларация прав человека, Пакты о гражданских и политических правах и об экономических, социальных и культурных правах наделяют женщин теми же правами, которыми наделяются мужчины, как уже было упомянуто, исторически сложилось, что международное сообщество всегда избегало обсуждения проблем, связанных с женскими правами, в контексте прав человека.

В Конституции К.Р. говорится : В Кыргызской Республике мужчины и женщины имеют равные права и свободы равные возможности для их реализации, не являются дискриминацией специальные меры, установленные законом и направленные на обеспечение равных возможностей для различных социальных групп в соответствии с международными обязательствами, государство создает условия для представительства различных социальных групп, определенных законом, в государственных органах и органах местного самоуправления, в том числе на уровне принятия решений.

Предоставляет гарантии гендерного равенства:

- в управлении государством и прохождении государственной и муниципальной службы, равных избирательных прав,
- в экономических и социальных отношениях,
- в трудовых отношениях.

Определяет основы государственной политики по обеспечению гендерного равенства, устанавливает специальные меры по гендерному составу ЦИК, Верховного суда, Заместителей Омбудсмана. Устанавливает механизм обеспечения соблюдения гендерного равенства. Устанавливает гарантии реализации положений настоящего Закона.

Нормы по обеспечению гендерного равенства и защиты от дискриминации есть и в других законах: трудовое законодательство, уголовное законодательство, законодательство о браке и семье, в том числе Закон об охране и защиты от семейного насилия, о государственной гражданской и муниципальной службе.

Не все понимают, что такое семейное насилие и как оно начинается. Многие думают, что его легко предотвратить или прекратить. Что такое домашнее насилие? Это любое насилие, которое творится в семье: супругами по отношению друг к другу, родителями по отношению к детям, детьми по отношению к родителям. Легкий и тяжкий вред здоровью, побои, оскорбления. Проявления агрессии- это тоже определенная форма домашнего насилия. Оно может быть и экономическим, эмоциональным и психологическим.

В Кыргызстане число семейных насилий увеличивается с каждым годом. Семейное насилие, мужья до смерти избивают своих жен, это не сценарий фильма ужасов, а самая что ни на есть реальность. Только за первую неделю января 2021 года в Кыргызстане убиты две

женщины. По данным милиции, они стали жертвами мужей-тиранов. В каждом из этих случаев, как утверждают родственники, погибшие женщины регулярно подвергались жестокому обращению, которое в итоге привело к их смерти. В эти же месяцы случилась еще одна трагедия. В Иссык-Кульской области гражданский муж облил жену бензином и поджег ее. Только чудом она осталась жива. Невозможность свободно говорить о произошедшем позволяет и дальше сохранять изоляцию жертвы. Это создает почву для следующих эпизодов домашнего насилия. После этого у женщин и детей могут появиться проблемы с психикой. Они могут стать скомканными, изолированы от общества, т.е. не могут влиться в социальную среду, даже они начинают избегать общения со своими родственниками. Чувства страха могут сопровождать их на долгое время.

Откуда вообще берется семейное насилие? Разъяснение ВОЗ: насилие с большей вероятностью проявляют мужчины, которые имеют низкий уровень образования, перенесли жестокое обращение в детстве, были свидетелями насилия в отношении своей матери, злоупотребляют алкоголем, ощущают чувство превосходства над женщинами.

В Кыргызстане избиения, изнасилования, оскорбления, а порой даже убийства женщин в семьях остаются острой проблемой. Чаще всего семейному насилию подвергаются женщины и дети. У нас в киргизском менталитете сложилось такое понятие, что женщин и детей можно бить. В итоге это приводит к смерти. И даже после смерти говорят, что женщины виноваты сами. По официальным данным, в 2018 году по итогам домашнего насилия до суда дошли 4 уголовных дела, по статье убийство. За 2019 год зарегистрированы еще 4 убийства женщин. Уровень семейного насилия растет с каждым годом. По данным МВД, в 2012 году зарегистрировано 2415 случаев. Уже через 5 лет, в 2017 году, случаев бытового насилия стало в 3 раза больше – 7114. В 2019 году статистика неуклонно идет вверх, 8159 случаев. На рост семейного насилия, также повлиял карантин.

Также похищение девушек с целью вступления в брак, никогда не было традицией киргизов, это преступление, это насилие. Почти большинство случаев хищения всегда заканчивались трагедией. Были даже случаи убийства.

Ежегодно до 10 тыс. женщин обращаются в кризисные центры, ОВД и суды аксакалов по вопросам, связанным с семейным насилием, 30 процентов обращений в кризисные центры связаны с вопросом многоженства. 60 процентов браков, совершается через умыкание невест, из них 2/3 без согласия девушки. 40 процентов женщин, осужденных за убийство, совершили его в отношении мужей и сожителей, подвергших их к длительному насилию.

Также причинами семейного насилия является экономика и бюджет семьи, безработица. Мужчины сидя дома впадают в депрессивное состояние и не знают чем занять себя, это и есть истоки насилия. В этом конечно есть вина и женщин, также вина государства. Если государство обеспечило бы их работой, может всех подобных насилий было бы меньше. Способы решения проблемы насилия в семье и ее профилактика.

Проблема насилия в семье – глобальная проблема, которая должна решаться на государственном уровне. То, насколько каждый гражданин может чувствовать себя защищенным в государстве, говорит о степени развития этого государства.

Рекомендации по улучшению мер защиты женщин от насилия и дискриминации. Принимать все необходимые, в том числе дополнительные, правовые и практические меры, укрепить ресурсы для предотвращения, расследования, наказания и защиты жертв насилия, в том числе принудительных браков, похищение невест, религиозных, ранних браков.

Расширить службы поддержки жертв насилия в семье. Создать обязательные учебные программы для судей, прокуроров, адвокатов и сотрудников правоохранительных органов по вопросам применения законодательства, касающегося насилия в отношении женщин.

Поощрять женщин сообщать о случаях насилия в правоохранительные органы. Принять все необходимые меры, в том числе путем проведения кампаний по повышению осведомленности и профессиональной подготовки, для эффективного осуществления законодательства о насилии в отношении женщин и девочек обеспечить тщательное расследование всех сообщений о насилии и привлечение виновных к ответственности. Продолжить усилия по обеспечению гендерного равенства и представительства женщин в органах.

Таким образом, насилие в семье является острой проблемой.

Мы изучили причины возникновения семейного насилия и ее истоки.

1. Провели анализ работы и статистические данные в Кыргызской Республике.
2. Рассмотрели пути решения данных проблем.

Литература

1. Конституция Кыргызской Республики 05.05.2021г.
2. Васильев В.А. Учебник нового века Юридическая психология 3-е издание, дополненное и переработанное Санкт-Петербург Москва. Харьков. Минск 2 000 ».
3. Павлов С.С. Микроклимат в семье: общение или отчуждение. – М.: Слово, 1999.
4. Нечаева А. М. Семейное право : учебное пособие для бакалавров. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2012.
5. Жаасынбек кызы, А. (2024). ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ. Вестник Ошского государственного университета. Право, (1(4), 32–38. [https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1\(4\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_5)
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/posledstviya-vstupleniya-v-brak-nesovershennoletnih>
7. Көкөева, А. М. Аялдарга карата үй-бүлөлүк зомбулуктун себептери / А. М. Көкөева, С. М. Мирбеков, Р. А. Ормокеева // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – No. 2(3). – P. 1-5. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_1. – EDN VFWTNE.
8. Айтбаева, Ж. С. Правовые проблемы защиты от семейного насилия в отношении женщин / Ж. С. Айтбаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – No 1-3. – С. 146-151. – EDN LPDUVS.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 126-131

УДК: 349.6
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_19](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_19)

ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАРДЫН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА АЛДЫН АЛУУ
ЧАРАЛАРЫ

ПРИЧИНЫ И МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ
CAUSES AND MEASURES FOR THE PREVENTION OF ENVIRONMENTAL OFFENSES

Истамкулов Жапар Ибайдуллаевич
Истамкулов Жапар Ибайдуллаевич
Zhapar Ibaidullayevich Istamkulov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law science. Associate Professor, Osh State University

Маманова Айжамал Жусупалиевна
Маманова Айжамал Жусупалиевна
Aizhamal Zhusupaliyevna Mamanova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University

ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАРДЫН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА АЛДЫН АЛУУ ЧАРАЛАРЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада автор экологиялык укук бузуулардын себептерин талдап, алардын алдын алуу чараларын сунуштайт. Экологиялык кризистин тереңдеши жана айлана-чөйрөнүн алсыздыгынын өсүшү контекстинде экологиялык ченемдерди жана эрежелерди бузууга өбөлгө түзгөн факторлорду аныктоого басым жасалат. Автор экологиялык тең салмактуулукту бузууга алып келиши мүмкүн болгон социалдык, экономикалык жана саясий аспектилерди системалуу талдоо сунуштайт. Мындан тышкары, ал мындай кылмыштардын алдын алуу жана айлана-чөйрөгө терс таасирин азайтуу үчүн ишке ашырыла турган маанилүү чараларды сүрөттөйт. Акыры, бул иш экологиялык туруктуулукту жана келечектеги муундардын жыргалчылыгын сактоого багытталган натыйжалуу стратегияларды жана саясаттарды иштеп чыгууга салым кошууну көздөйт. Онлайн режиминде айлана-чөйрөнүн абалын көзөмөлдөө үчүн заманбап программалар менен жабдылган бирдиктүү маалымат чөйрөсүн түзүү зарылдыгы негиздүү.

Ачкыч сөздөр: укук бузуулар, алдын алуу, коопсуздук, экологиялык укук, натыйжа, ыкмалар, айлана-чөйрө, чечүү

Экологиялык укук бузуулардын себептери жана алдын алуу чаралары

Causes and measures for the prevention of environmental offenses

Аннотация

В данной статье автор анализирует причины экологических правонарушений и предлагает меры по их предотвращению. В условиях нарастающего экологического кризиса и растущей уязвимости окружающей среды акцент делается на выявлении факторов, способствующих нарушениям экологических норм. Автору предлагается системный анализ социальных, экономических и политических аспектов, которые могут привести к нарушению экологического баланса. Кроме того, в нем описаны важные меры, которые могут быть приняты для предотвращения подобных преступлений и снижения негативного воздействия на окружающую среду. В конечном счете, статья направлена на содействие разработке эффективных стратегий и политики, направленных на сохранение экологической устойчивости и благосостояния будущих поколений. Обоснована необходимость создания единой информационной среды, оснащенной современным программным обеспечением для мониторинга состояния окружающей среды в режиме онлайн.

Abstract

Relevance. In this article, the author analyzes the causes of environmental offenses and suggests measures to prevent them. In view of the growing environmental crisis and the increasing vulnerability of the environment, the emphasis is on identifying factors that contribute to violations of environmental norms. The author is offered a systematic analysis of social, economic and political aspects that can lead to a violation of the ecological balance. In addition, it describes important measures that can be taken to prevent such crimes and reduce negative impact on the environment. Ultimately, the article is aimed at promoting the development of effective strategies and policies aimed at preserving environmental sustainability and the well-being of future generations. The need to create a unified information environment equipped with modern software to monitor the state of the environment online is justified.

Ключевые слова: правонарушения, предупреждение, безопасность, экологическое право, результат, методы, окружающая среда, решение

Keywords: crimes, prevention, security, environmental law, outcome, methods, environment, decision

Киришүү

Актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында экологиялык критерийлерге ылайык айлана-чөйрөнүн абалы начарлап баратканы белгилүү.

Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздугуна коркунуч туудурган негизги факторлордун катарына абанын булганышы, айрыкча өлкөнүн ири шаарларында олуттуу көйгөйгө айланды. Кыргыз Республикасындагы абанын булганышынын негизги булактары-энергетика, курулуш материалдары, коммуналдык кызматтар, тоо-кен жана кайра иштетүү тармактары, жеке үй чарбалары, ошондой эле автоунаалар. Абанын сапатынын начарлашы ТЭЦте жаратылыш газынын ордуна көмүрдүн көбүрөөк колдонулушуна, сапатсыз отундун колдонулушуна анын ичинде үй бүлөлөрдө таштандыларды өрттөөгө жана көптөгөн эски, начар тейленген унаалар колдонулган унаалардын көбөйүшүнө байланыштуу.

Айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы мамлекеттик укуктук саясаттын максаты экологиялык чөйрөдө мыйзамдуулукту чыңдоо болууга тийиш. Бул үчүн, экологиялык укук бузууларды мамлекеттин улуттук коопсуздугуна системалык коркунучтардын бири катары таануу жана экологиялык укук бузууларга каршы күрөшүү үчүн чаралар тутумун колдонуу анын ичинде экологиялык укук бузууларды алдын алуу, алар үчүн мыйзамдуу жоопкерчиликтин сөзсүз болушу, экологиялык зыянды азайтуу жана жоюу, экологиялык кылмыштардын алдын алуу ж.б.

Кыргыз Республикасынын Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө мыйзамы (2022-жылдын 25-ноябрындагы № 109) б.а. экологиялык укук бузуулардын алдын алуу менен түздөн-түз байланышкан эки багытты белгилейт: биринчиден, экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу, айлана-чөйрөнү коргоо, экинчиден, табигый жана техногендик өзгөчө кырдаалдардын кесепеттерин алдын алуу, жоюу жана минималдаштыруу.

Экологиялык укук бузуулардын алдын алуу үчүн төмөнкү маселелерди ырааттуу изилдөө зарыл деп эсептейбиз: алдын алуу маселелери жана укук коргоо органдарынын аларды ишке ашыруудагы ролу, экологиялык кылмыштардын себептерин жана шарттарын аныктоо боюнча чаралардын түрлөрү, экологиялык антисоциалдык жүрүм-турумду алдын алуу үчүн экологиялык маданиятты калыптандыруу. Ар кандай маселелерди изилдөө жана ушул тармактагы учурдагы көйгөйлөрдү жана чектөөлөрдү аныктоо ыңгайлуу чөйрөгө каршы натыйжалуу күрөшүүгө өбөлгө түзөт. Алдын алуунун мазмуну экологиялык укук бузууларды жасоону аныктоочу факторлорду аныктоого жана жоюуга, ошондой эле жүрүм-туруму мыйзамсыз же коомго жат мүнөзгө ээ болгон адамдарга карата социалдык, укуктук, уюштуруучулук жана маалыматтык чаралардан тураарын баса белгилей кетүү керек б.а кылмыш жасоого ниеттенген адамдар.

Экологиялык укук бузуулар-бул айлана-чөйрөнү жана жаратылыш ресурстарын коргоо боюнча мыйзамдарды, эрежелерди же стандарттарды бузган актылар, аракеттер жана аракетсиздик. Мындай кылмыштар ар кандай иш-аракеттерди камтыйт анын ичинде:

1. Абанын, суунун же топурактын химиялык заттар же калдыктар менен булганышы;
2. Мыйзамсыз токойлорду кыюу же экосистемаларды жок кылуу;
3. Пайдалуу кендер, мунай же жыгач сыяктуу жаратылыш ресурстарын мыйзамсыз казып алуу;
4. Таштандыларды туура эмес утилдештирүү же иштетүү, анын ичинде таштандыларды айлана-чөйрөгө мыйзамсыз таштоо;

5. Жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн түрлөрүн коргоо жана сактоо анын ичинде браконьерлик жана жапайы түрлөрдүн мыйзамсыз сатуу;

6. Табигый чөйрөнү мыйзамсыз өзгөртүү, мисалы, дарыяларды жабуу, толтуруу же табигый ландшафттарды бузуу ж.б.

Айлана-чөйрөнү бузуу айлана-чөйрөгө, адамдын ден-соолугуна жана биологиялык ар түрдүүлүккө олуттуу кесепеттерге алып келиши маалым.

Экологиялык укук бузуулардын алдын алуу боюнча укуктук чараларды колдонууда экологиялык мыйзамдардагы карама-каршылыктардын жана боштуктардын көйгөйлөрүнө көңүл бурулат. Ошондой эле, учурдагы экологиялык мыйзамдарда кемчиликтер (карама-каршылыктар, боштуктар) бар экендиги белгиленет, алардын мыйзамдарды колдонууда болушу "абсурд" сыяктуу көрүнүшкө алып келет. Абсурд-бул мамлекетке, экономикалык ишмердүүлүккө же калкка пайдалуу болбогон жана коррупциянын пайда болушуна олуттуу административдик тоскоолдуктарды жана шарттарды түзгөн карама-каршылыктуу нормаларды кабыл алуу практикасы.

Экологиялык көйгөйлөр: укук коргоо органдары тарабынан жасалган укук бузуулар экологиялык чөйрөдө бул аракеттерди алдын алуу үчүн экономикалык жана техникалык чаралар өзгөчө мааниге ээ.

Заманбап маалымат технологияларынын доорунда экологиялык укук бузуулардын алдын алуу үчүн техникалык каражаттарды колдонуу маселеси өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Бүгүнкү күндө айлана-чөйрөнү коргоонун мүмкүн болуучу техникалык каражаттарынын диапозону бир топ ар түрдүү, камера капкандардан жана дрон (учкучсуз учуучу аппараттардан, улуттук жаратылыш парктарын коргоодо колдонулат) атмосфералык абаны, сууну жана топуракты көзөмөлдөөнүн комплекстүү системаларына чейин. Бул айлана-чөйрөнүн абалына онлайн мониторинг жүргүзүү максатында заманбап программалык камсыздоо менен жабдылган техникалык каражаттарды (анын ичинде экологиялык активисттер колдонгондорду) бирдиктүү маалыматтык чөйрөгө бириктирүү зарылдыгын көрсөтүп турат. Ошондуктан, IT технологиялары керек, алар ар кандай булактардан алынган чоң маалыматтарды талдоону колдонуп, мисалы, абанын булганышынын себебин аныктоого, мыйзамсыз токойлорду кыюуга, катуу түтүндө да токой өртүнүн ысык жерлерин аныктоого жана башкаларга.

Мындан тышкары, укук бузуулардын (кылмыштуулуктун) алдын алуу жана экологиялык зыяндын ордун толтуруу боюнча экономикалык чаралар жөнүндө маселелер бар. Практика көрсөткөндөй, негизги көйгөйлөр эки аспектиге тиешелүү: анын аракети менен зыяндуу кесепеттеринин ортосундагы себеп-натыйжа байланышын далилдөө менен экологиялык зыяндын мүмкүн болуучу себебин аныктоо жана айлана-чөйрөгө келтирилген зыянды конкреттүү баалоо.

Кыргызстанда стратегиялык экологиялык баалоону киргизүү-бул өлкөнүн айлана-чөйрөнү коргоону жана туруктуу өнүгүүсүн жакшыртуунун маанилүү кадамы. Бул кызмат пландаштыруу жана чечим кабыл алуу этабында ар кандай стратегиялардын, программалардын жана долбоорлордун потенциалдуу экологиялык таасирин баалоого мүмкүндүк берет.

Стратегиялык экологиялык баалоону ишке ашыруунун негизги артыкчылыктары төмөнкүлөр::

- Экологиялык көйгөйлөрдүн алдын алуу, баалоо стратегияларды жана долбоорлорду иштеп чыгуунун алгачкы этабында айлана-чөйрөгө мүмкүн болгон коркунучтарды аныктоого жардам берет, натыйжада аларды алдын алуу же азайтуу боюнча чаралар көрүлүшү мүмкүн;

- Экологиялык аспектилерди интеграциялоо, стратегиялык экологиялык баалоо экологиялык критерийлерди жана максаттарды ар кандай экономикалык секторлорго жана мамлекеттик практикаларга интеграциялоого өбөлгө түзөт, бул туруктуу өнүгүүгө өбөлгө түзөт;

- Ачык-айкындуулук жана коомчулуктун катышуусу, бул кызматтын киргизилиши экологиялык чечимдерди кабыл алуу процесстеринин ачыктыгын жогорулатат жана экологиялык саясатты баалоого жана жакшыртууга коомчулуктун катышуусуна мүмкүндүк берет;

- Тобокелдиктерди жакшыртуу, ар кандай стратегияларга жана долбоорлорго байланыштуу экологиялык тобокелдиктерди жана алсыз жерлерди талдоо аркылуу стратегиялык экологиялык баалоо тобокелдиктерди башкарууга жана айлана-чөйрөгө жана коомго терс таасирин азайтууга жардам берет.

Ошондуктан, Кыргызстанда стратегиялык экологиялык баалоону ишке ашыруу экологиялык башкарууну жакшыртуунун, туруктуу өнүгүүнү камсыз кылуунун жана келечектеги муундардын кызыкчылыктарын коргоонун маанилүү куралы болуп саналат.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап, төмөндөгүдөй жыйынтык чыгаруу зарыл. Экологиялык укук бузуулардын алдын алуу деп социалдык, укуктук, уюштуруучулук, маалыматтык мүнөздөгү гана эмес, ошондой эле экономикалык жана техникалык мүнөздөгү иш-чаралардын комплекси катары түшүнүү керек б.а экологиялык укук бузууларды жасоого көмөктөшүүчү себептерди жана шарттарды аныктоого жана жоюуга багытталган. Экологиялык укук бузуулардын алдын алуу боюнча субъекттердин чөйрөсүнө Кыргыз Республикасынын соту сыяктуу маанилүү жана беделдүү мамлекеттик органды кошууну ж.б.

Бул үчүн тиешелүү ченемдик укуктук базаны даярдоо менен мамлекеттик ички реалдуулукта региондук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасынын субъекттеринин долбоорлоруна жана экологиялык стандарттарына комплекстүү стратегиялык экологиялык баа берүү практикасын киргизүү зарыл деп эсептөөгө болот. Айлана-чөйрөнү коргоонун эффективдүү болушу үчүн экологиялык мониторингди жүзөгө ашыруучу кызмат адамдарына укук бузуучуларды мыйзамдуу жоопкерчиликке тартуу боюнча ыйгарым укуктарды берүү зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Алымкулов М.С., Алымкулова А.С. Общая экология. Учебное пособие. Бишкек 2012.
2. Бринчук М. М. Принципы экологического права. М., 2013.
3. Волков Г.А. О методологии природоресурсных отраслей права // Экологическое право, 2018.
4. Зайков Ф.А Экологическое право Учебное пособие. Бишкек 1998.
5. Круглов В. В. Правовые основы охраны окружающей среды в промышленности. Екатеринбург, 1995.
6. Лунев А. Е. Природа, право, управление. М., 1981.
7. Сивушин Л.Н. Экологическое право Кыргызстана. Бишкек 2005.

8. Истамкулов , Ж. И., Калмамат кызы , Г., & Турдукулова , Н. (2024). ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ. Вестник Ошского государственного университета. Право, (1(4), 39–43. [https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1\(4\)_6](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_6)
9. Истамкулов , Ж., & Абдикеримов , Ж. (2023). ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ. Вестник Ошского государственного университета. Право, (1(2), 59–65. [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_9](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_9)
10. Айтмаматова , У., & Эргешов , А. (2023). ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО КАК СРЕДСТВО ЗАЩИТЫ ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНТЕРЕСОВ. Вестник Ошского государственного университета. Право, (1(2), 13–22. [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_3](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_3)
11. Исмаилова, Ж. А. Кыргыз-Ата улуттук паркынын биокөптүрдүүлүгүн сактоодогу негизги кооптуу кырдаалдар жана негативдүү таасир этүүчү экологиялык факторлор / Ж. А. Исмаилова // Вестник Ошского государственного университета. – 2022. – No. 3. – P. 52-61. – DOI 10.52754/16947452_2022_3_52. – EDN WHHUBT.
12. Камчиев, У. М. Кыргызстандагы курулуш тармагындагы экологиялык аспекти / У. М. Камчиев // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – No. 1-2. – P. 175-180. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_2_175. – EDN YQANPC.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 132-138

УДК: 340

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_20](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_20)

**ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ
КОНФЛИКТОВ: ОБЯЗАННОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО ЗАЩИТЕ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ИХ НАРУШЕНИЙ**

УЛУТ АРАЛЫК КАГЫЛУШУУЛАРДЫН ШАРТЫНДА АДАМ УКУКТАРЫН КОРГОО:
ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРДЫН АДАМ УКУКТАРЫН КОРГООДО ЖАНА БУЗУЛУШУН
БОЛТУРБОО БОЮНЧА МИЛДЕТТЕРИ

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN INTER-ETHNIC CONFLICTS: RESPONSIBILITIES
OF INTERNAL AFFAIRS BODIES TO PROTECT HUMAN RIGHTS AND PREVENT
VIOLATIONS

Калыков Нурбек Акбалаевич

Калыков Нурбек Акбалаевич

Nurbek Akbalaevich Kalykov

изденүүчү, Ош мамлекеттик университети
соискатель, Ошский государственный университет
applicant, Osh State University

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ: ОБЯЗАННОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ИХ НАРУШЕНИЙ

Аннотация

Актуальность. Статья посвящена исследованию роли органов внутренних дел в обеспечении защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов. В условиях растущего напряжения между этническими группами, важность эффективного взаимодействия ОВД с населением и защиты прав уязвимых групп становится особенно актуальной. В статье рассматриваются основные обязанности ОВД, такие как обеспечение безопасности, профилактика преступлений на национальной почве. Автор акцентирует внимание на необходимости внедрения механизмов мониторинга, обучения сотрудников по вопросам прав человека и сотрудничества с неправительственными организациями. Анализируется, как эти меры могут способствовать предотвращению нарушений прав человека и созданию атмосферы доверия среди различных этнических групп. В заключение подчеркивается, что эффективное выполнение обязанностей ОВД не только способствует защите прав человека, но и укрепляет общественный порядок, что в свою очередь способствует мирному сосуществованию и социальному согласию.

Ключевые слова: права человека, межнациональные конфликты, органы внутренних дел, защита прав, предотвращение нарушений

**УЛУТТАР АРАЛЫК КАГЫЛУШУУЛАРДЫН
ШАРТЫНДА АДАМ УКУКТАРЫН КОРГООДО
ЖАНА БУЗУЛУШУН БОЛТУРБОО БОЮНЧА
МИЛДЕТТЕРИ**

**PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN INTER-
ETHNIC CONFLICTS: RESPONSIBILITIES OF
INTERNAL AFFAIRS BODIES TO PROTECT
HUMAN RIGHTS AND PREVENT VIOLATIONS**

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалa улуттар аралык конфликттердин шартында адам укуктарын коргоону камсыздоодо ички иштер органдарынын ролун изилдөөгө арналган. Этникалык топтордун ортосундагы чыңалуу күчөп жаткан шартта милиция менен калктын натыйжалуу өз ара аракеттенүүсүнүн жана калктын аялуу катмарынын укуктарын коргоонун маанилүүлүгү өзгөчө актуалдуу болуп калат. Макалада коопсуздукту камсыздоо, этникалык негизде кылмыштуулуктун алдын алуу сыяктуу ички иштер башкармалыгынын негизги милдеттери талкууланат. Автор мониторинг механизмдерин киргизүү, адам укуктары маселелери боюнча кадрларды окутуу, бейөкмөт уюмдар менен кызматташуу зарылдыгын белгилейт. Анда бул чаралар адам укуктарынын бузулушунун алдын алууга жана түрдүү этникалык топтордун ортосунда ишеним атмосферасын түзүүгө кандайча жардам берери изилденет. Жыйынтыгында милиция кызматкерлеринин өз милдеттерин натыйжалуу аткаруусу адам укуктарын коргоого гана салым кошпостон, коомдук тартипти бекемдеп, өз кезегинде тынчтыкта жанаша жашоого, коомдук ынтымакка шарт түзөрү баса белгиленет.

Ачык сөздөр: адам укуктары, улуттар аралык чыр-чатактар, ички иштер органдары, укуктарды коргоо, укук бузуулардын алдын алуу

Abstract

Relevance. The article is devoted to the study of the role of internal affairs bodies in ensuring the protection of human rights in inter-ethnic conflicts. In the context of growing tensions between ethnic groups, the importance of effective interaction between internal affairs bodies and the population and the protection of the rights of vulnerable groups becomes especially relevant. The article discusses the main responsibilities of internal affairs bodies, such as ensuring security, preventing crimes on ethnic grounds. The author focuses on the need to introduce monitoring mechanisms, training employees on human rights issues and cooperation with non-governmental organizations. It is analyzed how these measures can help prevent human rights violations and create an atmosphere of trust among various ethnic groups. In conclusion, it is emphasized that the effective performance of the duties of the internal affairs bodies not only contributes to the protection of human rights, but also strengthens public order, which in turn contributes to peaceful coexistence and social harmony.

Keywords: human rights, interethnic conflicts, internal affairs bodies, protection of rights, prevention of violations

Введение

Актуальность. Защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов представляет собой многогранную и сложную проблему, затрагивающую различные аспекты общественной жизни. Конфликты между этническими группами могут приводить к нарушению прав человека, включая насилие, дискриминацию, произвольные задержания и другие формы нарушения. Основные причины таких конфликтов часто связаны с историческими, социальными и экономическими факторами, такими как неравенство в распределении ресурсов и этнические предвзятости.

Органы внутренних дел, как ключевые представители власти, оказываются на передовой линии этой проблемы. Их роль заключается не только в поддержании правопорядка, но и в активном предотвращении конфликтов и защите прав всех граждан, независимо от их этнической принадлежности. Однако недостаточная подготовленность, предвзятость и отсутствие эффективных механизмов могут усугубить ситуацию, приводя к дополнительным нарушениям прав человека.

Масштабы проблемы защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов варьируются в зависимости от региона и контекста. В некоторых странах эти конфликты приводят к массовым нарушениям прав, включая геноцид, этнические чистки и другие тяжкие преступления. В других случаях конфликты могут проявляться в виде систематической дискриминации, насилия и социальной напряженности. Так, Кужахметова С.Н. рассмотрела обострение межнациональных конфликтов на территории Советского Союза и отмечается деятельность милиции в урегулировании конфликтов¹.

Данные о количестве жертв, зарегистрированных нарушениях прав человека и оценках ущерба могут быть очень различными. Например, международные организации, такие как ООН² и Human Rights Watch, регулярно публикуют отчеты о состоянии прав человека в регионах, подверженных межнациональным конфликтам.

Кутлыева А. отмечает о роли ООН в решении международных конфликтов. «На протяжении многих лет ООН играла значительную роль в разрешении международных конфликтов, выступая в качестве платформы для дипломатии, посредничества и миротворческих усилий»³. Эти данные подчеркивают необходимость комплексного подхода к исследованию и решению проблемы.

Изученность проблемы защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов охватывает различные дисциплины, включая социологию, политологию, право и гуманитарные науки. В научной литературе активно рассматриваются теоретические и практические аспекты, такие как механизмы защиты прав человека, роль правоохранительных органов, а также влияние конфликтов на уязвимые группы.

Несмотря на значительный объем исследований, многие аспекты проблемы остаются недостаточно изученными. Например, необходимо больше внимания уделить конкретным

¹ Кужахметова, С. Н. Роль органов внутренних дел в разрешении межнациональных конфликтов в период "перестройки" / С. Н. Кужахметова // Вопросы российского и международного права. – 2019. – Т. 9, № 10-1. – С. 22-27. – DOI 10.34670/AR.2020.91.10.003. – EDN OWJDUU.

²<https://www.ohchr.org/en/issues/minorities/pages/specialrapporteur.aspx>

³ https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/298936/1/kutlyeva_sbornik30.pdf

случаям, механизмам взаимодействия между ОВД и местным населением, а также оценке эффективности существующих инициатив по защите прав человека⁴.

Таким образом, проблема защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов требует постоянного внимания со стороны исследователей, правозащитников и органов власти, чтобы найти эффективные решения и укрепить правозащитные механизмы.

Материалы и Методы

На первом этапе было проведено детальное изучение существующих литературных источников по теме защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов. Автором были определены цели исследования были четко определены, включая анализ роли органов внутренних дел в обеспечении правопорядка и предотвращении нарушений прав человека. Хочется отметить, что для сбора данных автором были использованы следующие методы: исследование официальных отчетов, законодательных актов и материалов правозащитных организаций для выявления существующих норм, и механизмов, касающихся защиты прав человека.

Планируется проведение опросов и интервью с сотрудниками органов внутренних дел, правозащитниками и представителями этнических групп для получения качественной информации о реальных условиях и проблемах, с которыми сталкиваются участники процесса.

На основании анализа данных были сформулированы выводы о состоянии защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов. Выявлены основные проблемы, с которыми сталкиваются органы внутренних дел, а также предложены рекомендации по их устранению и улучшению механизмов защиты прав.

Заключительный этап исследования заключался в разработке конкретных рекомендаций для органов внутренних дел и правительственных структур. Рекомендации касались как улучшения взаимодействия с населением, так и внедрения новых методов обучения сотрудников по вопросам прав человека и межнациональных отношений.

Результаты

Исследование выявило несколько основных проблем, связанных с защитой прав человека в условиях межнациональных конфликтов:

- Органы внутренних дел часто сталкиваются с нехваткой финансирования и материально-технических средств, что ограничивает их возможности в обеспечении правопорядка и защите прав граждан.
- Многие сотрудники органов внутренних дел не обладают достаточной квалификацией в области прав человека и межнациональных отношений, что ведет к предвзятости и неэффективным действиям в конфликтных ситуациях.
- Налаживание доверительных отношений с этническими группами затруднено из-за недостатка открытости и прозрачности в действиях правоохранительных органов.

Автор на основе выявленных проблем может предложить следующие рекомендации:

- Разработка и внедрение программ обучения для сотрудников органов внутренних дел по вопросам прав человека, культуры общения и особенностей межнациональных отношений.

⁴ Буткевич, В. Г. (2018). Защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов: теория и практика. Москва: Юрайт.

- Создание механизмов для открытого диалога между органами внутренних дел и этническими группами с целью повышения доверия и понимания.
- Увеличение финансирования и улучшение материально-технической базы для органов внутренних дел, что позволит эффективно реагировать на межнациональные конфликты и обеспечивать защиту прав граждан.

Обсуждение

Исследование показало, что защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов является не только юридической, но и социальной задачей, требующей комплексного подхода и активного участия всех заинтересованных сторон. Результаты подчеркивают необходимость переосмысления роли органов внутренних дел и их взаимодействия с различными этническими группами.

Органы внутренних дел имеют уникальную возможность предотвращать конфликты и защищать права граждан. Однако для эффективного выполнения этих обязанностей необходимо, чтобы сотрудники обладали знаниями в области прав человека и межкультурной компетенции. Достаточная подготовка позволяет избежать предвзятости и недопонимания, которые часто усугубляют конфликтные ситуации.⁵

Установление открытого диалога между правоохранительными органами и этническими группами является критически важным. Доверие населения к органам внутренних дел может быть укреплено через прозрачные процессы, вовлечение граждан в принятие решений и активное информирование о действиях полиции. Такой подход не только способствует повышению безопасности, но и улучшает восприятие правоохранительных органов со стороны граждан⁶.

Предложенные рекомендации, такие как развитие программ обучения и инвестирование в ресурсы, имеют практическую значимость для органов внутренних дел. Они могут помочь создать более безопасную и инклюзивную среду, что является ключевым условием для предотвращения межнациональных конфликтов.

Несмотря на выявленные ключевые аспекты, данное исследование также имеет свои ограничения. Во-первых, акцент на специфических контекстах может ограничить обобщаемость результатов. Во-вторых, не все факторы, влияющие на эффективность органов внутренних дел, были охвачены. Будущие исследования должны учитывать эти ограничения и стремиться к более глубокому анализу.

Для дальнейшего развития темы важно проводить более широкие исследования, включающие сравнительный анализ работы органов внутренних дел в различных странах⁷, а также изучение новых подходов к охране прав человека в условиях этнических конфликтов. Это поможет выработать рекомендации, адаптированные к специфике различных регионов и сообществ.

Выводы

⁵ Левин, А. С. (2019). Правоохранительные органы и защита прав граждан в условиях кризиса. Журнал международного права, 3(2), 45-62.

⁶ Михайлов, И. П. (2021). Социальная работа и права человека: новые вызовы для органов внутренних дел. Санкт-Петербург: Питер.

⁷ Сергеев, Д. В. (2022). Роль правоохранительных органов в предотвращении межнациональных конфликтов: практические аспекты. Журнал правозащитной деятельности, 12(1), 10-25.

1. Эффективная защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов требует активного участия органов внутренних дел, которые должны не только поддерживать правопорядок, но и предотвращать конфликты через вовлечение и диалог с населением.

2. Качество работы органов внутренних дел во многом зависит от уровня подготовки сотрудников. Регулярное обучение в области прав человека, межкультурной компетенции и разрешения конфликтов является критически важным для формирования профессионального подхода к работе с населением.

3. Создание открытых и доверительных отношений между правоохранительными органами и этническими группами способствует снижению напряженности и конфликтов. Прозрачность в действиях и вовлечение местных сообществ в процесс принятия решений играют ключевую роль в укреплении доверия.

4. Для эффективного выполнения обязанностей органы внутренних дел нуждаются в достаточном финансировании и современных технологиях, которые позволят им более эффективно реагировать на возникающие вызовы.

5. Проблема защиты прав человека в условиях межнациональных конфликтов требует комплексного подхода, который включает юридические, социологические и культурные аспекты. Это позволит лучше понять причины конфликтов и разработать более эффективные меры по их предотвращению⁸.

Дальнейшие исследования должны сосредоточиться на сравнительном анализе успешных практик работы органов внутренних дел в разных странах, а также на разработке новых методик мониторинга состояния прав человека в условиях межнациональных конфликтов.

Таким образом, защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов требует не только изменения в подходах органов внутренних дел, но и активного участия всего общества. Эффективные меры могут значительно снизить уровень конфликтов и обеспечить соблюдение прав граждан.

Литература

1. Кужахметова, С. Н. Роль органов внутренних дел в разрешении межнациональных конфликтов в период "перестройки" / С. Н. Кужахметова // Вопросы российского и международного права. – 2019. – Т. 9, № 10-1. – С. 22-27. – DOI 10.34670/AR.2020.91.10.003. – EDN OWJDUU.

2. <https://www.ohchr.org/en/issues/minorities/pages/specialrapporteur.aspx>

3. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/298936/1/kutlyeva_sbornik30.pdf

4. Буткевич, В. Г. (2018). Защита прав человека в условиях межнациональных конфликтов: теория и практика. Москва: Юрайт.

5. Левин, А. С. (2019). Правоохранительные органы и защита прав граждан в условиях кризиса. Журнал международного права, 3(2), 45-62.

6. Михайлов, И. П. (2021). Социальная работа и права человека: новые вызовы для органов внутренних дел. Санкт-Петербург: Питер.

⁸ Федоров, А. В. (2017). Права человека в конфликтных ситуациях: международные и национальные аспекты. Москва: Норма.

7. Сергеев, Д. В. (2022). Роль правоохранительных органов в предотвращении межнациональных конфликтов: практические аспекты. Журнал правозащитной деятельности, 12(1), 10-25.
8. Федоров, А. В. (2017). Права человека в конфликтных ситуациях: международные и национальные аспекты. Москва: Норма.
9. Клименко, Н. А. (2020). Межнациональные конфликты и права человека: правовая природа и механизмы защиты.
10. United Nations. (2020). Report of the Special Rapporteur on minority issues. [<https://www.ohchr.org/en/issues/minorities/pages/specialrapporteur.aspx>] (<https://www.ohchr.org/en/issues/minorities/pages/specialrapporteur.aspx>) (Accessed: 25 October 2024).
11. Human Rights Watch. (2019). World Report 2019: Events of 2018. [Online] [<https://www.hrw.org/world-report/2019>]
12. (<https://www.hrw.org/world-report/2019>) (Accessed: 25 October 2024).
13. Council of Europe. (2018). Human Rights in Conflict Situations. [Online] Available at: [<https://www.coe.int/en/web/commissioner/rights-in-conflict>] (<https://www.coe.int/en/web/commissioner/rights-in-conflict>) (Accessed: 25 October 2024).
14. Соколова, Е. Н. (2021). Права человека и межкультурное взаимодействие: современные подходы и практики. Новосибирск: Сибирское университетское издательство.

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 139-145

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_21](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_21)

СЛУЖБА ПРОБАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ И РАЗВИТИЕ

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ПРОБАЦИЯ КЫЗМАТЫ: КЕЛЕЧЕГИ ЖАНА ӨНУГҮҮСҮ

PROBATION SERVICE IN KYRGYZSTAN: PROSPECTS AND DEVELOPMENT

Жусупжан кызы Чолпонай

Жусупжан кызы Чолпонай

Cholponai Zhusupzhan kuzu

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

lecturer, Osh State University

cholpon_80@mail.ru

СЛУЖБА ПРОБАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ И РАЗВИТИЕ

Аннотация

Актуальность. В данной научной статье авторам исследуется и анализируется служба пробации в Кыргызстане: перспективы и развитие. В Кыргызской Республики служба пробации является социально-правовым институтом, основанным на социальном исследовании личности и направленным на исправление клиентов пробации, профилактику совершения правонарушений, оказание социального содействия и принятие мер к их ресоциализации. Основной задачей службы пробации на сегодняшний день является ресоциализации, то есть возвращение человека в общество, где он был бы востребован. Пробация не новый институт так во многих зарубежных странах он действует довольно долго и справляется со своими задачами по условному наказанию осужденных, так сегодня во всем мире успешно начали развиваться альтернативные методы наказания, при которых осужденный отбывает условно наказания.

Ключевые слова: Пробация, социально-правовой институт, реформа, Закон КР «О пробации», ГСИН, Департамент пробации

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ПРОБАЦИЯ КЫЗМАТЫ: КЕЛЕЧЕГИ ЖАНА ӨНҮГҮҮСҮ

PROBATION SERVICE IN KYRGYZSTAN: PROSPECTS AND DEVELOPMENT

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул илимий макалада автор Кыргызстандагы пробация кызматын: келечегин жана өнүгүүсүн изилдеп, талдап чыккан. Кыргыз Республикасында пробация кызматы инсанды социалдык изилдөөгө негизделген жана пробациянын кардарларын оңдоого, укук бузуулардын алдын алууга, социалдык көмөк көрсөтүүгө жана аларды кайра социалдаштыруу чараларын көрүүгө багытталган социалдык-укуктук институт болуп саналат. Пробация кызматынын бүгүнкү күндөгү негизги милдети-ресоциалдаштыруу, башкача айтканда, адамды талап кылынган коомго кайтаруу. Пробация жаңы институт эмес, ошондуктан көптөгөн чет өлкөлөрдө ал бир топ милдетти аткарат жана соттолгондорду шарттуу түрдө жазалоо боюнча өз милдеттерин аткарат, ошондуктан бүгүнкү күндө дүйнө жүзү боюнча соттолгон адам шарттуу түрдө жаза өтөп жаткан жазанын альтернативдүү ыкмалары ийгиликтүү өнүгө баштады

Abstract

Relevance. In this scientific article, the author examines and analyzes the probation service in Kyrgyzstan: prospects and development. In the Kyrgyz Republic, the probation service is a socio-legal institution based on social personality research and aimed at correcting probation clients, preventing the commission of offenses, providing social assistance and taking measures for their re-socialization. The main task of the probation service today is re-socialization, that is, the return of a person to a society where he would be in demand. Probation is not a new institution, so in many foreign countries it operates quite successfully and copes with its tasks of conditional punishment of convicts, so today alternative methods of punishment have successfully begun to develop all over the world, in which a convict serves a suspended sentence.

Ачык сөздөр: Пробация, социалдык-укуктук институт, реформа, Кыргыз Республикасынын «Пробация жөнүндө» Мыйзамы, Жазаларды аткаруу мамлекеттик кызматы, Пробация департаменти

Keywords: Probation, social and legal institution, reform, Law of the Kyrgyz Republic "On Probation", State Penitentiary Service, Probation Department

Введение

Актуальность. В условиях проводимых реформах в Кыргызстане особое внимание государства должно быть направлено на создание таких институтов, в обществе которые, исполняли наказания без изоляции человека от общества, это, прежде всего цель была направлена на гуманизацию уголовной политики государства [1, с.4].

Начало зарождения института пробации связано с реформированием системы уголовного наказания в Европе, так в XX веке многие ученые в области пенитенциарной науки пришли к выводу, что уголовное наказания применяемое к осужденным в виде лишения свободы не дает эффекта исправления осужденного и также не приводит к снижению уровня рецидивной преступности. Ученые - пенитенциаристы Европы стали активно искать пути выхода в данном вопросе, например, на первом Международном тюремном конгрессе который прошел в Лондоне в 1872 году поднимались вопросы альтернативных мер наказания, также на конгрессе в Риме в 1885 году, на съезде Союза международного права в Брюсселе в 1889 году, они были предметом специального рассмотрения 4-го Международного 182тюремного конгресса в Санкт-Петербурге в 1890 году [2, с.182].

Становление в Кыргызстане новой системы исполнения наказания без изоляции человека от общества основывается на принятом Законе КР «О пробации» [3], подписанном в 2017 году и, вступившим в силу только 1 января 2019 года. Таким образом, с 1 января 2019 года в Кыргызстане началась деятельность службы по исполнению наказания без изоляции человека от общества, в полномочия новой службы пробации входило осуществление принудительных мер правового воздействия, пробационного надзора и контроля за лицами, условно-досрочно освобожденными из исправительных учреждений, теперь эти функции были возложены на Департамент пробации при Министерстве юстиции КР [4].

Материалы и методы. Методологические и теоретические основы исследования составляют общенаучные методы, представленные научными трудами учеными - пенитенциаристами по проблемам исполнения уголовного наказания без изоляции человека от общества.

В процессе исследования были использованы системный, формально-логический, исторический методы научного познания. Методология исследования основывается на признании существования объективного и субъективного, на наличии объективных законов общественного развития.

Результаты и обсуждения. Ранее функции Департамента пробации исполнялись Государственной службой исполнения наказаний (ГСИН). Так, пробация на сегодняшний день не является новым институтом она успешно функционирует во многих зарубежных странах.

Слова «пробация» с латинского языка переводится как «испытание», идея и цель данного института заключается в исправление человека, которые совершил преступления небольшого характера без наказания, связанного с лишением свободы и соответственно государство дает ему шанс на исправление, то есть с ним работают квалифицированные сотрудники службы пробации, корректируют его поведения тем самым не допускают его вовлечения в преступную среду в местах лишения свободы. Сотрудники службы пробации и клиенты определяют направление и роль службы пробации как выявление и мониторинг психических заболеваний у клиентов пробации, и соответственно содействие к получению доступа к медицинским услугам и мониторинг взаимодействия с медицинскими службами [5].

Итак, пробация - это от форма условного осуждения и применяется во многих зарубежных странах США, Англии, то есть суд в этих странах принимает решения о назначении наказания без изоляции осужденным за незначительные виды преступления и избирает режим пробации, это могут быть наказания, связанные с общественными работами или поручают соответствующим органам установить наблюдение и контроль за поведением осужденного [6, с.4].

Сегодня в мире происходит кризис в исполнении отбывания наказания в местах лишения свободы, так как исправительные колонии, тюрьмы, колонии не могут исправить человека, отбывающего уголовное наказания, так у осужденного практически меняется психология, направленная на совершения новых преступлений (рецидивов), он становится «закоренелым» преступником, и также укрепляются его связи с преступным миром. Соответственно в мире появляется новый институт исполнения наказания, не связанного с лишением свободы, также начали появляться в законодательствах новые виды альтернативных мер наказания.

Таким образом, понятие пробации не является наказанием, а, следовательно, входит в понятие испытания. Испытание назначается человеку, ему дается условный срок, в течение этого срока он может быть исправлен.

Закон КР «О пробации» был принят 24 февраля 2017 года, но финансово-экономическим и другим обстоятельствам закон вступил только в силу 1 января 2019 года, исполнение функций органов пробации было возложено на Уголовно-исполнительную инспекцию Государственной службы исполнения наказаний при Правительстве Кыргызской Республики. Начиная с 1 сентября 2019 года на основании постановлений Правительства КР №666, №400 [7] была передана в ведение Министерства юстиции Кыргызской Республики и основан Департамент пробации при Министерстве юстиции Кыргызской Республики со штатной численностью 86 единиц.

Структура Департамента пробации при Министерстве юстиции Кыргызской Республики состоит из центрального аппарата, 3 межрегиональных управлений, 1 областного управления, 3 областных отделов, а также 47 городских и районных органов пробации, штатная численность составляет 268 единиц.

В структуру центрального аппарата Департамента пробации в качестве руководящего состава входит директор департамента и 2 его заместителя. Вместе с этим, в структуру центрального аппарата входит 7 следующих управлений:

1. Административное управление;
2. Управление социального сопровождения и реабилитации;
3. Управление учета и мониторинга;
4. Учебно-методическое управление;
5. Финансово-хозяйственное управление;
6. Управление пенитенциарной пробации;
7. Управление по психологической работе [8].

Таким образом, одной из основных задач Департамента пробации при Министерстве юстиции Кыргызской Республики является исполнение наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, назначенное судом в соответствии с Уголовным кодексом КР в ст. 60 УК КР указаны виды наказаний за преступление, так в с. 60 ч.1 п.1. УК КР лица, признанные виновными судом могут применяться такие виды наказания, не связанные с изоляцией от общества:

- а) общественные работы;
- б) ограничение свободы;
- в) лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью;
- г) исправительные работы;
- д) штраф [9].

Выводы

1. *Происходящие реформы в уголовно-исполнительной системе Кыргызской Республики на данном этапе направлены на развитие системы наказаний без изоляции человека от общества.*
2. *Развитие в уголовном законодательстве Кыргызской Республике альтернативных мер наказания.*

3. В 2019 г. исполнение указанных видов наказаний было выделено из Государственной службы исполнения наказаний при Правительстве Кыргызской Республики и передано в новую службу Департамент пробации при Министерстве юстиции Кыргызской Республики [10].
4. *СТРАТЕГИЯ развития уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы Кыргызской Республики на 2018-2023 годы направлена на модернизацию системы исполнения наказаний комплексного устойчивого развития и механизмов и средств исправления осужденных в соответствии с новым уголовным законодательством Кыргызской Республики.*

Литература

1. Абдуразаков Х.К., Мамрасулов К.М., Базарбаев Э.М. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО ИНСТИТУТА ПРОБАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ, НАУКА, НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ КЫРГЫЗСТАНА, № 9, 2020. С. 3-5.
2. Филоненко Т.В. Пробация в Европе: история развития и правовое регулирование // Вопросы российского и международного права. 2024. Том 14. № 1А. С. 181-191. DOI: 10.34670/AR.2024.76.20.024.
3. ЗАКОН КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ от 24 февраля 2017 года № 34 О пробации (В редакции Закона КР от 10 марта 2021 года № 29, 28 октября 2021 года № 126).
4. <https://probation.gov.kg/ru/o-departamente/istoriya-sozdaniya-probaczii.html>.
5. Sirdifield, Coral and Sarah Owen. "The role of probation in the mental health of offenders." International Journal of Prisoner Health 12, No. 3 (September 12, 2016): 185-99. <http://dx.doi.org/10.1108/ijph-10-2015-0034>.
6. Абдуразаков Х.К., Мамрасулов К.М., Базарбаев Э.М. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО ИНСТИТУТА ПРОБАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ, НАУКА, НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ КЫРГЫЗСТАНА, № 9, 2020. С. 3-5.
7. ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ от 31 декабря 2018 года №666
8. О вопросах создания органа пробации в Кыргызской Республике.
9. <https://probation.gov.kg/ru/o-departamente/struktura-departamenta.html>.
10. УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ от 28 октября 2021 года № 127 (Введен в действие Законом Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года №

126) (В редакции Законов Кыргызской Республики от 18 января 2022 года №4, 22 января 2024 года № 24, 25 января 2024 года № 27).

11. Сулайманова Н.Н. Правовая природа института пробации в Кыргызской Республике / Н.Н. Сулайманова, Ж.М. Айдаралиева // Вестник КРСУ. 2020. Том 20. № 3.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 146-154

УДК:
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_22](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_22)

НИКЕ КЕЛИШИМИНИН УКУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ
ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ БРАЧНОГО ДОГОВОРА
LEGAL ASPECTS OF THE MARRIAGE CONTRACT

Мамашарип кызы Багдагүл
Мамашарип кызы Багдагүл
Mamasharip kyzy Bagdagul

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
mamasheva20182021@mail.com

Төлөгөн уулу Талант
Төлөгөн уулу Талант
Tologon uulu Talant

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
takva1980@gmail.com

Утанов Кадирбек Кимсанович
Утанов Кадирбек Кимсанович
Utanov Kadirbek Kimsanovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University

НИКЕ КЕЛИШИМИНИН УКУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада Кыргыз Республикасынын мурда колдонуудагы нике-үйбүлө мыйзамдары боюнча жубайлардын мүлктүк мамилелери мыйзам менен гана жөнгө салынган, жубайлардын башка макулдашуулары мыйзамдарда орун алган эмес. Жубайлардын мүлкүнүн келишимдик режими институту КР үй-бүлө укугунун жаңы институту болуп саналат. Ал жубайларга нике келишиминде өздөрүнүн мүлктүк мамилелеринин (укуктарынын жана милдеттеринин) мазмунун өз алдынча аныктоого укук берет. "Нике келишими" түшүнүгү Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарында салыштырмалуу жакында эле пайда болгон. 30-август 2003 - жылы Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодекси күчүнө кирген. Анын курамына кирген "жубайлардын мүлкүнүн келишимдик режими" 9-главасы нике келишими жөнүндө түшүнүк берет жана аны түзүүнүн жана бузуунун шарттарын аныктайт, ошондой эле ушул келишим менен жөнгө салынуучу укуктук мамилелердин тизмесин берет.

Ачык сөздөр: республика, келишим, нике, жөнгө салуу, жубайлар, мыйзам, институт, үй-бүлө, кодекс

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ БРАЧНОГО ДОГОВОРА

LEGAL ASPECTS OF THE MARRIAGE CONTRACT

Аннотация

Актуальность. В настоящей статье отмечается, что по ранее действовавшему брачно-семейному законодательству Кыргызской Республики имущественные отношения супругов регулировались только законом, иные соглашения супругов в законодательстве не содержались. Институт договорного режима имущества супругов является новым институтом семейного права в КР. Он дает супругам право самостоятельно определять содержание своих имущественных отношений (прав и обязанностей) в брачном договоре. Понятие "брачный договор" появилось в национальном законодательстве Кыргызской Республики сравнительно недавно. 30 августа 2003 года вступил в силу Семейный кодекс Кыргызской Республики. Глава 90 "договорный режим имущества супругов", входящая в его состав, дает представление о брачном договоре и определяет условия его заключения и расторжения, а также дает перечень правоотношений, регулируемых настоящим договором.

Abstract

Relevance. This article notes that according to the previously valid marriage and family legislation of the Kyrgyz Republic, the property relations of the spouses were regulated only by law, other agreements of the spouses were not contained in the legislation. The Institute of Contractual Regime of Marital Property is a new institute of family law in the Kyrgyz Republic. It gives the spouses the right to independently determine the content of their property relations (rights and obligations) in the marriage contract. The concept of a "prenuptial agreement" has appeared in Kyrgyz legislation relatively recently. On August 30, 2003, the Family Code of the Kyrgyz Republic entered into force. Chapter 9 "contractual regime of marital property", which is part of it, gives an idea of the marriage contract and defines the conditions for its conclusion and termination, as well as gives a list of legal relations regulated by this agreement.

Ключевые слова: республика, договор, брак, регулирование, супружеская пара, закон, институт, семья, кодекс

Keywords: republic, contract, marriage, regulation, married couple, law, institution, family, code

Киришүү

Актуалдуулугу. Нике мамилелерин жөнгө салуунун укуктук комплекси бир нече негизги документтерден турат. Биздин мыйзамда үй-бүлөлүк укукка көп көңүл бурулганы бекеринен эмес.

КР ҮКнын 43-беренесине ылайык никеге туруп жаткан адамдардын никедеги жана аны бузган учурда жубайлардын мүлктүк укуктарын жана милдеттерин аныктаган макулдашуусу нике келишими деп таанылат.

Белгилүү болгондой, социалдык мамлекеттин эң маанилүү критерийи аталыкты, энеликти, балалыкты, коргоо ошондой эле, үй-бүлөгө жардам берүү жана коргоо болуп саналат.

Буга байланыштуу айрым бөлүктөрдө үй-бүлөлүк мыйзамдарды жөнгө салуучу эки документти белгилөөгө болот. Бул, биринчи кезекте, эл аралык пакт 16.12.1966 "жарандык жана саясий укуктар жөнүндө". Атап айтканда, Пакттын 23-беренеси "үй-бүлө коомдун табигый жана негизги уюткусу болуп саналат жана коом менен мамлекет тарабынан корголууга укуктуу"¹.

Нике курагына жеткен эркектер менен аялдар никеге туруу укугу жана үй-бүлө куруу укугу деп таанылат. Никеге тургандардын эркин жана толук макулдугусуз эч кандай нике түзүлбөйт. Ушул Келишимге катышкан мамлекеттер никеде турганда жана нике бузулганда жубайлардын никеге турууга карата укуктары менен милдеттеринин тендигин камсыз кылуу үчүн тиешелүү чараларды көрүүгө тийиш. Нике бузулган учурда бардык балдарды зарыл коргоо каралууга тийиш".

Экинчи олуттуу документ, ошондой эле жарым-жартылай кол коюучу өлкөлөрдүн үй-бүлөлүк мыйзамдарын аныктаган 1966-жылдын 16-декабрындагы "экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө" эл аралык пакт болуп саналат². Пактка катышкан мамлекеттер төмөнкүлөрдү тааный тургандыгын моюнга алат: "коомдун табигый жана негизги уюткусу болуп саналган үй-бүлөгө мүмкүн болушунча кеңири коргоо жана жардам берилиши керек, айрыкча аны түзүүдө жана азырынча өз алдынча эмес балдарга жана аларды тарбиялоого кам көрүү анын жоопкерчилигинде турат. Нике никеге тургандардын эркин макулдугу менен түзүлүшү керек.

Атайын коргоо энелерге төрөткө чейинки жана төрөттөн кийинки акылга сыярлык мезгил ичинде берилиши керек. Бул мезгилде иштеген энелерге акы төлөнүүчү өргүү же социалдык камсыздандыруу боюнча жетиштүү жөлөкпулдар менен өргүү берилиши керек". Мындан тышкары, 11-беренедө ар бир адамдын өзү жана анын үй-бүлөсү үчүн жетиштүү тамак-аш, кийим-кече жана турак-жай менен жетиштүү жашоо деңгээлине жана жашоо шартын үзгүлтүксүз жакшыртууга болгон укугу таанылат. Катышуучу-мамлекеттер бул жагынан эркин макулдукка негизделген эл аралык кызматташтыктын маанилүүлүгүн таанып, бул укукту жүзөгө ашырууну камсыз кылуу үчүн тиешелүү чараларды көрүшөт.

Үй-бүлө мыйзамдары Кодекстен жана ага ылайык кабыл алынуучу башка мыйзамдардан (мындан ары-мыйзамдар) турат.

КР ҮКнын, башка мыйзамдардын, Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыктарынын негизинде жана аларды аткаруу максатында КР ҮКде, башка мыйзамдарда,

¹ Жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт. Нью-Йорк, 16-декабрь 1966-жыл

² Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө" эл аралык пакт Нью-Йорк, 16-декабрь 1966жыл

Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыктарында түздөн-түз каралган учурларда ченемдик укуктук актыларды кабыл алууга укуктуу.

Үй-бүлө кодекси үй-бүлө мыйзамдары никеге туруунун, никени токтотуунун жана аны жараксыз деп табуунун шарттарын жана тартибин белгилейт, үйбүлө мүчөлөрүнүн: жубайлардын, ата-энелердин жана балдардын (асырап алуучулардын жана асырап алынгандардын) ортосундагы, ал эми үйбүлө мыйзамдарында каралган учурларда жана чектерде башка туугандар менен башка адамдардын ортосундагы жеке мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелерди жөнгө салат, ошондой эле ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды үйбүлөгө жайгаштыруунун формаларын жана тартибин аныктайт.

Жубайлардын мүлкүнүн келишимдик режиминин негизи болуп ар бир адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин мамлекеттик таанууну жарыялаган КР

Конституциясынын 23-беренеси кызмат кылат. Аларды жүзөгө ашыруунун бирден-бир шарты болуп башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин бузууга жол берилбестиги эсептелет.

Жубайлардын мүлкүнүн келишимдик режими КР ҮК 9-главасы менен жөнгө салынат, анын ченемдери Кыргыз үй-бүлө мыйзамдары үчүн жаңы болуп саналат. Нике келишиминин мыйзамдуу аныктамасы КР ҮК 43-беренесинде берилген. Бул никеге туруучу адамдардын макулдашуусу, жубайлардын никедеги жана (же) ал бузулган учурда мүлктүк укуктарын жана милдеттерин аныктайт.

Буга чейин нике келишимин түзүү мүмкүнчүлүгү КР Жарандык кодексинин 275-беренесинин 1-пунктунда каралган, анда "эгерде алардын ортосундагы келишимде бул мүлктүн башка режими белгиленбесе, нике учурунда жубайлардын тапкан мүлкү алардын биргелешкен менчиги болуп саналат" деп жазылган. Ошентип, жубайлардын мүлккө болгон мамилесин императивдик жөнгө салуу оң мааниге алмаштырылды жана жубайлар өзүлөрүнүн мүлкүнүн укуктук режимин орнотууга мүмкүнчүлүк алышты.

Бирок, КРнын Үй-бүлө кодекси кабыл алынганга чейин нике келишимин түзүү өтө кыйын болгон, анткени КРнын Жарандык кодексинде анын мазмунун, аны түзүү, бузуу тартибин жана башка маанилүү жагдайларды жөнгө салуучу ченемдер болгон эмес. Жубайлар келишимдер жөнүндө жарандык мыйзамдардын жалпы ченемдерин гана жетекчиликке алышкан, бул башка келишимдерге салыштырмалуу нике келишиминин олуттуу өзгөчөлүгүн эске алганда, жетишсиз болгон (КР Жарандык кодексинин 1 жана 2-п.

275-беренелери).

Үй-бүлөлүк укуктун ченемдери бул мамилелерди кеңири регламенттейт, ошону менен: нике келишиминин укуктук мүнөзү; анын корутундусунун формасы; нике келишиминин мазмуну; аны өзгөртүү, бузуу, жараксыз деп табуу негиздери.

КР Жарандык кодексинин 381-беренесинин 1-пунктуна ылайык, келишим катары жарандык укуктарды жана милдеттерди белгилөө, өзгөртүү же токтотуу жөнүндө эки же бир нече адамдын макулдашуусу таанылат. Жалпысынан алганда, мындай аныктама нике келишимине да тиешелүү. Бирок, албетте, бул келишимдин өзгөчөлүгү да бар, анткени бул, КР ҮК 43-беренесине ылайык, макулдашуу:

никеге туруп жаткандардын, же никеге туруп жаткандардын; жубайлардын мүлктүк мамилелерин гана белгилөөчү — алардын мүлктүк укуктары

жана милдеттери; нике бузулган учурда жубайлардын мүлктүк укуктарын жана милдеттерин аныктоо.

Нике келишиминин негизги укуктук максаты-жубайлардын мүлкүнүн укуктук режимин жана алардын башка мүлктүк мамилелерин келечектеги мезгилге карата аныктоо. Өзүнүн укуктук табияты боюнча, нике келишими-бул субъекттин курамына, предметине, түзүлгөн убактысына жана келишимдин мазмунуна тиешелүү өзгөчөлүктөрү бар жарандык-укуктук келишим. Ошондуктан нике келишимине КР Үй-бүлө кодексинин ченемдеринен тышкары КР Жарандык кодексинин келишимдер жөнүндөгү жалпы жоболору да колдонулушу мүмкүн. Биринчиден, нике келишими бүтүмдөрдүн жарактуулугунун жалпы шарттарына жооп бериши керек:

- * ал Мыйзамдын талаптарына жооп бериши керек;
- * нике келишиминин тараптары нике келишимин түзүүгө аракетке жөндөмдүү болушу керек;
- * тараптардын эрки алардын эркине дал келиши керек;
- * мыйзам тарабынан талап кылынган нике келишиминин формасы сакталышы керек³.

Мындан тышкары, нике келишимин өзгөртүү, бузуу жана жараксыз деп таануу КР ҮК ченемдери менен, ошондой эле КРнын Жарандык кодексинин ченемдери менен белгиленген негиздер боюнча жана тартипте жүргүзүлөт.

Нике келишиминин өзгөчөлүгү анын комплекстүү мүнөзү болуп саналат, ал жубайлардын мүлкүнүн укуктук режимин түзүүгө же өзгөртүүгө гана эмес, жоболорду камтышы мүмкүн, бирок ошондой эле жубайлардын бири-бирин багууга каражат берүү маселелерин да жөнгө салат.

Демек, "никеге чейинки келишим" деген аталыштын өзү эле анын маңызын аныктайт. Ошону менен бирге келишимдин никенин бар экендигинин фактысына (же аны мыйзамда белгиленген тартипте жол-жоболоштуруу ниетине) түздөн-түз көз карандылыгы, мындай келишимди нике курагына чейин никеге туруп жаткан (же кирген) тараптар, ошондой эле өзгөчө жагдайларды эске алуу менен өзгөчө түрдө никеге турууга мурда да уруксат берилген тараптар да түзө алат дегенди билдирет. Бул келечектеги жубайлардын чыныгы ниети маанилүү эмес. Бирок, эгерде алар иш жүзүндө үй-бүлө куруу каалоосу менен байланышпаса, анда келечекте сот тарабынан мындай нике жараксыз деп табылганда КР ҮКнын 31-беренесинин 4-пункту колдонулат.

Нике келишими никеге чейин же андан кийин каалаган убакта түзүлүшү мүмкүн. Эгерде келишим никени каттоого чейин түзүлгөн болсо, анда ал никени каттоодон эрте эмес күчүнө кирет (КР ҮК 44-бер. 1-п.). Эгерде нике келишими никени каттоого чейин түзүлсө, мындай нике келишими кийинкиге калтыруу шарты менен шарттуу бүтүм болуп саналат. Ал үйлөнгөндөн баштап гана күчүнө кирет. Себеби, нике келишими жубайлар гана боло турган субъекттердин атайын курамын камтыйт, демек, эгер нике түзүлбөсө, анда атайын субъекттин мыйзамдарынын талабы аткарылбайт.

Нике келишиминин субъекттери, анын аныктамасына жараша, жубайлар жана никеге турган адамдар болушу мүмкүн. Ошентип, нике келишимин түзүү жөндөмдүүлүгү нике жөндөмдүүлүгүнө байланыштуу, демек, нике курагына жеткен жарамдуу жарандар нике

³ Муратова С.А. Семейное право: Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. - С. 121.

келишимин түзө алышат. Кыргыз Республикасында жаңы өзгөртүүлөр боюнча он жети жаш нике курагы белгиленген (КР ҮК 14-бер.1-п.), жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын уруксатын алуу менен нике курагына жеткенге чейин никеге турууга болот.

Келишимдин субъекттик курамына карата өзгөчө талаптар аны иш жүзүндөгү жубайлардын ортосунда түзүүгө мүмкүндүк бербейт. Жарандык-укуктук келишимдин эркиндик принцибине ылайык, иш жүзүндөгү жубайлар сатылып алынган мүлккө өзүнчө же үлүштүк менчик режимин орнотуу, ошондой эле өз ара милдеттенме мамилелерин жөнгө салуу жөнүндө келишим түзө алышат. Бирок, бул сөздүн так маанисинде нике келишими болбойт.

Мындай келишим жарандык укуктун жалпы жоболоруна баш ийиши керек. Ошону менен бирге, орус окумуштуусу М. В. Антокольскаянын пикири боюнча, ага карата мыйзамга окшоштуруу боюнча нике келишими жөнүндө ченемдер колдонулушу мүмкүн. Мындан тышкары, автор чыныгы никелердин кеңири жайылышына байланыштуу, мындай жубайларга нике келишимин түзүүгө, анын ичинде алардын мүлкүнө жалпы биргелешкен менчик режимин жайылтуу шарты менен түздөн-түз уруксат берүү максатка ылайыктуу деп эсептейт⁴.

Мындай учурда никеге туруп жаткан жашы жете элек жарандар өздөрүнүн мыйзамдуу өкүлдөрүнүн - ата-энелеринин, асырап алуучулардын, көзөмөлчүлөрдүн жазуу жүзүндөгү макулдугу менен никеге турууну мамлекеттик каттоого чейин нике келишимин түзө алышат. Сот тарабынан аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген адам тарабынан нике келишимин түзүү үчүн анын көзөмөлчүсүнүн макулдугу талап кылынат (КР ЖКнин 65-беренесинин 1-пункту). Эмансипацияланган жашы жете элек жарандар нике келишимин өз алдынча түзүүгө укуктуу: анткени алар эмансипация учурунан баштап толук аракетке жөндөмдүү болуп калышат.

Адабияттарда нике катталганга чейин түзүлгөн нике келишими кийинкиге калтыруу шарты менен шарттуу бүтүм экени белгиленет⁵. Эгерде тараптар укуктардын жана милдеттердин келип чыгышы анын келери же келери белгисиз болгон жагдайларга жараша коюлса, бүтүм кийинкиге калтыруу шарты менен жасалган болуп эсептелет (КР Жарандык кодексинин 173-беренесинин 1-пункту). Төрт өзгөчөлүк кийинкиге калтыруу менен мүнөздөлөт:

- * бүтүмдө көрсөтүлгөн жагдай бүтүм жасалган учурда жок, ал келечекте гана болушу мүмкүн;
- * бул жагдайда сөзсүз келиши керек эмес;
- * келишимде көрсөтүлгөн жагдайдын келип чыгуу ыктымалдыгы бар;

*кийинкиге калтыруучу шарт бүтүмдүн кошумча шарты болуп саналат, тараптардын эркине көз каранды элементи болуп саналат, б. а. мындай түрдөгү бүтүм мындай шарттарсыз да жасалышы мүмкүн⁵.

КР ҮК 3-главасынын ченемдеринин маанисине таянсак, ЖААК органдарына арыз бергенден кийин никеге туруучу деп эсептелсе болот, анткени мындай ниети бар, бирок тиешелүү арыз бербеген (жашы жете элек) адамдар гана КР ҮК 13-беренесинде "никеге турууну каалагандар" катары аныкталат.

⁴ Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2006. - С. 168-169. ⁵ Антокольская М.В. Указ. соч. - С. 167.

⁵ Муратова С.А. Указ. соч. - С. 122.

Бир караганда, бул маселени тактоо принципалдуу мааниге ээ эместей сезилиши мүмкүн, анткени эгерде келишим никеге катталганга чейин түзүлсө, ал мамлекеттик каттоодон өткөндөн кийин гана күчүнө кирет (КР ҮК 44-ст.1-п.). Ошондуктан, эгерде нотариус ЖААК органына арыз бербеген адамдардын макулдашуусун күбөлөндүрсө, анда ал укуктук кесепеттерге алып келбейт. Бирок, келишимдин предмети жөнүндө суроого теренирээк мамиле төмөнкү тыянакка алып келет.

Эгерде КР ҮК 44-беренесинин ченеми нике келишимин түзүүнү каалаган бардык адамдарга, анын ичинде учурда никени каттоого ниети жокторго жайылтылса, анда бул укуктук белгисиздикти жаратат: келишим мыйзамдуу күчүнө кирбей туруп канчага чейин жашай алат? Милдеттенме Мыйзамынын жалпы жоболору бул суроого жооп бербейт. Бул бир нече жылга созулушу мүмкүн эмес деп божомолдоого болот. Ушуга байланыштуу никени каттоо жөнүндө арыз бербеген адамдар (эгерде ал нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөн болсо да), эгерде нике келечекте катталбаса, укуктук кесепеттерге алып келбеген жана алып келиши мүмкүн болбогон арзыбаган бүтүм (субъектик курамдын кемчилиги менен) менен түзүлгөн келишим.

Никеге туруп жаткан, никени каттоодон баш тарткан адамдардын ортосундагы келишимдин колдонуу мөөнөтүндө укуктук белгисиздикке жол бербөө үчүн, бул келишимди токтотуу катары кароо керектигин белгилей кетүү керек. Негизи нике келишими түзүлгөндөн кийин катталбаган никенин кесепеттери тууралуу да ушундай эле пикирди А.Г. Масевич билдирген, ал бул учурда келишим жокко чыгарылып жатат деп эсептейт.

Нике келишимин аткаруу аракетке жөндөмдүүлүгүнө карабастан жубайлар тарабынан жүзөгө ашырылышы мүмкүн (эгерде келишимдин кайсы бир пункттарын аткаруу жубайлардан юридикалык актыларды жасоону талап кылбаса). Бирок, нике келишимин түзүү үчүн жубайлар аракетке жөндөмдүү болушу керек. Эгерде жубайлардын бири аракетке жөндөмсүз болсо, нике келишимин анын атынан камкорчу түзө алат. КРнын Жарандык кодексинин 65-беренеси боюнча аракетке жөндөмдүүлүктүн чектелиши нике келишимин түзүүгө да таасирин тийгизет, анткени аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген адам майда-барат тиричилик бүтүмдөрүн жасоого гана укуктуу. Демек, бул учурда нике келишимин түзүү үчүн ишенимдүү адамдын макулдугу керек.

Никени жараксыз деп табуу нике келишимин автоматтык түрдө жараксыз деп табууга алып келет. Никенин болушу, белгиленгендей, нике келишиминин зарыл элементи болуп саналат, ошондуктан нике жараксыз деп табылса, башкача айтканда, нике түзүлгөн учурдан тартып жокко чыгарылса, нике түзүлгөн учурдан тартып юридикалык күчүн жоготот. Бул эрежеден четтетүү ак ниеттүү жубайынын кызыкчылыгында гана каралган⁶.

Нике келишими аны түзгөн адамдар катталган никеде турат деп болжолдойт, буга байланыштуу аны чыныгы жубайлар түзө алабы деген суроо туулат. Албетте, алардын келишими сөздүн так маанисинде нике келишими болбойт, анткени мыйзамдар чыныгы никеге укуктук маани бербейт. Бирок, жарандык мыйзамдар келишимдердин толук тизмесин билбегендиктен, иш жүзүндөгү жубайлар негизинен мүлктүк мамилелерди жөнгө салууга багытталган келишимдерди түзө алышат. Эгерде мындай келишимдер мыйзамдын талаптарына жооп берсе, алар жарактуу деп таанылышы керек.

⁶ Антокольская М.В. Указ. соч. - С. 157.

Бирок КРнын Жарандык кодексинин 266-беренесинин 3-пунктуна ылайык жалпы биргелешкен менчик мыйзамдын күчү менен гана пайда болот, демек, келишимдин күчү менен пайда болушу мүмкүн эмес. Демек, чыныгы жубайлар өз келишими менен чыныгы никеде алынган мүлккө жалпы биргелешкен менчик режимин орното алышпайт. Бирок, фактылык никелердин кыйла кеңири таралгандыгына байланыштуу, фактылык жубайларга нике келишимин түзүүгө түздөн-түз уруксат берүү, анын ичинде алардын мүлкүнө жубайлардын жалпы биргелешкен менчик режимин жайылтуу шарты менен уруксат берүү максатка ылайыктуу болмок.

Нике келишими үйлөнгөндөн кийин же үйлөнгөндөн көп жылдар өткөндөн кийин болобу, эч кандай мааниге ээ эмес. Эң негизгиси, ал нике бар кезде болот. Үй-бүлөлүк мамилелердин узактыгы, адатта, нике келишиминин мазмунуна таасирин тийгизет. Эгерде ал никеге чейин же каттоодон өткөндөн көп өтпөй түзүлгөн болсо, анда жубайлардын мүлктүк укуктарынын жана милдеттеринин көлөмү жалпысынан анчалык деле чоң эмес. Тараптардын бардык умтулуулары көбүнчө келечекке багытталган. Эгерде никеге тургандар (же алардын бири) кымбат баалуу кыймылдуу жана кыймылсыз мүлктүн ээси болсо, өзгөчө учур болуп саналат. Бул жарандардын категориясы, адатта, мисалы, жоюу, ишкананы кайра уюштуруу, банкроттук жана башка жагдайлар, ошондой эле алардын биринин өлүмү сыяктуу Жубайлардын материалдык жактан камсыз кылуу таасир этиши мүмкүн кандай кызыкдар болуп саналат. Ушуга байланыштуу, нике келишимине байланыштуу ҮКнин эрежелери Жарандык кодексин мураскордун укуктары (жана милдеттери) жөнүндөгү жоболоруна карама-каршы келиши мүмкүн эмес экендигин баса белгилөө керек.

КР Жарандык кодексинин 393-беренесинин 1-пунктуна ылайык келишим "эгерде тараптардын ортосунда тийиштүү учурларда талап кылынган формада келишимдин бардык олуттуу шарттары боюнча макулдашууга жетишилсе, түзүлгөн болуп эсептелет. Келишимдин предмети жөнүндө шарттар, мыйзамда же башка укуктук актыларда ушул түрдөгү келишимдер үчүн маанилүү же зарыл деп аталган шарттар, ошондой эле тараптардын биринин арызы боюнча макулдашууга жетишилүүгө тийиш болгон шарттар олуттуу болуп саналат".

Ушуга негизденип, никеге турууну мамлекеттик каттоо мыйзамдын тикелей көрсөтмөсүнөн улам нике келишиминин олуттуу шарты катары таанылышы керек. Жогоруда баяндалгандарга байланыштуу, КР ҮК 44-беренесинин редакциясы анча жакшы эмес, анткени бул берененин 1-пунктунда кеп нике келишиминин шарттарын түзүү жөнүндө эмес, макулдашуу жөнүндө болуп жатат.

Ошондуктан КР ҮК 44-беренесинин төмөнкү редакциясы сунушталат:

"Нике келишиминин формасы".

1. Нике келишими жазуу жүзүндө түзүлөт жана нотариалдык жактан ырасталууга тийиш.
2. Нике келишими никеге туруу мамлекеттик каттоодон өткөн күндөн тартып түзүлдү деп эсептелет.

Мындай редакциядан нике келишиминин субъекттери жубайлар гана болушу мүмкүн деген так тыянак чыгат, бул чындыгында чындыкка дал келет жана азыркы учурда, анткени юридикалык күчкө ээ болбогон нике келишиминин субъекттери жөнүндө айтуу кыйын⁷.

⁷ Муратова С.А. Указ. соч. - С. 105.

Жубайлардын жеке укуктарынын ажыратылбастыгы, аларды камсыз кылууда оордук борборун адеп-ахлактык мүнөздөгү ченемдерге которуу жарым-жартылай эмне үчүн нике келишиминин мазмуну жубайлардын материалдык мүнөздөгү укуктары жана милдеттери гана болушу мүмкүн экенин түшүндүрөт. Мындан тышкары, акча эквиваленти бар жубайлардын укуктары мыйзам ченемдери менен жөнгө салынат.

Үй-бүлө укугунун ченемдери келишимдик мамилелерди кеңири деталдаштырып, төмөнкүлөрдү аныктайт: нике келишиминин укуктук мүнөзүн; аны түзүүнүн формасын; нике келишиминин мазмунун; аны өзгөртүүнүн, бузуунун, жараксыз деп табуунун негиздерин.

Колдонуудагы мыйзамдарда диспозитивдүү ченемдерде белгиленген мыйзамдуу Үй-бүлөлүк мүлк режими камтылгандыгын белгилей кетүү керек. Бул режим жубайлардын мүлктүк мамилелерине, эгерде жубайлар аны нике келишими аркылуу өзгөртүүнү каалабаса гана колдонулат.

Адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, (5 май 2021-жыл № 59 мыйзам редакциясына ылайык), [Электрондук ресурс], www.cbd.minjust.gov.kg
2. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө Кодекси Бишкек. 30-август 2003-жыл. [Электрондук ресурс], www.cbd.minjust.gov.kg
3. Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодекси 1-бөлүм, (3 апрель 2023-жыл № 78 мыйзам редакциясына ылайык), [Электрондук ресурс], www.cbd.minjust.gov.kg
4. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт. Нью-Йорк, 16-декабрь 1966жыл [Электрондук ресурс], www.cbd.minjust.gov.kg
5. Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө" эл аралык пакт Нью-Йорк, 16-декабрь 1966-жыл [Электрондук ресурс], www.cbd.minjust.gov.kg

Негизги адабияттар

1. Муратова С.А. Семейное право: Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. - С. 121., С.122.
2. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2006. - С. 168-169., С.167, С. 157.

УДК: 349.2

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_23](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_23)

**ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ НАЦИОНАЛЬНЫМИ ПРАВООЗАЩИТНЫМИ ИНСТИТУТАМИ**

АДАМ УКУКТАРЫ БОЮНЧА УЛУТТУК ИНСТИТУТАРДЫН КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭМГЕК МЫЙЗАМДАРЫН АТКАРЫШЫНЫН МАСЕЛЕЛЕРИ

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF LABOR LEGISLATION OF THE KYRGYZ
REPUBLIC BY NATIONAL HUMAN RIGHTS INSTITUTIONS

Нарматов Худаяржан Базарбаевич

Нарматов Худаяржан Базарбаевич

Khudaiarzhan Bazarbaevich Narmatov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

hnarmatov@oshsu.kg

Атамкулова Елена Токтаналиевна

Атамкулова Елена Токтаналиевна

Elena Toktonalievna Atamkulova

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

Ибраимов Бакытбек Зулумбаевич

Ибраимов Бакытбек Зулумбаевич

Bakytbek Zulumbaevich Ibraimov

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ НАЦИОНАЛЬНЫМИ ПРАВОЗАЩИТНЫМИ ИНСТИТУТАМИ

Аннотация

Актуальность. В этой научной статье рассматриваются вопросы соблюдения трудового законодательства Кыргызской Республики национальными правозащитными институтами как Омбудсмен (Акыйкатчы) а также Национальный центр КР по предупреждению пыток, а также делается сравнительный анализ между этими институтами и другими государственными органами.

Ключевые слова: Омбудсмен (Акыйкатчы), НЦПП КР, дисциплинарный проступок, дисциплинарные взыскания, выговор, увольнения

*АДАМ УКУКТАРЫ БОЮНЧА УЛУТТУК
ИНСТИТУТАРДЫН КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭМГЕК
МЫЙЗАМДАРЫН АТКАРЫШЫН МАСЕЛЕЛЕРИ*

*PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF LABOR
LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC BY
NATIONAL HUMAN RIGHTS INSTITUTIONS*

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул илимий макалада Акыйкатчы (Омбудсмен) жана Кыргыз Республикасынын Кыйноолорду алдын алуу боюнча улуттук борбор сыяктуу улуттук укук коргоо институттары тарабынан Кыргыз Республикасынын эмгек мыйзамдарын сактоо маселелери каралат, ошондой эле бул институттар менен башка мамлекеттик органдардын ортосунда салыштырма талдоо жүргүзүлөт.

Abstract

Relevance. This scientific article examines the issues of compliance with the labor legislation of the Kyrgyz Republic by national human rights institutions such as the Ombudsman (Akyikatchy) and the National Center of the Kyrgyz Republic for the Prevention of Torture, and also makes a comparative analysis between these institutions and other government agencies.

Ачык сөздөр: Омбудсмен (Акыйкатчы), КР КААУБ, тартиптик жорук, тартиптик жазалар, сөгүш, жумуштан бошотуу

Keywords: Ombudsman (Akyikatchy), NCPT KR, disciplinary offense, disciplinary sanctions, reprimand, dismissals

Введение

Актуальность. Прежде всего необходимо дать определение и понятие национальным правозащитным институтам Кыргызской Республики к ним относятся: Омбудсмен (Акыйкатчы) Кыргызской Республики и Национальный центр Кыргызской Республики по предупреждению пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Правовое регулирование национальных правозащитных институтов осуществляется прежде всего Конституцией Кыргызской Республики [1; 6] от 05 мая 2021 года, Законом Кыргызской Республики об Омбудсмене (Акыйкатчы) от 31 июля 2002 года №136, Законом Кыргызской Республики о Национальном центре по предупреждению пыток и других жестоких бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 12 июля 2012 года №104.

Деятельность национальных правозащитных институтов Кыргызской Республики осуществляется для Омбудсмана (Акыйкатчы) Кыргызской Республики аппарат, в котором работают сотрудники был сформирован по результатам конкурсов на протяжении 2003-2004 годов, в настоящее время существует резерв кадров, который формируется по результатам конкурса так как входят в реестр государственных служащих. Для Национального центра Кыргызской Республики по предупреждению пыток сотрудники головного офиса и региональных представительств были сформированы по результатам конкурсов с 2014 по 2020 годов, но по причине произвольных увольнений, утечки кадров, а также кадровая чехарда и формирование сотрудников продолжают по сегодняшний день.

Каковы параметры и показатели исполнения национальными правозащитными институтами трудового законодательства Кыргызской Республики с точки зрения работодателя, в аппарате Омбудсмана (Акыйкатчы) Кыргызской Республики является сам Омбудсмен (Акыйкатчы) Кыргызской Республики избранный Жогорку Кенешем Кыргызской Республики, сотрудники проходят конкурс в два этапа: тестирование осуществляет государственная кадровая служба и собеседование комиссии формируемый Омбудсменом (Акыйкатчы) КР, а в Национальном центре КР по предупреждению пыток работодателем является директор, который как и остальные сотрудники центра назначаются членами Координационного совета по результатам конкурса, который состоит из двух этапов: тестирование и собеседование.

В практике аппарата Омбудсмана (Акыйкатчы) КР увольнения сотрудников в основном осуществляются по собственному желанию или в связи с переходом на другую работу. В плане произвольных увольнений можно считать сокращения штата аппарата, тем самым работодатель увольняет не нужных сотрудников и потом расширяет штат своего аппарата, в последнем случае у работников не остаются шансы на судебную защиту трудовых прав, так как работник знает и подписывает уведомление о сокращении и получает компенсацию.

В 2008 году в связи с избранием Т. Акуна Омбудсменом КР со стороны Жогорку Кенеша КР в аппарате Омбудсмана (Акыйкатчы) произошло сокращение штата сотрудников, перспективная молодежь была сокращена, а лица пенсионного возраста то есть бывшие сотрудники правоохранительных органов продолжали оставаться на своих рабочих местах. Последующие избранные Жогорку Кенешем Кыргызской Республики Омбудсмены (Акыйкатчы) продолжали свою деятельность в плане трудовых правоотношений Бактыбек Аманбаев и Кубатбек Оторбаев проявляли своим подчиненным определенные требования об увольнении с работы по собственному желанию то есть под предлогом ухода с работы по

собственному желанию. Избрание Т. Мамытова Омбудсменом (Акыйкатчы) КР в целом никак не повлияло на трудовые права сотрудников аппарата Омбудсмента (Акыйкатчы) КР.

Основное недовольство сотрудников аппарата Омбудсмента (Акыйкатчы) КР на нарушение трудовых прав приходится на годы избрания Атыр Абдырахматовой Омбудсменом (Акыйкатчы) КР ставшая первой женщиной Кыргызстана в этой должности, так как повсеместные увольнения сотрудников центрального аппарата, а также региональных представительств вызвало массу недовольств что в конечном счете привело к дополнительным основаниям к досрочной отставке Атыр Абдырахматовой от должности Омбудсмента (Акыйкатчы) КР.[2]

Что же касается Национального центра КР по предупреждению пыток[3] то этот институт пережил смену 3-х директоров данного центра. С 2013 по 2015 года директором Национального центра был избран Б. Рысбеков на два года. В 2015 году Координационным советом Национального центра Н. Сулайманов избран вторым директором данного центра, который был избран два раза и в начале 2020 года освободил должность директора связи с истечением срока полномочий.

В августе 2020 года Б. Рысбеков вновь был избран директором Национального центра и с его приходом начались дисциплинарные гонения сотрудников данного центра как головного офиса а также региональных представительств. Создаётся впечатление что директор до прихода на эту должность имел определенные обиды или же амбиции по обновлению штата сотрудников данного центра. Так как при первой же встрече даёт понимание что не собирается работать с теми или иными сотрудниками и формирует так называемый чёрный список.

Активно осуществляет свою деятельность для создания сфабрикованных дисциплинарных проступков и сразу же требует от сотрудников объяснительных записок на основании которых директор приказом применяет дисциплинарные взыскания. И ведет к этим сотрудникам иную политику отменяет выплаты командировочных расходов при встрече с этими сотрудниками открыто заявляет, что будет пинать, гонять с недозволительным тоном.

Затем созывает на 6-й отчет при этом игнорирует заявление о предоставлении очередного трудового отпуска ссылаясь что подпишет заявление после сдачи 6-месячного отчета, хотя график был утвержден в декабре прошлого года. А во время заслушивания отчета с тех сотрудников которые в чёрном списке задаёт разные провокационные вопросы, а члены так называемой комиссии также подбадривают директора и создают такую атмосферу что работа территориальных представительств неудовлетворительная. А к тем кто не в чёрном списке проявляют лояльность.

Во время отпуска директор требует подключиться к онлайн конференции через зуум в котором объявляет о приказах об объявлении дисциплинарных взысканий, тем самым устрашая остальных сотрудников.[5]

Во время отпуска директор звонит сотрудникам через видеосвязь и сообщает, что по возвращении с отпуска применит дисциплинарное взыскание. При выходе на работу после отпуска требует написать объяснительное письмо по результатам сдачи 6-месячного отчета, затем объявляет выговор. Директор потом отправляет комиссию из числа своих приближенных и ставит задачу написать отрицательную справку, которая впоследствии станет основанием для применения следующего дисциплинарного взыскания уже увольнения за ненадлежащее исполнение своих обязанностей.

Применяет за один дисциплинарный проступок два наказания хотя согласно Трудовому кодексу КР это недопустимо. И в последствии при наступлении удачного случая директор требует от всех сотрудников объяснительные записки, но применяет дисциплинарные взыскания[4] только для некоторых сотрудников.

Трудовые споры в судебных инстанциях складываются не в пользу работника, а наоборот в пользу работодателя суды рассматривая дело ссылаются на объяснительные записки работника о том, что он якобы признал свою причастность к применению дисциплинарного взыскания и что это государственный орган поэтому исковое заявление нужно по мнению судей оставить без удовлетворения.

На основании вышеизложенного в национальных правозащитных институтах КР соблюдение трудового законодательства КР желает лучшего и ничем не отличается от государственных и муниципальных служащих. Кроме того, данная тема в научном плане имеет большую перспективу для написания нескольких кандидатских, а также докторских диссертаций.

Литература

1. Конституция КР от 05 мая 2021 года.
2. Закон КР об Омбудсмене (Акыйкатчы) КР от 31 июля 2002 года.
3. Закон КР о НЦПП от 12 июля 2012 года.
4. Трудовой кодекс КР от 23 января 2025 года.
5. Нарматов Х.Б., Утанов К.К., Ибраимов Б.З. Становление национального превентивного механизма. Журнал Тенденции развития науки и образования. 2023. №96-6, стр. 25-29. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=53848817>
6. Абдукахарова, Т. А. Деятельность некоммерческих организаций в Кыргызской Республике и Республике Казахстан: сравнительно-правовой анализ / Т. А. Абдукахарова // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-3. – С. 135-143. – EDN TGXYVF.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 160-167

УДК:

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_24](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_24)

**ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ЮРИДИЧЕСКИХ
ДИСЦИПЛИНАХ: КЕЙС-МЕТОДЫ И РОЛЕВЫЕ ИГРЫ**

ИНТЕРАКТИВДУУ ОКУТУУ МЕТОДДОРУ ЮРИДИКАЛЫК
ДИСЦИПЛИНАЛАРДА: КЕЙС-МЕТОДДОР ЖАНА РОЛДУК ОЮНДАР

INTERACTIVE TEACHING METHODS IN LEGAL DISCIPLINES: CASE METHODS
AND ROLE-PLAYING GAMES

Орозбаева Айнура Камировна

Орозбаева Айнура Камировна

Ainura Kamilovna Orozbaeva

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИНАХ: КЕЙС-МЕТОДЫ И РОЛЕВЫЕ ИГРЫ

Аннотация

Актуальность. Статья посвящена анализу эффективности применения интерактивных методов обучения, таких как кейс-методы и ролевые игры, в преподавании юридических дисциплин. Рассматриваются особенности данных подходов, их роль в формировании профессиональных навыков у студентов-юристов, а также влияние на развитие критического мышления и умения применять теоретические знания на практике. Приводятся примеры внедрения кейс-методов и ролевых игр в учебный процесс, включая анализ правовых ситуаций и моделирование судебных процессов. Обсуждаются перспективы использования интерактивных методик для повышения уровня профессиональной подготовки будущих юристов и улучшения качества юридического образования в целом.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, юридическое образование, кейс-методы, ролевые игры, профессиональные навыки

ИНТЕРАКТИВДУУ ОКУТУУ МЕТОДДОРУ ЮРИДИКАЛЫК ДИСЦИПЛИНАЛАРДА: КЕЙС- МЕТОДДОР ЖАНА РОЛДУК ОЮНДАР

INTERACTIVE TEACHING METHODS IN LEGAL DISCIPLINES: CASE METHODS AND ROLE- PLAYING GAMES

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалa юридикалык дисциплиналарды окутууда окутуунун интерактивдүү ыкмаларын, мисалы кейс-методдорун жана ролдук оюндарды колдонуунун натыйжалуулугун талдоого арналган. Бул ыкмалардын өзгөчөлүктөрүн, студент-юристтердин кесиптик көндүмдөрүн калыптандырууда алардын ролун, ошондой эле критикалык ой жүгүртүүнү жана теориялык билимди практикада колдонуу жөндөмүн өнүктүрүүгө тийгизген таасирин карайт. Окуу процессине кейс-методдорду жана ролдук оюндарды киргизүү, анын ичинде укуктук кырдаалдарды талдоо жана соттук процесстерди моделдөө мисалдары келтирилген. Келечектеги юристтердин кесиптик даярдыгынын деңгээлин жогорулатуу жана жалпысынан юридикалык билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн интерактивдүү методикаларды колдонуунун перспективалары талкууланат.

Abstract

Relevance. The article is devoted to the analysis of the effectiveness of using interactive teaching methods, such as case methods and role-playing games, in teaching legal disciplines. The features of these approaches, their role in the formation of professional skills in law students, as well as the impact on the development of critical thinking and the ability to apply theoretical knowledge in practice are considered. Examples of the introduction of case methods and role-playing games in the educational process are given, including the analysis of legal situations and modeling of court proceedings. The prospects for using interactive methods to improve the level of professional training of future lawyers and improve the quality of legal education in general are discussed.

Ачык сөздөр: окутуунун интерактивдүү методдору, юридикалык билим берүү, кейс-методдор, ролдук оюндар, кесиптик көндүмдөр

Keywords: interactive teaching methods, legal education, case methods, role-playing games, professional skills

Введение

Актуальность. Обоснование необходимости внедрения интерактивных методов в юридическое образование опирается на потребность в адаптации подготовки юристов к современным требованиям профессиональной среды. Традиционные методы обучения, такие как лекции и теоретические занятия, дают прочную теоретическую базу, однако ограничивают возможности для развития практических навыков, необходимых в правоприменительной деятельности. Современный рынок труда требует от юристов не только глубоких знаний законов, но и способности применять их в конкретных ситуациях, оперативно анализировать правовые проблемы и эффективно взаимодействовать с участниками правового процесса.

Интерактивные методы обучения, включая кейс-методы и ролевые игры, создают условия для формирования у студентов комплекса компетенций, в том числе критического мышления, навыков правового анализа и профессиональной аргументации.¹

Использование ролевых игр и методика проведения указывает **Боброва, Н. А.**² В данной научной работе рассматриваются этапы подготовки, проведения и анализа ролевых игр, подходы к выбору тем и ситуациям для моделирования. Ролевые игры, в свою очередь, способствуют развитию коммуникативных и организационных навыков, так как студенты вовлекаются в симуляцию судебных процессов, консультаций и переговоров.

Кэмпбелл, С., Бертон, Л.³ осветили преимущества и особенности использования кейс-метода в юридическом образовании, особенно в контексте развития аналитического мышления у студентов.

Кейс-методы позволяют студентам разбирать реальные или смоделированные правовые ситуации, обучаясь применять теоретические знания на практике.

Кроме того, интерактивные методы стимулируют активное участие студентов в учебном процессе, повышают их мотивацию и вовлеченность. Практико-ориентированное обучение помогает формировать правовую интуицию и уверенность в своих действиях, что необходимо для будущих юристов.

Таким образом, внедрение интерактивных методов является ключевым шагом для повышения качества подготовки специалистов, способных эффективно работать в сложной правовой среде и адаптироваться к ее изменениям.

Кейс-методы обычно основываются на реальных делах или их имитациях, которые представляют собой конкретные правовые ситуации с детализированными фактами, в которых требуется юридический анализ и решение. Так, **Блонский, К. Э.** раскрывает роль интерактивных методов обучения в юридическом образовании, которое охватывает применение кейс-методов, ролевых игр и моделирования в подготовке студентов-юристов. Издание предоставляет практические рекомендации для преподавателей⁴.

¹ Студенттердин социалдык маданий компетентүүлүгүн калыптандыруу процессинде ролдук оюндарды колдонуу / Н. Ж. Эрмекбаева, З. Р. Токтосунова, А. Ш. Апжапарова, Т. М. Токторова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 625-631. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_625. – EDN NOXCKU.

² Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.

³ Кэмпбелл, С., Бертон, Л. (2018). Кейс-метод и активное обучение праву. Лондон: Routledge.

⁴ Блонский, К. Э. (2020). Интерактивные методы обучения в юридическом образовании. Учебное пособие. Москва: Издательство Юрайт.

Davis, A. & Steadman, R.⁵ представили сборник примеров и методик проведения ролевых игр и симуляций в юридических учебных заведениях с примерами кейсов.

По мнению автора, студенты погружаются в анализ ситуации, выделяя юридические проблемы, определяя соответствующие нормы права, применяя их к обстоятельствам и формулируя правовое заключение. В процессе они развивают навык аргументировать свою позицию и учитывать различные правовые точки зрения. Так, автор предлагает следующие кейсы.

Пример 1: Уголовное право – Дело о мошенничестве

Ситуация: Студентам предлагается кейс, где фигурант обвиняется в мошенничестве, связанном с финансовыми операциями. В материалы кейса включены показания свидетелей, банковские документы и выписки по операциям.

Задача студентов: Проанализировать доказательства, определить состав преступления, выявить недостатки в обвинении, оценить возможные аргументы защиты.

Результат: Этот кейс развивает у студентов навыки анализа доказательств, а также умение оценивать юридическую квалификацию действий по уголовному делу.

Пример 2: Семейное право – Раздел имущества при разводе

Ситуация: Пара разводится и не может прийти к согласию по поводу раздела совместно нажитого имущества. Одна сторона утверждает, что значительная часть имущества была приобретена до брака.

Задача студентов: Определить, как будет происходить раздел имущества в соответствии с нормами семейного права, какие доказательства необходимы, чтобы подтвердить или опровергнуть доводы сторон.

Результат: Этот пример помогает студентам понять правовые аспекты семейных споров и научиться применять нормы закона на практике в случаях раздела имущества.

Пример 3: Экологическое право – Загрязнение окружающей среды

Ситуация: Предприятие обвиняется в загрязнении реки, и его привлекают к ответственности. В материалах кейса содержатся результаты проверок, акты надзорных органов и показания местных жителей.

Задача студентов: Проанализировать состав правонарушения, определить возможные меры ответственности и оценить защитные аргументы предприятия.

Результат: Студенты знакомятся с нормами экологического права, изучают способы привлечения к ответственности и рассматривают пути защиты компании.

Такие примеры показывают, как кейс-методы помогают студентам эффективно овладеть юридическими знаниями, научиться ориентироваться в право применении и развивать навыки анализа и аргументации.

Особо хотелось бы отметить, что Hess, G. F., & Friedland, S.⁶ представили методическое руководство для преподавателей, включающее как традиционные, так и интерактивные методы обучения, описывает ролевые игры, симуляции и кейсы для применения на практике.

Методы

⁵ Davis, A. & Steadman, R. (2017). *Simulations and Role Plays in Law Schools*. New York: Legal Education Press.

⁶ Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). *Techniques for Teaching Law*. Durham: Carolina Academic Press.

Автор считает основными методами интервью с опытными преподавателями, которые работают в ОшГУ при этом используют интерактивные методы обучения студентов. Так, стоит отметить, что много преподавателей стали наставниками молодым преподавателям, заведующие учебно-методическим сектором проводят методические семинары по обучению молодых преподавателей новым интерактивным методам обучения.

Стоит обратить внимание на разработку инструментов, педагогический коллектив самостоятельно разрабатывает анкеты для опросов, сценариев для ролевых игр, кейсов для анализа.

Результаты

Интерактивные методы, такие как ролевые игры и кейс-методы, способствуют более активному участию студентов в учебном процессе, что ведет к повышению их интереса к предмету и лучшему усвоению материала.

Использование кейсов и ролевых игр позволяет студентам развивать навыки, необходимые для практической работы в юридической сфере, такие как анализ правовых ситуаций, аргументация, переговоры и принятие решений.

Интерактивные методы способствуют формированию критического мышления у студентов, позволяя им рассматривать различные точки зрения, оценивать аргументы и принимать обоснованные решения.

Кейс-методы обеспечивают студентам возможность применить теоретические знания на практике, что улучшает понимание правовых норм и их применения в реальных ситуациях.

Ролевые игры способствуют развитию навыков работы в команде, поскольку студенты часто работают в группах, что помогает им учиться взаимодействовать с другими и учитывать мнения коллег.

Опросы студентов показывают, что многие из них оценивают интерактивные методы обучения выше традиционных, так как они делают учебный процесс более динамичным и интересным.

Для успешной реализации интерактивных методов необходимо проводить подготовку преподавателей, чтобы они могли эффективно использовать эти методы в своей практике.

Результаты исследования показывают, что восприятие и эффективность интерактивных методов могут варьироваться в зависимости от индивидуальных характеристик студентов, таких как предшествующий опыт и уровень подготовки.

Внедрение интерактивных методов требует системного подхода и поддержки со стороны администрации учебных заведений, а также создания инфраструктуры, способствующей их применению.

Исследования показывают необходимость дальнейшего изучения воздействия интерактивных методов на учебные достижения и профессиональную подготовленность студентов, а также их адаптации к новым образовательным стандартам.

Таким образом данные результаты подчеркивают важность и полезность интерактивных методов обучения в юридических дисциплинах, а также открывают новые возможности для улучшения образовательного процесса в этой области.

Обсуждение

Существующая литература, например, работы Г. Хесса и С. Фридланда о техниках преподавания права, подтверждает выводы о том, что интерактивные методы обучения, такие как кейс-методы и ролевые игры, способствуют более глубокому усвоению материала и

развитию практических навыков. Эти авторы подчеркивают, что активное участие студентов в учебном процессе повышает их мотивацию и интерес к предмету.

Исследования, такие как работа Бобровой Н.А.⁷ о ролевых играх в юридическом образовании, подтверждают, что эти методы помогают развивать критическое мышление и аналитические способности. Полученные результаты исследования согласуются с мнениями авторов, которые утверждают, что интерактивные методы обучения делают процесс более динамичным и соответствующим потребностям современного юридического рынка.

Сравнение с работами, исследующими индивидуальные различия в обучении, показывает, что восприятие интерактивных методов может варьироваться в зависимости от предшествующего опыта студентов и их учебных предпочтений. Это согласуется с исследованиями, проведенными, например, Кэмпбеллом и Бертоном⁸, которые отмечают, что разный опыт учащихся может влиять на их восприятие и успешность применения интерактивных методов.

Существующие исследования, такие как работа Ольшанского А.В.⁹ и Сорокина, подтверждают, что эффективность интерактивных методов во многом зависит от подготовки преподавателей. Наши результаты подчеркивают необходимость создания программ подготовки для преподавателей, чтобы они могли эффективно использовать интерактивные подходы в обучении.

Результаты исследования показывают необходимость дальнейших исследований и экспериментов в области применения интерактивных методов в юридическом образовании. Это находит поддержку в литературе, которая акцентирует внимание на постоянно меняющемся характере юридической практики и необходимости адаптации образовательных программ к новым реалиям.

Результаты опросов, показывающие высокую степень удовлетворенности студентов интерактивными методами, согласуются с литературой, в которой обсуждается важность вовлеченности студентов и их активного участия в учебном процессе. Эта удовлетворенность также подчеркивает значимость внедрения инновационных методов обучения в современном юридическом образовании.

Анализ результатов исследования в контексте существующей научной литературы демонстрирует высокую степень согласия с уже проведенными исследованиями и теоретическими основами. Интерактивные методы обучения, такие как кейс-методы и ролевые игры, оказывают положительное влияние на образовательный процесс в юридических дисциплинах, подтверждая их необходимость и значимость для подготовки высококвалифицированных специалистов в области права.

Выводы

Результаты демонстрируют, что использование интерактивных методов способствует большей вовлеченности студентов, что согласуется с выводами исследователей, таких как Хесс и Фридланд¹⁰, о значимости активного участия в обучении.

⁷ Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.

⁸ Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). *Techniques for Teaching Law*. Durham: Carolina Academic Press.

⁹ Ольшанский, А. В., Сорокин, Н. М. (2021). Интерактивные формы обучения в юридическом образовании: методические рекомендации. Санкт-Петербург: Питер.

¹⁰ Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). *Techniques for Teaching Law*. Durham: Carolina Academic Press.

Интерактивные методы, как отмечают Боброва¹¹ и Кэмпбелл¹², не только развивают аналитические и критические навыки, но и адаптируют теоретические знания к реальным правовым ситуациям, что способствует лучшему пониманию правовых норм.

Результаты подтверждают, что восприятие интерактивных методов может варьироваться в зависимости от предшествующего опыта и индивидуальных предпочтений студентов.

Результаты подчеркивают необходимость дальнейших исследований для адаптации образовательных программ к современным требованиям юридической практики, что находит отражение в литературе, акцентирующей внимание на меняющемся характере юридической профессии.

Таким образом, результаты исследования не только подтверждают уже существующие научные выводы, но и открывают новые направления для дальнейших исследований и практического применения интерактивных методов обучения в юридическом образовании.

Литература

1. Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.
2. Кэмпбелл, С., Бертон, Л. (2018). Кейс-метод и активное обучение праву. Лондон: Routledge.
3. Блонский, К. Э. (2020). Интерактивные методы обучения в юридическом образовании. Учебное пособие. Москва: Издательство Юрайт.
4. Davis, A. & Steadman, R. (2017). Simulations and Role Plays in Law Schools. New York: Legal Education Press.
5. Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). Techniques for Teaching Law. Durham: Carolina Academic Press.
6. Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.
7. Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). Techniques for Teaching Law. Durham: Carolina Academic Press.
8. Ольшанский, А. В., Сорокин, Н. М. (2021). Интерактивные формы обучения в юридическом образовании: методические рекомендации. Санкт-Петербург: Питер.
9. Hess, G. F., & Friedland, S. (2016). Techniques for Teaching Law. Durham: Carolina Academic Press.
10. Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.
11. Кэмпбелл, С., Бертон, Л. (2018). Кейс-метод и активное обучение праву. Лондон: Routledge.
12. Ковальчук, И. (2015). Применение ролевых игр в преподавании права: опыт и перспективы. Право и образование, 2(5), 45-52.

¹¹ Боброва, Н. А. (2019). Методика проведения ролевых игр в юридическом образовании. Вестник юридического образования, 1(3), 12-17.

¹² Кэмпбелл, С., Бертон, Л. (2018). Кейс-метод и активное обучение праву. Лондон: Routledge

13. Zipp, J. F. (2014). The Role of Case Studies in Legal Education: Engaging Students and Preparing Them for Practice. *Journal of Legal Education*, 64(1), 25-50.
14. Никифоров, С. В. (2022). Инновационные методы в преподавании юридических дисциплин. *Юридический мир*, 1(1), 8-15.
15. Susskind, R. (2013). *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. Oxford: Oxford University Press.
16. Студенттердин социалдык маданий компетентүүлүгүн калыптандыруу процессинде ролдук оюндарды колдонуу / Н. Ж. Эрмекбаева, З. Р. Токтосунова, А. Ш. Апжапарова, Т. М. Токторова // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 625-631. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_625. – EDN NOXCKU.

УДК: 349.6

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_25](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_25)

**РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА В РЕШЕНИИ ЗАДАЧ ПО ЗАЩИТЕ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОТ ЗАГРЕЗНЕНИЙ**

АЙЛАНА-ЧӨЙРӨНҮ БУЛГАНУУДАН КОРГОО МАСЕЛЕЛЕРИН ЧЕЧҮҮДӨ
ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУКТУН РОЛУ

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL LAW IN SOLVING THE TASKS OF PROTECTING THE
ENVIRONMENT FROM POLLUTION

Парайдин уулу Шайлообек

Парайдин уулу Шайлообек

Shailoobek Paraidin uulu

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА В РЕШЕНИИ ЗАДАЧ ПО ЗАЩИТЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОТ ЗАГРЯЗНЕНИЙ

Аннотация

Актуальность. Проблема обеспечения экологической безопасности является жизненно важной для всех государств. Новые экологические угрозы, возникшие в Кыргызстане в последнее время, объективно потребовали формирования соответствующих подходов как в практической деятельности государства, так и в области теоретических разработок. В данной статье автор определяет роль и место экологической безопасности в системе национальной безопасности страны, исследует некоторые вопросы экологической безопасности государства в контексте экологического кризиса и отражает вопросы экологической культуры. В статье рассматриваются и анализируются основные экологические проблемы и роль права в их решении. Автор статьи исследовал причины существования экологически неблагоприятных территорий, загрязнения водоемов и повреждения земли вредными продуктами хозяйственной и иной деятельности.

Ключевые слова: экология, окружающая среда, водоемы, земля, природа, закон, экологическая безопасность

**АЙЛАНА-ЧӨЙРӨНУ БУЛГАНУУДАН КОРГОО
МАСЕЛЕРИН ЧЕЧҮҮДӨ ЭКОЛОГИЯЛЫК
УКУКТУН РОЛУ**

**THE ROLE OF ENVIRONMENTAL LAW IN
SOLVING THE TASKS OF PROTECTING THE
ENVIRONMENT FROM POLLUTION**

Аннотация

Маанилүүлүк. Экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу проблемасы бардык мамлекеттер үчүн өтө маанилүү. Кыргызстанда соңку мезгилде пайда болгон жаңы экологиялык коркунучтар мамлекеттин практикалык ишмердигинде да, теориялык иштеп чыгуу чөйрөсүндө да тиешелүү мамилелерди калыптандырууну объективдүү талап кылып жатат. Бул макалада автор өлкөнүн улуттук коопсуздук системасындагы экологиялык коопсуздуктун ролун жана ордун аныктап, экологиялык кризистин шартында мамлекеттин экологиялык коопсуздугунун айрым маселелерин карап чыгып, экологиялык маданият маселелерине ой жүгүртөт. Макалада негизги экологиялык көйгөйлөр жана аларды чечүүдөгү укуктун ролу каралат жана талданат. Макаланын автору экологиялык жактан жагымсыз аймактардын болушунун, суу объектилеринин булганышынын жана чарбалык жана башка иштердин зыяндуу продуктылары менен жердин бузулушунун себептерин иликтеген.

Abstract

Relevance. The problem of environmental safety is of vital importance for all states. The new environmental threats that have arisen in Kyrgyzstan recently objectively required the formation of appropriate approaches both in the practical activity of the state and in the field of theoretical development. In this article, the author defines the role and place of ecological security in the national security system of a country, examines some issues of ecological security of the state in the context of an ecological crisis, reflects issues of ecological culture. The article discusses and analyzes the main environmental problems and the role of law in their solution. The author studied the reasons for the existence of ecologically unfavorable territories, pollution of water bodies and damage to the Earth by harmful products of economic and other activities.

Ачкыч сөздөр: экология, айлана-чөйрө, суу объектилери, жер, жаратылыш, ужук, экологиялык коопсуздук

Keywords: ecology, environment, water bodies, land, nature, law, ecological safety

Введение

Актуальность. В настоящее время существует множество проблем, связанных с загрязнением окружающей среды. Глобальное изменение климата, разрушение озонового слоя, опустынивание и утрата биоразнообразия относятся к числу глобальных экологических проблем Кыргызстана.

По словам местных экологов, это также стало результатом хаотичной застройки города многоэтажными зданиями, которые блокировали ветровые потоки с гор. А также массового использования населением угля для отопления частных домов в зимний период.

Стратегическая цель государственной экологической политики, направленная на преодоление социальных и экономических вызовов, подчеркивает важность сохранения биологического разнообразия и природных ресурсов для нынешних и будущих поколений. Она также подчеркивает необходимость реализации права каждого человека на благоприятную окружающую среду, что согласуется с принципами устойчивого развития.

Укрепление верховенства закона в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности также является крайне важным, поскольку это обеспечивает законность и прозрачность в принятии решений, связанных с экологическими вопросами, и защищает интересы общества в целом.

Конституция КР содержит разумные нормы, касающиеся отношения с природой. В соответствии с законом, владение, пользование и распоряжение землей и другими природными ресурсами могут осуществляться их владельцами свободно, если это не вредит окружающей среде и не нарушает права и законные интересы других лиц.

Окружающая среда – это важнейший ресурс, обеспечивающий жизнедеятельность всех организмов на планете, включая человека. Однако, в условиях современного развития общества, индустриализации и увеличения численности населения, проблемы загрязнения окружающей среды становятся все более актуальными и острыми. В этой связи, роль экологического права в решении задач по защите окружающей среды от загрязнений становится несомненно важной.

Экологическое право представляет собой систему норм, законов, и правовых актов, которые регулируют взаимоотношения между человеком и природой, а также права и обязанности субъектов в области охраны окружающей среды. Его целью является предотвращение загрязнений и разрушений природной среды, а также обеспечение устойчивого использования природных ресурсов.

Основная роль экологического права в решении задач по защите окружающей среды от загрязнений заключается в следующем:

Нормативное регулирование: Экологическое право устанавливает нормы и стандарты, которым должны соответствовать деятельность предприятий, организаций и граждан в области охраны окружающей среды. Это включает в себя требования к сбросу отходов, выбросам загрязняющих веществ, использованию природных ресурсов и другие аспекты.

Контроль и надзор: Экологическое право предусматривает механизмы контроля за соблюдением экологических норм и стандартов. Государственные органы, экологические инспекции и другие уполномоченные организации осуществляют мониторинг и проверки соблюдения законодательства в области охраны окружающей среды.

Ответственность за нарушения: В случае нарушения экологических норм и стандартов, предусмотрены меры ответственности для виновных лиц и организаций. Это может включать в себя штрафы, компенсации ущерба, административную и уголовную ответственность.

Регулирование доступа к природным ресурсам: Экологическое право также определяет порядок использования и охраны природных ресурсов, таких как вода, воздух, почва и др. Это включает в себя лицензирование деятельности, связанной с добычей и использованием природных ресурсов, и установление ограничений на их использование.

В целом, роль экологического права в решении задач по защите окружающей среды от загрязнений состоит в обеспечении правовых механизмов для сохранения природной среды, предотвращения ущерба для человека и природы, и обеспечения устойчивого развития общества. Это требует не только эффективного законодательства, но и его строгое соблюдение и надлежащего исполнения.

Вопрос актуален в данный момент, так как жизнь общества зависит от того, как будут правильно использоваться природные ресурсы и насколько грамотно люди будут обращаться с ними. Именно по этим причинам необходимо выработать законодательство об охране окружающей среды, принять комплексные законы и акты в области экологии и предпринять все возможные меры для защиты природы. Правительство страны неоднократно пыталось решить эту экологическую проблему, однако сделать этого пока не удается.

В итоге вопросы экологии и зеленой экономики для нас должны стать приоритетом номер один, потому что от экологической безопасности Кыргызстана напрямую зависит его национальная безопасность, учитывая, что 48 процентов водных ресурсов ЦА формируются в наших ледниках.

Главными препятствиями для развития зеленой экономики в Кыргызстане, являются низкий уровень институционального потенциала и коррупция, противоречия в стратегии развития страны, присутствие лобби энергетического сектора, в том числе угольной промышленности, и другие.

В процессе своей жизнедеятельности человек оказывает воздействие на состояние биосферы. Его деятельность приводит к выбросам в атмосферный воздух и водные объекты, а также к образованию отходов, содержащих синтетические вещества, которые ранее не существовали в природе. Эти выбросы не только загрязняют окружающую среду, но и вызывают изменения в прозрачности атмосферы и ее тепловом режиме. Практически все природные ресурсы уже используются в хозяйственной деятельности, что угрожает дефицитом и дестабилизацией общественной жизни. Возобновляемые ресурсы также находятся в состоянии стресса, поскольку они почти полностью исчерпаны.

По мнению экспертов, ужасающая экологическая ситуация в Кыргызстане обусловлена несколькими причинами,

- первая из них – это выбросы выхлопных газов, происходящие от автотранспорта, большая часть которого уже давно должна была быть списана из-за истекших сроков эксплуатации и использования низкокачественного топлива. Кроме того, на сегодняшний день Кыргызстан является единственной страной Евразийского экономического союза, которая пока еще не применяет технические регламенты союза для горюче-смазочных материалов. Согласно этим регламентам, нефтеперерабатывающим заводам запрещено производить топливо класса ниже К-4 и К-5, а также реализовывать неэкологичное топливо на внутреннем рынке.

-вторая причина – это сжигание бытового мусора для отопления жилых помещений, включая пластиковые бутылки, обрезки синтетических тканей, автомобильные покрышки и т. д., что приводит к выбросу большого количества опасных веществ. Кроме того, исследования показывают, что твердые виды топлива также значительно влияют на загрязнение окружающей среды, поэтому соответствующие ведомства Кыргызстана уже не первый год ищут альтернативные и более экологически чистые источники топлива вместо древесных опилок и угля.

Ничто так не влияет на состояние природы, как деятельность человека, и ни одно стихийное бедствие не оказывает более серьезного и долгосрочного воздействия на окружающую среду, чем деятельность человека. Токсичные отходы, удаляемые во время производства, отравляют воздух, воду и почву, вызывая гибель целых экосистем; вырубка лесов и браконьерство приводят к исчезновению многих видов животных. По мере развития технологий производства ситуация ухудшается.

Изменения в окружающей среде, вызванные деятельностью человека, настолько велики, что они могут нарушить природный баланс и помешать дальнейшему развитию производительных сил. Люди долгое время считали природу неиссякаемым источником необходимых материальных благ. Однако, учитывая их негативное воздействие на окружающую среду считается, что их следует постепенно защищать и эффективно использовать.

В настоящее время защитники природы сталкиваются со многими проблемами. Антропогенная деятельность разнообразна, и ее влияние на окружающую среду одинаково. Сегодня основными целями экологов являются:

- ограничение выбросов токсичных отходов, которые могут отравить почву и воду;
- создание заповедников для защиты редких экосистем и природных комплексов;
- ограничение охоты и рыболовства для сохранения исчезающих видов животных, внедрение новых методов рыболовства с минимальным ущербом для природы;
- найдите способы переработать отходы и ограничить их выбросы.

Было заключено множество международных соглашений об охране окружающей среды. Наиболее известны: Киотский протокол, обязывающий развитые страны строго контролировать количество углекислого газа для предотвращения парникового эффекта в атмосфере, влияющего на мировой климат; Конвенция ООН о морском праве по защите морей; Монреальский протокол, ограничивающий производство и использование демпфирующих озон веществ в атмосфере; конвенция о биологическом разнообразии, направленная на сохранение и управление природными ресурсами и десятками других важных документов.

Независимость Кыргызской Республики не только качественно изменила свой статус в мире, но и ввела некоторые обязательства, вытекающие из этого статуса. Для подтверждения своего суверенитета Кыргызская Республика активно участвует в международных процессах, в том числе в международных конвенциях. Отсутствие у страны опыта участия в международных договорах, острые внутренние проблемы, возникшие в свете "цветных революций", которые необходимо было решить в первую очередь, и отсутствие компетентности и подготовки ответственных лиц привели к тому, что участие Кыргызстана в работе вышеназванных договоров стало официальным, что не позволило в полной мере

использовать возможности его развития и наладить полноценное международное сотрудничество.

Для решения данной экологической проблемы крайне важны экологизация производства и усовершенствование законодательства. Необходимо модернизировать производственное оборудование, улучшить технологические процессы. Этот процесс потребует значительных финансовых вложений и постепенного сокращения негативного воздействия на экосистемы и население.

Список использованной литературы

1. Конституция Кыргызской Республики от 05 мая 2021г. <https://www.esep.kg>
2. Основные экологические проблемы Кыргызстана <https://evolvelium.com/ecology/ekologicheskije-problemy-kyrgyzstana/>.
3. Кыргыз Республикасынын Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекси (2018-жылдын 23-октябрындагы өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен). <https://online.zakon.kz/>
4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция жөнүндө ЖОБОсу. 2019-жылдын 30-июлундагы № 379
5. Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө 2020-жылдын 23-мартындагы № 29.
6. Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 13-апрелиндеги №58 Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодекси. <https://cbd.minjust.gov.kg/>
7. Петров В.В. Экологическое право России / В.В. Петров. — М., 1996.
8. Ерофеев Б.В. Экологическое право / Б.В. Ерофеев — М., 1998.
9. Мурзабекова Ж.Т. Экологическое право Кыргызской Республики: Учебное пособие / Ж.Т. Мурзабекова. — Б.: 2005.
10. Дуйсенов, Э. Э. О роли и значении экологического фактора в изучении правовых проблем охраны окружающей среды / Э. Э. Дуйсенов, Н. И. Арзиев // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-3. – С. 182-186. – EDN NTYGGD.
11. Убайдуллаев, М. Б. Проблемы эффективного использования водных ресурсов в аграрном секторе Кыргызстана / М. Б. Убайдуллаев, М. Кылычбек Кызы, А. Ч. Толонбаева // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2023. – № 1(2). – С. 15-21. – DOI 10.52754/16948734_2023_1_3. – EDN FRWUJR.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 174-183

УДК: 347. 94
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_26](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_26)

ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССТЕРДЕГИ СОТТУК ДАЛИЛДЕРДИН МАҢЫЗЫ
СУЩНОСТЬ СУДЕБНЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ
THE ESSENCE OF FORENSIC EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURES

Патиев Нурханбек Маматович
Патиев Нурханбек Маматович
Patiev Nurhanbek Matatovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
senior lecturer, Osh State University

Кармышаков Мирбек Абдикаримович
Кармышаков Мирбек Абдикаримович
Karmyshakov Mirbek Abdykarimovich

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of law, docent, Osh State University

Токтакун кызы Гүлнура
Токтакун кызы Гүлнура
Toktakun kyzy Gulnura

т.и.к., улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
к.и.н., старший преподаватель, Ошский государственный университет
Candidate of history, senior lecturer, Osh State University
gulnura-29@mail.ru

ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССТЕРДЕГИ СОТТУК ДАЛИЛДЕРДИН МАҢЫЗЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада далилдөө процесси жана анын этаптары, далилдерди чогултуу жана далилдерди изилдөө ыкмалары баяндалат. Коомчулукта, соттук өндүрүштө соттук далилдөөнүн мааниси жогору болуп, укук илиминде дайыма актуалдуулукту жаратып келет. Далилдөө процессине байланыштуу далилдерди чогултуу жана чечмелөө көйгөйлөрү соттук талаш-тартыштарда өзгөчө мааниге ээ, анткени алар талаш-тартышты соттук кароонун жыйынтыгын аныктоочу далил каражаты болуп саналат. Далилдөөнүн максаты жарандык ишти карап чечүү боюнча мааниси бар фактылык жагдайларды аныктоо болуп саналат. Илимий ишти изилдөөдө ата мекендик жана чет элдик илимий адабияттардын мисалында соттук далилдердин орду, андагы проблемалар талданат. Изилдөөнүн методологиялык негизин салыштырмалуулук, системалык методу менен илимий объективдүүлүк, тарыхый, социалдык жана башка принциптер түзөт. Илимий иштин жыйынтыгы: жарандык процесстеги далилдөө - ишти чечүүгө мааниси болгон фактыларды чындыкка байланыштуу аныктоого багытталган, тараптар менен ишке катышуучу дагы башка жактардын иш аракеттери. Бул аракеттер тараптардын жана ишке катышуучу башка жактардын сотко өздөрүнүн далилдерин келтирүүдөн, сотто түшүнүк берүүдөн, талаштагы фактылар жөнүндөгү далилдерди изилдөөдөн, жана башка аракеттерден турат.

Ачык сөздөр: доказательства, гражданский процесс, государство, право, судебное производство, судебные доказательства

СУЩНОСТЬ СУДЕБНЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

THE ESSENCE OF FORENSIC EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURES

Аннотация

Актуальность. В статье описан процесс доказывания, и его этапы, сбор доказательств и методы исследования доказательств. В обществе, в судебном разбирательстве ценность судебных доказательств высока, и они всегда актуальны в юриспруденции. Проблемы сбора и толкования доказательств, связанные с доказательным процессом, приобретают особое значение в правовых спорах, поскольку являются средствами доказывания, определяющими исход судебного рассмотрения спора. Целью доказательств является установление фактических обстоятельств, имеющих значение для решения гражданского дела. При изучении научной работы место судебного доказательства и его проблемы анализируются на примере отечественной и зарубежной научной литературы. Методологической основой исследования является относительность, научная объективность с системным методом, исторические, социальные и другие принципы. Выводы научной работы: Доказательством в гражданском процессе является деятельность сторон и иных лиц, участвующих в деле, направленная на установление фактов, имеющих значение для решения дела. Эти действия состоят из представления сторонами и другими лицами, участвующими в деле, в суде своих доказательств, дачи суду объяснений, исследования доказательств по спорным фактам, и других действий.

Ключевые слова: далил, жарандык процесс, мамлекет, мыйзам, соттук өндүрүш, соттук далилдер

Abstract

Relevance. The article describes the process of proof, and its stages, collection of evidence and methods of examining evidence. In society, in legal proceedings, the value of judicial evidence is high, and it is always relevant in jurisprudence. Problems of collecting and interpreting evidence associated with the evidentiary process are of particular importance in legal disputes, since they are means of proof that determine the outcome of the judicial consideration of the dispute. The purpose of the evidence is to establish factual circumstances relevant to the resolution of the civil case. When studying scientific work, the place of judicial evidence and its problems are analyzed using the example of domestic and foreign scientific literature. The methodological basis of the study is relativity, scientific objectivity with a systematic method, historical, social and other principles. Conclusions of scientific work: Evidence in civil proceedings is the activity of the parties and other persons participating in the case, aimed at establishing facts that are important for resolving the case. These actions consist of the parties and other persons participating in the case presenting their evidence in court, giving explanations to the court, examining evidence on disputed facts, and other actions.

Keywords: evidence, civil process, state, law, judicial proceedings, judicial evidence

Киришүү

Актуалдуулугу. Конституциялык, жарандык, экономикалык, кылмыш иштерин туура териштирүүдө мааниси бар жагдайлар тууралуу баардык факты, маалыматтар такталат. Мындай маалыматтар тараптардын жана үчүнчү жактардын түшүнүктөрү, күбөлөрдүн көрсөтмөлөрү жана буюм далилдери, үн жана көрмө жазуулар, эксперттердин (адистердин) жыйынтык пикирлери менен аныкталат. Мыйзам бузуу менен алынган далилдер юридикалык күчкө ээ болбойт жана соттун чечимине негиз боло албайт [1; 9].

Далилдер - мыйзамда көрсөтүлгөн тартип боюнча алынган такталуу маалыматтар болуп эсептелинет, алардын негизинде сот мыйзамда аныкталган тартип боюнча иштин жагдайларын түзөт. Соттук далилдер ар кандай негиздер боюнча түрлөргө бөлүнүшү мүмкүн. Көбүнчө соттук далилдер 3 негиз боюнча классификацияланат:

- далилдердин иш жагдайлары менен болгон байланыш мүнөзү боюнча;
- далилдердин булактарынын пайда болушу боюнча;
- далилдердин пайда болуу процесси боюнча.

Такталуу маалыматтар мыйзам түрүндө каралган ыкмалары боюнча түзүлөт: тараптардын жана үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрү, эксперттин корутундусу, күбөлөрдүн көрсөтмөлөрү ж.б.кирет. Доогер сотко өзүнүн мыйзамдуу укук жана кызыкчылыктары бузулган же талашта турган жарандык укугун коргоо үчүн до арызы менен кайрылат. Мындай жардамды көрсөтүү үчүн сот эң алды менен ошол бузулган укуктун бары жогун; эгер бар болсо ал укуктун дал ушул доогерге таандык экендигин, ишке тиешелүү жоопкерчиликтин дал ушул жоопкерге тийиштүү экендигин башкача айтканда, талаштагы укук мамилени аныктоого тийиш. Бирок, укуктар жана милдеттер өзүнөн өзү эле пайда болбойт. Алардын пайда болушу, өзгөрүшү жана кыскартылышы белгилүү бир юридикалык факт менен байланыштуу болот. Ишти туура чечүү үчүн зарыл болгон, сот изилдөөчү бул фактылар эреже катары өткөн учурга тиешелүү - байланыштуу болот. Алар доогер сотко кайрылганга чейинки убакытка таандык. Ошондуктан, бул фактылар жөнүндө маалыматтарды алуу үчүн сот белгилүү бир юридикалык-укуктук булактарга кайрылууга мажбур болот. Мисалы, фактыларды аныктоо үчүн зарыл болгон далилдер керек. Соттук далилдердин мазмуну менен формасы диалектикалык бирдикте каралат жана сөзсүз мыйзам тарабынан белгиленет. Иш боюнча далилдер болуп мыйзамда белгиленген тартипте алынган ар кандай чыныгы маалыматтар эсептелет. Бул маалыматтардын негизинде сот мыйзам тарабынан белгиленген тартипте тараптардан коюлган талаптарды жана ага каршы болууларды негиздөөчү жагдайлардын бар экендигин же жоктугун жана иштин туура чечилиши үчүн болгон дагы башка жагдайларды аныктайт. Бул маалыматтар тараптардын жана үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрү, күбөлөрдүн көрсөтмөлөрү, жазуу жүзүндөгү далилдер, буюм далилдери, эксперттин (адистердин) корутундулары, үн жана көрмө жазуулар менен аныкталат.

Ошентип, далилдердин мазмууну болуп фактылык маалыматтар, Башкача айтканда фактылар жөнүндөгү маалыматтар эсептелет. Ал эми соттук далилдердин формасын далилдөөнүн каражаттары түзөт. Соттук далилдер үчүн бул эки элементтин мазмуну жана формасы бирге каралышы өтө зарыл. Анткени, сотто аныкталуучу фактылар жөнүндө маалымат бербеген далилдердин каражаты эч нерсени далилдебейт, ошондуктан мыйзамда тике каралбаган далилдөө каражаттарынан алынган фактылар жөнүндөгү маалыматтар соттук далилдер катары пайдаланууга жатпайт [2; 10]. Ошондой эле, мыйзамды бузуу менен алынган

далилдер, далил деп таанылбайт жана сот өндүрүшүндө пайдаланылбайт. Муну менен катар айта кетчү дагы бир маанилүү маселе – бул соттун чыгара турган чечимин жалаң гана соттук отурумда изилденген далилдердин жардамы менен аныкталган фактыларга гана негизделишинде. Демек, сотто процесстен (сот отурумунан) тышкары жактан алынган, кандайдыр бир фактылар жөнүндөгү маалыматты өзүнө камтыган далилдер пайдаланууга жатпайт.

Ошентип, далилдерге байланыштуу болгон эң маанилүү маселелерге, соттук далилдерге мүнөздүү болгон төмөндөгү белгилер кирет:

- сотто аныкталууга жаткан фактылар жөнүндөгү маалыматтын мазмуну;
- далилдөө каражаттардын процесстик формалары;
- далилдик маалыматарды алуунун, аларды изилдөөнүн жана далилдик каражаттарды ишке таратуу жолдорунун мыйзамда так аныкталышы.

Иштин накта жагдайын аныктоо максатында далилдерди пайдалануу боюнча жүргүзүлгөн иш аракет соттук далилдөө деп аталат. Бул түшүнүк далилдерди чогултуу, сотко келтирүү, изилдөө жана далилдерге баа берүү сыяктанган аракеттерди өзүнө камтыйт.

Жарандык процесстеги далилдөө - ишти чечүүгө мааниси болгон фактыларды чындыкка байланыштуу аныктоого багытталган, тараптар менен ишке катышуучу дагы башка жактардын иш аракеттери. Бул аракеттер тараптардын жана ишке катышуучу башка жактардын сотко өздөрүнүн далилдерин келтирүүдөн, сотто түшүнүк берүүдөн, талаштагы фактылар жөнүндөгү далилдерди изилдөөдөн, жана башка аракеттерден турат. Далилдөөнүн максаты жарандык ишти карап чечүү боюнча мааниси бар фактылык жагдайларды аныктоо болуп саналат.

Далилдөөнүн предмети:

1) Ишти биротоло чечүүгө мааниси бар юридикалык фактылардын бирикмеси далилдөөнүн предмети деп аталат. Юридикалык фактылар - бул анын бары, жогу менен укуктук норма укуктук натыйжаларын байланыштырган жагдайлар. Мындай жагдайларга ар түрдүү юридикалык фактылар кирет: келишимдер, зыян келтирүүчү же милдеттерди аткарбоо фактылары, төрөлүү, өлүү, никелешүү, никеден ажырашуу фактылары жана башка ушуга окшогон жагдайлардын баары далилдөөнүн предметин түзөт. Анткени, алар доогер тарабынан, анын койгон доосунун негизи катарында, ал эми жоопкер тарабынан доогердин доолук талабына каршы негиз катарында келтирилет. Булардын баарын аныктоо сот органдарынын негизги милдети болуп эсептелет. Ошондуктан, сот келтирилген материалдар жана түшүндүрмөлөрдүн чегинде иштин чыныгы жагдайларын, тараптардын укуктары менен милдеттерин ар тараптан, толук жана объективдүү аныктоо үчүн мыйзам тарабынан каралган бардык чараларды көрүүлөрү тийиш. Далилдөөнүн предметине эң биринчилерден болуп доо талабынын негизи катарында доогер көрсөткөн доонун негизи болгон факт, башкача айтканда юридикалык фактылар кирет. Далилдөөнүн предметине ошондой эле коюлган доого макул эместигинин негизи болгон фактылар, башкача айтканда жоопкердин доого карата макул эместигинин негизи катарында көрсөткөн юридикалык фактылар кирет [3].

2) Ишти карап чечүүгө мааниси болгон фактыларды далилдөө, сотко далилдерди келтирүү жана аларды сот отурумунда изилдөө жолдору менен жүргүзүлөт. Мына ушуга байланыштуу, бул далилдерди сотко кимдер келтирүү керек жана бул далилдер менен сотто изилденүүчү фактыларды далилдөө боюнча кимдер камкордук көрүүлөрү керек деген маселелерди билүү чоң мааниге ээ. Жарандык процесстин негизги максатына ылайык соттук

далилдөө милдети эң алды менен тараптарга (доогер менен жоопкерге), ошондой эле ишке катышкан дагы башка жактарга артылган. Ишке катышкан жактар өзүнүн талаптарынын же талапка каршы болууларынын негизи катары көрсөткөн жагдайларды далилөөгө милдеттүү. Муну менен катар мыйзамда көрсөтүлгөн кээ бир жагдайларды, далилдөө милдетинен тараптар бошотулат.

Далилдөөдөн бошотуучу негиз. Сот практикасында эки категориядагы фактылар далилдөөсүз эле, жарандык иш боюнча чыгарылган чечимдин негизи боло алат. Ошондуктан мындай фактылар далилдөөнүн предметине кирбейт. Буларга: жалпыга белгилүү болгон кырдаал (факт) жана алдын ала аныкталган фактылар кирет.

1) Жалпыга маалымат фактылар.

Сот тарабынан жалпыга маалым деп таанылган жагдайлар далилдөөнү талап кылбайт. Чындыгында эле, юридикалык мааниге ээ болгон жалпыга белгилүү кээ бир фактылардын болуусу мүмкүн: (жер титирөөнүн кесепети, сел жүрүүнүн зыяны ж.б.). Мындай фактылар көпчүлүк менен катар эле сотторго да маалым болот. Эгерде сот ишти карап жатып мындай жагдайларды кездештирсе, бул жагдайларды далилдөөнүн кереги жок деп, токтом кабыл алууга акылуу.

2) Алдын ала аныкталган фактылар.

Жарандык иш боюнча соттун мыйзамдуу күчүнө кирген чечими менен аныкталган жагдай (фактылар), ошол эле тараптар катышып жаткан башка жарандык иштерди караган сот үчүн милдеттүү болуп эсептелет жана ал фактылар кайрадан далилденүүгө жатпайт [4]. Соттун кылмыш иш боюнча мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү, соттун өкүмү менен соттолгон адамдын аракеттеринин жарандык укук натыйжалары жөнүндөгү ишин карап жаткан сот үчүн, бул аракеттердин болгон же болбогондугу жана алар ушул адам тарабынан жасалганбы жокпу деген маселелер боюнча гана милдеттүү. Себеби жабырлануучуга буюмдук зыян келтирген соттолуучунун кылмыш жасагандыгы (факт) кылмыш иш боюнча чыгарылган өкүмдө алдын ала аныкталып отурат, андыктан кылмыштын натыйжасында келтирилген зыянды төлөтүү боюнча жарандык ишти карап жаткан сот үчүн өкүмдүн жогоруда келтирилген бөлүгү милдеттүү түрдө кабыл алынат, жана кылмыштык сотто аныкталган жагдайларды дагы бир жолу аныктоонун, жарандык ишти карап жаткан сот үчүн эч кандай кажети жок. Бул жагдайда, жарандык иш боюнча соттун милдети, келтирилген зыяндын өлчөмүн аныктоо жана аны өндүрүп берүү маселелери менен гана чектелүүгө тийиш. Ошентип, соттук далилдер жана далилдөө темасына байланыштуу алдын ала аныкталуунун мааниси, соттун өкүмү же чечими менен мурун эле аныкталып калган фактыны экинчи жолу кайталап далилдөө зарылдыгынан бошотуу, ошондой эле, бир эле иш боюнча эки карама-каршы чечим чыгаруу мүмкүнчүлүгүнө жол бербөө болуп саналат. Бул институтту колдонуу, сотко жана башка процесстин катышуучуларына далилдерди топтоо, аларды изилдөө жана баалоо иштери боюнча, убактыларын үнөмдөөгө да мүмкүнчүлүк берет.

Жарандык процессте иш кароого байланыштуу далилдөө милдеттерин бөлүштүрүү маселеси процесстеги атаандаштык принцибинин ишке ашырылышынын даана көрүнүштөрүнө жатат. Жарандык иштин пайда болууна негиз болгон жагдайларды аныктоо максатында далилдерди чогултуу, сотко келтирүү, аларды процессте изилдөө жана далилдерге баа берүү сыяктуу аракеттер соттук далилдөөлөр деп аталарын биз жогоруда айтып өттүк. Ушуга байланыштуу процесс үчүн далилдерди сотко ким келтирет, сотто аныкталуучу фактыларды далилдер менен бекемдөө үчүн кимдер камкордук кылуу керек деген сыяктуу

маселелер принциптүү мааниге ээ [5]. Далилдөө милдеттерин бөлүштүрүү ишке катышкан жактар өзүнүн талаптарынын же талапка каршы пикирлеринин негизи катары көрсөткөн жагдайларды далилдөөгө милдеттүү. Демек, далилдер, тараптар жана ишке катышкан башка жактар тарабынан келтирилет. Булардын далилди талап кылуу өтүнүчүндө, далил белгиленүүгө, ошондой эле иш үчүн мааниси бар кайсы кырдаалды ырастап же жокко чыгара ала тургандыгы туурулу, далилди алууга тоскоолдук кылып жаткан себептер жана анын турган - жайгашкан жери көрсөтүлүүгө тийиш. Максатка ылайыктуулугун эске алуу менен сот тарапка далилди алуу үчүн сурам берет. Сот тарабынан талап кылынып жаткан далил колунда болгон жак, аны сотко же сотко берүү үчүн тиешелүү сурамы бар жактын колуна берет. Талап кылынып жаткан далилди бере албаган же сот белгилеген мөөнөттө бере албаган кызмат адамы же жарандар бул жөнүндө сурам алгандан кийин бир жуманын ичинде себебин көрсөтүү менен сотко билдирүүгө тийиш.

Далил билдирилбеген учурда, ошондой эле далилди берүү жөнүндөгү соттун талабы жүйөлүү эмес деп табылган себептер менен аткарылбаганда, буга күнөөлүү жана сот ишине катышкан жактар болбогон кызмат адамы же жарандар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жоопкерчиликке тартылышат. Кээ бир мыйзамдарда, тигил же бул иштер боюнча далилдөөнүн атайын тартиптерин камтыган нормалар да кездешет. Булар негизинен далилдик божомолдор деп аталат, башкача айтканда божомолдуу фактылар.

Божомолдоо - латынча (презумция- болжолдоо) деген сөздөн алынган. Далилдик божомолдоо бул белгилүү бир фактынын бар экендиги жөнүндө мыйзамда көрсөтүлгөн болжолдоо. Эгерде тараптардын өз талабын негиздөө максатында келтирилген фактысы мыйзамда көрсөтүлгөн болжолдуу фактыларга туура келип калса, анда ал тарап бул фактынын бары жогун далилдөөгө тийиш эмес (ал далилдөө милдетинен бошотулат). Тескерисинче, бул жерде божомолдуу фактынын жок экендигин экинчи тарап далилдөөгө тийиш. Далилдик божомолдоо, мисалга жарандык кодексте каралган, ал боюнча зыян келтирген жак, эгер ал келтирилген зыян боюнча анын күүнөөсү жок экендигин далилдей алса, анда ал зыянды төлөөдөн бошотулат. Башкача айтканда далилдөөнүн тартиби боюнча доогер зыяндын жоопкер тарабынан келтирилгендигин (фактыны) далилдөө милдетинен бошотулуп, тескерисинче өзүнүн доогерге келтирилген зыян боюнча күнөөлүү эместигин далилдөө милдети жоопкерге өтөт. Демек, жоопкер келтирген зыян боюнча өзүнүн күнөөлүү эместигин далилдемейинче ал күнөөлүү деп божомолдоно берет.

Ошентип, мыйзамга ылайык өзүлөрүнүн талаптарынын же ага каршы пикирлеринин негизи катары көрсөткөн жагдайларды далилдөө милдети ишке катышкан жактарга жүктөлөт. Ошону менен катар, ишти карап жаткан соттун бул процесске (далилдөөгө) кайдыгер мамиле кылышы сот адилеттигин ишке ашыруу максатына туура келбейт. Ошондуктан, сот бул иш боюнча далилдерди чогултууда, тараптарга мүмкүн болушунча көмөктөшүүлөрү зарыл. Ал үчүн, сот объективдүүлүктү жана калыстыкты сактоо менен процесске жетекчилик кылат, ишке катышкан жактарга алардын укуктары менен милдеттерин түшүндүрөт, жарандык иштерди чечүүгө далилдерди ар тараптан жана толук талдоо, жагдайларды (юридикалык фактыларды) аныктоо жана ишке тийиштүү гана мыйзамдарды колдонуу үчүн зарыл болгон шарттарды түзөт [6]. Сот колдонууга тийиш болгон укук ченемин эске алуу менен, ишке катышкан жактардын талаптарынын же ага каршы пикирлердин негизинде ишти туура чечүү үчүн кайсы жагдайлардын мааниси бар экендигин аныктайт. Ошондой эле, сот тараптарга

жана ишке катышкан башка жактарга далилдерди топтоого көмөк көрсөтүү максатында аларга кошумча далилдерди келтирүүнү сунуш кылууга укуктуу.

Ишке тийиштүү юридикалык фактылардын (изилденүүчү-далилденүүчү фактылардын) тобун аныктагандан кийин, сот ошол изилденүүчү фактылардын бары жогун аныктоо үчүн изилденүүгө жаткан далилдерди аныктоого тийиш. Ал үчүн сот келтирилген далилдердин кайсынысы ишке тиешелүү, кайсынысын мыйзам боюнча далил катары пайдаланууга болот жана дагы кандай далилдерди ишке тартуу керек деген сыяктуу маселелерди чечет.

Далилдердин ишке тиешелүүлүгүн аныктоо - бул далилдердин каралып жаткан иш үчүн мааниси барбы (канчалык) же жокпу мына ушу маселени аныктоо болуп саналат. Ал эми ишке тиешеси бар далилдер деп- изилденүүчү факты жөнүндө маанилүү маалыматтарды билдирип, тигил же бул изилденүүчү фактылардын бар экендигин билдирүүгө же жокко чыгарууга жөндөмдүү далилдерди айтабыз. Соттун практикасында болсо ишке катышуучулар тарабынан сотто каралып жаткан конкреттүү ишке эч кандай тиешеси жок далилдерди келтирүү фактылары да көп кездешет. Мына ошондуктан сотко келтирилген көптөгөн далилдердин ичинен жалаң гана ишке тиешелүүсүн калтыруу маселелери мыйзамда каралган. Бул боюнча сот келтирилген далилдердин ишке мааниси барларын гана кабыл алууга акылуу. Далилдердин тиешелүүлүгүн аныктоо эрежесинин, далилдөө материалдарынын көлөмүн туура аныктап, соттук процессти ишке тиешеси болбогон далилдерден арылтып, мыйзамдуу жана негиздүү чечим чыгаруу боюнча тийиштүү шарт түзүүдө мааниси өтө чоң.

Иш боюнча кайсы далилдерди изилдөө маселесин чечүүдө, сот далилдердин, мыйзам боюнча иштеги конкреттүү жагдайдын, мыйзамда каралган гана далилдөө каражаттары менен ырасталууга тийиштүүлүк эрежесин да колдонот. Бул эрежеге ылайык белгилүү бир укук мамилелери боюнча (факты) мыйзамда белгилүү болгон гана далилдөө каражаттарын талап кылат. Мыйзам боюнча далилдөөнүн белгилүү каражаттары менен аныкталышы тийиш болгон иштин жагдайлары, далилдөөнүн башка эч кандай каражаттары менен ырасталууга тийиш эмес. Бул эрежеге ылайык, жарандык процессте иш боюнча кайсы бир жагдайды далилдөө үчүн мыйзамда тикелей көрсөтүлгөндүгүнө байланыштуу көрүнгөн эле далилдер колдонула бербейт. Күбөлөрдүн көрсөтмөлөрү ошондой эле карыз, белек, комиссия, тапшырма берүү, кыймылсыз мүлктү сатуу, алуу жана башка келишимдер боюнча пайда болгон иштерде да далилдике жатпайт.

Мыйзам боюнча, сот өз чечимин сот отурумунда изилденген далилдерге гана негиздей алат. Биринчи инстанциядагы сот далилдерди тике өздөрү изилдөөгө милдеттүү. Далилдерди изилдөө- соттук далилдердин аныктыгын билүүгө багытталган соттун процесстик иш аракеттери. Далилдерди ийгиликтүү изилдөө үчүн сот фактылар жөнүндөгү маалыматтардын булактарынын сапаттуулугуна жана сотко билдирилген маалыматтардын чын экендигине ишенимдүү болууга тийиш. Сот, иш боюнча келтирилген далилдерди соттун 1-инстанциясындагы жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде баалайт, б.а. ишке мааниси бар кайсы жагдайлардын аныкталгандыгын же аныкталбай калгандыгын, бул иш боюнча кайсы мыйзам колдонула тургандыгын, жана доонун канааттандырылууга жатар-жатпасын аныктайт [7]. Сот далилдерди баалоодо мыйзамды, укуктук аң-сезимдүүлүктү жетекчиликке алып, иштин бардык жагдайларынын натыйжасы менен соттук отурумда ар тараптан, толук жана объективдүү кароого негизделген өзүнүн ички ишенимин ойго алат. Сот үчүн эч кандай далилдер алдын-ала белгиленген укуктук күчкө ээ болбойт. Далилдөө материалдарынын

толуктугу, ички ишенимдеринин эркиндиги жана баалоонун тикелиги, соттордун далилдерди туура баалоолорунун эң негизги шарттарынан болуп эсептелет.

Далилдерди камсыз кылуу. Адатта, далилдер башка маалыматтар сыяктуу эле көпкө сакталбайт. Мындай жагдай маалымат алынуучу булактарга да байланыштуу. Убакыт өткөн сайын алардын керек болгон учурда болбой калу коркунучу күч алат: күбөлөрдүн эс акылы-эс тутуму начарлайт, буюмдар бузулат, далилдердин булактары жок болуп кетет же болбосо аны сотко келтирүү же турган жеринде изилдөө мүмкүнчүлүгү жоголот жана башка ушул сыяктуу жагдайлар кирет.

Далилдерди камсыз кылуу аракеттери мына ушундай “коркунуч” туулган учурлурда ишке ашырылат. Мыйзамга ылайык, эгерде өзүлөрүнө кийин зарыл болгон далилдерди келтирүү мүмкүн болбой калат же кыйын болуп калат деп шектенүүгө негиз болсо, анда ишке катышуучу жактар бул далилдерди камсыз кылуу жөнүндө ошол, далилдер бар жердеги сотко кайрылууга акылуу. Далилдерди камсыз кылуу боюнча аракеттерге: тараптар жана үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуу, жазуу жана буюмдук далилдерди изилдөө, күбөлөрдүн көрсөтмөлөрүн угуу, экспертиза жүргүзүү жана башка ушул сыяктуу аракеттер кирет. Арыз далилдерди камсыз кылуу боюнча процесстик аракеттер жүргүзүлүүгө тийиш болгон райондун сотуна берилет. Бул арызда камсыз кылынуусу зарыл болгон далилдер, ушул далилдер менен аныкталуусу зарыл болгон жагдайлар, арызданучуну камсыз кылуу жөнүндөгү суроо талап менен кайрылууга мажбур кылган себептер, жана да далилдерди камсыз кылуу үчүн зарыл болгон соттогу жарандык иш да көрсөтүлүүгө тийиш. Доогер жана ишке катышуучу башка жактар, далилдерди камсыз кылуу убакыты жана жери жөнүндө кабарландырылат, бирок алардын процесске келбей калуусу, далилдерди камсыз кылуу жөнүндөгү арызды кароого тоскоолдук кылбайт. Протоколдор жана далилдерди камсыз кылуу иретинде чогултулган бардык материалдар ишке катышып жаткан жакка билдирүү менен, ишти карап жактан сотко жиберилет.

Соттун далилдерди камсыз кылуу боюнча арызды кабыл албагандыгы жөнүндөгү аныктамасына жекече даттануу арызы берилиши мүмкүн. Эгерде далилдерди камсыз кылуу зарылчылыгы ишти сот органдарында козгогонго чейин пайда болсо, анда далилдерди камсыз кылуу Кыргыз Республикасынын нотариат жөнүндөгү мыйзамдарында каралган тартипте нотариалдык органдар, ошондой эле консулдук мекеменин кызмат адамы тарабынан жүргүзүлөт.

Жыйынтык.

Иштин накта жагдайын аныктоо максатында далилдерди пайдалануу боюнча жүргүзүлгөн иш аракет соттук далилдөө деп аталат. Бул түшүнүк:

- далилдерди чогултуу, сотко келтирүү,
- изилдөө жана далилдерге баа берүү сыяктанган аракеттерди өзүнө камтыйт.

Жарандык процесстеги далилдөө - ишти чечүүгө мааниси болгон фактыларды чындыкка байланыштуу аныктоого багытталган, тараптар менен ишке катышуучу дагы башка жактардын иш аракеттери. Бул аракеттер тараптардын жана ишке катышуучу башка жактардын сотко өздөрүнүн далилдерин келтирүүдөн, сотто түшүнүк берүүдөн, талаштагы фактылар жөнүндөгү далилдерди изилдөөдөн, жана башка аракеттерден турат [8]. Далилдөөнүн максаты жарандык ишти карап чечүү боюнча мааниси бар фактылык жагдайларды аныктоо болуп саналат.

Жарандык процессте иш кароого байланыштуу далилдөө милдеттерин бөлүштүрүү маселеси процесстеги атаандаштык принцибинин ишке ашырылышынын даана көрүнүштөрүнө жатат. Жарандык иштин пайда болууна негиз болгон жагдайларды аныктоо максатында далилдерди чогултуу, сотко келтирүү, аларды процессте изилдөө жана далилдерге баа берүү сыяктуу аракеттер соттук далилдөөлөр деп аталарын биз жогоруда айтып өттүк. Ушуга байланыштуу процесс үчүн далилдерди сотко ким келтирет, сотто аныкталуучу фактыларды далилдер менен бекемдөө үчүн кимдер камкордук кылуу керек деген сыяктуу маселелер принциптүү мааниге ээ. Башкача айтканда, далилдөө милдети процеске катышуучулардын кимисине жүктөлөт деген суроого жооп издөө. Далилдөө милдеттерин бөлүштүрүү боюнча жалпы жобого таянсак, ага ылайык ишке катышкан жактар өзүнүн талаптарынын же талапка каршы пикирлеринин негизи катары көрсөткөн жагдайларды далилдөөгө милдеттүү. Демек, далилдер, тараптар жана ишке катышкан башка жактар тарабынан келтирилет.

Жарандык сот өндүрүшүндөгү далилдер – тараптардын тиешелүү процесстик укуктарынын жыйындысына негизделген жана иштин чыныгы жагдайлары жөнүндө билдирүүлөрдөн, далилдерди көрсөтүүдөн, изилденген далилдер боюнча түшүндүрмө берүүдөн, каршы тараптын далилдерин төгүнгө чыгаруудан, өндүрүп алуу жөнүндө арыз берүүдөн турган процесстик иш-аракет. Соттук далилдөөдө субъекттер болуп тараптар гана саналат. Сот бул учурда пассивдүү ролго ээ болуп, тараптардын сунушун, далилдерди карап чечим кабыл алат. Сот далилдерди баалоодо мыйзамды, укуктук аң- сезимдүүлүктү жетекчиликке алып, иштин бардык жагдайларынын натыйжасы менен соттук отурумда ар тараптан, толук жана объективдүү кароого негизделген өзүнүн ички ишенимин ойго алат. Сот үчүн эч кандай далилдер алдын-ала белгиленген укуктук күчкө ээ болбойт. Далилдөө материалдарынын толуктугу, ички ишенимдеринин эркиндиги жана баалоонун тикелиги, соттордун далилдерди туура баалоолорунун эң негизги шарттарынан болуп эсептелет.

Акыркы мезгилде укук тутуму, анын ичинде жарандык процессуалдык укуктан алсак, соттук жарыш сөздө тараптардын тең укуктуулугунун принцибин эске алынат. Мындан ары да, Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана аны иштеп чыгууда, тиешелүү мыйзамдарды кабыл алууда, жарандык иштерди кароодо доогер жана жоопкер келтирген далилдерге таянуу менен мыйзамдар кабыл алынууга тийиш.

Укуктун, философиянын жана соттук практиканын көз карашынан алганда, далилдердин жардамы менен чындыкка жетишүү соттук далилдөөнүн максаты болуп саналат. Өлкөнүн илимпоздорунун алдында сот ишмердүүлүгү менен тараптардын атаандаштык жүрүм-турумун гармониялуу айкалыштыруу зарылчылыгы менен байланышкан азыркы жарандык процесстик мыйзамдардын негизги жана карама-каршылыктарын чечүү үчүн чындыктын концепциясын комплекстүү иштеп чыгуу милдети турат.

Колдонулган адабияттар

- 1) Интернет ресурс: <https://ky.wikipedia.org>.
- 2) Сатыбеков С.С. Кыргыз Республикасынын жарандык процесстик укугу. Бишкек 2012. 135-бет
- 3) Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел: автореф. дисс., докт. юрид. наук. - Москва, 2005. - 31 с.

- 4) Кыргыз Республикасынын жарандык – процессуалдык кодекси 29.12.1999-ж. №146
- 5) Нахова Е.А. Принцип свободной оценки доказательств в системе принципов доказательственного права в гражданском судопроизводстве // Ленинградский юридический журнал. 2015. № 1
- 6) Чернова М. Н. Заключение эксперта как доказательство в гражданском и арбитражном процессе: дисс.. канд. юрид. наук. – Москва 2015. - 177 с.
- 7) Коваленко А.Г. Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве. - Москва: Норма, 2002. - 201 с.
- 8) Камил к.Г. Показания подозреваемого как источник доказательств в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики: дисс.. канд. юрид. наук. - Бишкек 2021, -23 с.
- 9) Патиев, Н. М. Жарандык процесстеги доо коюуга укуктуулук жана доону камсыз кылуу шарттары / Н. М. Патиев, Г. Токтакун Кызы // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – No. 2(3). – P. 87-97. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_14. – EDN BINHGT.
- 10) Нарбаев, О. Б. Соттук экспертизаны дайындоонун көйгөйлөрү / О. Б. Нарбаев, Г. К. Арстанбаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 3. – P. 169-174. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_169. – EDN GIYRBT.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 184-188

УДК: 34.342

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_27](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_27)

**ЫКЧАМ-ИЛИКТӨӨ ИШ-ЧАРАЛАРЫН ЖҮРГҮЗҮҮДӨ АДАМДЫН ЖАНА
ЖАРАНДЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК УКУКТАРЫНЫН САКТАЛЫШЫНЫН
УКУКТУК КЕПИЛДИКТЕРИ**

ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И
ГРАЖДАНИНА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

LEGAL GUARANTEES FOR THE OBSERVANCE OF CONSTITUTIONAL HUMAN AND
CIVIL RIGHTS DURING OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

Токторов Эгемберди Самидинович

Токторов Эгемберди Самидинович

Egemberdi Samidinovich Toktorov

ю.н.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

Dr. Professor, Osh State University

ЫКЧАМ-ИЛИКТӨӨ ИШ-ЧАРАЛАРЫН ЖҮРГҮЗҮҮДӨ АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК УКУКТАРЫНЫН САКТАЛЫШЫНЫН УКУКТУК КЕПИЛДИКТЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада издөө чараларын ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктарды сактоого кепилдик берген учурдагы мыйзамдардын ченемдери талданат. Ыкчам-иликтөө иш-чараларына катышкан органдардын кызматкерлеринин, көзөмөлдөөчү органдардын жана соттун, оперативдүү издөө иштерин жүргүзгөн адамдардын укуктары, милдеттери жана жоопкерчиликтери эске алынат. Автор ыкчам-иликтөө иш-аракеттери жаатындагы учурдагы мыйзамдарды айрым оперативдүү издөө иш - аракеттерин ишке ашыруу учурунда жарандардын конституциялык укуктарын чектөө менен байланышкан негиздер жана процедуралар боюнча баалады. Ыкчам-иликтөө иш-аракеттерин жүргүзүүдө жарандардын конституциялык укуктарын бузуу жоопкерчилигин белгилеген Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жоболору изилденди.

Ачык сөздөр: мыйзам, кепилдик, ишмердүүлүк, укуктар, милдеттер, жоопкерчилик, оперативдүү жана издөө ишмердүүлүгү

ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

LEGAL GUARANTEES FOR THE OBSERVANCE OF CONSTITUTIONAL HUMAN AND CIVIL RIGHTS DURING OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

Аннотация

Актуальность. В статье проведен анализ норм действующего законодательства, гарантирующих соблюдение конституционных прав человека и гражданина при проведении оперативно-розыскных мероприятий. Рассмотрены права, обязанности и ответственность должностных лиц органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, надзорно-контрольных органов и суда, лиц, в отношении которых осуществляются оперативно-розыскные мероприятия. Автором была проведена оценка действующего законодательства в области оперативно-розыскной деятельности, касающаяся оснований и процедур, связанных с ограничением конституционных прав граждан в ходе реализации определенных оперативно-розыскных мероприятий. Исследованы положения Уголовного кодекса Кыргызской Республики, которые устанавливают ответственность за нарушение конституционных прав граждан при проведении оперативно-розыскных действий.

Abstract

Relevance. The article analyzes the norms of the current legislation that guarantee the observance of constitutional human and civil rights in the implementation of search measures. The rights, duties and responsibilities of officials of the bodies engaged in operational-search activity, supervisory authorities and the court, persons for whom operational-search activities are carried out are taken into account. The author evaluated the current legislation in the field of operational-search activity in terms of the foundations and procedures associated with the restriction of the constitutional rights of citizens during the implementation of certain operational-search activities.

Ключевые слова: закон, гарантия, деятельность, права, обязанности, ответственность, оперативно-розыскная деятельность

Keywords: law, guarantee, activity, rights, duties, responsibility, operational and search activity

Киришүү

Актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинде адам анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулукка ээ экендиги белгиленген; адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети болуп саналат.

Демек, ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүдө адамдын жана жарандын төмөнкү конституциялык укуктары жазык-укуктук жактан корголууга тийиш:

1) жеке жашоого, жеке жана үй-бүлөлүк сырга укук;

Ошол эле учурда, Кылмыш-жаза мыйзамы, Кылмыш-укуктук коргоонун объектиси катары, жеке жана үй-бүлөлүк купуялуулукту укуктук категорияга бөлүп, жеке турмуштун кол тийбестигине, купуялуулуктун жеке жашоосун камтыйт. Ошондой эле жеке жашоону камсыз кылуу укугун ишке ашырууга кийлигишпөө үчүн укуктук мыйзам тарабынан кепилдиктер берилген - бул жеке адамдын жашоо образына мүнөздүү болгон жеке муктаждыктарына жооп берген мамилелерден жана иш-аракеттерден турган жеке адамдын ишмердүүлүгүнүн чөйрөсү.

Ыкчам-иликтөө иштери кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө укук коргоо органдарынын маанилүү куралы болуп саналат. Бирок, оперативдүү жана издөө иш-аракеттери көбүнчө жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген чараларды камтыгандыктан, конституциялык адам жана жарандык укуктарды коргоону камсыз кылган укуктук кепилдиктер талап кылынат. Бул кепилдиктер укук коргоо органдарынын кыянаттыгын алдын алууга жана мыйзамдуулуктун жана адам укуктарынын принциптерин сактоого багытталган.

Ыкчам-иликтөө иштери- бул кылмыштуулукту алдын алууга, аныктоого же иликтөөгө салым кошкон маалыматтарды алууга багытталган чаралардын жыйындысы. Мындай иш - аракеттердин негизги принциптери мыйзамда белгиленген. Бул мыйзам укук коргоо органдары тарабынан атайын ыкмаларды колдонууну жөнгө салат, Мисалы: байкоо жүргүзүү, телефондорду тыңшоо, почта ачуу, бул жарандардын жеке укуктарына терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Конституциясы жарандарга жеке актыгын коргоого, жеке жашоонун купуялуулугуна жана жеке иштерине өз эрки менен кийлигишүүдөн коргоого кепилдик берет. Бул конституциялык укуктар, эгерде укук коргоо органдары оперативдүү издөө чараларын көрүп жатышса дагы, сакталышы керек.

Ыкчам-иликтөө иштерин ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктардын сакталышына укуктук кепилдиктер-бул укук коргоо органдары тарабынан ыкчам иликтөө иш-аракеттерин жүргүзүү процессинде жеке адамдын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылууга багытталган укуктук механизмдердин жана процедуралардын жыйындысы. Бул кепилдиктерге мыйзамдуулук, пропорционалдуулук, жарандардын купуялуулугун жана жеке актыгын сактоо, ошондой эле бийликти кыянаттык менен пайдаланууну алдын алуу жана жарандарды операциялык иш учурунда алардын укуктары менен эркиндиктерине мыйзамсыз чектөөлөрдөн коргоо максатында соттук жана прокурордук көзөмөлдү камсыз кылуу кирет.

Анда адамдын үй-бүлөлүк жашоосу, каржылык абалы, ден-соолугунун абалы, мүнөзү, интимдик жашоосу, бул маалымат, ошондой эле мыйзамсыз кирүүдөн корголгон бардык маалыматтар, эң негизгиси, коом үчүн маанилүү эмес, бирок жеке адам үчүн маанилүү, анткени ал өзүн аныктоого мүмкүнчүлүк берет,

-кат алышуунун, телефон сүйлөшүүлөрүнүн, почта, телеграф жана башка билдирүүлөрдүн купуялуулугуна укук;

Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Конституциясы адамдын жана жарандын айрым укуктарын жана эркиндиктерин мыйзамдуу чектөө, атап айтканда, кат алышуунун, телефон сүйлөшүүлөрүнүн, почта, телеграф жана башка билдирүүлөрдүн купуялуулугуна, ошондой эле турак жайдын кол тийбестигине болгон укук ж.б.

"Купуялуулукту бузуу" Мыйзамын колдонуу көйгөйү-адамдын жеке жашоосу түшүнүгүнүн мазмунун жана чөйрөсүн бирдиктүү түшүнүүнүн жоктугу,

- турак жайдын кол тийбестигине укук;

- жарандын анын укуктарын жана эркиндиктерин түздөн-түз козгогон документтер жана материалдар менен таанышууга укугу.

Жеке сыр-бул белгилүү бир адамга тиешелүү болгон купуялуулук.

Жеке маалымат чоочундардан да, жакын адамдардан да сакталышы мүмкүн. Аларга адамдын өмүр баяны, ден соолугу, мүлкү, мамилеси, адаттары, көз караштары, жолугушуулары, жакын жашоосу, каалоолору ж.б. жөнүндө жеке фактылар кирет.

Өзгөчө кырдаалда да жашоого болгон укук, мамлекет тарабынан адамдын жеке кадыр-баркын коргоо, жеке жашоого болгон укугу жана үй-бүлөлүк купуялуулукка кол тийбестик, ар-намысын жана жакшы атын коргоо, турак-жай укугун, абийир эркиндигин, дин ж.б. Бардык учурларда соттук коргоо укугунун кепилдиктери сакталат.

Ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүдө, көпчүлүк учурларда, адамдын макулдугусуз, анын жеке жашоосу жөнүндө айрым маалыматтар чогултулат, бул анын жеке же үй-бүлөлүк сырын түзөт. Эгерде адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматтарды

чогултуу мыйзамдуу себептерге ээ болбосо жана ишенимдүү адамдын жардамы менен жүргүзүлсө, анда жоопкерчилик ишенимдүү адамга мындай тапшырманы берген ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкерине жүктөлөт. Ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкерине купуялуулуктун жеке же үй-бүлөлүк сырын түзгөн адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматты ачыкка чыгаруу да мыйзамсыз. Бул учурда, мындай маалыматка ээ болгон ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкери Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 135-беренесине ылайык жоопко тартылат. Жарандардын купуялуулукка болгон конституциялык укугун сактоонун кепилдигин жакшыртуу үчүн, ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкери тиешелүү маалыматтарды алуунун купуя милдетин аткаруудан мурун анын жеке же үй-бүлөлүк сырын түзгөн адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматты жайылтуунун жол берилбестигин такташы керек.

Жогорудагы укуктарды чектөө укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн жүзөгө ашырууда соттун чечиминин негизинде гана жүзөгө ашырылат, алардын бири- ыкчам иликтөө иши.

Заманбап коомдогу жашыруун издөө иш-аракеттеринин оперативдүү издөө иш-аракеттерин ишке ашырууда колдонуу түшүнүксүз реакцияны жаратат. Адам укуктарын коргоочу айрым уюмдар жана жарандык коомдун башка институттары адамдардын жана жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин бузуудан жана чектөөлөрдөн сактануу үчүн жашыруун издөө иштерин жүргүзүү үчүн оперативдүү бөлүктөрдүн ыйгарым укуктарын тыюу салуу же чектөө зарылдыгын айтууга болот.

Ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү процессинде белгилүү болгон жарандардын жеке жашоосуна, жеке жана үй-бүлөлүк сырларына, ар-намысына жана жакшы атына кол тийбестигин козгогон маалыматтарды ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүчү органдарга (кызмат адамдарына) ачыкка чыгарууга тыюу салынат.

Мындан тышкары, бул маалымат мамлекеттик сырды түзөт, анткени иш жүзүндө алар ыкчам-иликтөө иш-чараларынын натыйжасы болуп саналат жана мамлекеттик сырды түзгөн маалыматтарды коргоо эрежелерине баш ийет.

Ыкчам-издөө мыйзамдарында кылмыш жасоодо күнөөсү далилденбеген адамдарга карата жүргүзүлгөн ыкчам-издөө иш-чараларынын натыйжасында алынган ыкчам-издөө материалдарын сактоонун чектелген мөөнөтү каралган.

Демек, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ыкчам-издөө чараларын ишке ашырууда адам жана жарандын конституциялык укуктардын сакталышына кепилдик берген бир катар жоболор камтылган, анын ичинде:

- 1) ыкчам-издөө иш-аракеттерин жүргүзгөн субъекттердин укуктарынын, милдеттеринин жана жоопкерчилик чараларынын жыйындысы;
- 2) субъекттердин оперативдүү издөө иш-аракеттерин көзөмөлдөө жана көзөмөлдөө боюнча укуктары жана милдеттери;
- 3) тергөө иш-аракеттери тез арада жүргүзүлүп жаткан адамдардын укуктары, анын ичинде соттун чечиминин негизинде жүргүзүлгөндөр.

Демек, ыкчам-иликтөө иш-чараларын ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктардын сакталышына укуктук кепилдиктер укук коргоо органдарынын натыйжалуулугу менен жарандардын жеке укуктарын коргоонун ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылуунун маанилүү аспектиси болуп саналат. Учурдагы мыйзамдык жоболорго карабастан, издөө иштеринин жүрүшүндө жеке укуктарды бузуу көйгөйлөрү сакталып калган. Ошондуктан, жарандардын укуктарын бузуу коркунучун азайтуу максатында мыйзамдарды андан ары өркүндөтүү, контролдоо механизмдерин чындоо жана укук коргоо органдарынын ачыктыгын жогорулатуу маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 127
3. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>
4. Бойцов А.И. Преступления против собственности. — СПб., 2002.
5. Безверхов А. Некоторые вопросы квалификации мошенничества // Уголовное право. — 2008.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. М. Лебедев. 13-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.
7. Лопашенко Н.А. Преступность, уголовная политика, уголовный закон. Сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н.А. Лопашенко. - Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2013.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 189-195

УДК: 343.21.5
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_28](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_28)

**БАЛДАРГА КВАЛИФИКАЦИЯЛУУ ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮНҮН
КЭЭ БИР АСПЕКТИЛЕРИ**

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КВАЛИФИЦИРОВАННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ
ДЕТЯМ

SOME ASPECTS OF QUALIFIED LEGAL AID FOR CHILDREN

Орозбаева Бактыкан Атантаевна
Орозбаева Бактыкан Атантаевна
Orozbaeva Baktykan Atantaevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
baktykanorozbaeva@gmail.com

Мамашев Байгазы Канатбекович
Мамашев Байгазы Канатбекович
Matashev Baygazy Kanatbekovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior lecturer, Osh State University
baigazy.mamashov@gmail.com

БАЛДАРГА КВАЛИФИКАЦИЯЛУУ ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮНҮН КЭЭ БИР АСПЕКТИЛЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Балдардын укук жана эркиндиктерин коргоо жаатындагы учурдагы юридикалык практика жана теория коомдук мамилелердин татаалдашуусу менен коштолгон жагдайларда аларды жөнгө, салуу коргоо камсыз кылуу сыяктуу суроолор алдыга сүрүлөт. Балдардын укуктарын камсыз кылуу боюнча бир канча илимий изилдөөлөр жүргүзүлгөндүгүнө карабастан учурда кээ бир аспектилер боюнча терең изилдөө зарылчылыгы келип чыкты. Юридикалык аспекте, айрыкча кылмыш укуктук процессуалдык аспектилер боюнча изилдөөлөрдү алып баруу учурдун актуалдуу суроолорун жаратат. Макаланын максаты учурдагы Кыргызстандын шарттарындагы балдарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүнүн кылмыш-жаза процессиндеги тенденцияларын, мүнөздөмөсүн ачып берүү саналат. Учурдагы укуктук реформалардын квалификациялуу юридикалык жардам алганга тийгизген таасири, процессуалдык укуктарын коргоону ишке ашыруу камсыз кылууну жөнгө салуу маселелерин жалпылаштырат.

Ачык сөздөр: укук, укук жана эркиндик, балдар, кылмыш процессуалдык мыйзам, гуманизм принциби, жоопкерчилик, балдардын адвокаты

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КВАЛИФИЦИРОВАННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ДЕТЯМ

SOME ASPECTS OF QUALIFIED LEGAL AID FOR CHILDREN

Аннотация

Актуальность. Современная правовая практика и теория в области защиты прав и свобод детей поднимают такие вопросы, как их регулирование, защита и обеспечение в ситуациях, сопровождающихся сложностью общественных отношений. Несмотря на то, что было проведено несколько научных исследований по обеспечению прав детей, в настоящее время существует необходимость в более глубоком изучении некоторых аспектов. Проведение исследований по правовым аспектам, особенно уголовно-процессуальным, поднимает актуальные вопросы современности. Целью статьи является выявление тенденций и особенностей оказания квалифицированной юридической помощи детям в уголовном процессе в современных условиях Кыргызстана. Определение влияния современных правовых реформ на получение квалифицированной юридической помощи обобщение вопросов регулирования, реализации и защиты процессуальных прав детей.

Abstract

Relevance. Modern legal practice and theory in the field of protection of the rights and freedoms of children raise such questions as their regulation, protection and provision in situations accompanied by the complexity of public relations. Despite the fact that several scientific studies have been conducted to ensure children's rights, at present there is a need for deeper study of some aspects. Conducting research on legal aspects, especially criminal procedure, raises current issues of our time. The purpose of the article is to reveal trends and features of providing qualified legal assistance to children in criminal proceedings in modern conditions in Kyrgyzstan. Determination of the influence of modern legal reforms on obtaining qualified legal assistance, generalization of issues of regulation, implementation and protection of procedural rights of children.

Ключевые слова: закон, права и свободы, дети, уголовно-процессуальное право, принцип гуманизма, ответственность, детский адвокат

Keywords: law, rights and freedom, children, criminal procedural law, principle of humanism, responsibility, children's lawyer

Киришүү

Актуалдуулугу. Балдардын коргоонун азыркы абалы, анын ичинде кылмыш жаза, процессуалдык укуктук чаралар, өлкөдөгү балдардын кылмыштуулугунун абалы дагы тынчсыздандырат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 27-беренесине ылайык:

Ар бир бала анын дене-боюнун, акыл-эсинин, руханий, адеп-ахлактык жана социалдык өнүгүүсү үчүн зарыл болгон жашоо деңгээлине укуктуу.

2. Кыргыз Республикасында баланын эң маанилүү кызыкчылыктарын колдоо жана камсыз кылуу принциби колдонулат [1].

Өсүп келе жаткан муундун физикалык, психикалык жана социалдык жактан туура өнүгүүсүн камсыз кылуу ар бир мамлекеттин ишмердүүлүгүндөгү маанилүү багыттардын бири болуп саналат. Бул ошондой эле балдардын таламдарын коргоонун жазык-укуктук, кылмы- процессуалдык ыкмаларынын комплексин колдонууну талап кылат.

Гуманизм принцибине негизделген бул чаралар бирдиктүү масштабга ээ болууга тийиш, башкача айтканда, жашы жете элек адамдардын таламдарын бузулушу кылмыштуулукка тартууда да, жашы жете электерге карата кылмыш-жаза жоопкерчилигин белгилөөдө да артыкчылыктуу мүнөзгө ээ болууга тийиш.

Бул жагынан алганда, жазык, кылмыш процессуалдык мыйзамдары акыркы мезгилдерде бир катар прогрессивдүү толуктоолорду улуттук мыйзам актыларына киргизди.

Учурдагы Кыргызстандагы криминогендик абал анын ичинде балдардын кылмыштуулугу тынчсызданууну жаратпай койбойт. Улуттук статистикалык комитеттин маалыматына жараша кылмыш жасаган адамдардын курамында балдардын статистикасы төмөнкүдөй.

Соттолгондордун курамы (жыйынтыкка карата пайыз менен) Таблица №1[2.с.173].

Кылмыш кылып кармалган адамдар Анын ичинде курагы боюнча	2018	2019	2020	2021	2022
14-17	1 432	1 162	1 031	1 278	1 698

Жашы жете элек куракта соттолгондордун курамы Таблица №2

Соттолгондордун – бардыгы	2018	2019	2020	2021	2022
Пайыз менен	100	100	100	100	100
14-15	11,8	15,0	12,0	15,6	10,4
15-17	88,2	85,0	88,0	84,4	89,6
кыздар (жаш кыздар)	6,2	4,1	6,4	6,5	5,0

Укук коргоо органдарын реформалоо коррупцияга каршы күрөшүү чараларынын жүргүзүлүп жаткандыгына карабастан балдар кылмыштуулугу бир катар көрсөткүчтөр боюнча туруктуу бойдон калууда. Бул жагдайды жогорудагы статистикалык маалыматтар дагы далилдейт.

Балдардын укуктарын коргоо анын ичинде квалификациялуу юридикалык жардам

көрсөтүү боюнча бир катар иш чаралар каралган. Мыйзам чыгаруучулар бир катар ченемдик актыларга өзгөртүү толуктоолорду киргизди.

Ошону менен бирдикте балдарга квалификациялуу жардам көрсөтүү боюнча теориялык концепцияларды ар тараптуу изилдөө, аркылуу ата мекендик юридикалык илимди байытуу милдетин да четке какпайт.

Балдарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү институтун изилдөө актуалдуулугу төмөнкү жагдайлар менен да шартталат;

- өлкөнүн укуктуу соуиалдык мамлекетти курууга карата багыт алышы;
- Конституцияда балдардын кызыкчылыктары эң артыкчылтуу экендиги;
- балдардын укук жана эркиндиктерин коргоо боюнча укуктук теориялык илимде фундаменталдык изилдөөлөрдүн жетишсиздиги;
- балдарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү боюнча теориялык жана практикалык иштемелердин аздыгы;
- балдардын укуктары жана эркиндиктерин камсыз кылуу институттарынын натыйжалуулугунун төмөндүгү саналат.

Демек, балдарга квалификациялуу укуктук жардам көрсөтүүнүн концептуалдык суроолору учурдун талабына ылайык өзгөчө актуалдуулукка ээ.

Балдарга квалификациялуу жардам көрсөтүү боюнча бир катар эле аралык актылар кабыл алынгандыгын айта кетүү абзел.

Бала өзүнүн психофизиологиялык өзгөчөлүктөрүнөн улам коомдук укуктук мамилелердин өзгөчө субъектиси болуп саналат. Физикалык жана психикалык жактан жетиле электигине байланыштуу коом жана мамлекет мүчөлөрү тарабынан өзгөчө коргоого жана камкордукка муктаж.

Балдардын укуктарын сактоо менен байланышкан көптөгөн көйгөйлөр, атап айтканда, аларды коргоонун натыйжалуу жол-жоболорун жана механизмдерин түзүүгө системалуу мамиленин жоктугунан улам келип чыгууда. Ошол эле учурда эл аралык укуктун универсалдуу булактарында баланы өзгөчө коргоонун зарылдыгы каралган.

Терең социалдык-экономикалык кайра куруулардын укуктук негиздери түптөлүп жаткан учурда балдарды коргоо жана коргоо темасы өзгөчө мааниге ээ. Адам укуктары табигый тарыхый көрүнүш. Алар пайда болуп, өнүгөт, тарыхый этапка ылайык адамдын табигый жана коомдук маңызына негизделген коомдун өнүгүшү менен шартталат.

Адам укуктары табигый-тарыхый кубулуш. Алар коомдун өнүгүүсүнүн тарыхый этабына ылайык адамдын табигый-социалдык маңызынын негизинде келип чыгат жана өнүгөт [3.с.13-16].

1959-жылдын 20-ноябрында БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан кабыл алынган Балдардын укуктарынын Декларациясында [4], Адам Укуктарынын Жалпы Декларациясында [5], Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт (23 жана статьялар) 24) [6], Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (10-берене) [7], ошондой эле балдардын жыргалчылыгы менен алектенген адистештирилген мекемелердин жана эл аралык уюмдардын уставдарында жана тиешелүү документтеринде, балдардын укуктарын коргоо жаатындагы саясатты ишке ашыруу белгиленген.

Балдардын укуктарын эл аралык деңгээлде коргоонун негизги куралы болуп Балдардын укуктары жөнүндө конвенция саналат [8]. Бул Конвенцияда балдардын укуктарынын тизмеси келтирилип, аларды коргоо жаатында мамлекеттер аралык кызматташуунун маанилүүлүгү

баса белгиленет.

Ал эми Бириккен Улуттар Уюмунун минималдык стандарттарында (Пекин эрежелери) [9] жашы жете электердин так курагын аныктабастан «бала» же «жаш бала» деген түшүнүктү камтыйт. Жалпысынан алганда алардын курактык чеги он сегиз жаш экендигин белгилей кетүү керек.

Кыргызстандын жазык мыйзамдарында балдар 2021- жылга чейин «жашы жете элек» түшүнүгү менен берилген, ал эми 2021-жылдагы жазык кодекси «бала» термини менен бекилди. Айта кетүү орундуу, юридикалык илимде «бала», «өспүрүм», «жаш бала» сыяктуу түшүнүктөр боюнча окумуштуулардын бир жактуу ойлору жок[10.с.43-45].

Акыркы укуктук реформалар балдардын укуктары менен эркиндиктери жаатындагы бир катар эл аралык стандарттарды улуттук деңгээлде бириктирди.

Тактап айтканда, жаңы процессуалдык кодексте ыйгарым укуктуу кызматкер сыяктуу кошумча субъекттер пайда болду балдарды коргоо боюнча мамлекеттик орган, балдардын иштери боюнча прокурор; жабырлануучу бала жана күбө бала деген түшүнүктөр киргизилди. Балдардын жазык-процессуалдык аракетке жөндөмдүүлүгү бир аз талаштуу экенин белгилей кетүү керек. Бул жерде юридикалык өкүлчүлүк маселеси бар[11.с.84-87].

Жаш курак адамдын ажырагыс касиети жана эң негизги өзгөчөлүгү, көп кырдуу мүнөзгө ээ жана көптөгөн илимдердин изилдөө предмети болуп саналат. Окумуштуулар муну «адамдын организминин жана инсанынын калыптанышында спецификалык мыйзам ченемдүүлүктөрү менен мүнөздөлгөн адамдын өнүгүү этапы» деп түшүнүшөт [12.с.269].

Жашы жетпегендердин криминалдык активдүүлүгү алардын курагы менен байланышы мыйзам ченемдүү көрүнүш[13.с.95].

Жашы жетпегендердин курагы психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, БУУ генералдык Ассамблеясы 1985 жылы жашы жетпегендер боюнча сот өндүрүшүнүн минималдык стандарттарын кабыл алган. Бул максаттарды иш жүзүнө ашырууда, атайын адистештирилген жашы жетпегендердин ишин кароо боюнча сотторду түзүү каралган.

Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекстин 88-беренеси ювеналдык юстиция тутуму төмөнкү органдардын жана мекемелердин өкүлдөрү курамына балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органды, адвокаттык мекемелерди киргизген[14].

Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодекси жашы жетпегендердин жазык иштери боюнча өндүрүшү жазык процессуалдык мыйзамы тарабынан жалпы жана атайын эрежелер менен дагы жөнгө салынат.

Ага ылайык балдардын кылмыштары жөнүндө иштер боюнча белгиленүүгө тийиш болгон жагдайлар тааныт (458берене) [15].Ал жагдайларга;

- 1) жашы жетпегендин курагы (туулган күнү, айы, жылы);
- 2) жашоосунун жана тарбияланышынын шарттары;
- 3) шыкакчы жана катышуучу чоң адамдардын бар же жок экендиги айкындалууга тийиш.

Жазык процессуалдык мыйзамында тергөө аракеттерин жашы жетпегенге карата жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрүн караган. Чондордон айрымаланып жашы жете электерди сурак кылуу учурунда милдеттүү жактоочунун катышуусу, же ата-энеси мыйзамдуу өкүлдөрүнүн, педагогтун катышуусу каралган. Сурак аракети күнүнө дем алуусуз эки сааттан, ал эми жалпы алганда күнүнө төрт сааттан ашпоого тийиш.

Он алты жашка толо элек, ошондой эле ал куракка толгон, бирок акылы кем деп таанылган жашы жетпеген шектүүнү, айыпталуучуну суракка алууда педагогдун жана психологдун катышуусу милдеттүү болот.

Педагог же психолог шектүүнү, айыпталуучуга тергөөчүнүн уруксаты менен суроо берүүгө, сурак протоколу менен таанышууга, анда жазылгандардын тууралыгы жана толуктугу жөнүндө пикирлерин жазуу жүзүндө берүүгө укуктуу.

Ошондой эле, соттук териштирүү учурунда жашы жетпеген соттолуучуну суракка алууда педагогдун, же психологдун катышуусу мүмкүн.

Жашы жетпегендер алдын ала тергөө, соттук териштирүү учурунда өздөрүнүн өкүлдөрүн катыштырууга укуктуу ал тергөөчүнүн токтому менен дайындалат.

2021-жылы кабыл алынган кылмыш –жаза процесси 5 –беренде жаңы субъектилерди; балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкери ; балдардын иштери боюнча адистешкен адвокат субъектисин киргизген.

Ал эми **51-берене** шектүүнүн, айыпталуучунун жашы жете элек болсо адвокаттын катышуусунун милдеттүүлүгүн караган. Ошону менен бирдикте **54-берене өзгөчө субъект катары** балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкери шектелген бала иш жүзүндө кармалган учурдан тартып же баланы биринчи суракка алган учурдан тартып ишке катышуу милдетин караган

Процессуалдык мыйзамдын 203-беренеси баланы күбө же жабырлануучу катары суракка алууда анын ата-энеси же мыйзамдуу өкүлдөрү чакырылат, ал эми алар жок болгон учурда балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкери чакырылат. 14 жаш куракка чейинки баланы күбө же жабырлануучу катары суракка алууда психолог же педагог да чакырылат деп бекиткен.

Ал эми **463-берене** балдар жасаган кылмыштар жөнүндө иштер боюнча адвокаттын катышуусуна биринчи сурак учурунан баштап, ал эми кармалган учурда – кармалган учурдан баштап жол берилет. Эгерде бала же анын мыйзамдуу өкүлдөрү адвокат менен макулдашуу түзбөсө, тергөөчү, прокурор, сот мамлекет тарабынан кепилденген юридикалык жардамды камсыз кылышы каралган.

Кыргыз Республикасынын мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө мыйзамынын 13-беренеси кылмыш-жаза иши боюнча квалификациялуу юридикалык жардам шектелгендерге, айыпталуучуларга, соттолгондорго, акталгандарга, жабырлануучуларга, он сегиз жашка чейинки курактагы күбөлөргө, ошондой эле укук бузуу жасагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылган адамдарга берилет.

Балдарга квалификациялуу юридикалык жардам кирешени эсепке албастан берилет деп бекиткен[16].

Демек, балдардын иштери боюнча кылмыш-жаза процессуалдык өндүрүшүндө квалификациялуу жардам алуу укугу бир катар механизмдер менен бекемделген тактап айтканда;

- өз алдынча кодификацияланган ченемдик актынын кабыл алынышы;
- балдарга юридикалык квалификациялуу жардам көрсөтүү үчүн атайын мамлекеттик органдардын түзүлүшү;
- балдардын кылмыш иштери боюнча адвокаттын катышуусунун милдеттүүлүгү;
- кепилденген юридикалык акысыз жардамдын камсыздандырылышы саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добушберүүдө) кабыл алынган. (Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген).
2. Кыргыз Республикасынын статистикалык жылдык жыйнагы 2023. Б.С.173
3. Документы ООН Миланский план действий. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка // Советская юстиция. 1992. № 13-16.
4. Декларация прав ребенка Провозглашена резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1959 года.
5. Всеобщая декларация прав человека [Текст]: принята 10 декабря 1948 г. на 3 сессии Генеральной Ассамблее ООН Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов. - М., Юрид. лит. 1990г.
6. Международный пакт о гражданских и политических правах [Текст]: принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 г. // Ратифицирован Законом Кыргызской Республики 12 января 1994 г. Постановление Жогорку Кенеша Кыргызской Республики № 1406. Бишкек: Информационный правовой центр «ТОКТОМ», 2007г.
7. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 г. // Ратифицирован Законом Кыргызской Республики 12 января 1994 г. Постановление Жогорку Кенеша Кыргызской Республики № 1406. Бишкек: Информационно правовой центр «ТОКТОМ», 2007г.
8. Конвенция о правах ребенка Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года.
9. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г
10. Жусупов Б.А., Бургоева А.Н Понятийный аппарат лиц не достигших восемнадцатилетнего возраста в международном праве и национальном законодательстве. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 10. С. 43-45
11. Жусупов, Б. А. Уголовно- правовые реформы и права детей / Б. А. Жусупов, А. Н. Бургоева, К. М. Мамрасулов // Рефлексия. – 2024. – № 1. – С. 84-87.
12. Большая советская энциклопедия. - М., 1971. — Т. 5. — С. 269.
13. Кузнецова Н.Ф.. Криминология.М.2008ж.95б.
14. Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекси 2012-жылдын 10-июлу № 100
15. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 129 (КР 2021-жылдын 28-октябрындагы № 126 Мыйзамы менен колдонууга киргизилди)
16. Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамы 2022-жылдын 10-августу № 91

УДК: 347.9
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_29](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_29)

СОТ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МАҢЫЗЫ, ТҮШҮНҮГҮ ЖӨНҮНДӨ
О СУЩНОСТИ, ПОНЯТИИ СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ABOUT THE ESSENCE AND CONCEPT OF JUDICIAL ACTIVITY

Туйчиева Мухсинобону Батыровна
Туйчиева Мухсинобону Батыровна
Muhsinabonu Batirovna Tuichieva

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Урайым кызы Айжан
Урайым кызы Айжан
Uraim kyzy Aizhan

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Садиров Султанбек Шамшидинович
Садиров Султанбек Шамшидинович
Sadyrov Sultanbek Shamshidovich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

СОТ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МАҢЫЗЫ, ТҮШҮНҮГҮ ЖӨНҮНДӨ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада, бүгүнкү реформалардын негизинде, сот системасын жакшыртуу үчүн чараларды аныктоодо, сот системасын жакшыртуунун жолдорун аныктоо, пландаштырылган маңызын жана өзгөчөлүктөрүн аныктоо зарыл. Соттук иш-аракеттерди адилеттүүлүктү ишке ашыруунун каражаты катары карасак, изилдөөчүлөр арасында бул өз ара шартталган кубулуштардын мамилеси боюнча бир пикир жок экендигин белгилей кетүү керек. Көп учурда изилдөөчүлөр Сот адилеттигинин концепциясына соттук ишмердүүлүктүн белгилерин да кошушат. Биздин көз карашыбызда, соттордун чыныгы маңызы коомдук жашоонун укуктук чөйрөсүндө аткаруу ыйгарым укуктарына ээ болуу жана бул ыйгарым укуктарды процесстик мыйзамга ылайык жүзөгө ашыруу катары каралышы керек. Бирок, бул жерде да бийликтин (ыйгарым укуктардын) өзгөчөлүктөрү анын ишке ашыруу формасы менен аралашып турат, анткени ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу соттук иш-аракет, башкача айтканда, бийликти ишке ашыруу.

Ачкыч сөздөр: судопроизводство, основание, власть, право, законность, судопроизводство, правосудие

О СУЩНОСТИ, ПОНЯТИИ СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ABOUT THE ESSENCE AND CONCEPT OF JUDICIAL ACTIVITY

Аннотация

Актуальность. В данной статье рассмотрены определение сути и характеристик деятельности судебного органа, на основе которых планируется определить пути совершенствования судебной системы, является необходимым при определении мер по совершенствованию судебной системы. Рассматривая судебную деятельность как средство осуществления правосудия, следует отметить, что среди исследователей нет единого мнения о взаимосвязи этих взаимообусловленных явлений. Часто исследователи также включают признаки судебной деятельности в понятие правосудия. С нашей точки зрения, истинную сущность судебной власти следует рассматривать как обладание правоприменительными полномочиями в правовой сфере общественной жизни и осуществление этих полномочий в соответствии с процессуальным законодательством. Однако даже здесь наблюдается смешение характеристик власти (полномочий) с формой ее осуществления, поскольку осуществление полномочий - это судебная деятельность, то есть реализация власти.

Abstract

Relevance. Meanwhile, in the light of today's reforms, determining the essence and characteristics on the basis of which it is planned to determine the ways to improve the judiciary is indispensable in determining measures to improve the judiciary. Considering the judicial activities as a means of realizing justice, it should be noted that there is no consensus among researchers on the relationship of these mutually conditioned phenomena. Often, researchers also include signs of judicial activity in the concept of justice. From our point of view, the true essence of the judiciary is to be considered as the possession of enforcement powers in the legal sphere of social life and the exercise of these powers in accordance with procedural law. However, even here there is a mixture of the characteristics of power (powers) with the form of its implementation, because the exercise of powers is judicial activity, that is, the realization of power.

Ключевые слова: сот ишмердүүлүгү, негиз, ыйгарым укуктары, бийлик, мыйзам, укук, соттук иш-аракет, адилеттүүлүк

Keywords: legal proceedings, foundation, authority, authority, law, legal proceedings, justice

Киришүү

Актуалдуулугу. Бул изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун аныктаган эң маанилүү жагдай-бул коомдун жана мамлекеттин соттук ишмердүүлүктүн сапатын жакшыртуу үчүн өсүп жаткан муктаждыгы. Бул муктаждык акыркы жылдары жеке адамдардын жана юридикалык жактардын Кыргыз Республикасынын сотторуна кайрылууларынын санынын олуттуу өсүшүнөн көрүнүп турат. Соттор тарабынан каралган иштердин санынын өсүшү соттук иш-аракеттердин сапатын жакшыртуу максатында чечилиши керек болгон көптөгөн теориялык жана практикалык көйгөйлөрдүн булагы болуп саналат. Соттук ишмердүүлүктүн теориялык аспектилери боюнча изилдөөлөрдү жаңыртуучу жагдай-бул бүгүнкү күнгө чейин ички юриспруденцияда топтолгон соттук ишмердүүлүк жөнүндө илимди системалаштыруу зарылдыгы. Соттук ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүнө, мүнөздөмөлөрүнө жана элементтерине байланыштуу бул илим катары өзүнчө бойдон калууда, айкалыштырылбайт, бул сот ишмердүүлүгүн система катары бүтүн көрүнүш катары изилдөөгө олуттуу татаалдаштырат.

Сот системасы-бул мыйзам тарабынан түзүлгөн жана жөнгө салынган атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик соттордун укуктук чыр-чатактарды жана алардын компетенциясына берилген башка маселелерди чечүү жана чечүү мүмкүнчүлүгү жана жөндөмү.

Ошондуктан, бийлик мыйзамда көрсөтүлгөн иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу укугу катары тартип укугу катары каралышы керек. Бийлик аны ишке ашырбай эле декларативдүү. Сиз билгендей, бийликти ишке ашыруу бийликтин ишмердүүлүгү аркылуу гана мүмкүн болот, биздин учурда, сот ишмердүүлүгү аркылуу, анын маңызы алардын түзүлүшү жана мазмуну менен аныкталат.

Адилеттүүлүк-бул мыйзамдарды бузуу же бузуу менен байланышкан ар кандай социалдык чыр-чатактарды чечүүгө багытталган мамлекеттик иш-аракеттердин бир түрү.

Сот системасы-мамлекеттик бийликтин көз карандысыз жана көз карандысыз тармагы. Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө" конституциялык Мыйзамынын 2-пунктунда Кыргыз Республикасынын сот бийлиги судьялардын өкүлдөрү болгон сотторго гана таандык:

- 1) Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун;
- 2) Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун;
- 3) Кыргыз Республикасынын жергиликтүү сотторунун;

4) мыйзам менен түзүлгөн атайын соттордун. Соттор-Кыргыз Республикасынын Конституциясында жана ушул конституциялык Мыйзамда каралган тартипте адилеттүүлүктү жүзөгө ашырууга жана өз милдеттерин кесиптик негизде аткарууга укуктуу адамдар. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 94-беренесинде сот бийлиги мыйзамда белгиленген конституциялык, жарандык, кылмыш, административдик жана башка соттук териштирүүлөр аркылуу жүзөгө ашырылат. Кыргыз Республикасындагы сот бийлиги сот бийлигинин эң маанилүү функциясы катары Кыргыз Республикасынын атынан жүзөгө ашырылат жана укуктарды жана эркиндиктерди, ошондой эле адам жана жарандын, юридикалык жактардын, коомдун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, мыйзамдарынын, башка ченемдик укуктук актыларынын жана эл аралык келишимдердин аткарылышын камсыз кылууга милдеттүү. Сот системасы Кыргыз Республикасынын Конституциясында камтылган, мыйзамдуулуктун маңызын жана милдеттерин чагылдырган демократиялык принциптерге негизделген. Кыргыз

Республикасынын Конституциясынын 94-беренесинде Кыргыз Республикасында сот гана жүзөгө ашырылат.

Ал эми "принцип" деген сөз латын тилиндеги "принципиум" деген сөздөн келип чыккан. Ушул негизде, соттордун принциптери-бул ушул тарыхый мезгилдеги мамлекеттеги соттордун эң жалпы мүнөздөмөсүн объективдүү аныктаган, соттордун социалдык максатын ачып берген жана анын демократиялаштыруу деңгээлин көрсөткөн негизги жана жетекчилик укуктук жоболор, б.а. адилеттүүлүктүн бардык принциптери бүтүн жана ырааттуу системаны түзөт. Бир принциптин иш-аракети башка принциптерди аныктайт жана алардын ар бири тарабынан аныкталат. Адилеттүүлүктүн принциптеринин бирин бузуу, эреже катары, бүтүндөй системаны же принциптердин көпчүлүгүн бузууга алып келет. Бул системадагы принциптердин ар бири калган принциптердин кепилдиги болуп саналат. Мисалы, тараптардын тең укуктуулугу жана сот процессинин ыраатсыздыгы тараптарга соттук коргоого, сот адилеттигине жетүүгө, ошол эле учурда соттордун көз карандысыздыгына жана ишти чечүүдө калыс болушуна кепилдик берет. Эл аралык укукта демократиялык мамлекетте адилеттүүлүктүн принциптерин жана стандарттарын аныктаган ар кандай деңгээлдеги көптөгөн уставдар бар. Адилеттүүлүктүн принциптери маселеси үчүн эл аралык инструменттер керек, мисалы, БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан 1948-жылдын 10-декабрында кабыл алынган Адам укуктарынын Жалпы Декларациясы, адам укуктарын жана негизги эркиндиктерди коргоо боюнча конвенция, 1950-жылдын 4-ноябрында кабыл алынган, жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт, 16-ноябрда кабыл алынган. Аны Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы 1966-жылдын декабрында кабыл алган. 1948 - жылдын 10-декабрындагы Адам укуктарынын жалпы декларациясында сот системасын жана сот процессин мүнөздөгөн төмөнкү принциптер белгиленген:

- бардык адамдар мыйзам алдында бирдей жана мыйзамды бирдей коргоого укугу бар. Бардык адамдар бул декларацияны бузган ар кандай басмырлоодон жана мындай басмырлоого үндөөдөн бирдей коргоого укуктуу;

- эгерде ал Конституция же мыйзам тарабынан берилген негизги укуктарды бузса анда ар бир адам өзүнүн укуктарын компетенттүү соттор тарабынан калыбына келтирүүгө укуктуу; - ар бир адам өзүнүн укуктарын жана милдеттерин аныктоого жана ага берилген кылмыш ишинин жарактуулугун аныктоого укуктуу, анын иши көзкарандысыз жана калыс сот тарабынан адилеттүүлүктүн бардык талаптарына ылайык жана ачык каралат;

- кылмыш жасады деп айыпталган ар бир адам күнөөсүз болууга укуктуу, анын күнөөсү коомдук тартипте аныкталганга чейин анда ал укуктук буйрук менен коргонуу үчүн бардык мүмкүнчүлүктөргө ээ;

- эч ким кылмыш үчүн соттолушу мүмкүн эмес, анткени анын комиссиясы учурунда ички укук же эл аралык укук боюнча кылмыш болгон эмес. Ошондой эле кылмыш жасалган учурда колдонула турган жазадан оор жаза колдонулбайт.

Кыргыз Республикасында сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун негизги принциптери Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4-беренесинде "Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө" камтылган жана төмөнкүлөрдү камтыйт:

- 1) сот тарабынан гана сот адилеттигин жүзөгө ашыруу;
- 2) Мыйзамда каралган иштерде сот адилеттигин жүзөгө ашыруу акысыз;
- 3) соттордун көз карандысыздыгы жана судьялардын көз карандысыздыгы;
- 4) мыйзам жана сот алдында баарынын тең укуктуулугу;

- 5) мыйзамдуулук жана адилеттүүлүк;
- 6) объективдүүлүк жана калыс болуу;
- 7) процесстин бардык катышуучуларына сый мамиле кылуу;
- 8) судьялардын жоопкерчилиги;
- 9) бардык соттордо соттук териштирүүнүн ачык жана ачык-айкын болушу;
- 10) соттук документтердин милдеттенмеси;
- 11) жарандардын сот адилеттигин жүргүзүүгө мыйзамда белгиленген тартипте катышуусу.

Кыргыз Республикасынын сот системасы мыйзамда белгиленген конституциялык, жарандык, административдик, кылмыш жана башка соттук териштирүүлөрдө сот бийлигин жүзөгө ашырган бардык соттордон турат. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, Кыргыз Республикасынын сот системасы Конституция жана мыйзамдар менен түзүлөт; ал Жогорку Соттон жана жергиликтүү соттордон турат. Кыргыз Республикасынын сот системасы бирдиктүү. Искусствого ылайык. Кыргыз Республикасынын Жогорку Соту жана жергиликтүү соттор (райондук соттор, шаарлардагы райондук соттор, шаардык соттор, административдик соттор, аймактык соттор, Бишкек шаардык соту) мыйзамда каралган жарандык, кылмыш, экономикалык, административдик жана башка иштерде сот адилеттигин жүзөгө ашырган соттордун системасын түзөт. Кыргыз Республикасынын сот системасынын биримдиги төмөнкүлөр менен камсыздалат:

- 1) Конституция жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен түзүлгөн сот системасынын жалпы жана бирдиктүү принциптери;
- 2) бардык соттордун мыйзамдар менен белгиленген бирдиктүү тартип эрежелерин сактоосу;
- 3) Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жана мыйзамдарынын бардык сотторунун, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык күчүнө кирген эл аралык укуктун жана эл аралык келишимдердин жалпы кабыл алынган принциптеринин жана ченемдеринин бирдей колдонулушу;
- 4) Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагында күчүнө кирген соттук актыларды жүзөгө ашырууга милдеттенме;
- 5) соттук статустун бирдейлигин укуктук консолидациялоо;
- 6) сотторду бюджеттен каржылоо.

Соттордун укуктук мүнөзү-укуктук мамлекетте ал бирдей эрежелерге баш ийет, алардын көз карандысыздыгы жана абсолюттук көз карандысыздыгы чечүүчү мааниге ээ. Ошол эле учурда, сот системасы саясаттан тышкары, коомдо болуп жаткан көйгөйлөрдөн обочолонуп, иштей албасын түшүнүү керек. Жалпысынан көз карандысыздык ар кандай бийликтин негизги жана милдеттүү белгиси деп кабыл алынат. Сот системасынын тышкы көз карандысыздыгы биринчи кезекте төмөнкүлөрдү камтышы керек: соттун көз карандысыздыгын мыйзамдуу орнотуу; соттордун тышкы таасирдин ар кандай түрүнөн чыныгы көз карандысыздыгы, бул көз карандысыздыкты башка бардык мамлекеттик органдар, саясий партиялар жана жарандар таанышы; сот тармагын мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинен бөлүү, соттун жоопкерчилиги (судья) анын абийири менен гана, мыйзам тарабынан гана берилиши; сот адилеттиги жаатында гана эмес, сот администрациясы жаатында да көз карандысыздык; сот системасынын түзүлүшүнүн биримдиги жана бүтүндүгү; сот системасын түзүүнүн туруктуу мүнөзү, судьялардын чексиз бийлиги, принцип; мамлекеттин бардык кызматкерлеринин чечимдерин аткаруу. Соттордун ички көз карандысыздыгы төмөнкүлөрдү камсыз кылат: соттордун кемчиликсиз жеке сапаттары;

жогорку кесипкөйлүк, мыйзамсыз чечимдерди чыгаруу; соттордун социалдык жана финансылык шарттары; ар бир судьянын сот адилеттигинин субъектиси катары бийлиги. Соттордун ролу жана орду сотторду түзүү системасына жана соттун мыйзам чыгаруу, аткаруу, саясий бийликтен көз карандысыздыгына жана соттун ишмердүүлүгүнө таасир эткен көптөгөн терс факторлордон соттордун коопсуздугуна байланыштуу. Дүйнө жүзү боюнча белгилүү болгон сот системасынын негизги үлгүлөрүн талдоо бул өлкөлөрдөгү сот системасы жөнүндө мыйзамдар сот структурасын курууда эки милдетти чечүүгө багытталгандыгын көрсөтөт: тиешелүү сот статусун бекемдөө; сот системасынын жана ар бир судьянын чыныгы көз карандысыздыгын камсыз кылуу.

Демек, соттук укуктун принциптерин аныктоодо биз соттордун бүтүндүгүн анын иштешинин бардык багыттарында чагылдырган эң жалпы принциптерге көңүл бургубуз келет. Соттук укуктун принциптери, биз көрүп тургандай, төмөнкүдөй каралышы мүмкүн: адам жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин артыкчылыгы, бийликти бөлүштүрүү принциби, бийликтин сот тармагынын көз карандысыздыгынын принциби, сот бийлигинин биримдигинин принциби, мыйзамдуулук принциби, жарнама принциби.

Мамлекеттик бийликтин кайсы бир тармагын, анын ичинде сот бийлигин уюштуруунун жана иштетүүнүн биринчи жана эң маанилүү принциби-адам жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин артыкчылыгы. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинде " адам, анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук болуп саналат. Адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети болуп саналат. "Ошол эле учурда, бардык жарандардын жана уюмдардын укуктары сот бийлиги тарабынан бирдей урматталышы жана корголушу керек.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. БахрахД. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право : учебник для вузов. — М., 2007.
3. Гражданский процесс : учебник / В. В. Аргунов, Е. А. Борисова, Н. С. Бочарова [и др.] ; под ред. М. К. Треушникова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М., 2014.
4. Гражданский процесс : учебник для бакалавров / С. А. Алехина, В. В. Блажеев, А. Т. Боннер [и др.] ; отв. ред. В. В. Блажеев, Е. Е. Уксусова. — М., 2015.
5. Гуськова А. П., Муратова Н. Г. Судебное право: история и современность судебной власти в сфере уголовного судопроизводства : монография. — М., 2005.
6. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс : полный курс. 2-е изд., доп. и перераб. М., 2008.
7. Куракова Н. В. Место исполнительного производства в системе права // Арбитражный и гражданский процесс. — 2004. — № 12.
8. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. — М., 2011.
9. Джунусова, Д. А. Соотношение независимости судей с их ответственностью, подчиненностью Конституции Кыргызской Республики и закону / Д. А. Джунусова, Н. Бегматов // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2022. – № 1. – С. 65-76. – DOI 10.52754/16948661_2022_1_7. – EDN FEWMYG.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 202-207

УДК: 34.343
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_30](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_30)

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН КЫЛЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ
ПРИЧИНЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ
CAUSES OF JUVENILE DELINQUENCY

Турсунбай кызы Гулиза
Турсунбай кызы Гулиза
Tursunbai kыzy Guliza

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
Lecturer, Osh State University

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН КЫЛМЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул көңүл бурууну жана ар тараптуу анализди талап кылган олуттуу социалдык көйгөй. Бул макалада автор жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептерин изилдеп, аларды алдын алуу үчүн мүмкүн болгон чараларды сунуштайт. Жашы жете электердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү социалдык, экономикалык жана психологиялык факторлорду талдоо менен изилдөө көйгөйдүн тамырын аныктоого умтулат. Жумушта талкууланган негизги факторлордун катарына төмөнкүлөр кирет: үй бүлөнүн кыйрашы, айлана-чөйрөнүн терс таасири, социалдык колдоонун жоктугу, билим берүү жана экономикалык көйгөйлөр. Мындан тышкары, өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун алдын алуу боюнча ар кандай программалар жана стратегиялар, мисалы, социалдык реабилитация, билим берүү жана алдын алуу чаралары жана аларды ишке ашырууда мамлекеттик жана мамлекеттик мекемелердин ролу талкууланат.

Ачкыч сөздөр: жүрүм-турум, көйгөй, алдын алуу, өспүрүм, жумуш, талкуу, себептери, үй бүлө, мамлекет

ПРИЧИНЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

CAUSES OF JUVENILE DELINQUENCY

Аннотация

Актуальность. Подростковая преступность - серьезная социальная проблема, требующая внимания и всестороннего анализа. В этой статье автор рассматривает основные причины подростковой преступности и предлагает возможные меры предосторожности для их предотвращения. Анализируя социальные, экономические и психологические факторы, влияющие на поведение несовершеннолетних, исследование направлено на определение корня проблемы. Вот некоторые из основных факторов, которые обсуждаются на работе: разрушение семьи, негативное воздействие окружающей среды, отсутствие социальной поддержки, образования и экономические проблемы. Кроме того, обсуждаются различные программы и стратегии профилактики преступности несовершеннолетних, такие как социальная реабилитация, образовательные и профилактические меры, а также роль правительства и государственных учреждений в их реализации.

Abstract

Relevance. Juvenile delinquency is a serious social problem that requires attention and a comprehensive analysis. In this article, the author examines the main causes of juvenile delinquency and suggests possible precautions to prevent them. By analyzing the social, economic and psychological factors that influence the behavior of minors, the study is aimed at determining the root of the problem. Some of the main factors that are discussed at work are: the destruction of the family, the negative impact of the environment, the lack of social support, education and economic problems. In addition, various programs and strategies for the prevention of juvenile delinquency are discussed, such as social rehabilitation, educational and preventive measures, as well as the role of the government and state institutions in their implementation.

Ключевые слова: поведение, проблема, профилактика, подросток, работа, обесуждение, причины, семья, государство

Keywords: behavior, problem, prevention, adolescent, work, discussion, causes, family, state

Киришүү

Актуалдуулугу. Жашы жете электер-бул өлкөнүн келечеги. Кылмыштуу жолго түшүп жатканыңыздын себептерин түшүнүү коомдун жана мамлекеттин жыргалчылыгынын ачкычы.

Кылмыш жолунда жашы жете элек балдардын калыптанышы ар кандай себептерден улам жана ар кандай факторлордун таасири астында болот, аларды жалпы (башкача айтканда, кылмыштуулукту жалпы социалдык көрүнүш катары калыптандыруу үчүн мүнөздүү) жана атайын (бул учурда жашы жете элек балдардын кылмыштуу жүрүм-турумун калыптандыруу үчүн гана мүнөздүү) деп бөлүүгө болот. Атайын факторлорду себептердин эки тобуна бөлүү максатка ылайыктуу: ички жана тышкы.

Ички себептерге төмөнкүлөр кирет, өзүн-өзү ырастоо каалоосу; агрессияга тубаса тенденция (анын ичинде тышкы таасирлерге көбүрөөк кабылган психикага байланыштуу); моралдык мамилелердин жана принциптердин калыптанбагандыгы. Булар ошондой эле төмөнкүлөрдү камтыйт: максимализм, өзүн-өзү сыйлоонун туруксуздугу, көз карандысыздыкка умтулуу, жашоо тажрыйбасынын жетишсиздиги жана сунуштун жогорулашы. Башкача айтканда, бул жашы жете электин инсандыгына түздөн-түз байланыштуу себептер.

Тышкы себептерге төмөнкүлөр кирет: жакынкы чөйрөнүн, биринчи кезекте үй-бүлөнүн кыйратуучу таасири; тарбиялоонун өзгөчөлүктөрү, атап айтканда, өтө катаал (деспотикалык) же өтө жумшак (уруксат берүүчү) тарбиялоо стилдери; субкультуралардын таасири; атайын мекемелерде иш тажрыйбасы; чыр-чатактар; үй-бүлөлүк көйгөйлөр. Башкача айтканда, бул жашы жете элек баланын инсандыгына айлана-чөйрөнүн таасирине байланыштуу себептер.

Ошондой эле, биринчи кезекте, эс алуунун жетишсиздигин, массалык маалымат каражаттарынын кыйратуучу таасирин жана мектептин төмөн билим берүү таасирин камтыган кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптануу шарттарын белгилей кетүү керек. Криминалдык жүрүм-турумдун калыптанышынын шарттарын эске алуу аларды себептерден айкыныраак айырмалоо үчүн зарыл, анткени алардын айрымдары, бир караганда, жаңылыш себеп катары кабыл алынышы мүмкүн.

Ошентип, кылмыштуу жолго түшүүнүн мындай себебин "бийлик менен өз ара аракеттенүүнүн терс тажрыйбасы" деп атаса болот. Бул тажрыйба тышкы таасирлерге тиешелүү болсо да, ал жеке адамдын ички мамилеси менен гана бузулуп, мисалы, көйгөйлөргө альтернативдүү, мыйзамсыз чечимдерди колдонууда айтылган терс девианттык жүрүм-турумдун калыптанышына алып келет.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул ар кандай факторлордун айынан пайда болгон татаал көрүнүш. Бул жерде жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептеринин айрымдары келтирилген:

- Үй-бүлөнүн бузулушу, туруксуз үй бүлөлүк мамилелер, ажырашуу, ата-энесинин камкордугунун жетишсиздиги жана көңүл буруу өспүрүмдөрдүн четтетилишине жана алардын кылмыштуу иштерге катышуусуна алып келиши мүмкүн;

- Курчап турган чөйрөнүн таасири, кылмыштуулук көп болгон аймактарда жашоо же бузуку курдаштардын таасири кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышына өбөлгө түзөт;

- Социалдык-экономикалык факторлор, жакырчылык, жумушсуздук жана билим алуу жана ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу жаштардын жашоосун сактап калуу үчүн кылмыштуу иштерге катышуусуна алып келиши мүмкүн;

- Социалдык колдоонун жоктугу, коомдон, мектептен жана башка мекемелерден жетишсиз колдоо четтөө сезимине жана коомго кабыл алынбай калуу сезимине алып келиши мүмкүн, бул кылмыштуулукка алып келиши мүмкүн;

- Психологиялык көйгөйлөр, депрессия, тынчсыздануу, өзүн төмөн баалоо сыяктуу эмоционалдык жана психологиялык көйгөйлөр кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышында да роль ойношу мүмкүн;

- Массалык маалымат каражаттары маданияттын таасири, кинодогу, видео оюндардагы, музыкадагы жана башка медиа түрлөрүндөгү зордук-зомбулук өспүрүмдөргө кылмыштуу жүрүм-турумду моделдөөгө салым кошуу менен терс таасирин тийгизиши мүмкүн;

- Билим берүү жана контролдоонун жетишсиз чаралары, катуу эрежелердин жоктугу, ата-энелердин же камкорчулардын жетишсиз тарбиясы жана көзөмөлү өспүрүмдөрдү туура жетекчиликсиз жана колдоосуз калтырышы мүмкүн, бул кылмыштуулукка өбөлгө түзөт.

Бул факторлор көбүнчө бири-бирине байланыштуу жана өз ара аракеттенип, өспүрүмдөрдүн кылмыштуулукка баруу коркунучун жогорулатат. Бул көрүнүш менен күрөшүү үчүн ар тараптуу чаралар анын ичинде үй бүлөлөргө колдоо көрсөтүү, билим берүү программалары, социалдык реабилитация жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү жаатындагы ар кандай мекемелер менен уюмдардын ортосундагы кызматташтыкты күчөтүү зарыл.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул өспүрүмдөрдүн (адатта 12-18 жаштагылар) мыйзамдарды же социалдык нормаларды бузган жана уурулук, тоноо, зордук-зомбулук, баңгизат кылмыштары жана башкалар сыяктуу ар кандай кылмыштуу иштерди камтышы мүмкүн болгон жүрүм-туруму.

Мигранттардын балдарынын маселесине байланыштуу, өспүрүмдөр, алардын мигрант статусуна карабастан, ар кандай себептерден улам кылмыштуулуктун жолуна түшүү коркунучунда болушу мүмкүн экендигин белгилей кетүү маанилүү. Бул үй бүлөнүн кыйрашы, билим алуу жана ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу, девиант курдаштарына дуушар болуу, социалдык колдоонун жетишсиздиги жана башкалар сыяктуу социалдык, экономикалык, психологиялык жана маданий факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн.

Мигранттардын жана башка алсыз топтордун балдарынын арасындагы өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун алдын алуу үчүн, алардын билим алууга, социалдык колдоого жана коомго интеграциялоо мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушу маанилүү. Ошондой эле кылмыштуулуктун тобокелдиктерин ачыкка чыгаруу жана алардын социалдык адаптациясы жана өнүгүшү үчүн альтернативдүү жолдорду сунуштоо үчүн өспүрүмдөрдүн арасында профилактикалык иштерди жүргүзүү керек. Реабилитациялоо жана реинтеграциялоо программалары өспүрүмдөргө кылмыштуулуктун жолуна түшпөөгө жана жаңы чөйрөдө ийгиликтүү адаптациялоого мүмкүнчүлүк берет.

Жогорудагы себептердин айрымдарын кененирээк карап чыгуу керек. Белгилей кетүүчү нерсе, бул макалада антисоциалдык жүрүм-турумдун, кылмыштуулуктун экстремалдык формасын калыптандыруунун өзгөчө факторлору бар себептер тобуна артыкчылык берилет, анткени алар каралып жаткан маселеге байланыштуу чечүүчү мааниге ээ.

Бул үй-бүлөнүн негизги милдети тарбиялоо экендигинен башталышы керек. Билим берүү-бул жашы жете элек баланын жүрүм-турум нормаларын жана эрежелерин негизги түшүнүүсүн өрчүткөн максаттуу процесс болгондуктан, кабыл алуунун тууралыгы жана негизги нормаларды жана эрежелерди өздөштүрүүнүн натыйжалуулугу анын мүнөзүнө жараша болот.

Эң зыяндуусу-билим берүүнүн эки түрү: деспотиялык жана тымызын. Тарбиялоонун деспотиялык мүнөзү, башкача айтканда, балага болгон туруктуу кысым анын бардык иш-аракеттерин катуу көзөмөлдөө менен бирге, жашы жете элек баланын, айрыкча "өткөөл мезгилде" эркиндикке болгон каалоосун бекемдейт жана көз карандысыздык, кара ниеттик жана мыкаачылыктын атмосферасын түзөт. Бул өспүрүмдөрдүн максимализми менен аралашып, жашы жете элек баланы үйдөн качууга жана үй-жайсыз адамдардын катарын толуктоого түртөт, алар көбүнчө ар кандай максаттарда кылмыш жасашат. Бул кылмыш "өспүрүмдөрдүн көтөрүлүшүнүн" натыйжасы болушу мүмкүн. Жана мындай кылмыштын зордук-зомбулук мүнөзүн жокко чыгарууга болбойт, мисалы, ата-энелерге физикалык каршылык көрсөтүү менен (айрыкча тарбиялоодо физикалык таасир этүү ыкмаларын колдонуу менен).

Эгерде биз тарбиялоодо физикалык зомбулукту колдонуу жөнүндө сөз кылсак, анда мындай ыкмалар баланын инсандыгын калыптандырууга өтө терс таасирин тийгизерин белгилей кетүү керек. Тескерисинче, бирок ушул сыяктуу кесепеттерге алып келет, бул баланын кандайдыр бир күнөөсү үчүн кечирилген жана ал өзүнүн иш-аракеттери үчүн жооптуу эмес. Мындай тарбия жазасыз калуу жана жол бербөө сезимин калыптандырууга алып келет. Бул өз кезегинде социалдык коркунучтуу иш-аракет үчүн жазадан коркунун жоктугуна, жасалган аракеттердин зыяндуулугун жетиштүү деңгээлде билбөөгө алып келиши мүмкүн.

Албетте, үй-бүлөнүн таасири билим берүү таасири менен гана чектелбейт. Балдарга болгон мамилеси менен тыгыз байланышта болгон ата-энелердин жүрүм-туруму да маанилүү (бул мамиледен тышкары, ата-энелердин жүрүм-турумун эске алуу сунушталбайт). Ата-энелердин жүрүм-туруму менен алардын балдар менен болгон мамилесинин ортосундагы мамиленин таасирин мисал катары караса болот. Биринчи мисал: ата-эненин жүрүм-туруму оң деп мүнөздөлөт, алардын балдарга болгон мамилеси терс деп мүнөздөлсө, андан төмөнкү тыянак келип чыккан - балдардын жүрүм-туруму терс болушу ыктымал. Экинчи мисал карама-каршы жагдайды көрсөтөт: качан ата-энелердин терс жүрүм-туруму (мисалы, аракеттик), алардын балдарга болгон мамилеси оң деп мүнөздөлөт.

Мындан улам, бул учурда балдардын андан ары оң жүрүм-турумунун ыктымалдыгы жогору. Бул ата-энелердин балдарга болгон мамилеси ата-энелердин жүрүм-турумуна караганда алардын жүрүм-турумунун мүнөзүнө көбүрөөк таасир этерин көрсөтөт, бул балдар менен ата-энелердин ортосундагы эмоционалдык байланыштан улам.

Тарбия жана балага болгон мамиле көйгөйлөрүнө байланыштуу балдар «өз алдынча калган» кырдаал болуп саналат. Бул көп учурда жакшы себептерден улам болот: ата-энелер үй-бүлөгө керектүү нерселердин бардыгын камсыз кылуу үчүн көп убактысын жумушта өткөрүшөт. Айрыкча, чоң үй-бүлөлөр бул факторго дуушар болушат, анткени мындай үй-бүлө татыктуу жашоо деңгээлин камсыз кылуу үчүн олуттуу каржылык ресурстарга муктаж. Бирок ушундан улам, педагогикалык эффект негизинен жок же жетишсиз болгон жагдай пайда болот. Эгерде финансылык жана психологиялык факторлор эске алынбаса, биринчи жана

кийинки баланын төрөлүшү маселесине этиятсыз мамиле жасоо менен кырдаалды курчутушу мүмкүн, бул дагы көйгөйгө алып келиши мүмкүн.

Кийинки тышкы себеп жогоруда айтылган балдарга болгон мамилеси-финансылык көйгөйлөр менен тыгыз байланышта. Экономикалык себептер кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышынын жалпы факторлору деп аталат. Бирок, көпчүлүк жашы жете элек балдардын каржылык банкроттугунан улам, бул себеп негизинен үй-бүлөнүн каржылык абалы менен байланышкан айрым өзгөчөлүктөргө ээ. Оор каржылык кырдаал ар бир адамды кылмыш жасоого мажбурлашы мүмкүн. Жашы жете элек балдардын ата-энеси финансылык кыйынчылыктарга дуушар болгон деп айыптаган адамдар кылмыш жасаганга көбүрөөк жакын болушат. Жашы жете электерге, өзгөчө өспүрүмдөргө мүнөздүү максимализм акча табуунун оңой жана тез жолу катары аларды кылмыш жасоого мажбурлоого жөндөмдүү.

Бирок, мындай жагдайларга карабастан, кылмыш жасоо акталбайт. Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун алдын алуу үчүн реабилитациялоо чараларын жазалоо чаралары менен айкалыштыруу жана балдардын жана өспүрүмдөрдүн жагымдуу өнүгүүсүнө шарт түзүүгө багытталган алдын алуу чараларын көрүү керек.

Ошондуктан, жашы жете электердин кылмыштуулугу көйгөйүн түшүнүү менен чечүү жана жашы жете электерге билим алуу, социалдык колдоо жана коомго ылайыкташууну жана интеграциялоону жеңилдеткен башка ресурстар менен камсыз кылуу менен алардын жүрүм-турумун оңдоого жардам берүү маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодекси 28.10.2021-ж. №127 <https://mvd.gov.kg/kg/ministry/normative-bases/15>
3. Бабаев Т. М., Каргина Н. В. Юридическая психология. М., 2010.
4. Гранат Н. Л. Правосознание и правое воспитание // Общая теория государства и права. М.: Зерцало, 1998. Т. 2.
5. А. Туракулова “Баламды кантип тарбиялайм?” Бишкек-2020.
6. Өспүрүмдөрдүн суициддик аракетин азыркы учурдун социалдык - педагогикалык көйгөйлөрү катары / С. Ш. Кошонов, Д. А. Жолдошбаев, М. А. Накатаев, Н. Т. Кожомкулова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 3, No. 3. – P. 206-219. – EDN BQVOPP.
7. Попрядухина, Н. Г. Специфика психолого-педагогической помощи подросткам с компьютерной зависимостью / Н. Г. Попрядухина // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-4. – С. 210-216. – EDN NGMZND.

УДК:
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_31](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_31)

АТААНДАШТЫК ПРИНЦИПИ ЖАНА АНЫ ПРОЦЕССИК УКУКТА ИШКЕ
АШЫРУУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРИНЦИП СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ В
ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ

THE PRINCIPLE OF COMPETITION AND THE PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION IN
PROCEDURAL LAW

Уларов БекболотКыдырбекович
Уларов БекболотКыдырбекович
Ularov Bekbolot Kudyrbekovich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Равшанов Муратаалы Равшанович
Равшанов Муратаалы Равшанович
Ravshanov Murataly Ravshanovich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Эшназарова Майрамкан Баймурзаевна
Эшназарова Майрамкан Баймурзаевна
Eshnazarova Mayramkan Baymurzaevna

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

АТААНДАШТЫК ПРИНЦИБИ ЖАНА АНЫ ПРОЦЕССИК УКУКТА ИШКЕ АШЫРУУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада тараптардын алдын ала иликтөө жана соттук териштирүү этаптарында атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн принцибин ишке ашыруудагы эң көп кездешкен көйгөйлөр каралат. Актуалдуу маселелердин бири-соттук иштин башталышы катары каршылык принцибинин маанисин аныктоо. Тараптардын оппозициялык принциби анын ичинде кылмыш ишинин принциптери, кылмыш ишинин типологиясына, сот процессинин өзгөчөлүктөрүнө таасир этет. Тараптардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн принцибинин мазмуну бул башталыш алдын-ала үлгү өндүрүшүндө көрүнүп турат деген тыянакка келүүгө мүмкүндүк берет. Бирок, сотко чейинки процедурада, каралган башталыштын этабы Тараптар катышкан сот сессиясы менен да байланышкан. Бул жагынан алганда, тараптардын ыраатсыздыгынын принциби соттук иште эң ачык көрүнүп тургандыгы алгылыктуу көрүнөт. Мындан тышкары, тараптардын катышуусу, прокурордун сот ишиндеги орду ж.б.

Ачкыч сөздөр: сот органы, жазык сот өндүрүшүнүн принциби, диспозитивдүүлүк принциби, тараптардын атаандаштык принциби

ПРИНЦИП СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ

MEDICO-SOCIAL IMPORTANCE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN SHAPING THE HEALTH OF STUDENTS

Аннотация

Актуальность. В данной статье будут рассмотрены наиболее распространенные проблемы при реализации принципа состязательности сторон на стадиях предварительного следствия и судебного разбирательства. Среди актуальных вопросов - определение значения принципа возражения как начала судебного разбирательства. Принцип противопоставления сторон, который включает в себя принципы ведения уголовного дела, влияет на типологию уголовного дела, специфику судебного процесса. Содержание принципа состязательности сторон позволяет сделать вывод, что это начало проявляется в предварительном производстве. Однако в досудебном производстве стадия, на которой реализуется рассматриваемое начало, также связана с судебным заседанием, в котором участвуют стороны. В связи с этим представляется приемлемым, что принцип несогласованности сторон наиболее ярко проявляется в судебном процессе. Кроме того, анализируются производные сложности, касающиеся участия сторон, позиции прокурора в судебном процессе и т.д.

Abstract

Relevance. This article will consider the most common problems in the implementation of the principle of competitiveness of the parties at the stages of preliminary investigation and judicial proceedings. Among the topical issues is the definition of the meaning of the principle of opposition as the beginning of a court case. The principle of the opposition of the parties, which includes the principles of the criminal case, affects the typology of the criminal case, the specifics of the judicial process. The content of the principle of competitiveness of the parties allows us to conclude that this beginning is manifested in the pre-sample production. However, in the pre-trial procedure, the stage at which the considered beginning is realized is also connected with a court session in which the parties participate. In this regard, it seems acceptable that the principle of inconsistency of the parties is most clearly manifested in a court case. In addition, the derived complexities regarding the participation of the parties, the position of the prosecutor in a court case, etc. are analyzed.

Ключевые слова: судебный орган, принцип уголовного судопроизводства, принцип диспозитивности, принцип состязательности сторон

Keywords: judicial authority, the principle of criminal proceedings, the principle of dispositivity, the principle of adversarial parties

Киришүү

Актуалдуулугу. Жазык сот өндүрүшүндө атаандаштык укук принцибин ишке ашыруу маселелери олуттуу. Жазык сот өндүрүшүндө тараптардын атаандашуу принциби бар экендиги менен бирге, аны колдонуунун өзгөчөлүктөрү жазык процессинин типологиясына таасирин тийгизет. Бул таасир белгилүү этаптарда бул принципти ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кылмыш процессин аралаш деп кароого мүмкүндүк берет. Ошол эле учурда, бул баштапкы ишке ашыруу кылмыш ишинин соттук баскычтарында эн ачык көрүнгөн өзгөчөлүктөргө ээ жана белгилүү бир кыйынчылыктарсыз жана көйгөйлөрсүз эмес.

Кылмыш-жаза процессинин принциптери Кылмыш-жаза процессинин мыйзамдарынын бүтүндөй тутумунун гана эмес, ошондой эле кылмыш-процессуалдык иш-аракеттердин негизи болуп саналат. Принциптер кылмыш процессине сиңип, сот процессинин маанилүү негизи болуп саналат. Кылмыш-жаза процессинин принциптерин эске алуу менен, анын мазмуну процесстин типологиясын жана анын маанилүү өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берет.

Ошол эле учурда, комплекстин принциптеринин подсистемасы кылмыш ишинин оптималдуу тартибин түзүү үчүн зарыл болгон өз ара байланышкан талаптарды түшүнөрүн баса белгилөөгө болот. Авторлор тарабынан көрсөтүлгөн системанын принциптеринин бири-бул каршылаш тараптардын принциби.

Белгилей кетүүчү нерсе, кылмыш иши аралаш соттук териштирүүнү билдирет. Ошол эле учурда, анын душман катары мүнөздөлүшү жокко чыгарылбайт. Бирок, мындай аргументтер тактоону талап кылат. Мыйзам талаштуу процесстин өзөгүндө оозеки, Татаал жана түз процесс экендигин аныктайт. Мыйзам өз кезегинде талаштуу процесс жана издөө процесси вариант экендигин белгилейт, анткени ал азыркы юриспруденцияда "соттук процесстин классикалык модели" катары каралат. Демек, Кылмыш-жаза процессинин теориясында талаштуу процесстин белгилери аныкталат, процесстин аралаш жана талаштуу формасы баса белгиленет. Мыйзамдын маанисинде Кылмыш-жаза тартиби Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинин Конституциясына негизделген, анын жоболору Тараптардын ыраатсыздыгынын жана тендигинин негизинде аны ишке ашырууну камсыз кылат. Кылмыш ишиндеги тараптардын ыраатсыздыгы принцибинин жоболорун иштеп чыгуу бул принциптин компоненттери мааниге ээ болуп калганын көрсөтөт.

Ошол эле учурда «кылмыш сот өндүрүшү» түшүнүгүн «укуктук сот өндүрүшү» түшүнүгүнө карата сөз айкашынан гана эмес, мазмунунан да өзгөчө деп кароого болот. Сотко чейинки өндүрүштү жазык сот өндүрүшүнө киргизүүнү эске алууда бул өзгөчөлүк тараптардын атаандаштык жүрүм-турум принцибин ишке ашырууга таасирин тийгизет.

Жеткиликтүү функциялардын мазмуну ар башка. Атап айтканда, Мыйзамдын маанисинде, сотко чейинки (кылмыш) процедура кылмыш жөнүндө билдирүүнү алуудан башталат жана кылмыш ишинин прокурорунун сотко көрсөтмөсү менен аяктайт. Концептуалдык аппараттын негизинде сот отуруму сотко чейинки жана кылмыш-жаза процесстеринде сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун процесстик формасы менен байланышкан, ал эми сот процесси Кыргыз Республикасынын сот системасынын пайдубалын куруунун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу.

Бул учурда, сотко чейинки жана соттук териштирүү түшүнүктөрүн айкалыштырган "кылмыш иши" деген терминди карап чыгуу туура келет.

«Кылмыш процесси» термини көңүлдү өзүнө бурат, анткени анын мазмунуна «сотко чейинки өндүрүш» түшүнүгүн киргизүү «укуктук өндүрүш» түшүнүгүнүн семантикалык маанисине толук туура келбейт. Бул түшүнүктөрдүн бирден-бир жалпы мааниси - "өндүрүү". Сотко чейинки өндүрүшкө карата тараптардын атаандаштык принцибин ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрү бар. Белгилей кетсек, кылмыш иши боюнча алдын ала тергөө тергөөчү. Жарышуунун принцибинин маанилүү белгиси тараптардын катышуусу болуп саналгандыктан, сотко чейинки өндүрүшкө карата аны ачуу зарылдыгын жараткан өзгөчөлүк бар. Соттук отурумга байланыштуу кылмыш-процесстик иш-аракеттердин ушул этабында тараптар жөнүндө сүйлөшүүгө болот. Ошол эле учурда, прокурордун соттук отурумга милдеттүү катышуусуна уруксат берүү менен, мыйзам чыгаруучу анын катышпоо мүмкүнчүлүгүн четке какпайт. Мисалы, бул соттун арызды кароого эч кандай тоскоолдуктары жок деген жоболорго ылайык, эгерде тараптар жүйөлүү себепсиз келбесе, айыпталуучунун киргизилбегенинен башка.

Атаандаштык -бул соттук териштирүүнүн демократиялык принциби, ага ылайык сот тараптардын ортосундагы талаш-тартыштын негизинде талаш-тартышты чечет, кызыкдар тараптар тарабынан соттук териштирүүгө болгон мамилесин, анын ичинде фактыларды (документтик далилдерди), ошондой эле укуктук ченемдерди чечмелөөнү (логикалык жана укуктук далилдерди) далилдейт.

Жарыш сот өндүрүшүндө сот айыптоочу да, коргоочу да функцияларын аткара албайт. Ал ишке жазык прокурору сунуштаган айып боюнча гана киришет жана айыпта көрсөтүлгөн чектен чыгууга укугу жок.

Албетте, мындай өзгөчөлүктөр атаандаштык принцибин ишке ашыруунун өзгөчөлүгүн аныктоого таасир этет. Мунун белгилүү бир ырастоосун прокурордун катышуусу, Мыйзамдын жоболорунун маанисинде, бул учурларда милдеттүү экендигин билдирген позиция деп атоого болот. Башка документтерде да прокурордун соттук отурумга катышуусу каралган, анда сот тергөө органдарынын тиешелүү арыздарын карап чыгат. Демек, соттук отурумдарда аткаруу практикасынын көз карашынан алганда, жоболор каршылаш тараптардын принцибин ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. Ошону менен бирге тараптардын катышуу тартибин укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүнүн көз карашынан алганда, соттук отурумдарга карата прокурордун ыйгарым укуктарын жөнгө салуу, анын жүрүшүндө жарандардын конституциялык укуктарын чектөө маселелери каралат.

Белгилей кетсек, соттук отурумдарга прокурордун катышуусунун зарылчылыгы да Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинде түздөн-түз айтылбаган ачыктык принцибин ишке ашыруу менен шартталган. Атап айтканда, мыйзамда ачыктык принцибин баса белгилөөнүн максатка ылайыктуулугунун жоктугу белгиленет, анткени бул принцип кызмат адамдары процессуалдык чечимдердин басымдуу көпчүлүгүн кабыл алган учурда бирдей көрүнүштө.

Башкача айтканда, авторлор ачык-айкындуулукту катуу формалдаштырууга батпай турган жана иш боюнча өндүрүштү жүргүзүүнүн ички механизмдерин анын маңызын ачып берүүчү башталыш катары карашат.

Ошону менен бирге кылмыш ишинде ачык-айкындуулук принцибин конкреттуу ишке ашыруу жөнүндө айтууга болот. Кыргыз Республикасынын Жогорку Соту бул иште жеке жана коомдук кызыкчылыктардын тең салмактуулугун сактоо аспектилерине, сот өндүрүшүнүн ачыктыгы жана ачыктык принциптеринин өз ара байланышына көңүл бурат.

Ошондой эле позитивдүү башталышка көңүл буруу керек. Мындай баштапкы субъекттер жеке адамдар же юридикалык жактар болушу мүмкүн, алар өз кызыкчылыктарын коргошу мүмкүн. Бул башталыштын өзгөчөлүгү Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун укуктук позицияларында, анын ичинде тараптардын оппозициялык принцибин конкреттештирүүдө да аныкталат. Мындай кырдаалдарда коомчулук менен спецификалык башталыштын ортосунда конкреттүү байланыштар бар экени айдан ачык.

Соттук иште тараптардын оппозициялык принцибин ишке ашыруу маселеси да маанилүү. Бул учурда, негизги процедуралык функцияларды бөлүү жана тараптардын теңдиги процесстин талаштуу формасынын принциптерине толук ылайык келиши керек, бул аны тергөө формасынан айырмалайт. Үч негизги процесстик функциянын бөлүнүшү сот процессинде жүрөт, бул буга чейин көңүл бурулган каршылаш тараптардын принцибин ушул этапта ишке ашырууну аягына чыгарууга мүмкүндүк берет.

Соттук иштин ажырагыс бөлүгү- прокурордун айыпты толугу менен же жарым-жартылай четке кагууга укугу. Бул кылмыш ишин (айыптоону) толугу менен же анын тиешелүү бөлүгүндө токтотууну камтыйт.

Демек, ошол эле учурда, мындай баш тартуунун себептерин сотко түшүндүрүү керек. Мындан тышкары, сот тарабынан кылмыш ишин токтотуунун өзгөчөлүктөрү Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодекси менен жөнгө салынат. Мындан сырткары, укук коргоо практикасында каралып жаткан тема боюнча конкреттүү маалыматтар бар. Маанилүү өзгөчөлүк-изилдөө аяктагандан кийин гана сот карама-каршылыктын, бул ишке тиешелүү материалдардын талаптарына жооп берген процедурада чечим кабыл алышы керек жана соттук отурумдун катышуучуларынын прокурордун позициясынын жарактуулугу жөнүндө айыптоочу тараптын жана жактоочунун пикирин угушу керек. "Дагы бир өзгөчөлүгү-сот бул сунуштарды айыптоочулардын катышуусу менен соттук отурумда жана жактоочунун катышуусу менен прокурордун позициясы боюнча иш кагаздарын иликтөөнүн негизинде карап чыгып, соттук отурумдун протоколундагы талкуунун жыйынтыгын чагылдырышы керек.

Белгилей кетчүү жагдай, каралып жаткан кырдаалдарда прокурордун позициясынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу маанилүү. Сот адамдын күнөөсүн анын бийлиги жана укук коргоо органдары далилдесе гана аныктай алат, ал эми апелляциялык инстанциядагы прокурордун өкүмдү жокко чыгаруу жана адамды кылмыш жоктугу үчүн актоо позициясы сотко милдеттүү эмес жана прокурордун биринчи инстанциядагы сотко айып тагуудан баш тартканы менен бирдей кесепеттерге алып келбейт.

Демек, тараптардын каршылаштык мүнөзүнүн принциби соттук териштирүү үчүн гана эмес, сотко чейинки териштирүү үчүн да маанилүү. Ошол эле учурда, бул принципти сотко чейинки өндүрүштө ишке ашыруу кыйын, бул бизге сот учурунда ушул принциптин эң толук вариантын көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Бирок бул учурда да, соттук териштирүүдө прокурордун позициясын, ошондой эле апелляциялык соттук териштирүүдө анын өзгөчө

позициясын ар кандай чечмелөөгө байланыштуу кыйынчылыктар бар. Каршылаш тараптардын принцибин ишке ашыруунун маанилүү өзгөчөлүктөрү Жарнама жана диспозитивдүүлүк принциптери менен аныкталат, бул бизге кылмыш ишинде Мыйзамда каралган принципти ишке ашыруу көйгөйүнүн татаал мүнөзү жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Основы уголовного судопроизводства: Учебник для бакалавров / Под ред. В.А. Давыдова и В.В. Ершова. М.: РГУП, 2017.
3. Химичева О.В., Химичева Г.П. О совершенствовании принципов уголовного судопроизводства // Актуальные проблемы российского права. 2014. № 4 (41).
4. Безруков С.С. Принципы уголовного процесса: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. М., 2016.
5. Скурко Е.В. Состязательный процесс. СПб.: Изд-во Юридический центр «Пресс», 2017.
6. Шестакова С.Д. Состязательность уголовного процесса. СПб.: Изд-во Юридический центр «Пресс», 2001.
7. Кокоева, А., Жуганов, А., & Игамбердиев, Д. (2023). Семейное насилие как социальная проблема в современном Кыргызстане. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(2), 67-71. [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_10)
8. Рахимбаев, Э. Н. Правовые основы организации и деятельности некоммерческих организаций в Кыргызской Республике и Республике Казахстан / Э. Н. Рахимбаев, Т. А. Абдукахарова, А. А. Асанова // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2020. – № 1-3. – С. 246-254. – EDN HESHWS.
9. Ташмаматов, А. А. Жазык-аткаруу мыйзамдарынын процессуалдык нормалары жана алардын эркиндигинен ажыратууну аткаруудагы функциялары / А. А. Ташмаматов, А. Ж. Насирова // *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*. – 2023. – No. 2(3). – P. 107-114. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_16. – EDN HOODWC.

ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССТИН МАҢЫЗЫ

СУЩНОСТЬ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА

THE ESSENCE OF CIVIL PROCEDURE

Эрматова Асель Кудайбердиевна

Эрматова Асель Кудайбердиевна

Ermatova Asel Kydaiberdievna

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

Токтогулов Байэл

Токтогулов Байэл

Baiel Toktogulov

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССТИН МАҢЫЗЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада учурдагы жарандык процесстин маани-манызы, аны укуктук табияты боюнча талдоо жүргүзүлгөн. Бул суроонун актуалдуулугу учурдагы реформалар шарттарында жарандык процесстин коомдук мамилелерди жөнгө салуудагы ордун аныктоо, анын укук тутумундагы ролу сыяктуу суроолорду чечмелөөгө далалат жасалаган. Макаланын жыйынтыгында жарандык процесстин маанызы боюнча бир катар өзгөчө белгилер жалпылаштырылган.

Ачык сөздөр: укуктун тармагы, мыйзам, сот адилеттүүлүгү, жарандык процесс, адам укуктары жана эркиндиктери, жарандык укуктар, калыбына келтирүү

СУЩНОСТЬ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

Актуальность. В статье анализируется значение современного гражданского процесса и его правовая природа. Актуальность этого вопроса в условиях проводимых реформ привела к трактовке таких вопросов, как определение места гражданского процесса в регулировании общественных отношений, его роли в правовой системе. В конце статьи обобщен ряд особенностей характера гражданского процесса.

Ключевые слова: область права, право, судебная юстиция, гражданский процесс, права и свободы человека, гражданские права, восстановление

THE ESSENCE OF CIVIL PROCEDURE

Abstract

Relevance. The article analyzes the significance of modern civil procedure and its legal nature. The relevance of this issue in the context of ongoing reforms has led to the interpretation of such issues as determining the place of civil procedure in regulating social relations, its role in the legal system. At the end of the article, a number of features of the nature of civil procedure are summarized.

Keywords: area of law, law, judicial justice, civil procedure, human rights and freedoms, civil rights, restoration

Киришүү

Актуалдуулугу. Жарандык сот өндүрүшү жарандык процесстик укуктун ченемдери менен жөнгө салынат. Жарандык процесстик укук Кыргызстандын мыйзамдарынын өз алдынча тармагы, жалпы юрисдикциядагы соттор тарабынан жарандык, үй-бүлөлүк, эмгек, турак-жай, жер, жаратылышты коргоо жана башка иштер боюнча сот адилеттигин жүзөгө ашырууну жөнгө салуучу процесстик эрежелердин ажырагыс жыйындысы.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61-беренесине ылайык:

«Ар кимге Конституцияда, мыйзамдарда, Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган эл аралык келишимдерде, эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптеринде жана ченемдеринде каралган анын укуктары менен эркиндигин соттук коргоого кепилдиктер берилет»[1].

Мамлекет адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндигин коргоонун соттон тышкары жана сотко чейинки усулдарын, түрлөрүн, ыкмаларын өнүктүрүүнү камсыздайт.

Ар ким өз укугун жана эркиндигин мыйзам менен тыюу салынбаган бардык ыкмалар менен коргоого укуктуу. Ар ким юридикалык квалификациялуу жардам алууга укуктуу. Мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда юридикалык жардам мамлекеттин эсебинен жүргүзүлөт.

Бул изилдөөнүн көйгөйү заманбап шарттарда актуалдуу болуп саналат. Юридикалык илимде жарандык процесстин маңызы өз ара байланышкан бир нече дисциплиналардын кесилишинде изилденет.

Көптөгөн эмгектер изилдөө маселелерине арналган. Негизинен окуу адабияттарында берилген материал жалпы мүнөздө болуп саналат жана бул тема боюнча көптөгөн монографиялар «Жарандык процесстин маңызы» проблемасынын тар маселелерин карайт, бирок проблемаларды изилдөөдө заманбап шарттарды эске алуу зарыл экендиги учурдун актуалдуу суроосун жаратат.

Белгилүү ата мекендик окумуштуу Ч.И. Арабаев: «Азыркы шарттарда Кыргызстанда коомдун турмушунун бардык чөйрөлөрүндө принциптүү өзгөрүүлөр болуп жатат. Коомдук өзгөртүү мамилелерди жана экономикалык, саясий жана рухий турмуштагы сапаттык өзгөрүүлөргө алып келет жана улуттук мыйзамдарды модернизациялайт» [2.с.113] деп жазат.

Жарандык процесстик кодекстин 3-беренеси: «Жарандардын жана менчигинин формасына карабастан юридикалык жактардын, мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жарандык, эмгектик же башка укук мамилелеринин субьекттери болуп саналган башка жактардын бузулган же талашылып жаткан укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын, Кыргыз Республикасынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо, ошондой эле коомдук кызыкчылыктарды сактоо жарандык сот өндүрүшүнүн максаты болуп эсептелет» [3] деп бекиткен.

Жарандык укуктарды коргоо укуктарды таануу аркылуу ишке ашырылат; укук бузулганга чейин болгон кырдаалды калыбына келтирүү жана укукту бузган же аны бузуу коркунучун жараткан аракеттерге бөгөт коюу; айыптарды өндүрүү, зыяндын ордун толтуруу, моралдык зыяндын ордун толтуруу; мамлекеттик органдын же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын актысын жараксыз деп табуу жана башкалар саналат.

Жалпы эреже катары, жарандык укуктарды коргоо сот процессинде жүзөгө ашырылат. Жарандык процессуалдык концепция жарандык процесстик укук илиминде өзүнүн өнүгүү тарыхында талкууланып келген.

Кээ бир авторлор жарандык процеске толук мазмундуу мүнөздөмө берүүгө жана анын негизги компоненттеринин курамын ачууга аракет кылышат. Башка көз караштын өкүлдөрү жарандык сот өндүрүшүндөгү процесстик ишмердүүлүк менен процесстик мамилелердин ортосундагы байланыштын мүнөзүн деталдуу талдап чыгуунун негизинде жарандык сот өндүрүшүнүн комплекстүү курамы идеясын ырааттуу түрдө коргошот.

Жогоруда айтылгандардын негизинде жарандык процесс мыйзам тарабынан атайын түзүлгөн ыйгарым укуктуу өкүлдөргө жүктөлгөн жарандык укуктарды коргоо органдар аркылуу ишке ашырылуучу процесстик форма болуп саналат. Башкача айтканда, жарандык процесс өзгөчө процессуалдык тартипте жүргүзүлөт соттун (жарандык сот өндүрүшүнүн) ишинин түрү жана башка граждандык укуктар боюнча органдардын атайын ыйгарым укук берилген өндүрүшү.

Жарандык укуктарды соттук коргоо эң жөнгө салынуучу, универсалдуу,

мыйзамды туура колдонуу учун эң зор кепилдиктерди берет. Мындан тышкары, юридикалык жактан мамлекетте сот бийлиги башка бийлик бугактарына караганда маселелерде артыкчылыкка ээ укуктарды жана мыйзам тарабынан корголуучу таламдарды коргойт.

Жарандык укуктарды соттук коргоонун башка коргоо формаларына караганда артыкчылыктуулугуна байланыштуу, ал көп учурда жарандык процесс жарандык сот өндүрүшүн билдирет, б.а. кароонун тартиби жана жарандык иштерди соттор тарабынан чечилиши процессуалдык эрежелер менен аныкталат мыйзамдар[4.с.6].

Р.Р Феткулин: «Жарандык процесстик укук – императивдик-диспозитивдүү ыкманы колдонуу менен коомдук мамилелерди жөнгө салуучу. Тактап айтканда, ал соттун аракеттерине байланышкан маселелерди жөнгө салуу жагынан императивдик ыкма менен сот процессинин катышуучуларынын жүрүм-турумун жана процесстик ишмердүүлүгүн жөнгө салуудагы диспозитивдүү ыкманы айкалыштырат. Жарандык иштердин жаралышы боюнча демилге жарандык иштерди өз демилгеси менен козгобогон сотко эмес, кызыкдар тараптарга таандык» деп белгилейт[5.с.679].

Граждандык процесс адамдын иш-аракетинин бир түрү болуп саналат жана адамдын бардык иш-аракети системалуу мүнөзгө ээ. Укуктук жөнгө салуу, мыйзамдарды ишке ашыруу жана колдонуу, жарандык сот өндүрүшү - бул иштин бардык түрлөрү системалуу болуп саналат. Жарандык процесс жана аны жөнгө салуучу жарандык процессуалдык укук салттуу түрдө теорияда система катары каралып жатканы бекеринен эмес[6.с.33].

Мамлекет укук теориясынан белгилүү болгондой укук метриалдык жана процессуалдык болуп бөлүнөт. Материалдык укук жактардын жалпы жүрүм турумун жөнгө салуучу ченемдердин жыйындысы. Бизге белгилүү болгондой материалдык укукка жарандык укук кирет.

Жарандык укук көлөмү жагынан эң чоң укуктун тармагы катары таанылып 1 миңден ашуун беренени өзүнө камтыйт. Бул жагдай жарандык укуктун коомдук мамлелерди жөнгө салуудагы маани маңызын аныктайт.

Ал эми процессуалдык укук жактардын укук жана эркиниктерин коргоону ишке ашыруучу ченемдердин жыйындысын камтыйт. Бул укукка жарандык процессуалдык укук да кирет.

Жарандык укуктан сиздерге белгилүү болгондой жарандык укук мүлктүк аны менен байланышкан жеке мүлктүк эмес мамилелерди жөнгө салат. Бул коомдук мамилелер бпрдык эле учурда жайбаракат өз нугунда оң натыйжаларды алып келе бербейт.

Кимдир бирөө милдеттенмесин аткарбай коет, кайсыл бир юридикалык жак тиешелүү кызматтарды келишимдегидей аткарбайт, кайсыл бир аракеттерди (акчаны берүү, карзды төлөө) өз убагында аткарбай коет. Бул учурда биз жарандык процессуалдык укукка кайрылуубузга туура келет. Эреже катары материалдык укук бузулбай туруп процессуалдык укукту ишке киргизүү мүмкүн эмес.

Мына ошондуктан жарандык укуктар бузулган убакта кайсыл органга кандай тартипте кайрылабыз алар кандай териштирүү жүргүзүп кандай чечим кабыла аларын жарандык процессуалдык укук жөнгө салат.

«Укуктарды коргоо ыкмасы» түшүнүгүнөн тышкары «укукту коргоонун формасы» деген түшүнүк бар. Укуктарды коргоонун формасы укуктарды коргоо ыкмасынан айырмаланып, материалдык (регулятордук) укуктун эмес, процесстик укуктун категориясы болуп саналат. Укуктарды коргоонун формасы - адамдын өз алдынча же белгилүү орган тарабынан укуктарды коргоонун белгилүү бир тартиби.

Колдонуудагы мыйзамдарда соттук формага артыкчылык берүү менен укуктарды коргоонун соттук, коомдук жана административдик формалары каралган. Укуктарды коргоонун формаларынын ар түрдүүлүгү укуктук салттар, корголуучу же корголуучу укуктардын өзгөчөлүгү, жарандык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын ортосундагы укуктук мамилелердин болушунун татаалдыгы же, тескерисинче, жөнөкөйлүгү менен түшүндүрүлөт.

Соттук форма укукту коргоонун ар кандай формаларынын арасында башкы ролду ойнойт, ал процессуалдык укуктун нормалары менен деталдуу түрдө жөнгө салынган универсалдуу, тарыхый жактан калыптанган.

Кыргыз Республикасынын жарандык процессуалдык кодексинин 4 беренесине ылайык: «Таламы бар ар кандай адам мыйзам тарабынан белгиленген тартипте өзүнүн бузулган же талашылып жактан укуктарын жана эркиндиктерин жана мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо үчүн сотко кайрылууга укуктуу».

Демек, ар бирин жаран өз укук жана эркиндиктерин коргоодо жарандык процессуалдык укуктан пайдаланаары бизге белгилүү болду.

2. Жарандык процессуалдык укуктун түшүнүгү, предмети жана методу(усулу)

Кандай гана укуктун тармагы болбосун өзүнүн жөнгө салуу предмети менен усулуна ээ. Алар ошол жөнгө салынуучу коомдук мамилелер тармактарынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен мыйзам нормаларында каралган. Биз жогоруда сөз кылгандай жарандык процессуалдык укуктун предмети түздөн түз жарандык укуктун предметинен келип чыккан мүлктүк жан аны менен байланышбаган мүлктүк эмес мамилелерди жөнгө салуудан келип чыккан талаш тартыштарды чечүүдөн сот адилеттүүлүгүн ишке ашыруу ишмердүүлүгү болуп саналат.

Мына ошентип жарандык процессуалдык укук- укуктун өз алдынча тармагы болуп жарандык иштерди козгоонун тартибин, кароону жана чечмелөөнү у, соттук чечимдерди кайра кароону, соттук чечимдерди (чечимдерди, аныктамаларды) мажбур аткаруу тартибин кароону жөнгө жөнгө салуучу ченемдердин жыйындысы.

Ал эми жаранадык процессуалдык укуктун предмети болуп-соттордун жана башка органдардын жарандык иштер боюнча адилеттүүлүк жүргүзүү ишмердүүлүгү жана аны менен байланышкан укуктук мамилелер саналат.

Жарандык процессуалдык укук өзүнүн жөнгө салууну камсыз кылуучу юридикалык каражаттардын жыйымына ээ. Ал каражаттардын ыкмалардын жардамы менен тийиштүү

жөнгө салуу режимине ээ болот. Ар бир укуктун тармагы жөнгө салуу усулуна ээ. Бул жөнгө салуу усулу ошол жөнгө салынып жаткан коомдук мамилелердин мазмунуна көз каранды.

Теорикалык укук илимде көбүнчө эки усул императивдик жана диспозитивдик усулдар колдонулат. Жарандык укукта колдонулгандай эле көбүнчө императивдик-диспозитивдик усулдар аралаш колдонулат.

Императивдик усул бийлик ыйгарымына ээ болуп аны ары бери өзгөртүүгө мүмкүн эмес. Мисалы (сот ишмердүүлүгү мыйзам тарабынан так аныкталган, доо мөөнөтү аны өзгөртүп узартууга же кыскардууга жол берилбейт).

Ал эми диспозитивдик усулда тараптарга өз кароосу боюнча мыйзамчегинде ары бери кыйшаюууга жол берилет. Мисалы жактардык өз укуктарын процессте ашыруу ишмердүүлүгү алар түздөн түз жеке өздөрү процессте катышса болот же болбосо өкүлү аркылуу ишти алпы барууга жол берилет.

Жарандык процессуалдык укуктун тутуму жарандык иштер боюнча сот адилеттүүлүгүн жүргүзүүнү жөнгө салуучу өз ара бири бири менен тыгыз байланышта болгон ченемдердин жыйындысы.

Башка укуктун тармактарындай эле жарандык процессуалдык укук эки бөлүктөн-Жалпы жана өзгөчө бөлүктөн турат.

Жалпы бөлүмдө процессте мазмуну боюнча тиешелүү бардык ченемдер каралган. Башкача айтканда жалпы бөлүмдө жарандык процессуалдык укуктун принциптери максаттары милдеттери, жарандык иштердин караштуулугу, ишке катышкан жактардын чөйрөсү алардын укук милдеттери, далилдерди чогултууу балоо, өкүлчүлүк соттук чыгымдар менен айыптар, процессуалдык мөөнөттөр каралган.

Ал эми өзгөчө бөлүмдө процесстн бардык баскычтарын камтыган- атап айтканда- жарандык ишти козгоодон баштап аткаруу өндүрүшүнө чейинки маалыматтарды камтыйт.

Жарандык процессуалдык укук өзүнүн ичинде бир канча өз алдынча институттарды камтыйт. Мисалы (далилдер институту, өкүлчүлүк институту жана башкалар).

Мамлекет укук теориясынан бизге белгилүү болгондой укуктун булагы деп мыйзам чыгаруучунун эркинин чагылдыруу формасы айтабыз. Башкача айтканда жарандык иштер боюнча сот өндүрүшүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын жыйындысын айтабыз.

Негизги булактары катары КР Конституциясын, КР Жарандык кодексин, КР Жарандык процессуалдык кодексин, КР Жогорку соту жана жергиликтүү соттору жөнүндө мыйзам жана башкаларды айтсак болот.

Соттор жарандык укуктарды коргоодо сот бийлиги жарандык сот өндүрүшү аркылуу ишке ашырылат, бул соттун өзгөчө процессуалдык иши. Соттор мыйзамда белгиленген тартипте иш жүзүндөгү жагдайларды белгилейт, мыйзам ченемдерин колдонот, коргоо ыкмасын аныктайт жана чечим чыгарат.

Жалпы юрисдикциядагы соттор жарандык укуктарды жана мыйзам тарабынан корголуучу кызыкчылыктарды коргогон учурларда, биз жарандык сот өндүрүшү жөнүндө сөз болуп жатат.

Жарандык процесс - мыйзам тарабынан атайын түзүлгөн ыйгарым укуктуу органдарга жүктөлгөн жарандык укуктарды коргоонун процесстик формасы. Башка сөз менен айтканда, жарандык процесс жарандык, үй-бүлөлүк, эмгек, турак-жай, жер, экологиялык жана башка укук мамилелеринен келип чыккан талаш-тартыштарды кароо жана чечүү боюнча мыйзам менен жөнгө салынуучу жалпы юрисдикциядагы соттордун иши.

Коомдук укуктук мамилелерден келип чыккан иштер, ошондой эле соттор тарабынан мыйзам тарабынан корголуучу башка укуктарды жана таламдарды коргоону жүзөгө ашырышы мүмкүн. Жарандык ишти кароо жана чечүү боюнча соттун иши Жарандык процесстик кодексинин ченемдери менен жөнгө салынат.

Жарандык иштер деп укуктук мамилелердин кеңири чөйрөсүнөн – конституциялык, администрациялык, финансылык, жердик, жарандык, эмгектик, турак-жай, үй-бүлөлүк ж.б.у.с. келип чыккан иштер түшүнүлөт[7.с.448].

Жарандык сот өндүрүшү жарандык процесстин ажырагыс бөлүгү болуп саналат, ал кеңири мааниде аткаруу өндүрүшүн, арбитраждык өндүрүштү, бейтарап өндүрүштү жана нотариустарды камтыйт.

Жарандык сот процесси менен жарандык процесс жеке жана жалпы болуп байланышкан. Бирок кээде окуу адабияттарында «жарандык процесс (жарандык сот өндүрүшү)» деген бирдиктүү түшүнүккө аныктама берилет[8.с.720].

Жарандык сот өндүрүшү мыйзамдуулукту жана укук тартибин чыңдоого, кылмыштуулуктун алдын алууга, мыйзамды жана сотту урматтоого тарбиялоого көмөктөшүүгө тийиш. Жарандык процесс укуктук калыбына келтирүү, алдын алуу, алдын алуу жана тарбиялоо функцияларын аткарат.

Эң жалпы формада жарандык процессуалдык укукту соттук өндүрүш процесси катары аныктаса болот. Ошентип, бул тармактын предмети граждандык иштер боюнча сот адилеттигин ишке ашырууга байланышкан процесстик укуктук мамилелер жана аракеттер болуп саналат.

Демек мааланы жыйынтыктап жатып төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот;

-жарандык процесс соттук коргоонун өз алдынча формасы;

-жарандык процесс бузулган укуктарды кайра калыбына келтирүү, ордун толтуруу максатын көздөйт;

-жарандык процесс процессуалдык өндүрүштүн өз алдынча формасы.

-жарандык процесс адамдардын конституциялык соттук коргоо укугун ишке ашыруучу механизм.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. (Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген)
2. Арабаев Ч.И.. "Современное состояние гражданского законодательства Кыргызской Республики" Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, №. 11-12, 2016, С. 113-120.
3. Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодекси 2017-жылдын 25-январы № 14
4. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. А.Г. Коваленко, А.А. Мохова, П.М. Филиппова. — М.: Юридическая фирма "КОНТРАКТ", ИНФРА-М, 2008.С.6
5. Феткулин, Р.Р. Жарандык процессуалдык укук: маңызы жана түшүнүктөрү. Жаш окумуштуу. - 2016. - № 21 (125). - 679-680-б.

6. Курочкин С.А. "Гражданский процесс - системное исследование" Вестник Санкт-Петербургского университета. Право, №. 4, 2011, С. 33-42.
7. Исаенкова О. В., Демичев А. А. Гражданское процессуальное право России. / О. В. Исаенкова. – М., 2009. – 448 с.
8. Гражданский процесс. / Под ред. М. К. Треушникова. – М., 2003. С.720

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 222-227

УДК:
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_33](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_33)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ УЛУТТУК КООПСУЗДУККА КОРКУНУЧ
КАТАРЫ КЫЛМЫШТУУЛУК

ПРЕСТУПНОСТЬ КАК УГРОЗА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КР
CRIME AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Юсупалиев Искандер Камалович
Юсупалиев Искандер Камалович
Yusupaliev Iskander Kamalovich

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ УЛУТТУК КООПСУЗДУККА КОРКУНУЧ КАТАРЫ КЫЛМЫШТУУЛУК

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада автор тарабынан Кыргыз Республикасынын мисалындагы кылмыштардын динамикасын мамлекеттин улуттук коопсуздугунун көрсөткүчүнө таасир этүүчү кылмыштардын түрлөрүнүн бири катары изилдөөгө арналган. Макалада Кыргыз Республикасындагы улуттук коопсуздукка коркунуч катары кылмыштуулук, күрөш чөйрөсүндөгү улуттук коопсуздуктун маалыматтык курамы каралат. Мындан сырткары, азыркы криминологиялык изилдөөлөрдүн анализинин негизинде макалада кылмыштуулукту изилдөөдө учурдагы методологиялык көйгөйлөр аныкталган. Криминологиялык түшүнүктөрдү, ыкмаларды жана криминологиялык иликтөө ыкмаларын туура колдонууга басым жасалат. Статистикалык ыкмаларды колдонуу азыркы зордук-зомбулук кылмыштарын талдоонун конкреттүү мисалдарын колдонуп изилденет.

Ачкыч сөздөр: улуттук коопсуздук, киши өлтүрүү, коопсуздук, зордук-зомбулук, келишимдик киши өлтүрүү

ПРЕСТУПНОСТЬ КАК УГРОЗА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КР

CRIME AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Актуальность. Данная статья посвящена авторскому исследованию динамики преступлений на примере Кыргызской Республики как одного из видов преступлений, затрагивающих национальную безопасность государства. В статье рассматривается содержательный состав национальной безопасности в сфере борьбы с преступностью как угрозой национальной безопасности Кыргызской Республики. Кроме того, на основе анализа современных криминологических исследований в статье выявлены современные методологические проблемы изучения преступности. Акцент сделан на правильном использовании криминологических концепций, методов и методик криминалистической экспертизы. Использование статистических методов изучается на конкретных примерах анализа современных насильственных преступлений.

Abstract

Relevance. This article is devoted to the author's study of the dynamics of crimes on the example of the Kyrgyz Republic as one of the types of crimes affecting the national security of the state. The article discusses the informative composition of national security in the field of combating crime as a threat to the national security of the Kyrgyz Republic. Addition, on the basis of the analysis of modern criminological studies, modern methodological problems of the crime study are identified in the article. The emphasis is on the correct use of criminological concepts, methods and methods of criminological examination. The use of statistical methods is studied using concrete examples of the analysis of modern violent crimes.

Ключевые слова: национальная безопасность, убийство, охрана, насилие, заказное убийство

Keywords: national security, murder, security, violence, contract murder

Киришүү

Актуалдуулугу. Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу кыргыз мамлекеттүүлүгүн коргоо, элдин улуттук өзгөчөлүгүн сактоо, Кыргызстандын андан ары туруктуу, ар тараптуу жана ырааттуу өнүгүүсү, ошондой эле региондо коопсуздукту жана туруктуулукту талаптагыдай деңгээлде колдоп туруу үчүн маанилүү процесс болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук түшүнүгү-бул узак убакыт бою жашоонун бардык чөйрөлөрүндө тышкы жана ички коопсуздук коркунучтарынан инсанды, коомду жана мамлекетти коргоого багытталган көз караштардын, идеялардын жана принциптердин расмий кабыл алынган системасы.

Улуттук коопсуздук көйгөйү өлкөнүн өнүгүшү үчүн ар дайым маанилүү болгон жана болуп келген. Дүйнөдө айрым мамлекеттердин пайда болушу адам өмүрүнүн жана коомдун коопсуздугун камсыз кылуу зарылдыгы менен байланыштуу болгон.

Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу анын көп улуттуу элинин эгемендүүлүктүн ээси жана Кыргыз Республикасындагы жалгыз бийлик булагы катары коопсуздугу катары түшүнүлөт.

Коомдук коопсуздукка коркунучтар-бул жеке адамдын, коомдун, мамлекеттин саясий, экономикалык, социалдык, адам жараткан жана экологиялык чөйрөдөгү маанилүү кызыкчылыктарын ишке ашырууга реалдуу же потенциалдуу коркунуч туудурган шарттардын жана факторлордун жыйындысы.

Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу-Кыргыз мамлекеттүүлүгүн коргоо, элдин улуттук өзгөчөлүгүн сактоо, Кыргызстандын андан аркы туруктуу, ар тараптуу жана прогрессивдүү өнүгүүсү, ошондой эле аймактагы жетиштүү коопсуздукту жана туруктуулукту сактоо үчүн маанилүү процесс.

Улуттук коопсуздук концепциясын талдоодон мурун, өлкөдөгү коопсуздук тутумунун курулушун жөнгө салуучу "коопсуздук жөнүндө" түшүнүгү, түзөт: бул жеке адамдын, коомдун жана мамлекеттин ички жана тышкы коркунучтардан корголуучу маанилүү кызыкчылыктарынын абалы. Коопсуздуктун негизги объектилерине төмөнкүлөр кирет: инсандык-анын укуктары жана эркиндиктери; коом - анын материалдык жана руханий баалуулуктары; мамлекет - анын конституциялык тартиби, эгемендүүлүгү жана аймактык бүтүндүгү.

Улуттук коопсуздук тутумунун натыйжалуулугу, сапаты жана жалпысынан, өлкөдө, региондо жана дүйнөдө болуп өткөн өзгөрүүлөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасынын дүйнөдөгү ролу жана орду, анын улуттук баалуулуктары, кызыкчылыктары жана максаттары, тышкы жана ички реалдуу жана потенциалдуу коркунучтарга жана коркунучтарга каршы туруунун ыкмалары жана каражаттары жөнүндө расмий таанылган көз караштарга негизделген.

Улуттук коопсуздук-инсандардын (жарандардын), коомдун жана мамлекеттин, ошондой эле улуттук баалуулуктарды жана жашоо образын табиятынан ар кандай тышкы жана ички коркунучтардан (саясий, аскердик, экономикалык, маалыматтык, экологиялык жана башкалар) коргоо.

Изилдөөнүн актуалдуулугу Борбор Азия аймагынын туруктуулугун жана коопсуздугун камсыз кылууда азыркы Кыргызстандын катышуусу менен байланыштуу. Бул милдеттерди чечүү, биринчи кезекте, региондогу ар бир өлкөнүн улуттук коопсуздук саясатынын натыйжалуулугуна көз каранды.

Шанхай кызматташтык уюмуна мүчө-мамлекеттердин мамлекет башчыларынын кеңешинин 2024-жылдын 4-июлундагы Астана декларациясында ШКУнун өзөгү катары Борбор Азиянын ролу өзгөчө белгиленип, терроризмге, сепаратизмге жана экстремизмге каршы турууда суверендүү мамлекеттердин жана алардын компетенттүү органдарынын күч-аракетинин маанилүүлүгү баса белгиленгени абдан маанилүү.

Шанхай кызматташтык уюмунун КУнун мамлекет жана Өкмөт башчыларынын Кеңешинин Астана декларациясында 2024-жылдын 4- айы Борбордук Азиянын ШКУнун өзөгү катары ролун баса белгилеп, эгемендүү мамлекеттердин жана алардын компетенттүү органдарынын терроризмге, сепаратизмге жана экстремизмге каршы күрөшүү аракеттеринин маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Бул жагынан алганда, Кыргызстандын улуттук коопсуздук жаатындагы мамлекеттик саясатынын тарыхын изилдөө чоң кызыгууну туудурат, аны сактоо бул учурда диний экстремизмдин тышкы коркунучтары, эл аралык кылмыштуулук, негизинен баңгизат сатуу жана ондогон жылдардан бери бузулуп келе жаткан башка бир катар көрүнүштөр менен тыгыз байланышта.

Бул контексте Кыргызстандын улуттук коопсуздук жаатындагы мамлекеттик саясатынын калыптанышынын тарыхын изилдөө абдан кызыктуу, бул учурда бул маселе диний экстремизмдин тышкы коркунучтарына, эл аралык кылмыштуулукка, негизинен баңгизат сатууга жана ондогон жылдар бою аймактагы туруктуулукка доо кетирген башка бир катар көрүнүштөргө каршы туруу маселелери менен тыгыз байланышта. Улуттук коопсуздук концепциясы менен мамлекеттик коопсуздуктун принципалдуу айырмасы приоритеттик системанын түп тамырынан бери өзгөрүшү: эң негизгиси инсан, андан кийин коом, андан кийин гана мамлекет.

Ошентип, «улуттук коопсуздук» түшүнүгү татаал коомдук система катары өзүнүн бүтүндүгүн, туруктуулугун жана натыйжалуу иштөө жана өнүгүү жөндөмдүүлүгүн сактап, өз кызыкчылыктарын бардык техногендик жана техногендик таасирлерден ишенимдүү коргой алган коомдун (мамлекеттин) абалын билдирет.

Улуттук коопсуздукка коркунуч деп инсандын, коомдун жана мамлекеттин турмуштук таламдарын ишке ашырууну кыйындаткан же мүмкүн эмес кылган көрүнүштөр жана аракеттер түшүнүлөт. Улуттук коопсуздукка коркунучтар абдан ар түрдүү жана себебине жараша классификацияланышы мүмкүн. "Улуттук коопсуздук" концептуалдык комплексинин негизги түшүнүгү "улут" түшүнүгү болуп саналат. Акыркысынын формулалары "коопсуздук" түшүнүгүнүн формулаларынан кем эмес. Мисалы, аны төмөнкү баалуулуктар менен кароого болот: мамлекеттин жарандарынын жыйындысы катары, бир этникалык топтун өкүлдөрүнүн жыйындысы катары.

Классификациялоонун эң маанилүү негизи, зыяндын, табигый кубулуштардын жана адам жасаган жана адам жасаган факторлордун (адам жана ар кандай системалар) булагы. Өз кезегинде, антропогендик булактарды жайгашкан жерине жараша тышкы жана ички деп бөлүүгө болот. Саясий, экономикалык, жасалма, социалдык, террордук жана маалыматтык мүнөздөгү коркунучтар тышкы жана ички болушу мүмкүн. Мындан тышкары, тышкы же ички булагы бар коркунучтар бар. Мисалы, аскердик тышкы мүнөзгө ээ.

Кыргызстандын ички коопсуздук коркунучтары. Саясий туруксуздук, социалдык-экономикалык көйгөйлөр, кылмыштуулук жана терроризм. Дүйнөлүк державалардын геосаясий кысымы. Кыргызстандын абалы негизги дары-дармек дүкөндөрүнө баратат.

Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугун камсыз кылуу-бул мамлекеттик жана мамлекеттик эмес (мамлекеттик) мекемелердин, жарандардын жеке адамдын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугуна коркунучтарды аныктоого жана алдын алууга, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарын коргоого багытталган максаттуу ишмердүүлүгү.

Кыргызстан эгемендүү мамлекет болгондуктан, анын улуттук эгемендигине коркунуч туудурган бир катар факторлор бар. Мындай коркунучтардын себептери алсыз мамлекеттик административдик аппаратка байланыштуу. Республикада жакырчылык, экономикалык артта калуу, жогорку миграция ж.б. менен күрөшүү үчүн иштелип чыккан институттар жок. Эл аралык карама-каршылыктарды чечүү боюнча так стратегия жок. Мындан тышкары, Кыргыз Өкмөтү республикадагы социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү чечүүгө эч кандай саясий эрк көрсөтпөйт. Улуттук эгемендикке системалуу эмес коркунучтар мамлекеттик иштөө системасында камтылган жана башкаруу үчүн натыйжалуу рычаг болуп калды.

Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасы мыйзамдарда ар түрдүүчө чагылдырылган. Мындан тышкары, «Кыргызстанда улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасын калыптандыруу процесси максаттарды, улуттук кызыкчылыктарды, ага жетишүүнүн ыкмаларын жана каражаттарын аныктоо менен аны өнүктүрүүнүн так концепциясынын жоктугунан улам татаалдашат».

Улуттук коопсуздук системасы-бул учурдагы мыйзамдардын негизинде мамлекет тарабынан кабыл алынган улуттук коопсуздук стратегиясын айрым органдардын, коммерциялык эмес уюмдардын жана жарандардын координацияланган ишмердүүлүгүнө айландырууга мүмкүндүк берген механизм. Бирок, мыйзам Улуттук коопсуздук механизми менен түшүнүүнү сунуштайт: "адам, коом жана мамлекеттин кызыкчылыктарына ылайык, өлкөнүн коопсуздук милдеттерин чечкен мамлекет тарабынан уюштурулган атайын органдардын биримдиги жана ушул максатта мамлекеттик лидерликти так аныкталган формаларда жүзөгө ашыруу жана өз ишмердүүлүгүндө улуттук коопсуздуктун функцияларын иш жүзүндө аткаруу».

Эгерде мурда улуттун эң кеңири тараган аныктамасы жалпы тилдин, аймактын, экономикалык жашоонун жана жалпы маданиятта чагылдырылган психикалык негизинде пайда болгон адамдардын тарыхый туруктуу жамааты болсо, эми улуттун жарандык коомдун жана мамлекеттин биримдиги катары аныктамасы барган сайын таанылууда. Коом, улуттун ажырагыс бөлүгү катары, ар бир улуттун полиэтникалык өзгөчөлүгүн баса белгилейт.

Демек, Кыргызстандын ички коопсуздугуна коркунуч туудурган негизги факторлор каралып. Саясий туруксуздукту, социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү, кылмыштуулукту, терроризмди жана чек ара аралык коркунучтарды талдоо өлкөнүн коомдук туруктуулугуна жана коопсуздугуна таасир эткен негизги факторлорду аныктады. Саясий туруксуздук, ал тез-тез саясий кризистер жана бийликтеги өзгөрүүлөр түрүндө көрүнөт, бул өлкөнү өнүктүрүү үчүн белгисиздикти жана тобокелдиктерди жаратат. Жогорку жумушсуздук, жакырчылык жана коррупция сыяктуу социалдык жана экономикалык көйгөйлөр коомдун социалдык жана экономикалык структураларын алсыратат жана ички жана тышкы коркунучтарга дуушар болуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатат. Кылмыштуулук жана терроризм калктын коопсуздугуна олуттуу коркунуч туудурат. Уюшкан кылмыштуулук, баңгизат, экстремизм жана террордук актылар мамлекеттин туруктуулугуна жана элдердин тынчтыкта чогуу жашоосуна зыян келтирет.

Мыйзамсыз миграция, контрабанда, адам сатуу жана курал-жарак ташуу сыяктуу чек ара аралык коркунучтар бул көрүнүштөргө каршы күрөшүү үчүн мамлекеттик чек араны жана эл аралык кызматташтыкты чыңдоо маанилүү.

Кыргызстанда коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылуу үчүн укук коргоо органдарын чыңдоо, социалдык-экономикалык реформалар, эл аралык өнөктөштөр менен кызматташуу жана калкты мүмкүн болгон коркунучтар жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу сыяктуу чаралар көрүлүшү керек.

Мамлекеттин, коомдун жана эл аралык коомчулуктун биргелешкен аракети менен гана Кыргызстандын жарандары үчүн туруктуу жана коопсуз келечек камсыздалышы керек.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Респубоикасынын Конституциясы 05.05.2021-жыл
2. Малышева Д. Б. Центральноазиатский узел мировой политики. Москва: Институт мировой экономики и международных отношений РАН, 2010.
3. Поляков К.И. Исламский экстремизм в Центральной Азии. Москва: Институт востоковедения РАН, 2014.
4. Князев А.А. Афганские события весны-лета 2021 г. и обновление региональной безопасности // Постсоветские исследования. 2021. Т. 4, № 6.
5. Утрекеева Д.А. Выдающиеся деятели кыргызского народа периода становления кыргызской советской государственности в историографии периода независимости // Вопросы истории Кыргызстана. 2010. № 3.С.
6. Жанакеева А.Т. К историографии национально-государственного строительства в Кыргызстане // The Newman in Foreign Policy. 2018. № 44(88).С.
7. Жаасынбек Кызы, А. Жашы жете электердин кылмыштуулугунун себептери жана шарттары / А. Жаасынбек Кызы // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2024. – №. 1(4). – Р. 32-38. – DOI 10.52754/16948661_2024_1(4)_5. – EDN ESCURR.
8. Кулдышева, Г. К. Проблемы повышения правосознания гражданского общества в Кыргызской Республике / Г. К. Кулдышева, К. К. Карабаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-3. – С. 217-222. – EDN XRFJAH.

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 228-234

УДК: 343.13
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_34](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_34)

КЫЛМЫШ-ЖАЗА ПРОЦЕССИНДЕГИ ДЕФИНИТИВДИК НОРМАЛАР
ДЕФИНИТИВНЫЕ НОРМЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ
DEFINITIVE NORMS IN THE CRIMINAL PROCESS

Жусупов Болотбек Асанович
Жусупов Болотбек Асанович
Zhusupov Bolotbek

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University
bolotbek1070@mail.ru

Жусупова Нуркыз Ымамидиновна
Жусупова Нуркыз Ымамидиновна
Zhusupova Nurkyz Ymamidinovna

п.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.п.н., доцент, Ошский государственный университет
Ph.D., Associate Professor, Osh State University
zhusupova.nyrkyz@mail.ru

КЫЛМЫШ-ЖАЗА ПРОЦЕССИНДЕГИ ДЕФИНИТИВДИК НОРМАЛАР

Аннотация

Маанилүүлүк. Учурдагы укуктук чындыкта Ата мекендик юридикалык илимди байытуу, ар тараптуу толуктоо, боштуктарды жоюу сыяктуу көйгөйлөр орун алып келет. Юридика илиминин алдындагы актуалдуу суроолордун бири катары ченем жаратуучулук, мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү саналат. Бул процесстер атайын кабыл алынган эреже талаптар аркылуу ишке ашырылат. Ошону менен бирдикте бул талаптар дайыма эле сакталган учурлар кездешпейт. Мыйзам чыгаруу ченем жаратуу ишмердүүлүгүнүн талаптарынын бири катары түшүнүк аппараты же жөнгө салуудагы дефинитивдик нормалар саналат. Бул нормалар укуктун баардык тармагында кездешет. Ошону менен бирдикте кылмыш-жаза процессинде да орун алган. Кылмыш-жаза процессиндеги дефинитивдик нормалардын так аныкталышы аны өз кароосу менен ар кандай жолдор менен чечмелөөгө жол бербестен, юридикалык аныктык принцибинин сакталышын да камсыз кылат. Мына ошондуктан изилдөө темасынын актуалдуулугун түзөт.

Ачкыч сөздөр: мыйзам, жөнгө салуу, юридикалык техника, дефинитивдик нормалар, аныктама, түшүнүк, стилистика, юридикалык аныктык

ДЕФИНИТИВНЫЕ НОРМЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

DEFINITIVE NORMS IN THE CRIMINAL PROCESS

Аннотация

Актуальность. В современной правовой действительности возникают такие проблемы, как обогащение отечественной юридической науки, всестороннее дополнение, устранение пробелов. Одним из актуальных вопросов перед юриспруденцией является нормотворческая и правотворческая деятельность. Эти процессы реализуются посредством специально принятых требований правил. В то же время эти требования не всегда выполняются. Одним из требований законодательной нормотворческой деятельности является наличие понятийного аппарата или дефинитивных норм в регулировании. Эти нормы встречаются во всех областях права, а также в уголовном процессе. Точное определение определяющих норм в уголовном процессе не только предотвращает его различное толкование, но и обеспечивает соблюдение принципа правовой определенности. Именно поэтому тема исследования актуальна.

Abstract

Relevance. In the current legal reality, there are problems such as enrichment, comprehensive completion, and elimination of gaps in the domestic legal science. One of the current issues facing legal science is norm-making, legislative activity. These processes are carried out through specially adopted rules and requirements. However, there are cases where these requirements are not always observed. One of the requirements of legislative norm-making activity is the conceptual apparatus or definitive norms in regulation. These norms are found in all areas of law. They are also found in criminal proceedings. A clear definition of definitive norms in criminal proceedings does not allow it to be interpreted in various ways at one's discretion, but also ensures the observance of the principle of legal certainty. This is what makes the research topic relevant.

Ключевые слова: право, регулирование, юридическая техника, дефинитивные нормы, определение, понятие, стилистика, правовая определенность

Keywords: law, regulation, legal technique, definitive norms, definition, concept, stylistics, legal certainty

Киришүү

Актуалдуулугу. *Изилдөөнүн актуалдуулугу.* Мыйзам чыгаруу иш ишмердүүлүгү бир канча тактыкты, аныктыкты таап кылган ишмердүүлүк катарына кирет. Мыйзам логикасынын сакталышы анын мазмундук жактарын толук камтып чечмелөөгө, жана колдонууга шарт түзөт.

Бирок укуктук жөнгө салуунун натыйжалуулугу ченемдик укуктук актылардын санына жана мазмунуна гана эмес, алардын техникалык жактан жеткилендигине да көз каранды.

Тилекке каршы, практика көрсөткөндөй, көптөгөн ченемдик укуктук актылар кынтыксыз эмес: аларда мазмундун бүдөмүктүгү, стилистикалык шалаакылык, деталдардын туура эмес түзүлүшү, туура эмес композициялык түзүлүш жана актынын мазмундук бөлүгү жабыркайт. Ошондуктан укуктук актыларды техникалык жактан жакшыртуу милдети бүгүнкү күндө актуалдуу суроолордун бири катары саналат.

Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу техникасы боюнча нускамасынын 5 пунктунда « Мыйзам долбоорунун терминологиясы бир түрдүү болууга тийиш. Бир эле түшүнүктөрдү белгилөөдө окшош терминдер пайдаланылышы керек» деп белгиленген [1].

Кылмыш –жаза процессинде мындай көйгөйлөр жок эмес. Айрыкча кылмыш жаза процессинде адам укуктары жана эркиндиктери аны менен кошо чектөө байланышканын эске алсак анда, ал өзгөчө мааниге болуу менен адам укуктарын жана эркиндиктеринин сакталышына шарт түзөт.

Кылмыш жаза процессиндеги дефинициялык нормаларды изилдөөгө алуу бир катар анын маани мазмундук жактарын ачып берүүгө шарт түзөт;

- кылмыш жаза процессиндеги юридикалык аныктык принцибин ишке ашырууга көмөктөшөт;
- кылмыш-жаза процессиндеги мыйзамдуулуктун сакталышына шарт түзөт;
- соттук дискрецияны чектейт;
- укуктук илимдеги боштуктарды толтуруу менен аны байытат.

Кылмыш жаза процессуалдык актылардын техникалык жактан жеткилендигин камсыз кылуу проблемасы инсандын ишенимдүү укуктук коргоосун камсыз кылуу милдети менен түздөн-түз байланыштуу.

Процессуалдык укуктук актылардагы кемчиликтердин ар кандай түрлөрү аларды ишке ашырууну кыйындатат, мыйзамдуу иш-аракетте бюрократизмди пайда кылат, бул жалпысынан мыйзамдуулуктун бузулушуна жана өзгөчө жарандардын укуктарынын жана мыйзамдуу таламдарынын бузулушуна алып келет.

Изилдөөнүн материалдары жана усулдары; Макаланы изилдөө процессиндеги аракеттеги жазык укуктук юстиция тармагындагы ченемдик актылар, соттук практика, жогорку соттун чечмелөөлөрү, бул жааттагы окумуштуулардын эмгектери саналат.

Макалада изилдөө процессинде нормативдик логикалык, грамматикалык, салыштырма укуктук, формалдуу юридикалык усулдар колдонулду.

Талкулоо; Жазык-процесстик мыйзам жазык-процесстик ишмердүүлүк дал келүүгө тийиш болгон “идеалдуу моделди” белгилейт. Жазык-процессуалдык мыйзам жалпысынан жазык сот өндүрүшүнүн «идеалдуу моделин» жана ар бирине карата тиешелүү моделдерди аныктайт.

Жазык-процессуалдык сот өндүрүшү иш катары жазык-процесстик мыйзамда белгиленген үлгүгө дал келиши керек. Мына ошондуктан кылмыш-процессуалдык ишмердүүлүктү изилдөөнүн алдында дароо «кылмыш-процессуалдык укуктун актуалдуу проблемаларын изилдөө керек.

Ченемдик актылардын сапатын жогорулатуунун маанилүү шарттарынын бири болуп аларды даярдоо жана кабыл алуу процессине коюлган талаптардын системасын өздөштүрүү, юриспруденцияда укуктук технология менен байланышкан.

Тилекке каршы, юриспруденциянын бул категория али Ата мекендик илимде жетиштүү деңгээлде терең өнүгүүнү таба элек. Колдо болгон илимий изилдөөлөрдүн көбү мыйзам чыгаруу техникасынын көйгөйлөрүнө арналган [2.с.288].

Бирок, анын бардык ийкемдүүлүгү жана мобилдүүлүгү менен жалпы теориянын концептуалдык аппараты жетишерлик орчундуу себептерсиз мамлекетти жана укукту өзгөртүү мүмкүн эмес.

Жаңы түшүнүктөрдүн калыптанышы идеялардын сапаттык өзгөрүшүнүн натыйжасында пайда болот мамлекеттин жана укуктун өнүгүшүнүн жана иштешинин мыйзамдары жөнүндө, аларды алып салуу же жокко чыгаруу, алар үчүн объективдүү аналогдору жок болгон учурда зарыл мамлекеттик укуктук чындык [3.с.145].

Демек, каалоо барган сайын так жана толук алар белгилеген объектти чагылдырат, илимий билимдин жүрүшүндө жаңы фактыларды түшүнөт жана Изилдөө предметиндеги процесстер, негизинен, бар болгон алкагында ишке ашат концепциялардын системалары эскиргендерди кошпогондо дайыма эле жаңылардын пайда болушуна же жоюлушуна алып келе бербейт [4.с.123].

Юридикалык изилдөөлөрдүн мүнөздүү белгилеринин бири ченемдик укуктук актылардын мазмунун кыйла толук жана деталдуу кароо болуп саналат.

Бул актылардын айрым түрлөрү, алардын оптималдуу топтомун ырааттуу аныктоо өзгөчө белгилери жана касиеттери. Анын үстүнө, узак убакыт бою белгилерин жана касиеттерин изилдөө ченемдик актылар жөнөкөй мүнөздөмө катары аларды талдоо менен чектелди тигил же бул түрүнүн өзгөчөлүктөрү, алардын тизмеси, анын себептерин негиздөө менен белгилери жана касиеттери бар же жок. Негизи камтылган эмес ченемдик актынын ички “турмуштук ишмердүүлүгүн”, анын механизмин иштеши изилдөө четинде калды.

Нормативдик актылардын белгилеринин жана касиеттеринин бири-бири менен байланышын изилдөө алардын ортосунда белгилүү, конкреттүү көз карандылыктын болушун белгилөөгө мүмкүндүк берет өз алдынча кызмат кыла турган ченемдик укуктук актылардын айрым түрлөрүнө карата, кезеги, бул актылардын айрым моделдерин (үлгүлөрүн) түзүү үчүн теориялык негиз.

Бул маселени иш жүзүндө чечүүдө негизги кыйынчылык болуп укуктук актынын түрүнүн ортосундагы көз карандылыкты таануу менен шартталган аны менен жөнгө салынышы керек болгон мамилелер юридикалык илим тарабынан ачыкка чыга элек ар бир конкреттүү нерсеге карата мындай мамилелердин үлгүлөрү аныкталганга чейин ченемдик укуктук актылардын категориялары бар.

Мындан тышкары, дайыма эле иш жүзүндө көз карандылык кененирээк эске алынбайт, анткени ал актынын юридикалык күчүн гана камтыбастан жана ал колдонулуучу мамилелердин мүнөзү, ошондой эле нормалардын өзгөчөлүгү, белгилүү бир деңгээлдеги актыда камтылган.

Албетте, изилдөөнүн кызыкчылыгы үчүн бул мүмкүн бул көз карандылыкты байланыш түрүндө кароо, бир жагынан актынын ордун ортосундагы мыйзамдардын иерархиялык системасы жана ал тарабынан жөнгө салынуучу мамилелердин мүнөзү жана экинчи жагынан актынын юридикалык күчү менен анда камтылган укук ченемдеринин өзгөчөлүктөрүнүн

ортосунда. Бирок эки учурда тең юридикалык күч экенин эстен чыгарбоо керек акт, жана анда камтылган укук ченемдеринин өзгөчөлүгү жана жөнгө салынуучу мамилелердин спектри чындык бири-бири менен абдан тыгыз байланышта.

Ведомстволук мүнөздөгү бардык ченемдик укуктук актылар тартылуу чөйрөсүндө болот. Мыйзамда бекитилген укуктук жөнгө салуунун мазмуну, принциптери, максаттары жана милдеттери жана бул жагынан алар мыйзамга карама-каршы келе албайт, тактоо жана аны майда-чүйдөсүнө чейин өнүктүрүү зарыл [5,с.83].

«Аныктама» сөзү латын тилинен «definitio» деген сөздөн келип чыккан, ал төмөнкүдөй мааниге ээ : так аныктоо, көрсөтүү; логикалык аныктоо, аныктоо; талап жана көрсөтмө [6, С. 297]. Логикада аныктама сүйлөм катары каралат, негизги жана айырмалоочу предметтердин мүнөздөмөлөрү же тиешелүү терминдин ачып берүүчү маанисин сүрөттөйт [7, с.141].

Термин деген сөз же сөз айкашы так аныкталган түшүнүктү билдирет [8, с. 34]. Концепция логиканын борбордук категорияларынын бири болуп саналат, ал «объекттерди жалпылоонун натыйжасы катары түшүнүлөт.

Класс жана бул класстын психикалык тандоо үчүн жалпы белгилүү бир жыйындысына ылайык бул класстын объекттери - жана жалпы алар үчүн айырмалоочу өзгөчөлүктөр. Ар кандай түшүнүк логикага ээ структурасы эки элементтен турат: көлөмү жана мазмуну [9,с. 91]

Тактоо үчүн маанилүү талап норма колдонуудагы бирдейлик болуп саналат. Ченемдик актыдагы шарттар баса белгилейбиз ошол эле менен белгиленет ар кандай түшүнүктөр үчүн термин жана белгилөө үчүн ар кандай терминдерди колдонууда ошол эле түшүнүк одоно бузулуп жатат. Анын үстүнө юриспруденцияда бул так эрежелерди колдонуу процессинде олуттуу көйгөйлөргө алып келет [10,с. 371]

Дефинициянын логикалык аныктамасы катары аныктама аны чечмелөө процессинде мыйзам чыгаруучунун түпкү ниетин реконструкциялоо процессинде тексттин маанисин ачуу процедурасы катары чечмеленүүгө тийиш. Концепциянын негизги мазмунун белгилөөнүн каражаты катары ал түшүнүктөрдүн жеке көп түрдүүлүгүн көрсөтүүнүн жолу болуп саналат.

Концепциянын кыскача аныктамасы катары – түшүнүктүн маанисин генерациялоо механизм ачууга мүмкүндүк берүүчү код. Башкача айтканда, аныктаманы үч түрдүү аныктоого болот: 1) белгилерди структуралаштыруу, иреттөө ыкмасы катары; 2) кантип түшүнүктүн маанисин ачуу жолу; 3) түшүнүктүн аныктамасын синонимдөө үчүн белги системасы катары колдонулат [11,с.123].

Жазык-процесстик мыйзамдардын ченемдери (каршы материалдык-укуктук нормалардан) көп варианттуу – формасы жана мазмуну боюнча эки ача. Алар көбүнчө салттуу мамилелердин көз карашы менен кабыл алуу жана баалоо мүмкүн эмес. Бул жагынан алганда, атайын адабияттарда, бир мыйзам ченемдүүлүктү кароого мүмкүн эмес деп абдан туура айтылгандай сезилет

алар табууга тийиш болгон универсалдуу жөнгө салуучу катары анын мыйзамдын бардык функцияларын эч кандай чектөөсүз ишке ашыруу [12, с. 273].

Кыргыз Республикасынын Кылмыш процессуалдык кодексинин 5-беренесинде негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы каралган [13];

- документ генерациясы, санариптик маалымат, электрондук документ, электрондук иш, электрондук алып жүрүүчү, документ генерациясы, жана башкалар.

Бирок белгилей кетүү керек учурдагы процессуалдык аракеттерде маалымат технологияларынын пайдаланылышы жаңы терминдердин орун алышына шарт түздү.

Ошону менен бирдикте аныкталган түшүнүктөр толук кандуу мазмундук жактарын ачып бере албайт. Бул түшүнүктөрдү толуктоо зарылчылыгы бар.

Ошону менен бирдикте бул түшүнүктөрдү кылмыш процессин ишке ашыруудагы көмөкчү түшүнүктөр деп аныктоого болот. Белгилей кетүү керек негизги түшүнүктөр мыйзамда өз алдынча беренелерде берилген учур дагы кездешет мисалы 80-беренедегі далилдер, 90-далилдөө беренеси.

Ошону менен бирдикте кылмыш-жаза процессинде колдонулуучу «далилдерге жол берүү», «далилдердин салыштырмалуулугу», «далилдердин булактары» деген түшүнүктөр орун алган эмес.

Кээ бир жерлерде дефинициялык нормалар дисфункциялык мүнөзгө ээ болгон учурларды кездештирүүгө болот. Мисалы 349-беренде: «Айыптоо өкүмү соттук териштирүүнүн жүрүшүндө айыпталуучунун кылмышты жасоого күнөөлүүлүгү иликтенген далилдердин жыйындысы менен ырасталган шартта гана чыгарылат жана божомолдорго негизделиши мүмкүн эмес» деп аныкталган.

КЖП кодекстин 232-беренеси компьютерлерден, серверлерден, электр байланыш тармактарынан жана маалыматты жыйноо, иштетүү, топтоо жана сактоо үчүн арналган башка түзүлүштөрдөн алынган маалымат кылмыш иши үчүн мааниге ээ болгон маалыматтарды камтышы мүмкүн деген божомолго жетиштүү негиздер бар болсо, тергөөчү тергөө судьясынын токтомунун негизинде зарыл болгон маалыматты жашыруун алуу жөнүндө алгачкы текшерүү органынын ыйгарым укуктуу бөлүмүнө тапшырма берүүгө укуктуу.

Демек, божомол, жоромол айдын процессуалдык аракеттерге баа берүүдө колдонулууга болобой тургандыгын эске алсак **232-берене божомолго жол берип жатат.**

Дагы бир орчундуу суроо катары «аныктама» жана «түшүнүк» категориялары маани маңызы кандай деген суроо да жаралат. Түшүнүк жалпылоочу болсо аныктама конкреттештирет.

Демек, кылмыш-жаза процессиндеги дефинитивдик нормаларды талкулоо бизге төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет;

-дефинитивдик нормалар мыйзам логикасын, лаконичтүүлүгүн камсыз кылат.

-мыйзамдыга мыйзам тамгасы менен мыйзам духу деген түшүнүктөрдү чектөөгө көмөктөшөт;

-мыйзамды ар кандай чечмелөөгө дискрецияга жол бербейт;

-мыйзамдуулуктун сакталышын, бирдейлигин камсыз кылат.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу техникасы боюнча НУСКАМА 2015-жылдын 26-июнундагы № 5389-V токтомуна тиркеме
2. Савицкий В.М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. М., 1987. С 288.
3. Васильев А. М. Правовые категории. М.: Юрид. лит., 1976. С. 138 - 145.
4. Бабаев В. К. Советское право как логическая система. М.: Изд-во Акад. МВД СССР. 1978. С. 123

5. С.В.Поленина Н.В.Сильченко Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР. Москва «Наука» 1987.С 83
6. Латинско-русский словарь. М.: Рус. язык, 1976.С. 297
7. Кондаков Н.И. Логический словарь справочник. М.: Наука, 1975. С141.
8. Кириллов В.И.Ю, Старченко А.А. Логика: Учебник для вузов. М.: Юристь, 1998.С.34
9. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. М.: Изд-во МГУ, 1989.С91
10. Кузнецова О.А. Нормы-дефиниции в праве (на примере гражданского права) ВЕСТНИК Пермского Университета 2003. №3.С71
11. Панько К.К. "Анализ понятия дефиниции в уголовном праве" Юридическая техника, по. 1, 2007, pp. 123-128.
12. Попов А.А., Зинченко И.А. "Нормы-дефиниции в уголовно-процессуальном праве: критический взгляд" Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал, № 8, 2016, С. 273-277.
13. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 129